

TRELLEBORGS KOMMUN

Natur- & kulturmiljöplan 2010

Trelleborgs kommun

Natur- & kulturmiljöplan 2010
Trelleborgs kommun

© Trelleborgs Kommun

Redaktör: Cathrine Ek

Utgivare: Trelleborgs Kommun

Tryck:

Layout: Arkitektkopia AB Malmö

Foto framsida: Cathrine Ek

Utgivningsår: 2010

ISBN:

Publikationen kan beställas från:

Trelleborgs Kommun

Tel: 0410-73 30 00

webb: trelleborg.se/utredningar

Innehållsförteckning

Kapitel 1 - inledning

Trelleborg – en kommun med många guldkorn	6
Förord inledning; Vad är natur - och kulturmiljö i Trelleborgs kommun?	7
Varför behöver Trelleborgs kommun en Natur- och kulturmiljöplan?	8
Vad innehåller Natur- och kulturmiljöplanen?	8
Hur har planen kommit till - arbetsprocess och beslutsvägar?	8
Lättläst inledning om Natur- och kulturmiljöplanen	9

Kapitel 2

- Skyddsvärda naturområden i Trelleborgs kommun

Naturområden i Trelleborg	12
Biotopskyddsområde	12
Alléer	12
Småvatten och våtmarker	13
Pilevallar	14
Skyddsvärda naturområden i kommunen	18
Områden av riksintresse för naturvården i Trelleborgs kommun	20
1. Kuststräckan Fredshög-Stavstensudde	20
2. Backlandskapet söder om Romeleåsen	22
3. Börringesjön	23
4. Fågelviksängar med omgivningar	25
5. Dalköpinge ängar	27
6. Beddinge strandhedBeskrivning	29
7. Beddinge ängar	30
8. Fårabackarna	31
9. Sotemosse	33
10. Gabeljungområdet	34
11. Näsbyholm med Gärdslövs våtmark	35

12. StävesjörännanBeskrivning	36
13. Gröналund - Sörby kratt	37
14. Ugglarps mosseBeskrivning	38
15. Åmossarna Beskrivning	40
16. Maglarps sandtag	41

Områden med höga

naturvärden i kommunen

17. Lyckeboåsen	42
18. Skåre Skansar	42
19. Albäcksområdet	43
20. SumpenBeskrivning	45
21. Flaningen	46
22. Tågarps dalgång	47
23. Dalköpingeåns dalgång	48
24. Gislövs strandmark	50
25. Böste -Smygehamn Beskrivning	51
26. Smyge kärr Beskrivning	52
27. Östra Torp Beskrivning	53
28. Området norr om Smygehus	54
29. Äspöholm	55
30. Beddinge Strand (Ravinen)	56
31. Stenbäck	57
32. TärnöBeskrivning	58
33. Hjortholmsskogen	59
34. Kullatorp	60
35. Sillesjöräcken och Sillesjödammarna	61
36. Grönby	62
37. Asbjer	62
38. Ullbergskroken -Gillesgruvan Beskrivning	63
39. Minnesberg - Alstad	64
40. Steglarp	65

Projekt Tullstorpsån

Lättläst om Naturmiljö	68
------------------------	----

Kapitel 3

Från stenåldersgravar till sockerbruk

- Trelleborgs kulturmiljöer	71
Söderslätt - alla tiders smörhåla	72

Den feta jorden gav sjufalt igen	72
Pilar till nytta och lust	73
Trelleborg i tid och otid	74

Härader, socknar och kommuner

- gamla gränser	77
Den inhägnade byn	77
Två härader	77
Kungens län	78
Från socken till församling	78
Från socknar till kommuner	79
Synliga gränser i landskapet	79
Gränsvallar	79
Gränsstenar	80

Fornlämningar

Skateholmarna under stenåldern	82
Gyllebor under bronsåldern	83
Vikingarnas verkstäder vid Böste	84
Vikingarnas storgård på Västervång	85
Stenkammargravar	85
Mer än bara en Skegriedös	86
Dubbelgånggriften i Snarringe	87
Hällkistorna vid Lilla Beddinge	88
Gravhögar	88
Jättegravan i Mellanköpinge	88
Gyllhögarna	89
Steglarps högarna	89
Gravfält	89
Stridsyxegravarna vid Skegrie	89
En Vannhögs viking med slipade tänder	90
Gravfältet vid Albäck	91
Rikedomar i marken	92
Offrad flinta i Dalköpinge - och på 160 platser till	92
Krumsvärdet i Åmossarna	92
Grönbyskatten	92
Ristat i sten	93
Torstens och Ödes stenar i Fuglie	93
Ulfs sten i Tullstorp	94
Brobyggarens sten vid Jordberga	94
Ansiktsmasken från Bösarp	95
Landsbygden	96

Ortnamn	97	Försvarsanläggningar	126	Kapitel 4	
Byarna ankrar i landskapet	98	Trelleborgen	126	- Utvecklingsorternas värden	163
Längan i äldre tider	99	Befästa gårdar och borgar	127	Utvecklingsorternas värden - Inledning	164
"Haven"	101	Skåre skansar	127	En praktikants reflektioner	164
Handelsplatsen vid köpingebyarna	101	Skånelinjen - Per Albin-linjen	128	Östra Torp och Smygehamn	165
Medeltidens försvunna byar	102	Järnvägar	130	Skegrie-Snarringe-Västra Tommarp	173
Jordägare	103	Grevebanan Malmö-Ystad järnväg (MYJ)	131	Anderslöv	186
Jordberga - från Gagge till byggnadsminne	103	Lund - Trelleborg järnväg (LTJ)	131	Natur och rekreation- Inledning	197
"Castrum" Näsbyholm	104	Börringe - Östra Torps järnväg (BÖJ)	131	Natur och rekreation i Östra Torp & Smygehamn	197
Väpnaren på Svenstorps herregård	104	Malmö - Trelleborg järnväg (MTJ)	132	Natur och rekreation	
Haglösa kungsgård	104	Trelleborg - Rydsgård järnväg (TRJ)	132	i Skegrie – Snarringe – Västra Tommarp	201
Riddar Galen på Stora Markie	104	Kontinentalbanan Malmö - Kontinentens järnväg (MKontJ)	132	Natur och rekreation i Anderslöv	203
Gårdslövs borg	105	Höbanan vid Näsbyholm	133	Natur och rekreation i Beddingestrand	207
Fiskelägena	105	Den begynnande industrin	134	Natur och rekreation i Alstad	209
På Skåre	106	Möllor	135	Natur och rekreation i Östra Klagstorp	211
Väster Jär	106	Magasin och silobyggnader	136	TUVA	213
Öster Jär - Åhus	106	Mejerier	137	Lättläst om utvecklingsorterna	215
Gislövs läge	107	Sockerbruk	139		
Böste	107	Tegelbruk	141	Kapitel 5	
Smyge	108	Kalkugnar och kritbruk	143	- Grönstruktur i Trelleborgs kommun	219
Beddinge - fiskeläge till campingläger	108	Smedjor och verkstäder	144	Gröna korridorer	220
Skiftetid - jordreformerna under 1800-talet	109	Till nytta och nöje	145	Gröna områden	220
Hus och trädgårdar i det nya landskapet	111	Skolor	145	Gröna stråk	220
Byar som skiftades bort	112	Fattighus och fattiggårdar	146	Lättläst om Grönstruktur	222
Samhällen och storbruk - moderna tider	114	Vårdinrättningar	147		
Vägar	116	Kommunalhus	147		
På stenålderns vägar förbi Skegrie	117	Banker och post	148		
Vägen till Uppåkra	117	Polisstationer och häkten	148		
Från köpingen tilltingsplatsen via kungsgården	117	Brandstationer	149	Kapitel 6	
Landsvägen	118	Gas, el, vind och vatten	150	- Gröna värden i Trelleborg stad	223
Kustvägen	118	Dans, bio och andra nöjen	152	Inledning	224
... och så den hemliga trollvägen	119	Kulturmiljöer - vad gäller och varför?	154	Kompensationsåtgärder	225
Gästgiverier	119	Lagar och regler, myndigheter och tillsyn	156	Rekreativa mål	225
Kyrkor	120	Veta mera - delta mera	157	Gröna värden	226
Gislövs kyrka	122	Läsa mera	159	Rekreation	226
Fru Alstads kyrka	123	Litteraturförteckning	159	Tillgänglighet	226
Tullstorps kyrka	123	Lättläst om Kulturmiljö	161	Hälsa och stress	226
Fuglie kyrka	124			Lek	226
Kyrkogårdar	124			Blått kan bli en del av de gröna värdena	227
Lübeckerkapellet	125				

Trelleborgs natur och rekreationsvärden	228
Strategiska punkter: Naturområden i och nära	
Trelleborgs tätort	228
Park och grönområden	228
Koloniområden	228
Kyrkogårdar	229
Idrottsplatser	229
Golfbana	229
Annan grönyta	229
Stråk och utvecklingsområden,	
Trelleborgs tätort	232
Kuststråket	232
1a. Västerut	232
1b. Österut	232
2. Albackstråket	232
3. Ståstorpstråket	232
4. Västervångstråket	234
5. Grlundastråket	234
6. Heskillestråket	234
7. Österlidsparken - Kyrkoköpingestråket	235
8. Fagerängen - Gislöv Banvallsstråket	235
9. Dalköpingeå stråket	236
10. Ekostråk Gislövsån - Dalköpingeån	236
Referenslitteratur	238
Lättläst om Gröna värden i Trelleborgs stad	239

Avslutning

- hur går vi vidare.	242
Planen kan finna många användningsområden:	242
Lättläst Avslutning	243
Källhänvisningar geografiskt data	244
Källhänvisningar bilder	245

Trelleborg – en kommun med många guldkorn

I din hand håller du nu ett tämligen unikt dokument. Den första i sitt slag, en Natur- och Kulturmiljöplan för Trelleborgs kommun. En grundlig inventering och dokumentation av de många olika guldkorn som finns i Trelleborg och på Söderslätt.

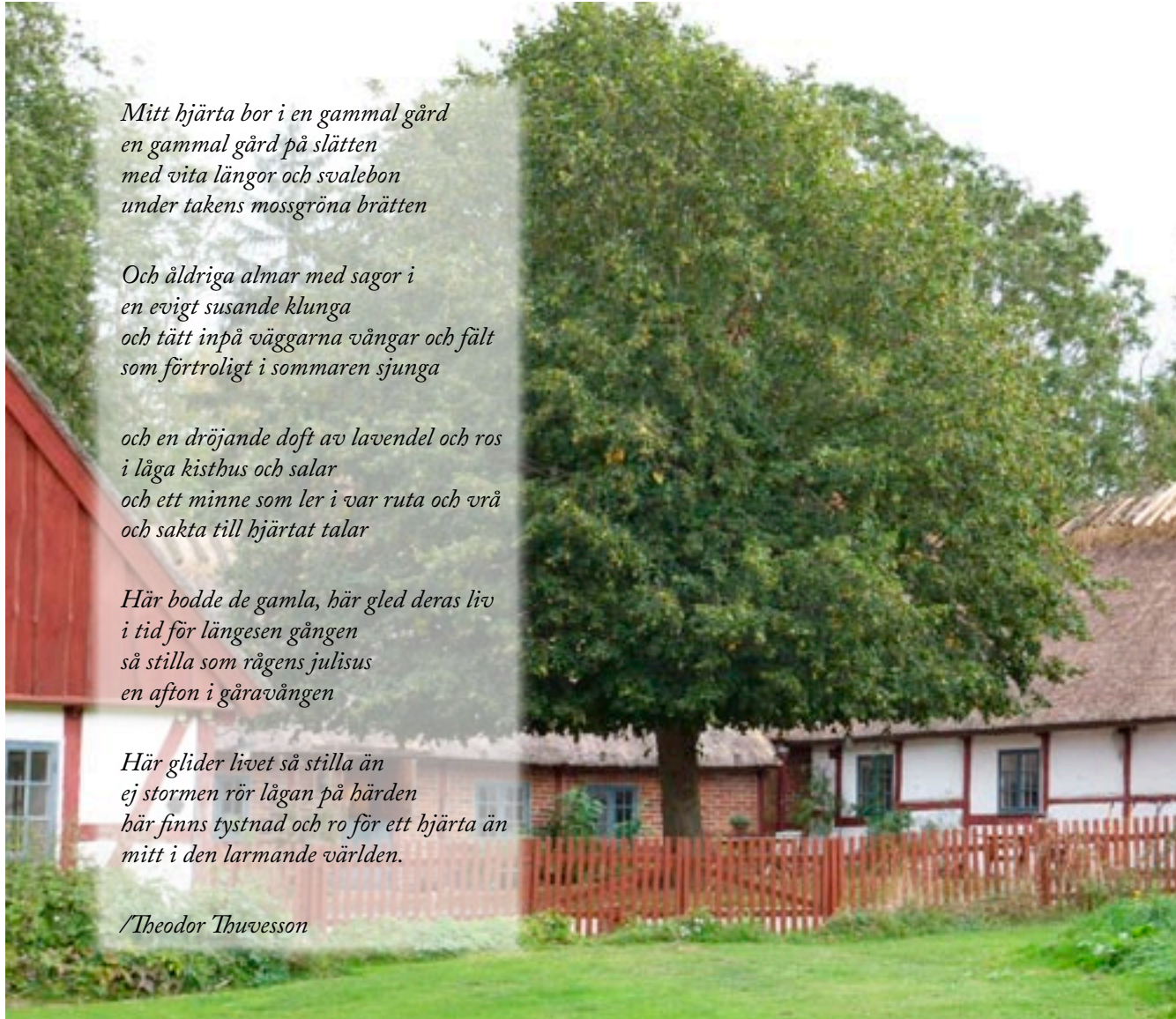
Natur- och kulturmiljöplanen tjänar många syften. Givetvis handlar den om att tydliggöra och lyfta fram de många fantastiska områden, stora som små, som finns runt om i vår kommun. Delar som har stor betydelse för vårt gemensamma kulturarv och visar på värden som inte får glömmas bort. Ett annat syfte är att med kunskap om historien kunna planera väl inför framtiden. Inte allt gammalt ska rivas och ersättas med ny bebyggelse, utan det finns mycket som är värt att bevara. Det är också viktigt att se vilka gröna områden som finns och se på dem vilka som ska bevaras, men även vilka som kan utvecklas.

Denna plan är inte bara ett tidsdokument utan även ett aktivt verktyg som ska användas vid planeringen av Trelleborgs kommuns framtid. Ett planeringsverktyg som kan användas parallellt med den översiktsplan som kommunfullmäktige antar. Det kommer inte vara två konkurrerande dokument utan två kompletterande.

Natur- och kulturmiljöplanen är en viktig pusselbit i förverkligandet av Trelleborgs kommun vision. Visionen ”Trelleborgs kommun ska vara en framgångskommun med hög livskvalitet och långsiktigt hållbar tillväxt” är antagen för att ge oss alla ett gemensamt mål att sträva efter. Med hjälp av Natur- och kulturmiljöplanen kommer vi en bra bit på vägen.

Önskar dig som läsare många trevliga stunder med en plan som både kan användas i den översiktliga planeringen och som en kunskapskälla att ösa ur.

Trelleborg i april 2010
Ulf Bingsgård

*Mitt hjärta bor i en gammal gård
en gammal gård på slätten
med vita längor och svalebön
under takens mossgröna brätten*

*Och åldriga almar med sagor i
en evigt susande klunga
och tätt inpå väggarna vångar och fält
som förtroligt i sommaren sjunga*

*och en dröjande doft av lavendel och ros
i låga kisthus och salar
och ett minne som ler i var ruta och vrå
och sakta till hjärtat talar*

*Här bodde de gamla, här gled deras liv
i tid för längesen gången
så stilla som rågens julisus
en afton i gåravången*

*Här glider livet så stilla än
ej stormen rör lågan på hårdan
här finns tystnad och ro för ett hjärta än
mitt i den larmande världen.*

/Theodor Thuwesson

Vad är natur- och kulturmiljö i Trelleborgs kommun?

Det skulle kunna stanna vid detta, med Theodor Thuwessons fina gamla Skåne-dikt. Den beskriver på pricken vad vi känner för naturen och kulturen i vår mest genuina landsbygdsmiljö, vårt vackra Söderslätt, så som vi vant oss att se det under några hundratals år.

Vi skulle kunna nöja oss med att lägga till en vers om mjuka strandängar med skriande rödbenor och vajande orkidéstänglar, en vers om gamla kyrkbyar och nedlagda stationssamhällen och kanske en sista vers om slingriga småvägar kantade med åldrande pilealléer och bronsåldershögar.

Det kunde räcka och vara nog med dessa exempel på de synnerligen höga natur- och kulturmiljövärden som berikar Trelleborgs kommun. Här finns tydliga spår efter människor som funnits här ända sedan istiden drog sig tillbaka för mer än 10 000 år sedan och fram till våra dagar, spår efter hur de byggt sina hus, brukat jorden, färdats längs vägarna och hur de begravt sina döda.

Men vi nöjde oss inte med detta. Vi gjorde en hel plan för Trelleborgs kommuns natur- och kulturmiljö!

Varför behöver Trelleborgs kommun en Natur- och kulturmiljöplan?

Natur- och kulturmiljön i Trelleborgs kommun berättar en enastående historia och har kolossalt rika värden som måste sättas nogsamt på pränt. Detta kan bäst låta sig göras av kommunen i en natur- och kulturmiljöplan.

Låt oss börja med att titta närmare på den sista versen i Theodor Thuvevessons dikt: "Här glider livet så stilla än, ej stormen rör lågan på härden, här finns tystnad och ro för ett hjärta än, mitt i den larmande världen."

Stämmer detta fortfarande med verkligheten år 2010? Stormen har sedan länge fått lågan på härden att fladdra nervöst och så värst mycket plats för tystnad och ro finns inte nu längre, varken ute på slätten eller längs stränderna i kommunen.

I stället ser vi att livet rusar i allt snabbare och allt mer larmande takt och att Trelleborgs stad och landsbygd befinner sig mitt i denna händelseutveckling. Trelleborgs kommun är en utvecklings- och framtidskommun mitt i Europa där det går snabbt att pendla och förflytta sig mellan orter, särskilt sedan Öresundsbron blivit en del av det normala vardagslivet för skåningen och trelleborgaren. Vi har ett högeffektivt jordbruk och många skilda intressen som konkurrerar om värdena utmed hela kuststräckan.

Utveckling ger liv och är förstås både välkommen och nödvändig. Men det gäller att inte rusa så fort fram att man blir både fart- och hemmablind. Det gäller att ta sig tid att hinna se och lägga märke till de värden som ligger där, rakt framför våra ögon och fötter. Det gäller att se och förstå historien och naturen för att kunna styra varsamt och rätt mot framtiden. Då först får vi en hållbar utveckling.

För att vi som lever på den här platsen, nu och i framtiden, ska kunna förstå vår situation och kunna gå framåt i rätt riktning och takt, måste vi ha kunskap om vårt ursprung och vår historia. Därför är det viktigt att skydda och utveckla värdefull natur och att förvalta och utveckla kulturmiljön, det som människor skapat, så att goda livsmiljöer för människor, djur och växter säkerställs och så att vi människor kan må bra och hålla oss friska. Det är inte bara viktigt för oss som lever här nu, det är vår skyldighet gentemot kommande generationer trelleborgare. Man skulle kunna säga att barnperspektivet finns med i vartenda ord, på varenda rad i dokumentet: Vi skriver för alla våras barn och barnbarn!

Det gäller att på bästa sätt värdesätta och tillvarata våra natur- och kulturmiljövärden samt att utveckla dem på ett hållbart sätt. Därför behöver Trelleborgs kommun en natur- och kulturmiljöplan, vilken nu presenteras för första gången. Planen är ett av kommunfullmäktige antaget dokument som ska gälla fram till år 2020.

Vad innehåller Natur- och kulturmiljöplanen?

Planen innehåller många kartor och bilder som på ett överskådligt vis redovisar de värden som beskrivs i texterna.

I ett första avsnitt kan man läsa om våra naturområden och vilka värden som finns i dessa. Naturmiljövärdena redovisas områdesvis.

Därefter kommer ett kapitel om kulturmiljön. Olika teman beskrivs för hela kommunen. Det gäller kyrkorna, järnvägarna, fornlämningarna, industriminnen, byarna och så vidare.

I nästa kapitel beskrivs de värden i utvecklingsorterna Skegrie, Anderslöv och Smygehavn som gäller natur- och kulturmiljön. För kulturmiljön har Regionmuseet i Kristianstad anlitats. Övriga utvecklingsorter så som Alstad och Beddingestrand beskrivs ur ett natur- och rekreativperspektiv. Här har vi även valt att titta på Klagstorp.

Trelleborgs stad har fått ett eget kapitel för sin grönstruktur.

Efter varje avsnitt finns en sammanfattning på lättläst svenska, avsedd för läsare som av olika skäl har svårt att läsa en vanlig text.

Hur har planen kommit till - arbetsprocess och beslutsvägar?

Planen har tagits fram med stöd från sk NIP/LONA-pengar som anslagits av Länsstyrelsen i Skåne län.

Arbetet med att ta fram planen har letts av kommunekolog Cathrine Ek, kommunstyrelsens miljöstrategiska enhet. Det har bedrivits som en tvärsektorieell process med tjänstemän från flera av kommunens verksamheter. I arbetsgruppen har ingått Matilda Gradin, Annika Hansson och Per-Arne Johansson från miljöförvaltningen, Annika Knarrström; arkeolog, Ingela Jakobsson från Trelleborgs museum, Tilda Brage och Sofie Nordberg från Mät- och kartavdelningen samt Agenda 21-samordnarna Anitha Ljung och Maria Adolfsen, miljöstrategiska enheten. Gruppen har också anlitat kulturforskare Cissela Olsson, bebyggelseantikvarie Katarina Olsson och byggnadsantikvarie Heikki Ranta vid Regionmuseet i Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne. De har tagit fram kulturmiljötexterna i kapitel 4. Styrgruppen för Agenda 21 och kommunekolog har regelbundet informerats om arbetsprocessen.

Ett seminarium har hållits den 23 november 2009 med inbjudna politiker och förvaltningschefer. Byborna i Skegrie, Anderslöv och Beddingestrand har bjudits in till dialogmöten på respektive ort.

Efter en remissrunda till olika nämnder och övriga berörda instanser och beslut i kommunstyrelsen, har planen fastställts och antagits i kommunfullmäktige i april 2010 för att gälla till 2020.

Lättläst inledning om Natur- och kulturmiljöplanen

I Trelleborgs kommun finns många intressanta djur och växter.

Det kallas naturmiljö-värden.

Vi måste skydda och vara rädda om naturen.

I Trelleborgs kommun finns också många gamla kyrkor
och andra vackra och intressanta hus.

Dessa hus är också värdefulla för oss.

Det kallas kulturmiljö-värden.

Trelleborgs kommun har nu gjort en plan för naturen och kulturmiljön.

Planen visar var i kommunen all vår fina natur och kulturmiljö finns.

Planen beskriver hur vi ska göra för att ta tillvara
och kanske utveckla allt det fina vi har omkring oss.

I planen finns också flera kartor som visar
var i kommunen naturen och kulturmiljön ligger.

Efter varje avsnitt i planen finns
en sammanfattning på lättläst svenska.

Texterna är skrivna
för alla som behöver läsa en enklare text.

Mer information

Vill Du veta mer om arbetet med kommunens natur- och kulturmiljö?
Ring eller maila till kommun-ekolog Cathrine Ek.

Telefon-nummer 0410-73 32 94.

E-post: cathrine.ek@trelleborg.se

Kapitel 2

Skyddsvärda naturområden i Trelleborgs kommun

Naturområden i Trelleborg

En beskrivning av naturområdena i Trelleborgs kommun utgör ett viktigt underlag för den fysiska planeringen i kommunen och för ställningstaganden i olika natur- och miljöfrågor. Flera andra viktiga användningsområden för en beskrivning av naturområdena är vid beslut om säkerställande enligt miljöbalken, i samband med styrning av ekonomiska insatser för bevarande och vård av värdefulla miljöer, vid tillämpningen av olika lagar inom naturvårdsområdet, i samband med verksamhetsplanering och budgetarbete samt vid information och råd till markägare, brukare och allmänhet.

Beskrivningen av naturområdena i kommunen görs i två delar:

Biotopskyddsområde beskriver områden som omfattas av biotopskydd enligt miljöbalken där speciell tonvikt lagts vid alléer och småvatten.

Skyddsvärda naturområden i kommunen beskriver 40 st utpekade och skyddsvärda områden i kommunen där naturvärdena är höga, mycket höga samt särskilt höga.

Biotopskyddsområde

Biotopskyddsområde är enligt miljöbalken mindre mark- eller vattenområden som utgör livsmiljö för hotade djur- eller växtarter eller som annars är särskilt skyddsvärda.

Trelleborgs kommun innehåller en rik och varierande natur.

Inom biotopskyddsområde får det inte bedrivas verksamhet eller vidtas åtgärder som kan skada naturmiljön. Sådana mark- eller vattenområden som generellt förklarats som biotopskyddsområde är: Alléer, pilevallar, småvatten och våtmarker i jordbruksmark, källa med omgivande våtmark i jordbruksmark, stenmur i jordbruksmark, odlingsröse i jordbruksmark samt åkerholmar.

Åkerholme är ett högst 0,5 ha stort natur- och kulturområde som omges av jordbruksmark. Odlingsröse är upplagda ansamlingar av stenar i anslutning till jordbruksmark och med anknytning till jordbruksdriften. Stenmurar är uppbyggda av på varandra lagda stenar med långsträckt utformning som har haft en hägnadsfunktion eller en avgränsande funktion i jordbruksmarken. Små impediment, som åkerholmar, dikesrenar, alléer och småvatten är av stor betydelse för florin och faunan. Speciellt fältviltet gynnas av sådana miljöer. Utan dessa så kallade ”brukningshinder” skulle en stor del av naturvärdena i kommunen gå förlorade. Det är av största vikt att bevara, skydda och sammanbinda dessa ”ekologiska öar” för att få ett omväxlande landskap och en levande natur i ett hårt exploaterat landskap.

Åkerholmar, rösen och stenmurar finns det inte så många av i Trelleborg. Däremot är Trelleborgs kommun rik på alléer, småvatten och pilevallar vilket beskrivs nedan.

Alléer

Biotopskyddad allé är enligt definition lövträd planterade i en enkel eller dubbel rad och som består av minst fem träd längs en väg eller i ett övrigt öppet landskap. Träden skall till övervägande del utgöras av vuxna träd.

Alléerna representerar stora kultur- och naturvärden. I landskapet är alléerna iögonfallande kulturobjekt och tillför stora skönhetsvärden. Alléerna beskriver landskapets topografi, vägars placering i landskapet, historiska sammanhang och de ger vägfärdande stora skönhetsupplevelser.

Alléer är viktiga miljöer där svampar, insekter, mossor, lavar, fåglar och fladdermöss och andra djur har en möjlighet att leva och finna skydd och föda i jordbrukslandskapet.

Många alléer anlades på 1700- och 1800-talet när trafiken utgjordes av långsamma fordon som häst och vagn. Längs med de smala vägarna planterades träden i vägkanten för att tillsluta sig över vägen och ge väderskydd åt de vägfärdande. Under senare tider formades alléerna så att de kom att luta ut från vägbanan för att höja trafiksäkerheten. Alléer kunde också planteras för att visa på markägarens goda sociala ställning.

I åkerlandskapet rådde brist på träd vilket medförde olika påbud att träd skulle planteras. När alléerna började planteras fanns det gott om gamla grova lövträd i ängs- och hagmarker som gynnande en mång-

Längs med de smala vägarna planterades träden i väggkanten för att tillsluta sig över vägen och ge väderskydd åt de vägfarande.

fald av växt- och djurarter. I dag saknas på många håll sådana gamla träd. Många lavar, mossor, tickor, fjärilar, bin m fl gynnas av gamla träd med ihålligheter. Alléer av lind och lönn är särskilt värdefulla för bin. Lönn och lind ger extra mycket honung för bina. Även alléer med oxel och olika fruktträd är med sina bär och sin blomning mycket viktiga för insekter och fåglar.

Ökningen av trafiken de senaste decennierna har medfört ett ökat krav på vägnarnas standard vilket gjort att vägar har breddats och kurvor rätats ut. Alléer har därigenom försvunnit längs många vägar. I åkerlandskapet har alléer planterats för att skydda mot bl a jordflykt, för att markera ägo gränser eller för att dra nytta av det material som kommer från träden till användning inom hushållet eller i lantbruket. Sammanslagningen av mindre åkrar till större sammanhängande åke-

rarealer samt att alléerna inte längre har varit till någon nytta har gjort att många alléer försvunnit.

Alm är ett mycket vanligt alléträd. Den snabba spridningen av almsjukan har gått hårt åt många alléer och det finns inget som tyder på att almsjukans spridning skall avta. Många almar har de senaste åren fällt i Trelleborg på grund av almsjukan. Flera alléer är också mycket gamla varför en del träd dör av ålderskäl.

Även pil är ett vanligt alléträd på Söderslätt. Flertalet pilealléer i kommunen är gamla och många har redan helt försvunnit från Trelleborgs slättlandskap. Flera av pilealléerna som finns kvar är glesta på grund av att gamla träd med jämna mellanrum faller eller dör. Det är viktigt att intensifiera återplanteringen av pilealléer så att denna landskapskaraktär, så ty-

pisk för Söderslätt, förstärks och bevaras för framtiden.

Vägverket har ansvaret för det statliga vägnätet och 1996 upprättades en allévårdsplan över alléerna i Skåne.

Under 2009 och 2010 genomförde Trelleborgs kommun inventeringar av kommunens alléer med utgångspunkt från vägverkets allévårdsplan. Våren 2010 positionsbestämde befintliga alléer längs det statliga vägnätet med hjälp av GPS.

I denna inventering tog man även med nyplanterade alléer eftersom de bedöms vara av stort värde för framtiden. På den framtagna kartan, längre fram i kapitlet, visas markeringar av alléer under 1990-talet i röd färg, enligt vägverkets inventering. Idag befintliga alléer visas i grön färg. På kartan kan man se att många av de för natur- och kulturmiljön på Söderslätt så viktiga långa gamla alléerna helt eller delvis har försvunnit. Att försöka behålla dessa gamla långa sträckningar av alléer längs med det statliga vägnätet är värdefullt. Sedan 1990-talet har även vissa helt nya kortare alléträckningar tillkommit i kommunen. Det skall också poängteras att den största delen av alla alléer i kommunen finns längs privata vägar och som pilevallar mellan åkrar i landskapet, (dessa alléer visas inte på kartan).

Även inne i Trelleborgs stad finns många alléer. Text finns Skandinaviens enda allé av ginkoträd längs Nygatan och norr om

Stadsparken, längs Gasverksgatan finns en allé med fina höga hörsholmsalmar.

S:ta Gertruds väg är stadens enda "boulevard" med en gångväg i mitten. Längs gångvägen finns två rader rödblommig hästkastanj. Alléer finns även längs Frans Malmros gatan.

Småvatten och våtmarker

Småvatten och våtmarker med en areal av högst ett hektar i jordbruksmark och som ständigt håller ytvatten eller en fuktig markyta är biotopskyddade. Det kan vara kärr, gölar, våtar, översilningsmarker, kallkällor, mangelgravar, öppna diken och dammar. Dammar anlagda för bevattningsändamål är undantagna och omfattas inte av biotopskydd. Biotopskyddade är även källor med omgivande våtmark i jordbruksmark. Där grundvatten koncentrerat strömmar ut och där den våtmark som uppkommer till följd av det utströmmande vattnet högst uppgår till ett hektar är biotopskyddad.

Det skånska landskapet har historiskt till betydligt större del än i dag bestått av sjöar, småvatten, kärr, mossar, fuktiga ängsmarker och vattendrag. I början av 1800-talet fanns i Trelleborgs kommun ca 8 000 ha våtmark och våtmarkerna utgjorde bortåt en fjärdedel av landytan. I dag återstår ca 700 hektar, dvs mindre än 10%. Från ekologisk synpunkt är det mycket angeläget att återskapa våtmarker.

Den sammanlagda arealen våta områden har minskat och vattendragen har rätats ut och fördjupats. Andelen täckdikad areal uppgår till ca 30% av jordbruksmarken i kommunen. Den tid det tar för vattnet att rinna ut i havet har förkortats betydligt. Även markens förmåga att magasinera vatten under perioder av kraftig nederbörd har minskat. Under perioder med ringa nederbörd t ex under sommarhalvåret blir flödet begränsat och åar och vattendrag kan helt torka ut.

Många för Skåne karaktäristiska djur och växter har minskat i både utbredning och antal som en följd av torrläggningen av deras livsmiljöer.

Ett småvatten är en vattenfylld spricka eller hålighet i landskapet, vars storlek varierar mellan ca 100 m² och 10 000 m². Småvattnen, ca 1000 st i antal, finns utspridda i kommunen, främst i backlandskapet i området kring Landsvägen (riksväg 101).

Småvattnen kan vara av olika slag, exempelvis dödisgroppar, mägergravar och lertäkter. De flesta sk dödisgropparna är rester från istiden. Andra typer av småvatten är mägergravar, torvtäkter, korvsjöar (uppkomna genom avknoppning av meandrande vattendrag), översvämningssjöar och instängda laguner. Småvatten kan också vara av människan anlagda exempelvis bevattningsdammar och branddammar. Småvattnens värde för fåglar som rast- och häckningslokaler är mycket stort. En ridå av träd och buskar runt småvattnet

Småvattnen kan vara av olika slag, exempelvis dödisgroppar, mägergravar och lertäkter.

ökar förutsättningarna för småvattnet att fungera som en viltreservoar i jordbrukslandskapet. Däggdjur, bl a fålhare, kanin och rådjur utnyttjar småvattnen för att dricka. Ett småvatten kan också hysa flera fiskarter, groddjur och kräftdjur.

Utsättning av fisk och/eller kräftor i naturliga eller äldre småvatten får inte ske i områden med hotade arter såsom fridlysta groddjur. Samråd skall alltid ske med naturvårds- respektive fiskemyndigheten.

Hoten mot småvattnen är igenfyllning av sten och/eller skräp samt igenväxning.

Sedan mitten på 1990-talet har småvattnen i kommunen inventerats avseende storlek, morfologi, flora, fauna m m.

För samtliga småvatten föreligger ett generellt biotopskydd, eftersom de är av stort ekologiskt värde för växt- och djurliv samt för landskapsbilden. I småvatten sker dessutom reduktion av närsalter genom de naturliga reningsprocesser som vattnet genomgår.

De stora småvattensystemen, Åmossarna och Ugglarpssosse, är strandskyddade enligt miljöbalken. Exempel på andra större skyddsvärda småvatten är Sotemosse, Yslemosse och Sumpen.

I länets våtmarksinventering finns 7 st våtmarker på totalt 56 ha upptagna som speciellt skyddsvärda för Trelleborgs kommun. Av dessa finns det ett särskilt värdefullt objekt, Dalköpinge ängar (klass 1). Ängarna är ekologiskt stabila och orörda samt har en väl utbildad vegetationstyp.

Tre av våtmarkerna är bedömda som värdefulla, klass 2, nämligen Åmossarna, Fågelviksängar och ett mindre kärr öster om Böste läge. Resten av våtmarkerna har klassificerats i klass 3 och har vissa naturvärden.

I kommunen har arbetet med att anlägga våtmarker intensifierats. 2007 fick Albäcksområdet nya våtmarker och Albäcken grävdes om. 2009 grävdes några nya dammar vid Äspöans utlopp och i Tullstorpsån pågår ett flertal våtmarksprojekt. Även i kommunens andra åar har antalet våtmarker i respektive avrinningsområde ökat de senaste åren. Våtmarkerna anläggs för att reducera närsalter genom naturliga processer och samtidigt öka den biologiska mångfalden.

Pilevallar

Pilevallar är hamlade pilar i en rad som består av antingen minst fem träd med ett inbördes avstånd av högst 100 meter i en i övrigt öppen jordbruksmark, eller invid en väg om marken mellan pileträden är plan eller upphöjd till en vall. Pilevall kallas den även då den består av minst tre träd och vallen är väl utbildad, mer än 0,5 meter hög och två meter bred. Biotopen omfattar trädradens längd med den bredd den vidaste trädkronans projektion på marken utgör. För det fall vallen är bredare än trädkronans projektion på marken omfattar biotopen vallen i sin helhet.

Pilevallar finns i öppen jordbruksmark eller invid en väg där marken mellan pilträden är plan eller upphöjd till en vall.

Pilevallar tillhör det under 1700-talet skapade kulturlandskapet på slätten. Trädvegetation förekom endast i anslutning till gårdar och småvatten. En del av de gamla alléerna och pilevallarna har fått ge efter för senare decenniernas storskalighet i jordbruket. Det stubbade pileträdet är en typisk landskapssymbol för Skåne. Landskapsvårdare har under lång tid varnat för att det utmärkande drag som pilarna ger det skånska landskapet kommer att gå förlorade om inte pilarna räddas och återplantering sker. För återplantering av pil i landskapet har bland annat ett Leader-projekt startats.

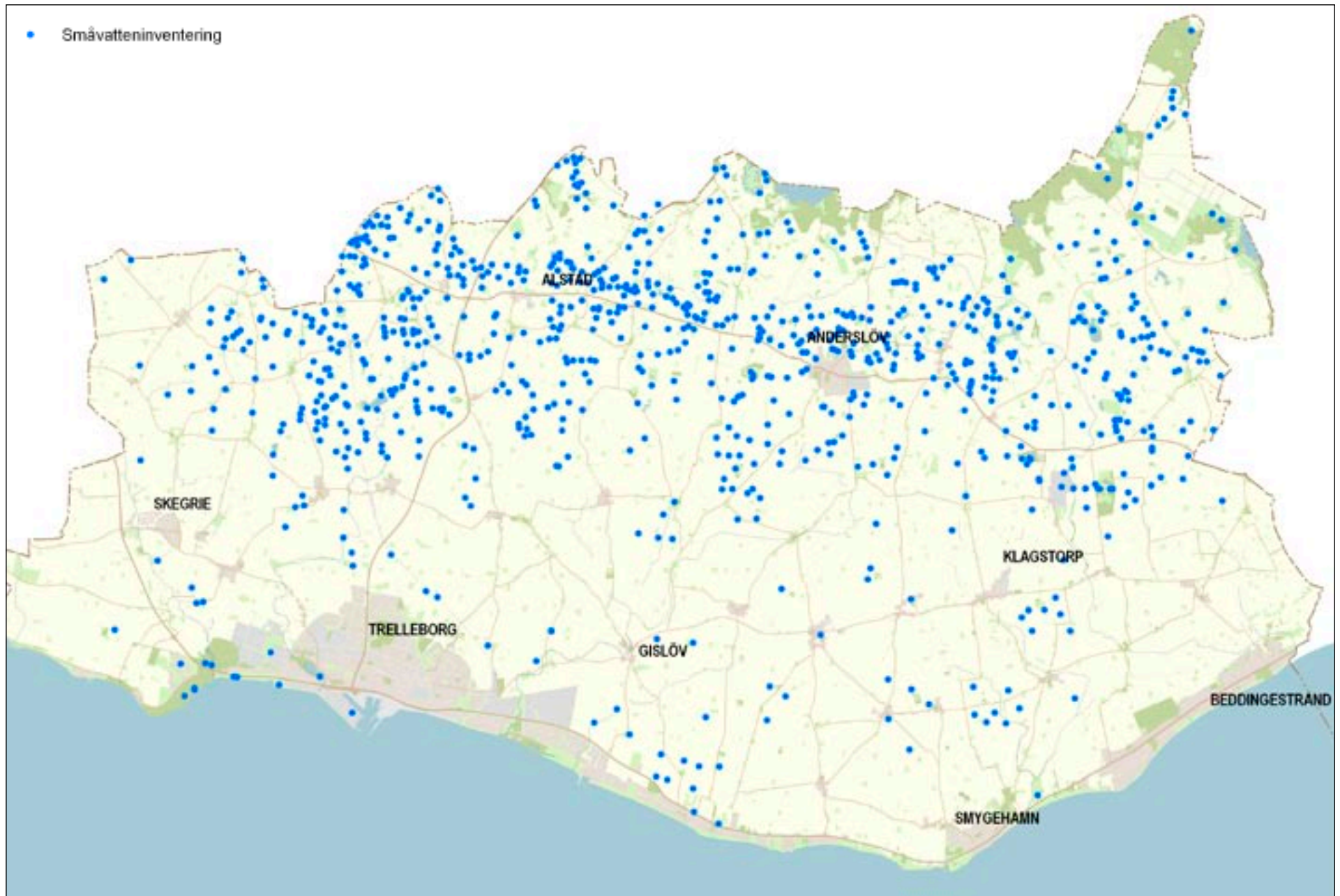
Den hamlade pilen, stubbpilen, är en gammal kulturväxt som har följt människan sedan hon började odla den i Orienten. Vitpilen, det vanligaste pileträdet, började dyka upp i Skåne i början av 1800-talet. Ofta ser man korsningar mellan vitpil och knäckepil i pilevallarna. De äldsta pilarna kan bli upp mot 150 år och friväxande kan pilen bli 20 m hög. Orsaken till pilplanteringarna på Söderslätt var skogsbrist. Bristen på bränsle, hägnadsmaterial och virke var ett stort problem. Pilen är lätt att föröka och beskära samt livskraftig och snabbvuxen. Pilen kom att

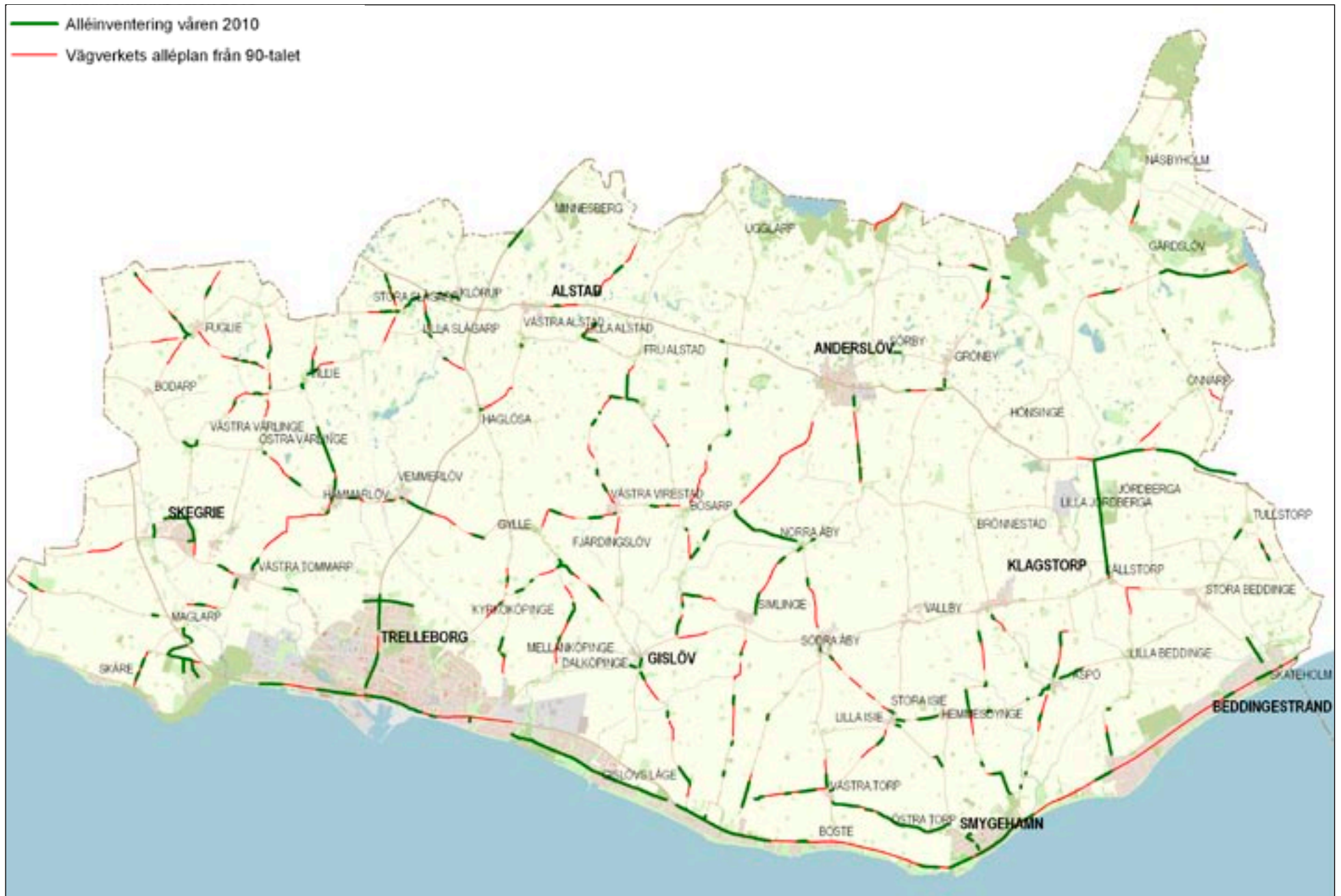
trivas bra i landskapets milda klimat och bördiga moränlera. Pilarna planterades i jordvallarna i gränserna mellan ägorna och gav samtidigt material till vidjor, korgar, kvastar m m i det gamla bondesamhället.

I slutet på 1800-talet tyckte bönderna att pilevallarna tog för stor del av den bördiga åkerjorden och i samband med införandet av alltfler maskiner i jordbruket efter 1945 startade det långa återtagandet av pilar i landskapet.

Idag har känslan för det kulturhistoriska landskapet med dess biologiska värden blivit allt starkare. Olika ersättningar från EU har på senare tid uppmuntrat lantbrukare till att sköta och vårda sina pilevallar.

Detta och tillsammans med det ökade intresset för nyplantering av pil medför att möjligheterna ökar att bevara en länk till det kulturlandskap som en gång fanns på slätten.

Skyddsvärda naturområden i kommunen

Områden av riksintresse för naturvård - områden av särskilt höga naturvärden i kommunen

1. Kuststräckan Fredshög-Stavstensudde
2. Backlandskapet söder om Romeleåsen
3. Börringesjön

Områden av mycket höga naturvärden i kommunen

4. Fågelviksängar	11. Näsbyholm med Gärdslövs våtmark
5. Dalköpinge ängar	12. Stävesjörännan
6. Beddinge Strandhed	13. Grönalund-Sörbykratt
7. Beddinge ängar	14. Ugglarps mosse
8. Fårabackarna	15. Åmossarna
9. Sotemosse	16. Maglarps sandtag
10. Gabeljung	

Områden av höga naturvärden i kommunen

17. Lyckebo	29. Äspöholm
18. Skåre-Skansarna	30. Beddingestrand
19. Albäcksskogen	31. Stenbäck
20. Sumpen	32. Tärnö
21. Flaningen	33. Hjortholmsskogen
22. Tågarps dalgång	34. Kullatorp
23. Dalköpingeåns dalgång	35. Sillesjöräckan och Sillesjö dammar
24. Gislövs strandmark	36. Grönby
25. Boste-Smygehamn	37. Asbjer
26. Smyge kärr	38. Ullbergskroken- Gillegruvan
27. Östra Torp	39. Minnesberg-Alstad
28. Område norr om Smygehamn	40. Steglarp

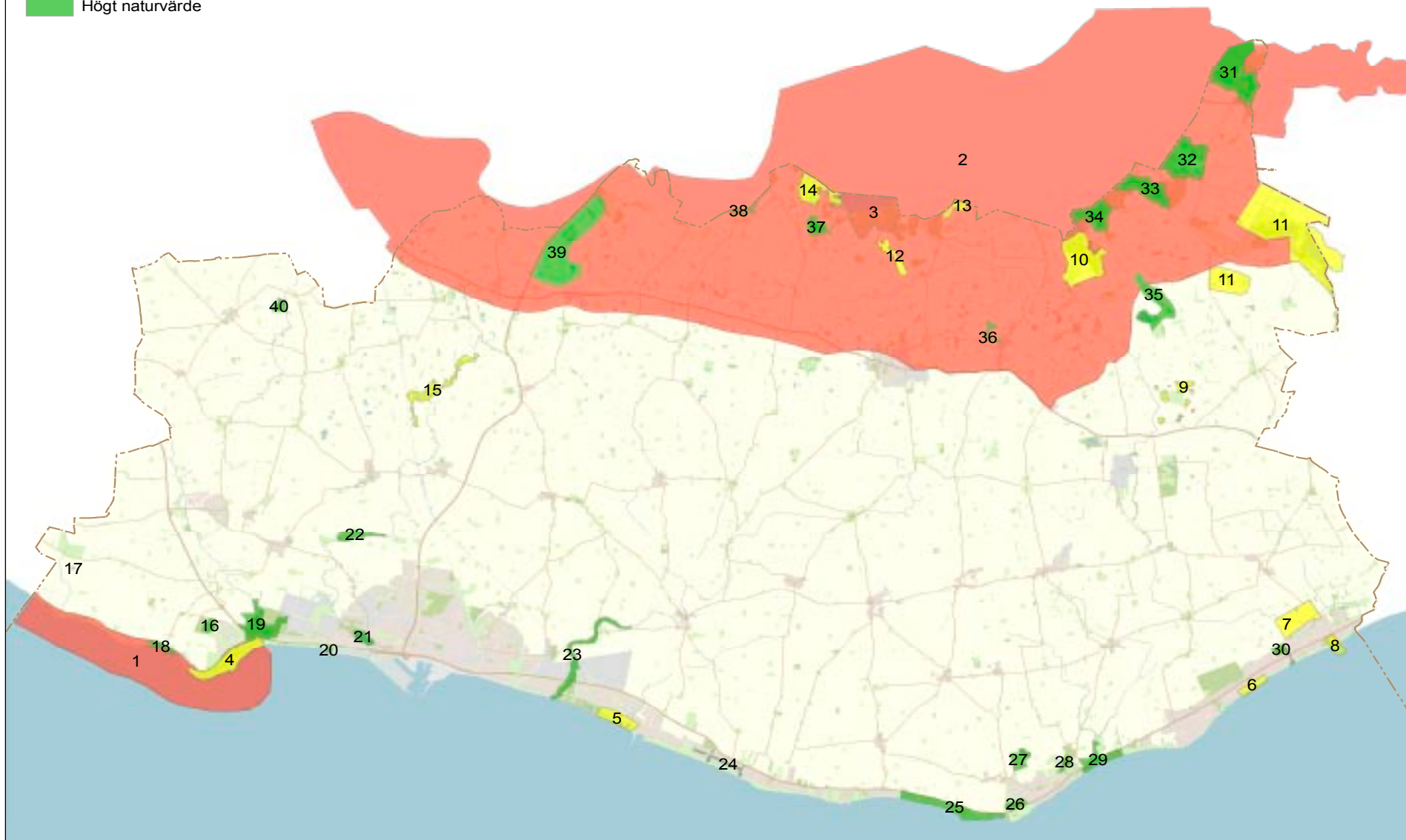
Kullatorp ett av kommunens områden med höga naturvärden.

Naturvårdsområden

■ Särskilt högt naturvärde (Riksintressen)

■ Mycket högt naturvärde

■ Högt naturvärde

Områden av riksintresse för naturvården i Trelleborgs kommun

1. Kuststräckan Fredshög-Stavstensudde

Området har särskilt höga naturvärden och ingår i område av riksintresse för Skåne län (NRO12035).

Area: Ca 584 ha

Markägare: Privata

Skyddsmotiv: Naturtyp, botaniska, zoologiska, friluftsliv, landskapsbild, geologiska

Beskrivning

Området utmed kuststräckan Fredshög-Stavstensudde (den sträcker sig egentligen ända från Kämpinge i Vellinge kommun), har i första hand stora geovetenskapliga värden, även om området också hyser sällsynta och utrotningshotade växt- och djurarter. Längs kusten finns mindre blottningar av Danienkalksten, som tillsammans med likartade kustblottningar vid Smygehuk, utgör de enda naturliga blottningarna från den tertiära perioden i Sverige.

Litorianavallen är en i landskapet tydligt markerad strandvall, vilken lättast

kan iakttas utmed kustvägen. Vallan har stor betydelse för utforskningen av Östersjöbäckens nivåförändringar.

Större delen av området norr om kustvägen är uppodlad som åkermark. Lokalt går sandavlagringarna i dagen, medan de inom andra delar är överlagrade av moränlera.

Inom området förekommer sällsynta kalkrika isälvsavlagringar med stäppartad torräng som innehåller sällsynta och utrotningshotade växtarter. Bland växtarterna finns en hel del fridlysta rariteter, exempelvis orkidéer och praktnejlika. Även ängsvårlök som klassats som sårbar finns i området.

Ängs- och betesmarker av typen öppna hagmarker, totalt på ca 17 ha, som är klass 3 enligt ängs- och hagmarksinventeringen, finns intill kusten.

Strand- och vattenområdet är betydelsefullt för övervintring och som rastlokal för sjöfågel och vadare men det är även ett viktigt häckningsområde. I strandområdet och i området i anslutning till Litorianavallen finns några av vårt lands sällsyntaste växtarter.

Kuststräckan betecknas som ett ekologiskt särskilt känsligt område på grund av dess betydelse för yrkes- och fritidsfisket.

Mjukbottnar ner till tre meters djup, samt på platser av extra stor betydelse

(förökningsområden) ner till sex meters djup, innefattas av detta område.

Inom kuststräckan ligger strandängarna vid Stavstensudde, de så kallade Fågelviksängar. En skötselplan för strandängarna finns upprättad sedan 1992 mellan kommunen och arrendatorn, Trelleborgs Golfklubb. Inom området finns även SkåRE Skansar. Skansarna är en försvarslinje som troligen började uppföras på 1600-talet och fullbordades under Karl XII:s tid. Skansarna hävdas idag genom fårbeta. Området har en intressant flora med bland annat den sårbara ängsvårlöken.

Inventeringar

Skånsk fågelatlas II 2004-2009, Skånes ornitologiska förening. Floran i Skåne, Lunds botaniska förening 2003. I ängs- och hagmarksinventeringen (länsstyrelsen, 1993) ingår området som nr 70. Lunds botaniska förening har via projektet "Skånes Flora" (1992) inventerat en ruta vid Maglarp. I John Krafts "Falsterbohalvöns Flora" (1987) ingår rutorna nr 88, 89, 92, 93, 94, 95, 99 och 100 i området. Trelleborgs Biologiska Förening har inventerat floran (1987) vid Maglarp och SkåRE. Föreningen har även inventerat floran vid Tallskogen mellan SkåRE och Fredshög.

Hot

Om man började bygga eller slutade hålla betesdjur här skulle områdets värden hotas.

Önskvärd skötsel

Hävden av ängs- och hagmarkerna genom slätter eller bete måste bedrivas i fortsatt utsträckning för att behålla den speciella floran samt öppna ”luckor” mot kustlinjen.

Möjligheter

Landskapsvårdsersättning kan utgå till de berörda markägarna för att bevara beteslandskapet. Delar av området kan på sikt avsättas som ett kommunalt naturreservat. Skötselöreskrifter att pågående markanvändning inte får ändras utan samråd är lämpligt inom detta område. Detta skulle innebära att länsstyrelsen och andra naturvårdande organ måste kopplas in innan planer på nya byggnader, vägsträckningar, cykelstigar och liknande kan förverkligas.

Förutsättningar för att områdets naturvärden skall behållas är förbud mot schaktning, täktverksamhet och andra landskapsförändrande åtgärder i området kring strandvallen och i de andra geologiska värdefulla avlagringarna.

Kuststräckan betecknas som ett ekologiskt särskilt känsligt område på grund av dess betydelse för yrkes- och fritidsfisket.

2. Backlandskapet söder om Romeleåsen

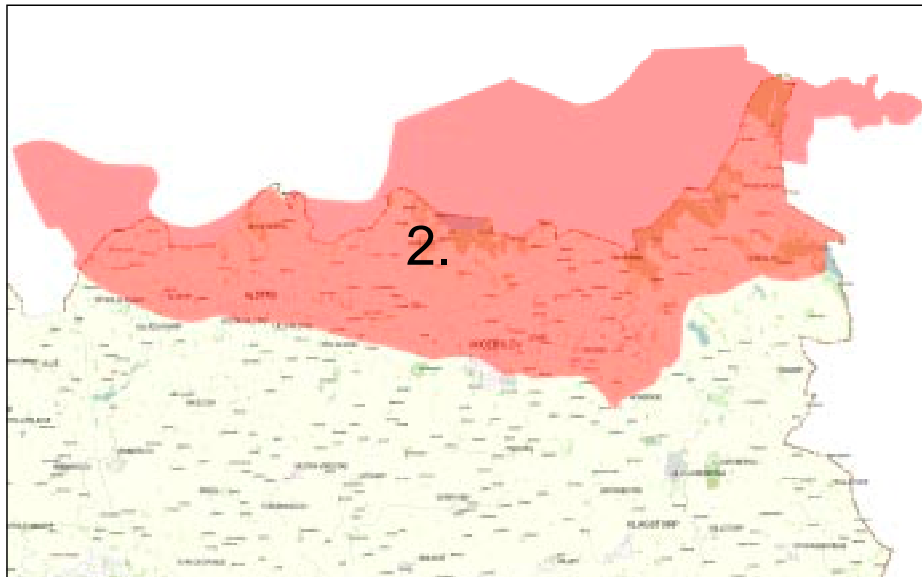
Markägare: Privata

Areal: Ca 11 115 ha

Skyddsmotiv: Naturtyp, kultur, friluftsliv, landskapsbild, geologiska

Beskrivning

Det sydvästska backlandskapet sträcker sig inom kommunen från Näsbyholm i öster till St. Slågarp i väster längs med väg 101. Backlandskapet söder om Romeleåsen är ett unikt natur- och kulturlandskap som det bör vara angeläget för hela regionen att gemensamt tillvarata.

Inom området finns delområden med mycket högt och högt naturvärde och området ingår i område av riksintresse för Skåne län (NRO12033).

Området har en unik geologi och topografi där platåliknande kullar åtskiljs av sänkor och raviner. Områdets rikedom av småsjöar präglar landskapet. Moränbacklandskapet är beläget över den s.k. Alnarpsänkan, en förkastningsdal i berggrunden, orienterad i NV/SO riktning. Landskapsbilden är varierande med öppna hagmarker och odlingsfält blandat med bokskogsdungar och allékantade vägar. I området finns rika typer av lövskog, torr- och fuktängar, rik- och fattigkärr. Omväxlande förhållanden i landskapet ger upphov till stor vegetationsvariation.

Området har stort värde för flytt- och häckfågelfaunan. Bland groddjuren har ätlig groda samt de hotade arterna löv- och lökgroda sina utbredningsområden här. Det är ett av de viltrikaste områdena i Skåne, med bland annat vildsvin och dovhjort. Förutsättningar för att områdets naturvärden skall behållas är att bebyggelse och anläggningar regleras, markavvattnings- och täktverksamhet också regleras samt att jord- och skogsbruk kan bestå.

För närvarande saknas skydd mot förändrad markanvändning inom detta område. Utbyggnad av bostadsområden pågår bland annat i Anderslöv. Det bör vara en angelägenhet för hela regionen att gemensamt ta till vara detta unika natur- och kulturlandskap. Inom området ligger många av kommunens naturområden med mycket eller högt naturvärde, bland annat Börringesjön, Minnesberg-Alstad, Ugglarps mosse, Asbjer, Grönalund-Sörbykratt, Gabeljung, Stenbäck, Tärnö, Hjortholmsskogen och Kullatorp.

Landskapsbilden är varierande med öppna hagmarker och odlingsfält blandat med bokskogsdungar och allékantade vägar.

3. Börringesjön

Area: 102 ha ligger i Trelleborgs kommun resten av Börringesjön ligger utanför kommunen.

Skyddsmotiv: Naturtyp, kultur, friluftsliv, landskapsbild, botaniska

Börringesjön har högsta naturvärde.

Beskrivning

Börringesjön är en grund näringsrik slättsjö, som tillhör Segeåns vatten-dragsystem. Den ligger i en svacka i det skånska backlandskapet och dess södra del är belägen i kommunens norra gräns. Den ingår i område av riksintresse för naturvården inom Skåne län (NRO12033).

Sjön omges av omväxlande betesmarker, bokskogar, sumpskogar och åkermark. Sydväst om sjön ligger Ugglarps mosse med stora sumpskogar och många dammar (resultat av torvtäkt).

Sjön ligger på en höjd av 49 meter över havet, har en yta på 3,1 km², samt ett medeldjup på 1,1 meter och ett maxdjup på 3,3 meter. Det totala tillrinningsområdet är 39,6 km².

Tillrinningsområdets yta består i huvudsak av åker (64 %), skog (20 %), samt övrigt (16 %). Sjön har utsatts för ett flertal dikningsföretag, vilka alla minskat vattenståndet i sjön.

Ramslök.

Belastningen av kväve på sjön från omgivningen är ca 120 ton/år, dvs. 30 kg/ha och år. Fosforbelastningen är ca 2 ton/år, dvs. 0,5 kg/ha och år. Jämfört med övriga större sydvästkånska sjöar, är belastningen näst högst efter Häckebergasjön. Medelhalten kväve i sjön är 3,5 mg/l och fosfor 0,12 mg/l, vilka betecknas som mycket höga närsaltshalter.

Mer än 35 års mätningar av grumligheten i de sjöar som avrinner till Segeå visar tydligt att Börringesjöns vatten är betydligt grumligare än de övrigas. Resultat från undersökningar visar den stora mängden fina lerpartiklar som finns i sjön har stor betydelse för grumligheten. Vinden och vågornas omrör-

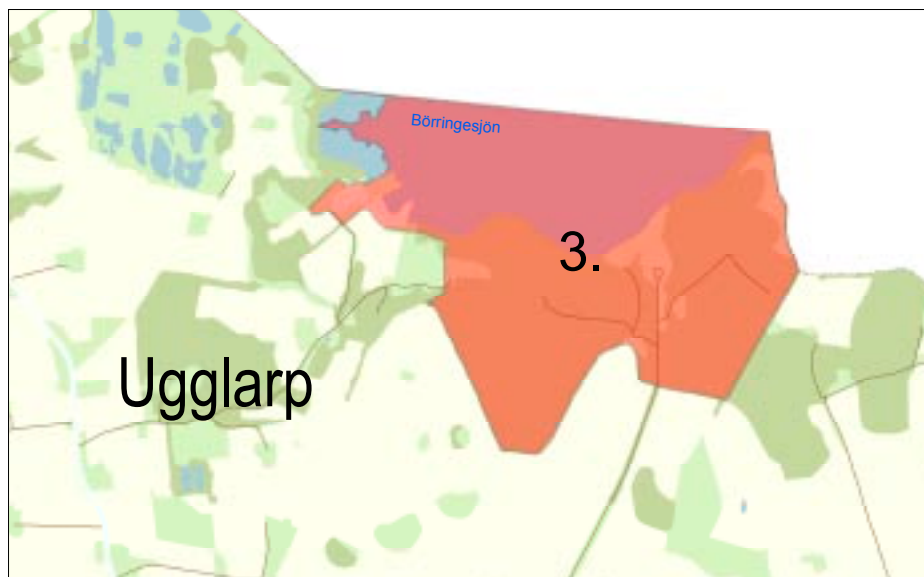
ning av de lösta bottensedimenten med sina fina partiklar grumlar sjön och minskar siktdjupet.

Spillvattenutsläpp från slakteriet i Ugglarp till sjön skedde fram till 1983. Numera överför slakteriet avloppsvattnet till Smygehamns reningsverk. Dock ligger effekten kvar av dessa utsläpp i sjön för lång tid framöver, vilket bidrar till övergödningseffekter som igenväxning och att sjön blir grundare. Övergödningen har bidragit till att den södra delen av sjön har ett högt och tätt vassbälte längs stranden. Vidare innebär sjöns utsatta läge i det relativt öppna landskapet, tillsammans med det ringa medeldjupet, att vind och vågor kan

grumla upp vattenvolymen med uppvirvlat sediment.

Kraftig algblooming förekommer under sommarhalvåret och som lägst har 0,25 meters siktdjup noterats under vegetationssäsongen. Sjön är inte försurningskänslig med ett medelvärde av pH 8,3 och har god alkalinitet (buffertkapacitet) på grund av den kalkrika berggrunden samt växtplanktonens fotosyntes (koldioxidassimilation).

Börringesjöns stränder lyder under utökat strandskydd. Sjön med dess omgivning klassas som fågelrik, och området hyser störningskänsliga rast- och häckningsplatser för en rad fågelarter.

I strandskogarna runt sjön, till exempel vid Uggjarps mosse, häckar bland annat lärkfalk och stjärtmes. På våren och framförallt hösten rastar mycket fågel i sjön. Grågäss, gräsänder och sothöns dominerar och förekommer ibland i tusental.

I sjön bedrivs fiske på abborre, gös, gädda och i mindre omfattning på ål. Sparsam förekomst av ål förklarar god tillgång på kräftor. Sjön klassas dock som mindre bra för fisk på grund av sämre temperatur-, syremättnads- och pH-förhållanden.

Området vid Börringesjöns södra strand är intressant ur flera perspektiv. Terrängen är variationsrik med olika lövskogstyper och biotoper, bland annat sumpskog, strandskog, skogsri-

dåer, fruktodlingar och betade ängar. Olikåldrade bestånd av bok, al, ek och björk dominerar i det kuperade landskapet. Det finns därför förutsättningar för en art- och individrik fauna, speciellt fågelliv. Bland annat häckar den sällsynta mindre hackspetten samt även ormvråk och trädkrypore i sumpskogs-kärret. Småfåglar förekommer talrikt. Vassområdet i sjöns sydvästra del hyser bland annat vattenrall och kärrhök.

Övrig fauna, som uppehåller sig i området, är vinbergssnäcken och mycket vilt, speciellt hjortdjur.

Floran är rik och skyddsvärd med bestånd av fridlysta blåsippor och vild murgröna. En av de längsta alléerna i länet sträcker sig från Markiehage till

Stora Markie gård. Den är en viktig restbiotop för floran och faunan, samt ett viktigt inslag i landskapsbilden.

Fuktängen vid sjön på ca 10 ha, är skyddsvärd (klass 3) enligt länets våtmarksinventering.

Inventeringar

Skånsk fågelatlas II 2004-2009, Skånes ornitologiska förening Inom Segeå-projektet har Ekologgruppen i Landskrona genomfört undersökningar och utredningar om Börringesjön (2003-2006). Dessa undersökningar har visat att den dåliga vattenkvaliteten sannolikt inte är orsakad av fiskesamhällets sammansättning. Fiskbiomassan är för liten och andelen rovfisk är för hög. Mätningar av grumligheten visar att denna är hög hela året. Sedimenten med sitt innehåll av finpartikulärt material grumlar vattnet och ger litet siktdjup. Näring från bottenarna medför en ökad planktontillväxt. Undersökningar av plankton visar att blågröna bakterier dominerar och att formerna är små. Små former ger relativt mer grumlighet/siktdjupsförsämring än större former med samma biomassa. Vattnet som rinner in i sjön är ofta relativt klart medan vattnet i sjön och i utloppet är grumligt.

I länsstyrelsens våtmarksinventering (1992) ingår fuktängen vid sjön som objekt nr 02C0102. Inventering av skogen samt dess fågelfauna har utförts av SkOf under (1991). Sydvästskånska sjökommittén har gjort undersökningar

som bland annat främst berört sjöns kemiska och fysiska förhållanden (1972-89). Skånes Ornitologiska förening (SkOf) har bl a undersökt rastande änder och svanar (1961-75), samt häckfågelfaunan i samband med sjöinventeringen (1977-79).

Möjligheter

Börringesjön betecknas som ekologiskt särskilt känsligt område med avseende på belastningen av närsalter. Åtgärder för att minska näringsbelastningen bör genomföras, vilket innebär att en kartering följt av krav på åtgärder av bland annat avlopps- och gödsel-förhållanden bör utföras i tillrinningsområdet. Inventering med krav på åtgärder för förbättring av enskilda avlopp har påbörjats. Ådellövs-kogen betecknas som ekologiskt särskilt känslig med hänsyn till försurningen.

Önskvärd skötsel för omgivande skog

Ett mer naturvårdsinriktat skogsbruk bör eftersträvas i området runt Börringesjön. Gamla grova träd bör sparas som boträd, sumpskogs-kärret bör lämnas i sitt vildvuxna tillstånd, beteshävderna av öppna partier bör behållas, lövskog med riklig gräsvegetation bör bevaras m m.

Kontinuerlig nyplantering av träd i den ståtliga allén vid Stora Markie utförs av markägaren för att säkerställa alléns fortlevnad, vilket är mycket positivt.

Områden av mycket höga naturvärden i kommunen

4. Fågelviksängar med omgivning

Area: Totalt 51 ha

Markägare: Kommunen

Skyddsmotiv: Naturtyp, botaniska, zoologiska, friluftsliv, landskapsbild

Beskrivning

Inom området återfinns en unik våtmark på totalt 18 ha, som omfattar saltpåverkade strandängar, vilket ger en särartad vegetation i området.

Sedan mitten av 1960-talet ligger en golfbana på området. I banans mitt finns mindre rester av en havslagun i form av "sumpmark" (fuktängar och kärrområden).

Området ingår i riksintresse för naturvärden i Skåne län (NRO12035). Ett skötselavtal samt plan för naturvärden finns upprättad sedan 1992 mellan kommunen, som är markägare och arrendatorn Trelleborgs Golfklubb.

Området hyser ett livligt fågelliv bland annat gravand, gulärta och rödbena

och våtmarksområdet innehåller flera viktiga biotoper. Det är av stor vikt att reveån utanför stranden liksom våtområdena inte beträds under häckningsperioden eftersom bl a enstaka par av småtärna har setts häcka här. Ett bollskydd intill revet är en säker observationsplats för besökare. Olika arter av groddjur finns inom området.

En rik flora med en rad olika sällsynta samt sårbara växtarter återfinns i och omkring kärrområdena. Bland annat kan nämnas att den fridlysta och sårbara praktnejlika har sitt största utbredningsområde i södra Sverige på torrhedarna. På torrhedarna kan även arter som femfingerört, puktörne, backnejlika, brudbröd och väddklint återfinnas.

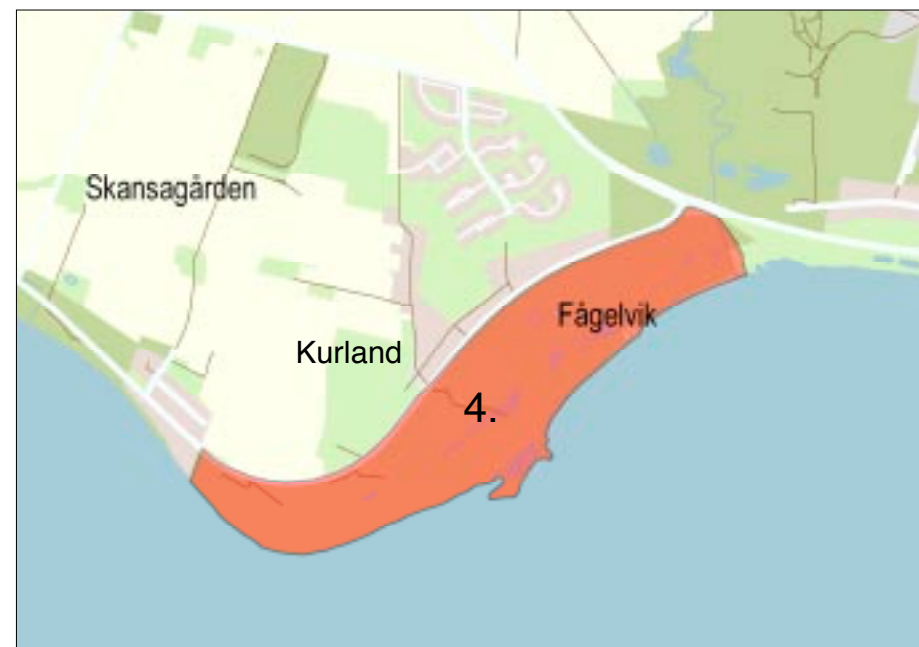
Enligt länets våtmarksinventering har kärren fått klass 2, dvs. de utgör ett värdefullt objekt. Värdefull öppen hagmark på totalt 11,4 ha finns på de torrare delarna av strandängarna. Dessa har klassats som skyddsvärda enligt länets ängs- och hagmarksinventering.

Området är kulturpåverkat. Gravhögar från järnåldern finns på Järavallens krön strax norr om kärren.

Det rörliga friluftslivet är mycket aktivt i området bestående av främst golfspelare och ornitologer.

Området är kulturpåverkat. Gravhögar från järnåldern finns på Järavallens krön strax norr om kärren.

Inventeringar

Skånsk fågelatlas II 2004-2009, Skånes ornitologiska förening. Floran i Skåne, Lunds botaniska förening 2003. Florainventeringar har utförts av miljö- och hälsoskyddsförvaltningen och Trelleborgs Biologiska Förening i samband med utarbetande av skötselplanen (1991). Trelleborgs Biologiska Förening har inventerat fågelfaunan och de bevakar den i området. I ängs- och hagmarksinventeringen (länsstyrelsen, 1993) ingår området som objekt nr. 72. I våtmarksinventeringen (länsstyrelsen, 1992) som objekt nr. 01C 7H 01. Området ingår också i John Krafts florainventering (1987), artlistor 101 och 102.

Utbredningen av praktnejlika inom området följs regelbundet av kommunens floravaktare.

Fastställd skötsel

En del skötselöreskrifter och åtgärder har utformats enligt skötselplan (daterad 1992-01-30) för strandängarna:

För att bevara det mosaikartade kärrområdet har vattenspeglar grävts på lämpliga ställen. Vattennivån i kärret, som regleras via en sluss, skall följa de naturliga variationerna.

Vidare hävdas rikkärrområdet, som bl.a. hyser orkidéer, för att eliminera högvuxen flora. Utvecklingen av fågel- och växtlivet i området följs upp kontinuerligt

av Trelleborgs biologiska förening och miljöförvaltningen.

Ingen användning av kemiska preparat i eller i direkt närhet av kärret eller inom torrängsområdena får ske.

Hävden av torrängsområdena skall ske genom slåtter efter det att praktnejlika har hunnit sätta frö.

Möjligheter

Om det visar sig att föreskrifterna i skötselplanen ej efterlevs, kan det i framtiden bli aktuellt att ge området ett förordnande som naturreservat.

En rik flora med en rad olika sällsynta samt sårbara växtarter som till exempel praktnejlika, återfinns i områdena.

5. Dalköpinge ängar

Area: 25 ha

Markägare: Kommunen, privat,

Skyddsmotiv: Naturtyp, botaniska, zoologiska, friluftsliv, landskapsbild, kultur

Beskrivning

Området är av riksintresse för naturvård i Skåne län (NRO12042).

Det är kommunens äldsta naturreservat och tillkom i sin första del 1975. Därefter utvidgades reservatet och fick ett nytt förordnande 1976. Det öppna betade området består av ca 3 ha våtmark. Det är en av de få obebyggda och fria grönyrtorna i anslutning till kusten öster om centralorten.

Naturreservatets ängar sluttar mot fuktstråket vid Gislövsåns forna fåra. Den nutida Gislövsån flyter i en under 1850-talet grävd fåra och mynnar ut i

reservatets östra del. Här finns rester från en medeltida kapellbyggnad, skyddad enligt fornminneslagen.

Troligen har större delen av reservatet aldrig varit under plog, utan har betats under hundratals år. Floran och faunan är väl anpassad till denna form av kulturpåverkan. Skötselplanen över området föreskriver att naturreservatet i första hand skall hållas i hävd genom bete. Ängarna utgör mycket värdefull biotop för floran. En mycket artrik kalkfuktäng har bildats i den angränsande marken till kärret, i den forna å-fåran. Närheten till havet gör att kärrväxter blandas med marina växtarter. Andra förekommande vegetationstyper i området är hed och torräng. Vid inventering av området i början av 1970-talet, uppskattades antalet kärlväxter till närmare 250 arter, ett flertal av dessa var kalkgynnade, t ex orkidéer. På de torrare delarna växer bland annat rödkämpar, backsippa, mandelblomma, knölsmörblomma och piggtistel. På de fuktigare partierna finns källfräne, vattenveronika, blankstarr samt maj – och ängsnycklar.

Den sällsynta fjärilsarten igelknoppsrörfly har en fast förekomst i reservatet där dess värdväxter (igelknopp, kavel-dun och svärdliljearterna) kan påträffas inom den västra delen av ängarna.

Fågellivet är rikt och bl a häckar fler par av tofsvipa, enkelbeckasin och rödbena.

Ängarna utgör kommunens enda klass 1 objekt i länets ängs- och hagmarksinventering! Den mycket skyddsvärda öppna hagmarken har bland annat en lång kontinuitet i hävd, geografiskt repren-tativitet och värde för friluftslivet.

I länets våtmarksinventering, har ängarna fått naturvärdesklass 1, dvs. de är bland de mest värdefulla och minst påverkade våtmarkerna i länet. Våtmarken är idag ekologiskt stabil.

Inventeringar, plan och förordnande

Floran i Skåne, Lunds botaniska förening 2003. Skötsel- och dispositionsplan för naturreservatet Dalköpinge ängar finns upprättad av länsstyrelsen i Skåne län dnr 11.1211.4855-77, 1287-201. Förvaltare av området är Skogsvårdsstyrelsen i samråd med markägarna, bl a Trelleborgs kommun. Till underlag för dispositionsplanen har Trelleborgs Biologiska Förening utfört inventeringar rörande naturvård och rörligt friluftsliv (1970).

I ängs- och hagmarksinventeringen (länsstyrelsen, 1993) ingår området som objektnr. 86. I länets våtmarksinventering (länsstyrelsen, 1992) har den objektsnr. 01C7H01.

Rödbena.

Önskvärd skötsel

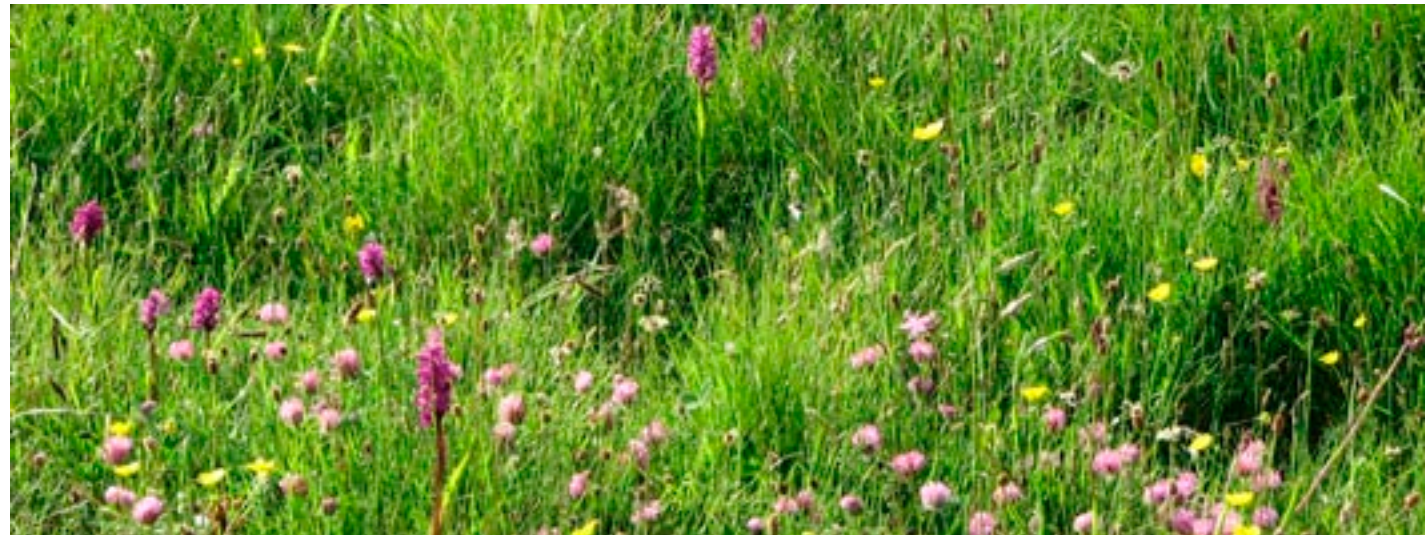
För att områdets naturvärden skall bestå, krävs fortsatt hävd med rätt betestryck av nötkreatur eller med häst. Vid behov slås obetade områden manuellt efter betessäsongens slut. Staket, vinkelgenomgångar och skyltar måste ses till regelbundet.

Möjligheter

Det är viktigt att befintlig vegetation längs Gislövsån norr om Dalköpinge ängar bevaras och miljön förlängs norrut vid utformningen av natur/vattenområdet mellan bostadsområdena Dalajär och Serresjö. Området skall skötas med bete eller slätter och hanteras som naturmark. Det blir en slags skyddszon med utrymme för eventuell spridning av djur och växter mellan åkerlandskapet i norr och Dalköpinge ängar i söder.

Ängsull.

Artrik flora med orkidéer.

6. Beddinge strandhed

Area: 9 ha

Markägare: Kommunen

Skyddsmotiv: Naturtyp, botaniska, friluftsliv, landskapsbild.

Beskrivning

Beddinge strandhed är bildat 1996 av länsstyrelsen som ett naturvårdsområde men är idag ett naturreservat.

Denna del av kusten är tätbebyggd, dock finns detta skyddsvärda område med tallskog, strandhed och bäckfåror. De i området förekommande talldungarna är viktiga biotoper för häckande och flyttande fåglar.

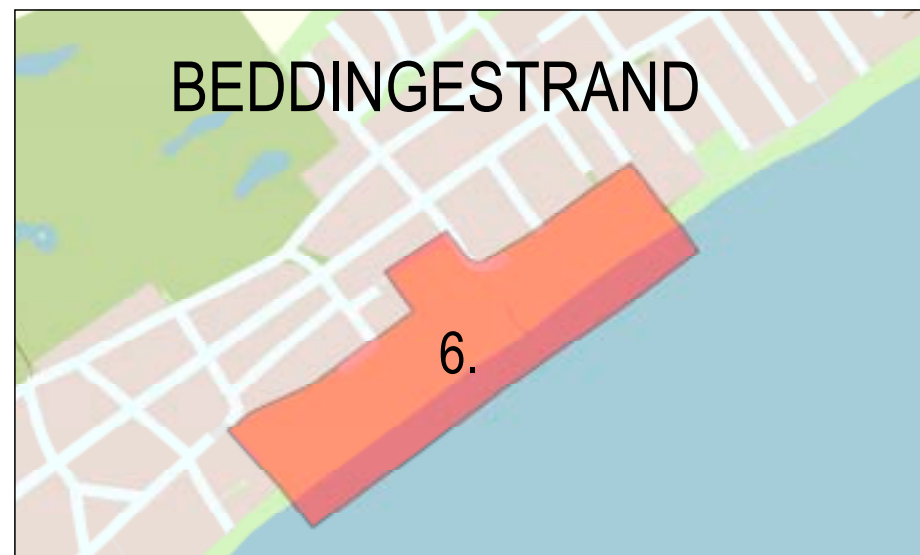

Naturtypen är en sandgräshed av borsttäteltyp med partier av öppen rished av örtrik ljungetyp insprängda på olika delar av området. Fridlysta växtarter, t ex fåltsippa, finns i de mittersta delarna av området. Ensamma träd av bergtall och tall och buskar av vresros och vide finns utspridda inom området. Förutom i söder är området omgärdat av tall- och bergtallsvegetation.

Fågellivet är rikt såväl på den öppna hedmarken som i tallskogen och vid strandlinjen.

En intressant fjärilsfauna finns i området, bland annat de sårbara arterna malörtskapuschongfly och klocksäckspinnare.

Golfspel på Beddinge golfklubbs gamla bana söder om kustvägen avvecklades 1994 i enlighet med det exploateringsavtal som tecknats 1985 mellan Domänverket, golfklubben och kommunen. Detta öppna område med tillhörande talldungar på ca 8 ha är en av de få kvarvarande öppna luckor vid denna del av kusten. På mitten av området flyter ett mindre biflöde till Tullstorpsån. I samband med avvecklingen av golfspel visade Östra Beddingestrands vägförening, i samråd med Trelleborgs Biologiska Förening och kommunen, intresse av att ta över skötseln av området. Miljöförvaltningen har i samarbete med Östra Beddingestrands vägförening och Trelleborg Biologiska Förening (=Naturskyddsföreningen) utarbetat en skötselplan över området.

Årligen sker uppföljning av skötseln av området i samråd mellan Naturskyddsföreningen, miljöförvaltningen och Östra Beddingestrands vägförening.

Inventeringar

Skånsk fågelatlas II 2004-2009, Skånes ornitologiska förening. Fjärilsförekomsten har inventerats av Entomologiska Sällskapet i Lund (1986).

Fastställd skötsel

För området finns en skötselplan. Hävden av området skall syfta till att återställa den ursprungliga hedfloran på de av golfbanan påverkade ytorna. Vidare skall hävden syfta till att ge en skyddad miljö för djur och växter. För att nå detta syfte skall slätter ske

i de delar av hedmarken där högvuxen vegetation förekommer. Slybekämpning av björk, sälg och buskage skall ske årligen. Området skall fungera som strövmråde och en plats för rekreation och fiske.

Fasta anordningar i form av bebyggelse, anläggningar för spel och liknande skall inte få förekomma. Ingen camping eller dylikt får förekomma i området. Skötselplan har fastställts för området.

Viss plantering av i trakten naturligt förekommande vegetation kommer att utföras till gagn för bland annat faunan. För att främja insektslivet, vars larver lever bland annat på lavar kommer äldre tallskog, lavbeklädda stenblock m m att sparas i området.

7. Beddinge ängar

Area: 44 ha

Markägare: Privat

Skyddsmotiv: Naturtyp, botaniska, zoologiska, landskapsbild

Beskrivning

Detta område utgör en unik rest av ett äldre översilningssystem, s k ängsvattning, med öppna hagmarker i god hävd. De fuktiga låglänta markerna betecknas som tuvtäteläng och de ligger utmed Tullstorpsåns nedre del.

De kalkrika förhållandena i marken präglar floran, dock har gödslingen av betesmarkerna utarmat floran. I länets ängs- och hagmarksinventering har den status som klass 2 objekt, dvs mycket skyddsvärd på grund av bland annat kontinuitet i hävd och geografisk representativitet.

Fågellivet är rikt och arter som är beroende av våta och fuktiga ängsmarker har här en fristad. Beddinge ängar är en viktig rastlokal för flyttfåglar och häckningslokal för många arter som tofsvipa, rödbena, enkelbeckasin och gulärta. Tidigare häckade rödspov på ängarna och denna kanske kan återkomma om ängarna restaureras. Området är relativt ostört och ett flertal däggdjursarter har funnit sig till rätta här. Vid inventering av växter på Beddinge ängar 2008 framkom att flertalet av de växter som påträffades är sådana som trivs på näringsrik och/eller fuktig mark. Arter så som bland annat knapptåg, bredkaveldun, vecketåg, vattenmåra och svalting.

Ängsvattningssystemet är en av de bäst bevarade i Skåne, med tydliga rester av diken, stenar och betongpelare som utvisar skiftesgränserna. En restaurering bedöms som fullt möjlig att genomföra.

Markägaren har visat intresse av att restaurera ängarna. En restaurering av ängsbevattningssystemet skulle, förutom rena naturvårdsaspekter, även kunna åstadkomma en betydande närsaltsreduktion av ävattnet.

Olika förslag på restaureringsåtgärder på Beddinge ängar har framtagits under 2008-2010 inom ramen för våtmarksrådgivning. Åtgärdsförslagen innebär bland annat att Tullstorpsån grävs om för att återskapa en slingrande sträckning med tillhörande översvämningssoner samt att en översilningsäng eller våtmark anläggs. Dessa förslag ska diskuteras i samråd med markägaren. En viktig förutsättning för områdets värde för biologisk mångfald är en fortsatt skötsel genom bete eller slätter då flera arter är beroende av kontinuerlig hävd.

Inventeringar

Skånsk fågelatlas II 2004-2009, Skånes ornitologiska förening. Flora Beddinge ängar, Naturvårdsingenjörerna 2008. Fågelrapport inom Tullstorpsåns avrinningsområde, Richard Bergendahl, 2009. Fågelinventering, Stora Beddinge ängar 58:3, Richard Bergendahl, 2008 Ett kartmaterial över dikessystemet har iordningställt av miljöförvaltningen. De hydrologiska förhållandena har också karterats översiktligt (1990). SkOf har inventerat befintlig fågelfauna (våren 1991) i samband med ovannämnda samråd med markägaren. Beddinge ängar ingår som objekt nr. 111 i ängs- och hagmarksinventeringen (länsstyrelsen, 1993).

Hot

Dålig hävd skulle förändra dagens förutsättningar för flora och fauna till det sämre.

Önskvärd skötsel

Det är angeläget att betesdriften fortgår och att ingen ytterligare dikning sker i området. För att eliminera närsalter från ävattnet och för att gynna fågellivet borde området översilas under höst- och vårregnen genom restaurering av ängsbevattningssystemet.

Möjligheter

Markägaren kan få miljöbidrag för att behålla hävden på ängarna eftersom det är ett klass 2 objekt enligt länets ängs- och hagmarksinventering. För att säkert trygga naturvärdena i området kan ett förordnande såsom naturreservat läggas på området.

8. Fårabackarna

Area: 4,7 ha land samt 6,9 ha vatten

Markägare: Kommunen

Skyddsmotiv: Botaniska, zoologiska, friluftsliv, landskapsbild

Beskrivning

Fårabackarna är sedan 2008 ett naturreservat, bildat av Trelleborgs kommun.

Fårabackarna är en liten rest av forna tiders utmarkslandskap, den mark som fanns utanför de inhägnade gårdarna och åkrarna i det gamla bondesamhället. Området ligger utmed Östersjöns strand. Området utnyttjas för friluftsliv samt fårbeta i de norra delarna. På heden finns betydande naturvärden, både djur och växter. Dessutom är den öppna heden av betydelse för landskapsbild.

Omgivande landskap är mycket flackt och omges av fritidsbebyggelse och villor.

Berggrunden vid Fårabackarna består i sin övre del av kalksten (s k Danienkalksten). Den har en varierande hårdhet med hög flinthal. Den täcks av sandlager med ett tunt vegetationstäck överst. Sanden har bildat fossila dyner som utbreder sig på de breda strandvallarna. Flygsanden har på vissa ställen bildat oregelbundna dyner med en maktighet på flera meter.

Flora

Strandheden vid Fårabackarna hyser en intressant flora. Vissa arter som påträffas i området ingår i sandstämpens vegetation som mer renodlat påträffas längs med stränderna i Österlen. Till sandstämpens vegetation hör den fridlysta fältsippan med fina, gråvioletta klockformade blommor. En annan växt som berikar prakten över heden är den väldoftande mandelblomman.

Naturtypen karakteriseras som öppen hagmark. Den dominerade vegetationen är en örtrik ljunghed i söder och en knylhavreäng samt en stagg- och borsttätelhet i den norra delen. Växarter som vartåtel, knägräs, backnejlika och backtimjan påträffas i området. Mandelblomma, fältmalört och gulmåra är andra växarter som tillhör den torra strandhedsfloran. På de fuktigare partierna påträffas borsttåg och stenmåra. Ljunggögontröst och höstlåsbräken är hotade arter som sällsynt växer i området. Vid inventering 1997 hittades 173 växarter och vid inventering 2006 hittades 109 arter.

Området har klassificerats som mycket skyddsvärt (klass 2) enligt ängs- och hagmarksinventeringen (objekt 114).

Den dominerade vegetationen är en örtrik ljunghed i söder.

Fauna

Ängsdiplärka trivs på den öppna hedmarken. Insektslivet är intressant i området, bland annat har tidigare den sårbara fjärilsarten malörtskapuschongfly och en annan sällsynt fjärilsart, smaragdgrön lundmätare påträffats i området. Vid fjärilsinventering år 2006 påträffades även andra hotade fjärilsarter (mjölfly och snedsträckad fältmätare). Malörtskapuschongfly kunde inte återfinnas vid denna inventering.

Sommaren 2007 genomfördes en översiktlig inventering av insektsfaunan med fokus på solitära (ensamlevande) bin. I de yttre delarna av reservatet, heden, torrängarna, klitterna och havsstranden finns en intressant och artrik insektsfauna med betydande entomologiska värden d v s höga kvalitéer för insektslivet. De strandnära avsnitten är mycket blomrika och är därför en ytterst viktig näringsresurs för blombesökande bin och andra insekter. Antalet arter av solitära bin på Fårabackarna uppgick till 25 stycken tillhörande 13 släkten vid inventeringen 2007. Två hänsynskrävande, rödlistade arter (hedensidebi och randyxbi) hittades vid inventeringen.

Reservatet omfattar även vattenområdet i Östersjön till 3 m djup. Den marina delen av reservatet karaktäriserades av en fauna med få arter och få individer och är typiskt förekommande på exponerade, sanddominerade lokaler utan vegetation. Även förekomsten av vegetation i vattnet är sparsam vad avser ar-

ter i jämförelse med likvärdiga områden längs sydkusten. Avsaknaden av arter som sågtång och älgräs beror sannolikt på att exponering av vågor och att strömförhållandena är mindre gynnsamma, i kombination med ett allmänt sett bristfälligt ljusklimat.

Inventeringar

Skånsk fågelatlas II 2004-2009, Skånes ornitologiska förening.

Översiktlig inventering av solitära bin och rödlistade insekter i naturreservatet Fårabackarna (Michael Sörensson, 2007).

Översiktlig florainventering av Fårabackarna (Cathrine Ek och Per-Arne Johansson, 2006).

Inventering av grod- och kräddjur (Ekologgruppen, 2006). Inventering av speciella arter samt åtgärdsförslag när det gäller fjärilar och fåglar (Magnus Wedelin, 2006).

Översiktlig marin inventering av strandzonen utanför Fårabackarna (Toxicon, 2006).

Klenoder att värna om; Fårabackarna, Stävesjörännan, Åmossarna (Roland Rittman, 1997).

Inventering av små- och storfjärilar (Entomologiska Sällskapet i Lund, 1986).

Hot

Den öppna hagmarkens hävd genom färbete i norr upphör samt igenväxning med björk och tall av det ohävdade området i söder.

Fastställd skötsel

Fårabackarna har under senare tid varit ohävdad i traditionell mening men hävdas genom tramp av badgäster och andra besökare i den södra delen. Kaninerna som håller till i området hjälper också till med hävdningen genom bete och grävningar. I samband med bildandet av naturreservatet har en skötselplan tagits fram.

Möjligheter

För att hävdningen skall bestå, så att heden hålls i öppet skick och att den beteshävdade floran gynnas på området, bör heden hävdas av markägaren (kommunen). Kommunen bör undersöka möjligheterna att ansöka om skötselersättningsstöd inom EU:s miljöersättningsprogram för detta arbete. Bildandet av ett naturreservat har möjliggjorts genom att kommunen tilldelats statliga bidrag till lokalt naturvårdsprojekt under 2005, s.k. NIP/LONA-projekt. Genom bildandet av ett naturreservat har skyddet av området förstärkts.

Färbetet kommer på sikt att gynna floran och den biologiska mångfalden i området kommer att öka.

9. Sotemosse

Area: 15 ha

Markägare: Privata

Skyddsmotiv: Naturtyp, geologiska, zoologiska, friluftsliv, landskapsbild

Beskrivning

Dödisgropar och deponeringsdammar för Jordberga Sockerbruks processvatten återfinns med rik vegetation och fågelfauna i detta område. Hela området omgärdas av åkermark men flera naturliga småvatten finns i omgivningen. Området ingår i sjö- och backlandskapet med dess unika dödissjötopografi.

I samband med att Jordberga Sockerbruk lades ner har flera av dammarna fyllts igen och blivit åkermark. Idag återstår endast två dammar av dessa "sockerbruksdammar". Det tidigare rika fågellivet har reducerats men gråhakedopping och smådopping häckar fortfarande vid dammarna.

Inventeringar, planer

Skånsk fågelatlas II 2004-2009, Skånes Ornitologiska förening

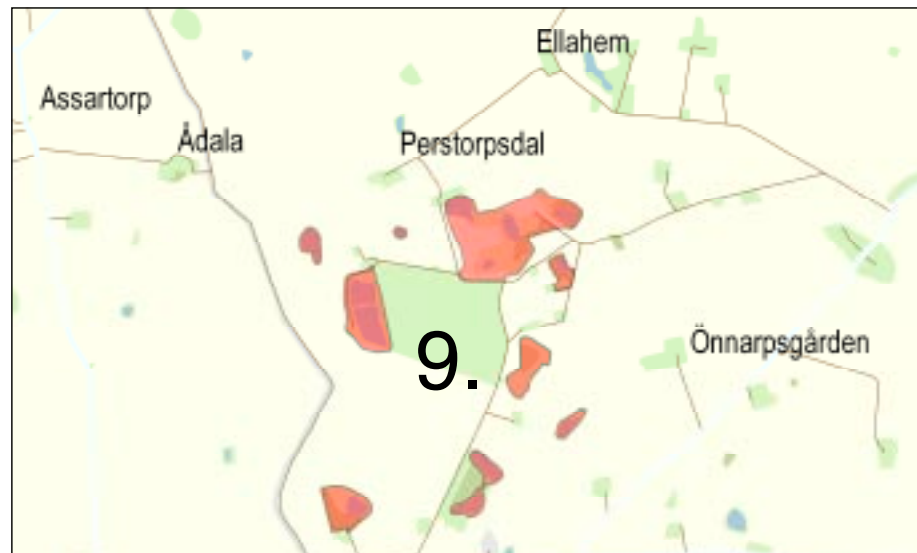
I den norra delen av Sotemosse, nordost om sockerbruksdammarna, har markägare sökt statligt miljöinvesteringstöd för att återställa en naturlig våtmark. Våtmarkerna anläggs och återskapas

för att minska näringsutflödet till Tullstorpsån samt för att öka den biologiska mångfalden.

Möjligheter

De höga naturvärdena i området vid Sotemosse bevaras genom att de två återstående dammarna får finnas kvar och att fler befintliga våtmarker restaureras.

De höga naturvärdena i området vid Sotemosse bevaras genom att de två återstående dammarna får finnas kvar och att fler befintliga våtmarker restaureras.

10. Gabeljungområdet

Area: ca 85 ha

Markägare: Privata

Skyddsmotiv: Naturtyp, botaniska, zoologiska, friluftsliv, landskapsbild, geologiska

Beskrivning

Området är ett välbesökt och värdefullt natur- och rekreationsområde. Området ingår i backlandskapet som är av riksintresse för naturvärden i Skåne län (NRO12033).

Gabeljung är med bland de områden som Romeleås- och sjölandskapskommittén (RÅSK) förordar som utflyktsmål för natur inom backlandskap- och Romeleåsområdet.

Platån, dvs den stora backen, är förmodligen rester av ett deltaområde som byggts upp av en isälva under inlandsisen. En gammal grustäkt är återställd till betesmark, som vintertid utnyttjas till vintersport.

Floran är mycket intressant i det kuiperade landskapet och i lärkskogen förekommer för 20 år sedan den sällsynta sevärheten klotullört. Idag är den helt försvunnen men troligen har arten en fröreserv och om barrträdsplanteringen öppnas upp och ytor med bar jord skapas kan den kanske återkomma. I länets ängs- och hagmarkinventering, betecknas ca 34 ha av den

öppna hagmarken söder och sydväst om platån som skyddsvärd. I den norra delen finns högstammig bokskog och i den södra delen finns en medelstor lövskog med delvis tät undervegetation. På ängarna finns små kärr med rik växtlighet med kalkgynnade arter som bland annat ängs- och majnycklar samt slankstarr.

Bland insekterna förekommer det vitbandade glansflyet talrikt i området.

Djurlivet är rikt och av däggdjuren är dovvilt, rådjur, grävling och ekorre vanliga inom området. Mård och fladdermöss har observerats i området. I kärr- och smågömlarna finns groddjur, bland annat den ätliga grodan.

Området innehåller också ett artrikt fågelliv. Häckningsfaunan är omfattande. Ett antal rovfåglar såsom ormvräk, bivräk och glada hör till häckfågellarna. Lärkfalk har observerats i området och sommargylling har hörts i skogen. Under höst och vinter kan antalet rastande fåglar bli mycket stort.

Inventeringar

Skånsk fågelatlas II 2004-2009, Skånes ornitologiska förening. Fågelrapport inom Tullstorpsåns avrinningsområde, Richard Bergendahl, 2009. Floran i Skåne, Lunds botaniska förening 2003. I ängs- och hagmarksinventeringen (länsstyrelsen 1993) ingår objekt nr. 29:1-3. Inventeringar av florans hargjorts av Projekt Skånes

Flora (1990): ruta N.Grönby samt av Trelleborgs Biologiska Förening (1987). Skogs- och fågelfaunainventering (SkOf, 1990).

Hot

För hårt skogsbruk kan skada de biologiska värdena.

Önskvärd skötsel

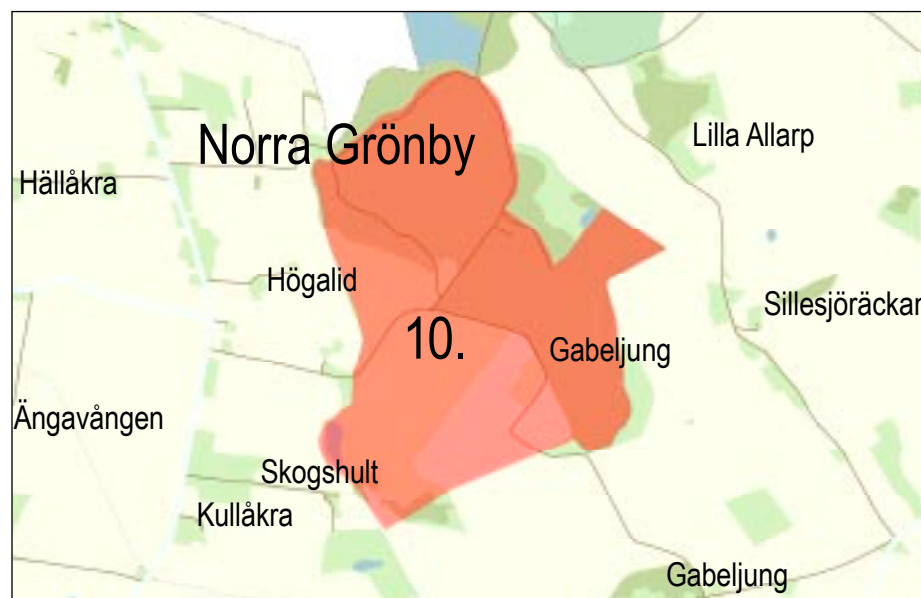
Skogsområdet har stort skyddsvärde och ett mer naturvårdsinriktat skogsbruk bör tillämpas. Dikningar, täkter och avverkningar bör inte förekomma i området utan samråd med naturvårdssakkunnig. Smågömlarna bör skyddas mot igenväxning, bekämpningsmedel och övriga utsläpp (avlopp mm). Granplantering bör

inte tillåtas i området, framförallt inte runt småvatten med tanke på groddjuren. De skyddsvärda hagmarkerna måste betas även i fortsättningen. Vidare bör inte handelsgödsel spridas på dessa marker.

Möjligheter

Genom information och aktiva åtgärder till skogsägarna kan kommunen förmå dessa att upprätta en naturvårdsinriktad skogsbruksplan (NISP). Dock är en skogsägare inte skyldig att följa en skogsbruksplan eller NISP.

För hävden av den skyddsvärda hagmarken kan brukarna/markägarna söka miljöersättning enligt miljöprogram inom EU.

11. Näsbyholm med Gärdslövs våtmark

Area: 50 ha

Markägare: Privat

Skyddsmotiv: Naturtyp, botaniska, zoologiska, friluftsliv, landskapsbild

Beskrivning

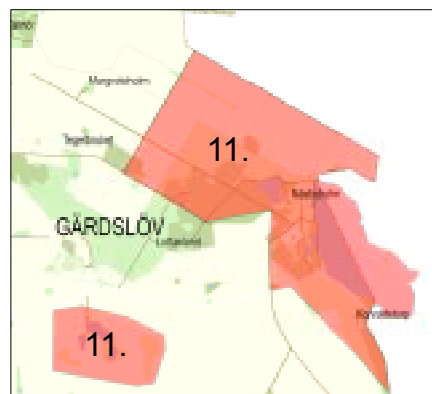
Detta område är mycket intressant ur flera aspekter, främst på grund av djurlivet, men även hydrologiskt. Det ingår i område av riksintresse för naturvården i Skåne län (NRO12033).

Området vid Näsbyholm ligger på gammal sjöbotten som en gång täcktes av Näsbyholmssjön. Denna stora sjö (ca 300 ha) dikades ut på 1860-talet, och torrlades helt på 1950-talet när en pumpstation anlades för att reglera Dybäcksåns kraftiga vattenflöde. En del av den forna sjön, ca 50 ha, strax öster om Näsbyholm har återställts.

Flera olika naturtyper finns representerade på den gamla sjöbotten, bland annat betade ängs- och hagmarker, skog och dammar. Enligt länets ängs- och hagmarksinventering finns ca 30 ha skyddsvärd öppen hagmark samt blandlövhage inom området. Avtal om ersättning för skötseln har tecknats för dessa skyddsvärda ängs- och hagmarker av markägaren.

Området erbjuder mycket goda livsbetingelser för faunan och många fågelarter observeras här året runt. Det är ett viktigt övervintringsområde för rovfåglar, bland annat örnar, gäss, duvor och småfåglar. Stora flockar av vadare och änder syns under de omfattande översvämningarna under vår och höst. Under häckningstid finns en skrattmåskoloni vid sjön. Andra häckfåglar är snatterand, grågås och fisktärna. På den slåttrade ängsmarken nordväst om sjön förekommer den sällsynta kornknarren varje år. Området är rikt på fasaner och det finns gott om vilt. Även en tät rådjursstam och mycket dovilt uppehåller sig här.

Gärdslövs våtmark ligger i närheten av Näsbyholmsjön. Två större dammarna har anlagts för några år sedan med en total yta av 5,9 ha varav 2,7 ha vattenyta. Ytterligare en mindre damm har alldeles nyligen anlagts.

Våtmarken har utvecklat ett mycket rikt fågelliv. I dammarna häckar bl.a. gråhakedopping, vigg, rörhöna och flera par grågäss. Ovanligare arter som ärta, snatterand, brunand och skedand kan ses regelbundet under häckningssåsongen. Dammarna har en del buskage med grenar som växer ut över vattnet. Detta ger skydd för sjöfåglarna och de kan även bygga bo i anslutning till buskagen, så det är viktigt att dessa får finnas kvar. I strandkanten intill dammarna häckar mindre strandpipare och rödbena. Ute på ängsmarken häckar flera par tofsvipor. Gulärta och sånglärka finns också här. Brun kärnhök ses jaga över våtmarken och häckar i närheten. Även glada och tornfalk kan ses här. Under sträcktid speciellt på hösten rastar många vadarfåglar av olika arter

på revlar och flacka strandkanter i dammarna. Flockar med änder och gäss håller också till i området under sträcktid. Gärdslövs våtmark är ett mycket lyckat exempel på hur värdefull natur kan återskapas. Ängsmarken betas och området sköts i övrigt på ett mycket bra sätt.

Inventeringar

Skånsk fågelatlas II 2004-2009, Skånes ornitologiska förening. I ängs- och hagmarksinventeringen ingår objekt nr.41,43:1-2.

Hot

För hårt skogsbruk kan skada de biologiska värdena i bokskogen.

Området ligger på gammal sjöbotten som en gång täcktes av Näsbyholmssjön.

Önskvärd skötsel

De aktiva åtgärderna för att främja faunan bör fortsätta, t ex stödutfodringar till viltet och fågelfaunan under vintern. Andra naturvårdande insatser, som markägaren på Näsbyholms gods har utfört och som bör fortsätta, är bland annat plantering av alléer av oxel längs markvägar. Hävden av de skyddsvärda ängs- och hagmarkerna bör behållas.

Möjligheter

Med anledning av de stora naturvärden som finns i området och den närsalts-reducerande effekt en våtmark förväntas ge, är det mycket positivt att en del av Näsbyholmssjön har återskapats.

Av den återskapade sjön ligger ca hälften av sjöytan i Trelleborgs kommun. Projektet med att återskapa Näsbyholmssjön har drivits under en tioårsperiod. Sjön har skapats genom att pumpningen vid pumpstationen har upphört. Istället har en ny pumpstation byggts en kilometer uppströms som lyfter vattnet upp i sjön.

Syftet med att återskapa sjön är att berika naturmiljön, främst fågellivet, samt att åstadkomma en reduktion av närsaltutsläppen, kväve och fosfor som via vattendragen leds ut i Östersjön där det bidrar till övergödning.

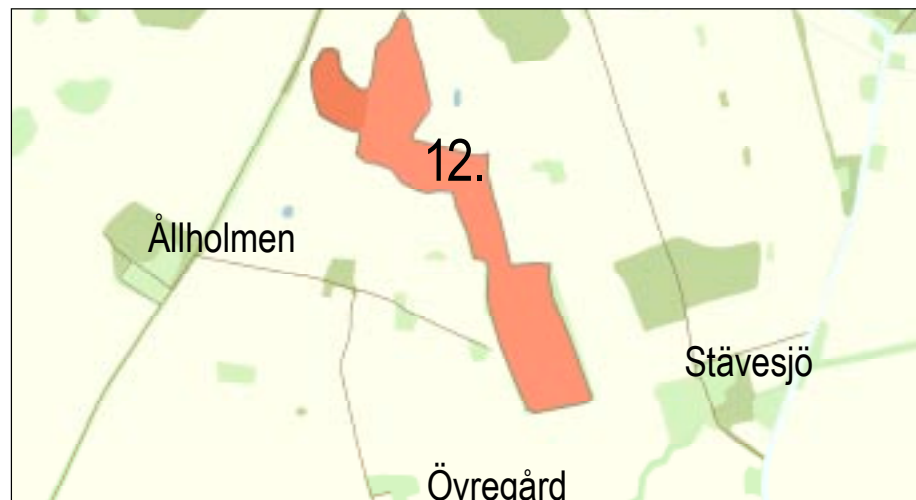
12. Stävesjörännan

Beskrivning

Area: 15 ha

Markägare: Privat

Skyddsmotiv: Naturtyp, botaniska, geologiskav, landskapsbild

Dalgången vid Stävesjö har formats genom erosion vid tiden för inlandsisens avsmältning. Bäckens i dalens botten är rörlagd och i betesmarkens tuvätäläng och rödvensäng finns solitära träd. Dalgången är belägen inom område av riksintresse för naturvärden i Skåne län (NRO12033). I Länsstyrelsens naturvårdsplan är den upptagen som skyddsvärt naturområde.

I länets ängs- och hagmarksinventering har den fått naturvärdesklass 3, vilket innebär att den innefattar en skyddsvärd flora. Den öppna hagmarken, som består av betesmark, hyser bland annat bestånd av gullviva. På slänten i Stävesjörännan domineras torrmarksfloran av rödven, rödsvingel, ängshaverrot, puktörne och gulmåra. Längre ner i ravinens botten är vegetationen frodigare och marken fuktigare och här återfinns arter som bäckveronika och ängsbräsma. I buskmarken är törnsångaren en karaktärsfågel.

Inventeringar

Fågelrapport inom Tullstorpsåns avrinningsområde, Richard Bergendahl, 2009. Floran i Skåne, Lunds botaniska förening 2003. Klenoder att värna om; Fårabackarna, Stävesjörännan, Åmossarna, Roland Rittman (1997).

Önskvärd skötsel

För att säkerställa naturvärdena inom området måste betesdriften fortgå.

Möjligheter

Ett förordnande som naturreservat bör övervägas om det behövs för att skydda området mot eventuell förändrad markanvändning eller dylikt.

13. Grönalund - Sörby kratt

Area: 10 ha

Markägare: Privata

Skyddsmotiv: Naturtyp, botaniska, zoologiska, landskapsbild, friluftsliv, kultur

Beskrivning

Detta är ett mycket värdefullt naturområde, med rester av gamla odlingsformer i form av skottskogbruk. Området ingår i riksintresse för naturvärden i Skåne län (NRO12033).

De södra delarna av området har sedan lång tid tillbaka brukats som skogsmark. De norra delarna däremot har brukats, förutom extensivt som skogsmark, även som betesmark. I Grönalunds skogsvegetation förekommer flertalet i södra Skåne förekommande fältskiktstyper. Bok dominerar i den blandade lövskogen.

I områdets norra del finns rester av traktens äldre jordbrukslandskap med lång historisk kontinuitet. Ytterst få marker av denna typ återstår i idag i sydvästra Skåne. De spår av äldre markanvändning som kan påträffas är hägnadssystem (diken), toppbeskurna bokar och flerstammiga skottskogsträd. Markerna är starkt igenvuxna, men möjliga att restaurera.

Hela området uppvisar ett rikt växt- och djurliv med en stor rikedom av biotoper på en begränsad yta; kärrartad mark, bokskog, krattskog, öppen betesmark och vegetationen på den forna järnvägsbanken mellan Börringe-Östra Torp. Vårfloran är mycket rik, speciellt i den norra delen där vit- och gulsippor breder ut sig mellan hasselsnären. Bland de hotade, sårbara och fridlysta växtarterna som återfinns i området påträffas blåsippa, vätteros, vit lungört, skånsk nunneört och diverse orkidéer, bland annat skogsknipprot.

Faunan i området innehåller rikligt med vinbergssnäcka och groddjur, exempelvis ätlig groda. Området är vilt- och småfågelrikt. Hornuggla och gröngöling häckar i närheten.

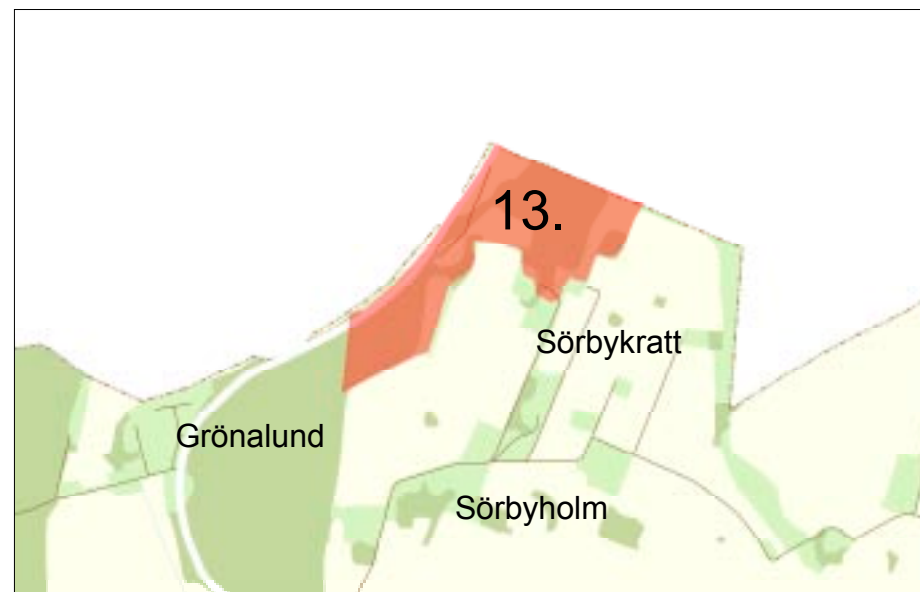
Det är ett välbesökt rekreationsområde som används som exkursionsmål för skolorna i kommunen.

Inventeringar

Skånsk fågelatlas II 2004-2009, Skånes ornitologiska förening. Fågelrapport inom Tullstorpsåns avrinningsområde, Richard Bergendahl, 2009. Florainventering utfördes i området av Trelleborgs Biologiska Förening (1987-88).

Önskvärd skötsel

Den fortsatta skötseln av den södra delen av området bör ske i form av "skon-

samt" skogsbruk för att säkerställa en livskraftig återväxt av ädellövskogen. Området med hassel i norra delen bör bevaras i nuvarande form med skonsam röjning och bete. Gamla träd (döda mer än två år) bör ligga kvar. De medför ingen risk med tanke på spridning av skadeinsekter, men har ett stort värde för både insektsfauna och fåglar, bland annat hackspett.

En återinförsel av skottskogbruk vore önskvärt, dock kräver det kunskap och kontinuitet i utförandet av de gamla metoderna.

Möjligheter

Miljö- och hälsoskydds nämnden för- sökte under 1987, med stöd av allmän-

heten och naturvårdsorganisationer, få till stånd någon form av skydd för området, beroende bland annat på de hot som området utsätts för av det pågående skogsbruket. De utförda huggningsåtgärderna i form av röjning och gallring har dock inte bedömts som skadliga för natur- och kulturvärdena av Länsstyrelsen.

Möjligheten att ge hassellunden inom naturområdet ett biotopskydd enligt 7 kap. miljöbalken bör undersökas. Gamla hassellundar kan avgränsas av skogs- värdsstyrelsen genom § 6 förordningen om områdesskydd enligt miljöbalken.

Området måste genom sitt höga värde ur rekreations synpunkt tas i beaktande vid all planering.

14. Ugglarps mosse

Area: 38 ha

Markägare: Privata

Skyddsmotiv: Naturtyp, botaniska, zoologiska, landskapsbild, friluftsliv.

Beskrivning

Ugglarps mosse är en torvmosse belägen sydväst om Börringesjön i en f d vik till sjön. Området, som innefattar ca 72 ha våtmark, är det enda större sumpskogsområdet inom kommunen. Det ingår i området av riksintresse för naturvården i Skåne län (NRO12033).

Fossila fynd av djur- och växtlämningar från tiden närmast efter inlandsisens avsmältning har gjorts i en del av mossen.

Området hyser en variationsrik våtmarksvegetation och ett rikt djurliv. I länets våtmarksinventering har det klassats som skyddsvärt (klass 3). I de olika dammarna, totalt ca 24 st, inne i mossen, finns stora mängder av gäss, änder och sothöns. Dammarna innehåller även groddjur.

Skogen består av olikåldrade bestånd av al, björk samt gran, asp och ek på de torrare partierna. De döda träden är viktiga boplatser för flera fågelarter, bland annat både större och mindre hackspett. Bland de häckande fåglarna

i och runt vattenhålen återfinns grågäss, gräsänder och sothöns. Många arter av småfåglar håller till i buskar och snår, bland annat den sällsynta arten pungmes, svartvit resp. grå flugsnappare samt flera olika sångare och trastar. I området finns flera olika rovfåglar, bland annat brun kärrhök och lärfalk.

Bland det rikliga insektslivet i torvgravarna påträffas hotade arter av trollsländor.

Skogen, som är självföryngrande på sina ställen, har en rik undervegetation som även är fristad åt kronvilt, dovvilt, älg, rådjur, hare, räv och grävling. En gallring av albeståndens ytterområden samt kalhuggning närmast Börringesjön har utförts under de senaste tre åren. Enligt markägaren skall en fortsatt gallring av alen ske för att gynna asktillväxten i området. Vidare har ett dräneringsdike rensats för att dränera av granplanteringen. Avverkning och utdikning av området har skett enligt skogsägarföreningens avverkningsplan för att kunna bedriva ett ekonomiskt skogsbruk.

Floran består bland annat av den ovanliga vattenaloen, sprängört och vattenbläddra. En del av de fria vattenspegelarna i mossen har tyvärr vuxit igen under de senaste åren, vilket kan bero på när saltstillskott från dräneringsvatten från omkringliggande mark och fastigheter. Enligt länets ängs- och hagmarksinven-

tering finns ca 3 ha skyddsvärd hagmark i anslutning till mossen.

Ugglarps mosse ingår i nätverket Natura 2000. Länsstyrelsen har framtagit en bevarandeplan för Ugglarps mosse 2005 (SE 0430175). Inom området har den hotade arten citronfläckad kärrtrollslända hittats. Inom EU föreligger brist på områden som hyser citronfläckad kärrtrollslända. Eftersom området fått status som Natura 2000-område skall området skötas så att trollsländan kan leva gynnsamt i området. Hur sländan skall kunna behålla sin livsmiljö avgörs genom att avtal träffas med markägaren om lämpliga skötselåtgärder.

I de olika dammarna, totalt ca 24 st, inne i mossen, finns stora mängder av gäss, änder och sothöns.

Inventeringar

Skånsk fågelatlas II 2004-2009, Skånes ornitologiska förening. I länets ängs- och hagmarksinventering (länsstyrelsen, 1993) ingår objekt nr.16. Våtmarksinventering i Malmöhus län (länsstyrelsen, 1990) objekt nr. 02C0I01-2. Inventering av Skånes skogar och fågelfauna (SkOf 1989). Småvattensinventering av (länsstyrelsen, 1987). Entomologiska Sällskapet i Lund har inventerat fjärilsförekomsten i området (1987).

Hot

Uttorkning genom utdikning, fortsatt igenväxning av vattenspeglarna och avverkning av alträdd kan försämra biotoperna i området. Igenfyllnad av dammar är ett annat hot mot området.

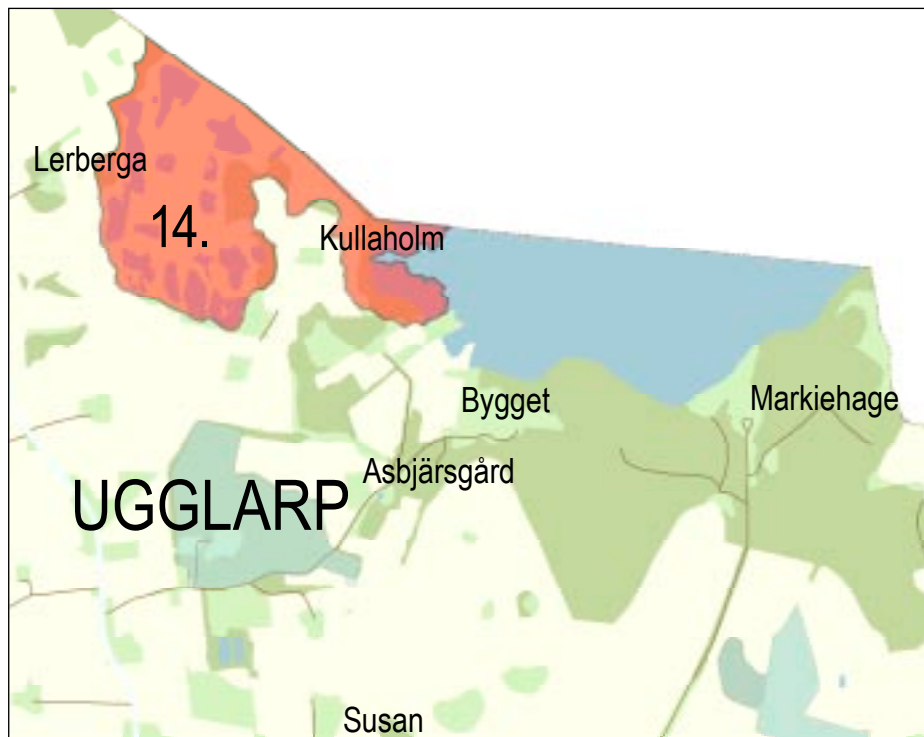
Önskvärd skötsel

Sumpskogen bör lämnas till fri utveckling. Den är en av de biotoper i skogslandskapet som är särskilt känslig för hyggesbruk. Vidare är det av stor vikt att inga utdikningar sker inom mossen som kan sänka vattennivån. En vatten-

nivåsänkning kan förstöra bl a grodornas fortplantning. Området tål inte att dikas eller avverkas om den unika faunan och floran skall bevaras.

Möjligheter

Med anledning av de naturvärden som hotas genom den pågående markanvändningen av extensivt skogsbruk samt närsaltbelastningen i denna störningskänsliga biotop, bör området få ett förordnande som naturreservat eller naturvårdsområde enligt miljöbalken.

Bland det rikliga insektslivet i torvgravarna påträffas hotade arter av trollsländor som till exempel citronfläckad kärrtrollslända.

Skogen, som är självföryngrande på sina ställen, har en rik undervegetation som även är fristad åt kronvilt, dovvilt, älg, rådjur, hare, räv och grävling.

15. Åmossarna

Area: 33 ha

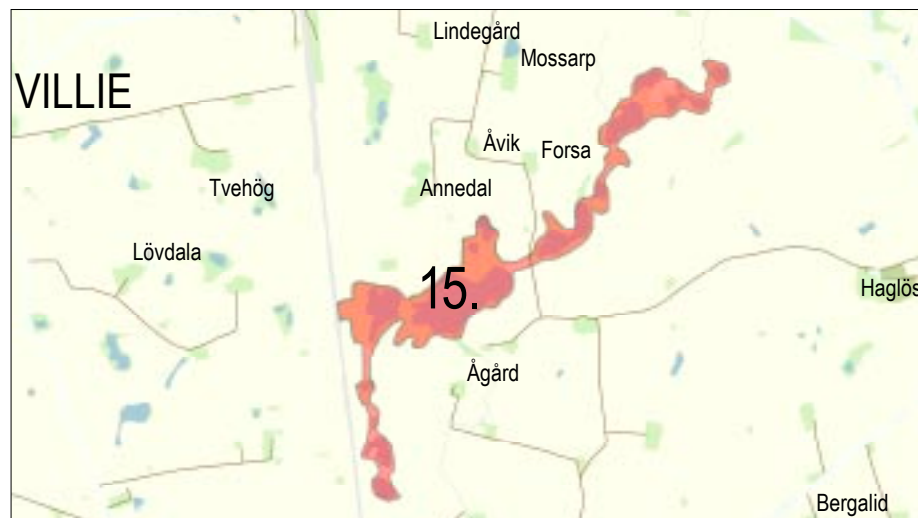
Markägare: Privata, staten, kommunen (vid Ågård).

Skyddsmotiv: Naturtyp, geologiska, botaniska, zoologiska, landskapsbild

Beskrivning

Detta är kommunens största sammanhängande småvattensystem och består av strandskyddade småvatten och dödisgröpar. Området är medtaget i Länsstyrelsens naturvårdsplan som ett skyddsvärt område.

Småsjöarna är replipunkter (tillflyktsorter) för flora och fauna i ett annars hårt uppodlat landskap. Åmossarna hyser en relativt rik häckfågelfauna med bl a flera par skäggdopping. I vassarna häckar brun kärrhök och ibland kan även rördrom höras från vassarna. Groddjur förekommer också i mossarna. Vanlig

padda, vanlig groda, åkergroda samt ätlig groda finns inom området.

Bottenfaunan i Åmossarna bedöms ha ett högt naturvärde. I Åmossarna förekommer kräftdjur, tvåvingar, dags- och trollsländor samt iglar. Vidare förekommer ett flertal snäck- och musselarter, bland annat stor dammussla som

klassas som tämligen sällsynt. Abborre, braxen och mört är de vanligaste fiskarterna i Åmossarna. Samtliga är vanliga arter i mindre sjöar i det skånska odlingslandskapet.

Enligt länets våtmarksinventering är mossarna ett skyddsvärt objekt, klass 2 (objekt nr. 01C9G01). Högvassar av kaveldun och bladvasstyp och beteshävdad fuktäng ingår i området.

Mossarna besöks av skolor i kommunen för exkursioner och inventeringar.

I Åmossarna har ett LIP-projekt (projekt inom ramen för lokalt investeringsprogram) genomförts. Huvudsyftet med projektet var att söka skydda Åmossarna från att förstöras av övergödning och göra området mer tillgängligt för undervisning och exkursioner för Trelleborgs skolor.

Inventeringar

Skånsk fågelatlas II 2004-2009, Skånes ornitologiska förening. Grod- och kräldjur i Trelleborgs kommun: En inventering av tre områden (Ekologgruppen, 2002). Bottenfaunaundersökning i Ståstorpan och Åmossarna (Eklövs Fiske och Fiskevård, 2002). Fiskeundersökning i Ståstorpan och Åmossarna (Eklövs Fiske och Fiskevård, 2002). Klenoder att värna om; Fårabackarna, Ståvesjörännan, Åmossarna (Roland Rittman, 1997).

Hot

Påverkan av läckage av närsalter. Ändrad användning av området t ex för etablering av golfbana. Lokal påverkan kan ske vid rensning/muddring.

Önskvärd skötsel

Inventering av utsläpp från enskilda avloppsanläggningar m m bör genomföras. Vidare bör krav på åtgärder mot dessa utsläpp av närsalter ställas. Fortsatt slätter och bete inom vissa områden är också önskvärt.

Möjligheter

Detta värdefulla våtmarksområde bör förslagsvis ges ett skydd som naturvårdsreservat. Skydd mot ingrepp, t ex utgrävning och närsaltsutsläpp kan då föreskrivas.

Detta är kommunens största sammanhängande småvattensystem och består av strandskyddade småvatten och dödisgröpar.

16. Maglarps sandtag

Area: 4 ha

Markägare: Kommunen

Skyddsmotiv: Naturtyp, zoologiska, friluftsliv

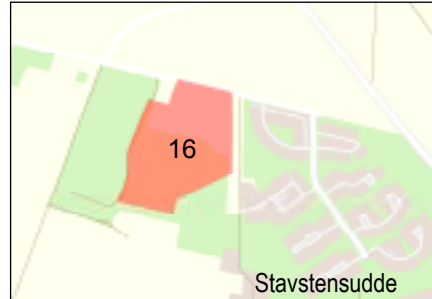
Beskrivning

Maglarps sandtag har varit föremål för täktverksamhet under lång tid, åtminstone sedan 1920-talet.

Mikroklimatet, sanden, örterna, salixen och solinstrålningen på omgivande val-lar, speciellt de riktade åt söder, skapar specifika och mycket goda förutsättningar för att till exempel solitära bin, andra steklar och skalbaggar ska trivas i området.

Flera sandlevande örter och insekter är beroende av att vegetationstäcket "störs" så att sandblottor uppstår för att inte de bredbladiga och kvävegynnade gräsen ska ta över. I mitten av tåkten har det etablerats en busk- och trädvegetation, av framför allt salix, som ger ett gott skydd för fågel och vilt.

Sandtaget innehåller en av Skånes största kolonier av backsvalor. Kolonin är över 50 år gammal. Under vissa år på 60-talet observerades uppemot 1 200 bohål i rasbranterna.

Den lilla dammen, i det sydöstra hörnet av tåkten, hyser i litet antal mindre vattensalamander, vanlig padda och åkergröda.

Medel från Lokala naturvårdssatsningen NIP/LONA för att ombilda Maglarps sandtag till naturreservat beviljades 2005 av länsstyrelsen. Processen att bilda ett naturreservat i Maglarps sandtag har påbörjats och förväntas vara klart 2010. De årligen i rasbranterna häckande backsvalorna och deras miljö skall säkras, skyddas och förbättras i naturreservatet. I samband med inventeringar i sandgropen har mycket sällsynta arter av solitära bin och andra insekter påträffats. Bland annat har man funnit nordvästra Europas enda kända population av flodsandbi i Maglarps sandtag. Speciella föreskrifter som gynnar bina ingår också i naturreservatet.

Inventeringar

Skånsk fågelatlas II 2004-2009, Skånes ornitologiska förening. Studier och ringmärkning av den 50-åriga backsvalokolonin har utförts sedan 1962 av

Sandtaget innehåller en av Skånes största kolonier av backsvalor.

ornitolog Christer Persson. Flodsandbi *Andrena nyctemera* i Maglarps grusgrop – situation och status år 2008 (Mikael Sörensson, 2008). Flodsandbi (Mikael Sörensson, 2006). Spetsandbi *Andrena apicata* Smith och andra rödlistade sandbin beroende av sälj- och videblommor (*Salix*) i Sverige (L. Anders Nilsson, EkoBi Natur, Uppsala, 2006). Maglarps gamla grustag, en inventering av framförallt fågelfaunan samt åtgärdsförslag, (Magnus Wedelin, 2006). Florainventering och skötselplan (Eco-e, 2006). Inventering av grod- och kräldjur 2006, Ekologgruppen AB. Inventering av solitära bin och andra insekter i Maglarps sandtag (Mikael Sörensson, 2005). Miljö- och hälsoskyddsförvaltningen har utfört en översiktlig vegetations- och faunakaractering (1990). Inventering av floran i områ-

det har gjorts av Trelleborgs Biologiska Förening (1987) samt av John Kraft (1987) artlistor 94, 95.

Önskvärd skötsel

Det behövs aktiva insatser för att bevara backsvalokolonin i form av årligen färsk rakskurna branter. Fårbete sker endast på en del av området. Samarbete med kunniga bi-entomologer krävs för att bevara de rara bina. En skötselplan tas fram och beslutas i samband med bildandet av naturreservat i området.

Möjligheter

För att bevara naturvärdena i Maglarps sandtag samtidigt som områdena runt omkring exploateras allt mer är det viktigt att naturreservatsbildningen verkställs.

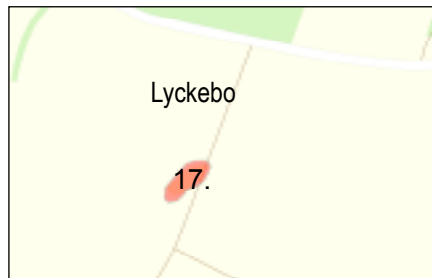
Områden med höga naturvärden i kommunen

17. Lyckeboåsen

Area: ca 0.5 ha

Markägare: Privat

Skyddsmotiv: Naturtyp, botaniska, geologiska, landskapsbild

Beskrivning

Åsen är en liten rest av en kalkrik torr grusås med intressant flora, en skäppartad torräng. Området ingår i riksintresse för naturvärden i Skåne län (NRO12033).

Området är såväl geovetenskapligt som botaniskt intressant. Här växer bland annat den fridlysta gullvivan och klintsnyltrotten. Restbiotopen är en viktig tillflyktsplats för flora och fauna i det intensivt uppodlade landskapet.

Inventering

Skånsk fågelatlas II 2004-2009, Skånes ornitologiska förening. Inventering av florin i området har skett, och den ingår i John Krafts Florainventering, Artlista 89.

Önskvärd skötsel

Det bör inte ske några förändringar i markanvändning som hotar biotopens flora och fauna. Vidare bör varken handelsgödsel eller bekämpningsmedel tillåtas i området.

Möjligheter

Området ingår i av kuststräckan från Fredshög-Stavstensudde, där delar lämpligen bör avsättas till naturreservat.

18. Skåre Skansar

Area: 7 ha

Markägare: Privata

Skyddsmotiv: Naturtyp, botaniska, geologiska, landskapsbild, zoologiska, kultur, friluftsliv

Beskrivning

Skåre Skansar är ett historiskt minnesmärke som troligen började uppföras på 1600-talet och fullbordades under Karl XII:s tid. Detaljplan finns för området. Det är skyddat enligt fornminneslagen.

Området ligger inom riksintresse för naturvärden i Skåne län (NRO12033).

För friluftslivet spelar området en viktig roll med en intilliggande allmän badplats. Florin är intressant och bland annat ängsvärlök och den fridlysta back-sippan samt hedblomster förekommer i området. I länets ängs- och hagmarksinventering har den öppna hagmarken fått naturvärde klass 3. Denna skyddsvärda mark hävdas idag genom fårbeta.

Inventeringar

Skånsk fågelatlas II 2004-2009, Skånes ornitologiska förening. Området ingår i ängs- och hagmarksinventeringen (länsstyrelsen, 1993) objekt nr. 70. Området ingår i John Krafts Florainventering (1987) artlistorna 99 och 100.

Önskvärd skötsel

Det är av stor vikt att betet får fortsätta, så att den speciella florin samt det öppna landskapet kan finnas kvar.

Strandväg i Skåre.

19. Albäcksområdet

Area: Ca 44 ha

Markägare: Kommunen

Skyddsmotiv: Naturtyp, botaniska, zoologiska, friluftsliv

Beskrivning

Albäcksområdet är Trelleborgs tätorts mest betydelsefulla område vad gäller rekreation, naturupplevelser och upplevelse av den biologiska mångfalden. Området ligger endast 3 km väster om Trelleborgs centrum vilket gör det möjligt för människor i de centrala delarna av staden att till fots eller med cykel ta sig till naturen.

Albäck har en lång historia som rekreationsområde och planerades redan i början av 1920-talet för friluftsliv. Skolelever planterade bok, al, tall, hagtorn mm. Skogen blev tidigt ett viktigt friluftsområde för trelleborgarna. Under 1950-talet grävdes två dammar, en på vardera sidan om Albäcken. Området öster om Albäcken är detaljplanelagt. Dagens Albäck bjuder på många olika miljöer och är mycket välbesökt.

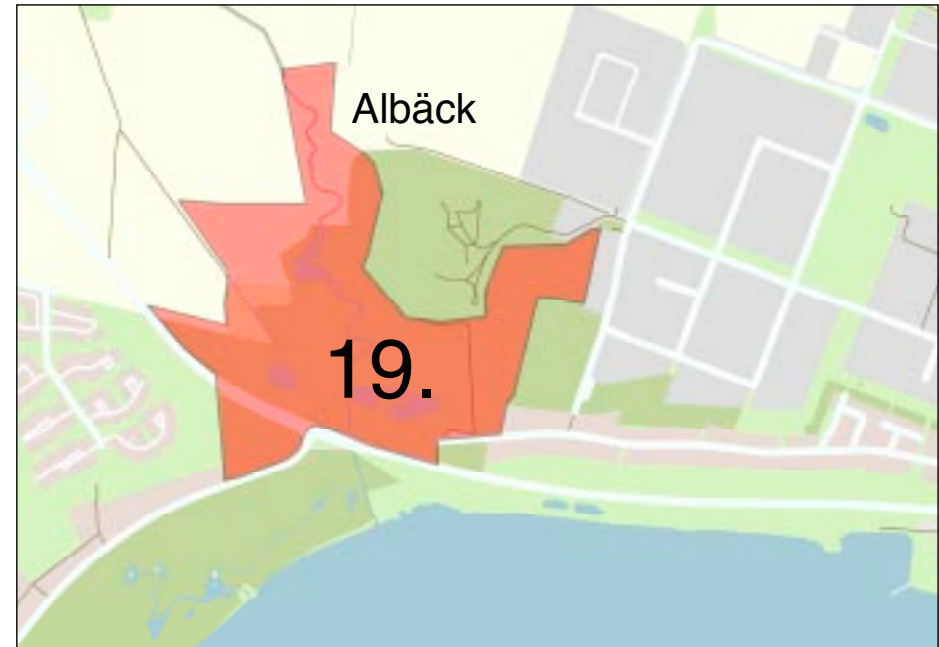
Mellan 1996 och 2009 har Albäck vuxit och förändrats. Delar av de tidigare förlorade våtmarkerna har återskapats. Området har förstörats med hjälp av planteringar och ett utökat stignät. Olika biologiska undersökningar har

genomförts och kunskaperna om vilka arter som finns här nu är goda.

Albäcken är ett för Söderslätt typiskt näringsrikt vattendrag som fick sin nuvarande sträckning för omkring 100 år sedan när jordbruksmark runtomkring dikades ut. På vägen till havet passerar ån genom rekreationsområdet och förbi Fågelviksängar. Efter omgrävning 2007 slingrar sig Albäcken numera åter fram över Rådmansängarna. Genom meandering, översilning, nya våtmarker och ökad genomströmning i befintliga dammar skapar man effektiva näringsfällor och en ökad våtmarksyta vilket i sin tur gynnar den biologiska mångfalden. Bottenvegetationen och övrig vattenvegetation är riklig. De vanligaste fiskarterna i ån är storspigg och ål men även öring förekommer.

De äldre dammarna innehåller många olika och intressanta småkryp och blev klassade att hysa höga och mycket höga naturvärden vid en bottenfaunaundersökning 2002. Två rödlistade arter, dvärgbuksimmaren (*Plea minutissima*) och nattsländan (*Oeceteis furva*), noterades liksom tre andra ovanliga arter. Fiskfaunan består av abborre, gädda, sarv, ruda och mört vilket framkom vid ett provfiske som gjordes 2002. I och i närheten av dammarna finner man även vanlig groda, padda, ätlig groda och mindre vattensalamander.

Rådmansängarna väster om Albäcken är fuktiga betesmarker som svämmas över om våarna.

Bred trollslända.

Man kan se spår av torvbrytning. På äldre kartor från 1840-talet består området till största delen av våtmarker. De fuktiga ängarna har stor betydelse för fågellivet.

Skogen är kanske inte så stor men den har många kvaliteter och består av olika sorter såsom tallskog, lövskog, "vildskog", nyplanterad skog och välskött parkskog. Sedan våren 2005 kan man följa olika färgmarkeringar och inspireras till att besöka nya stigar och upptäcka mer av hela området. Den sårbara fjärilsarten molnfläckiga benvedspinnmalen har påträffats. I området har observerats många fågelarter och ett stort antal småfåglar.

Två så kallade skolområden finns. Ett har fått utvecklas ganska fritt och är idag en mycket fin fågelbiotop. Det andra området planterades 1997 av elever. Olika skolor tilldelades olika träd och buskar. Skyltar finns så man kan öva sina träd- och buskkunskaper och vid ett "trädhus" kan man läsa om träden och se och känna på deras struktur. En liten bok om träd kopplad till området, finns att skaffa via kommunen.

Klippta gräsmattor och en äventyrslekplats som inbjuder till lek och spel finns i de mer traditionellt skötta delarna och används flitigt av skolbarn. Ett motions-spår på 2 km är upplyst om kvällarna.

Områdets topografi har ändrats avsevärt under åren i och med anläggandet av sodeponin en bit öster om Albäcken. Den södra delen av deponin som avslutades i

Fågeltorn vid Albäcks våtmark.

mitten av 1980-talet är numera införlivad i rekreationsområdet. De högsta delarna på deponin når nära 18 meter över havet och ger en utmärkt utsiktspunkt med vy över Söderslätt och Östersjön.

Inventeringar

Skånsk fågelatlas II 2004-2009, Skånes ornitologiska förening. Fiskeundersökningar i Albäcken och Albäcksskogen (Eklövs Fiske och Fiskevård, 2002). Bottenfauna i Albäcksområdet (Ekologgruppen; 2002). I ängs- och hagmarksinventeringen (länsstyrelsen, 1993) ingår ca 6 ha av området avskyddsvärd öppen hagmark såsom objekt nr.74 (klass 3). Området ingår i John Krafts Florainventering (1987), artlistor 97

och 102. Entomologiska Sällskapet i Lund har inventerat små- och storfjärilar i området (1987).

Önskvärd skötsel

För att bibehålla det rika fågellivet erfordras att vegetationen och våtmarksbiotoperna förblir intakta. Strövstigar och motionsspår bör ej förläggas för nära våtmarksområdet eftersom det är störningskänsligt, speciellt under häckningsperioden. På Rådmanängarna bör betet bibehållas. Vid röjningar i området och dess omgivning bör benvedsbuskar sparas, eftersom de utgör värdväxt åt den hotade fjärilsarten, molnfläckiga benvedspinnmalen.

Möjligheter

För att säkerställa naturvårds- och friluftsentresserna i området ska nära samråd ske mellan de som sköter parken och kommunens naturvårdare. Skötselplanen för de nya områdena bör följas.

För att erhålla en närsaltsreducerande effekt av åvattnet samt för att gagna faunan i området, kan ytterligare vattenareal och naturlig vegetation anläggas i anslutning till befintliga dammar, som är förbundna med Albäcksån. Det finns en framtagen och väl genomtänkt plan för hur Albäcksområdet i framtiden ska växa sig större och målet är att förverkliga den.

20. Sumpen

Area: 2 ha

Markägare: Kommunen, privata

Skyddsmotiv: Naturtyp, zoologiska, friluftsliv

Beskrivning

Sumpen är en liten konstgjord fågeldamm som utvecklats till en betydelsefull rast- och häckningslokal för ett flertal våtmarksfåglar. Området är detaljplanlagt. Belägenheten inom tätorten gör att området är välbesökt.

Här häckar ett mindre antal par skrattmåsar och även några par vigg och sothöns.

Häckning av småtärnan har tidigare konstaterats i området vilket föranledde SkOf att utse småtärnan till kommunfågel för Trelleborg. Under många år har den sällsynta småtärnan fört en tynande tillvaro med sporadisk häckning av enstaka par. Glädjande nog har småtärnan återkommit till det i närheten liggande forna häckningsområdet i Trelleborgs hamn. Under 2008 häckade 10 par småtärnor inom ett inhägnat område i hamnen.

Hot

Störning från människor som nyttjar uppställningsplats för husvagnar väster om området utgör ett hot för rast- och häckningslokalen.

Önskvärd skötsel

Eventuellt behövs kompletterande åtgärder avseende utvidgning av vattenyta, borttagning av frodig vegetation mm för att förbättra häckningsbetingelserna för fåglarna. Andra åtgärder som kan behövas är uppsättande av skyltar angående beträdnadsförbud under häckningssäsong.

Möjligheter

För att bidra till finansieringen av skötseln av området kan det på sikt bli aktuellt att söka delaktighet från intilliggande industrier.

Inventeringar

Skånsk fågelatlas II 2004-2009, Skånes Ornitologiska förening. Fågelrapport inom Tullstorpsåns avrinningsområde, Richard Bergendahl, 2009

Sumpen är en liten konstgjord fågeldamm, som utvecklats till en betydelsefull rast- och häckningslokal för ett flertal våtmarksfåglar.

21. Flaningen

Area: ca 9 ha

Markägare: Kommunen

Skyddsmotiv: Naturtyp, zoologiska, friluftsliv

Beskrivning

Detta är ett våtmarksområde som anlades under våren 1992 på f d grön parkmark. Det ligger inom detaljplanelagt område och betecknas enligt planbestämmelserna som parkmark eller plantering.

Våtmarken har snabbt blivit ett värdefullt tillhåll för fågellivet och ett flertal våtmarksbundna arter häckar i området, bland annat en koloni av skrattmåsar. Brunand häckar i skydd av skrattmåskolonin. Rörhöna, sothöna, gravand och gräsand är andra fåglar som också häckar vid Flaningen. Rastande fåglar, däribland ett flertal vadare har också observerats.

Vattentillförseln sker via en befintlig pump från Ståstorpsån. Åvattnet är belastat med närsalter, som genom översilningen renas naturligt i våtmarken.

Området är lättillgängligt för allmänheten, och det är ett uppskattat inslag i tätortsmiljön.

Flaningen är ett våtmarksområde som anlades under våren 1992 på f d grön parkmark.

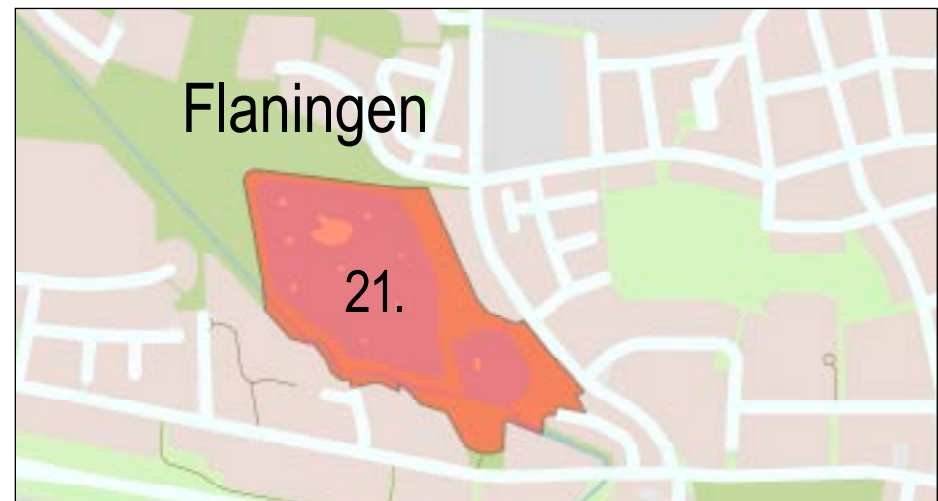

Inventeringar

Skånsk fågelatlas II 2004-2009, Skånes ornitologiska förening.

Önskvärd skötsel och åtgärder

Lämplig åvattentillförsel bör eftersträvas för att få optimal vattennivå i våtmarken för faunan och florin. Pumpningen bör anpassas för att undvika saltvattentillförsel från bakströmmande åvatten till den grunda sjön under sommarhalvåret. Utvecklingen av fågelfaunan bör följas upp genom regelbundna inventeringar.

22. Tågarp dalgång

Area: 15 ha

Markägare: Privata

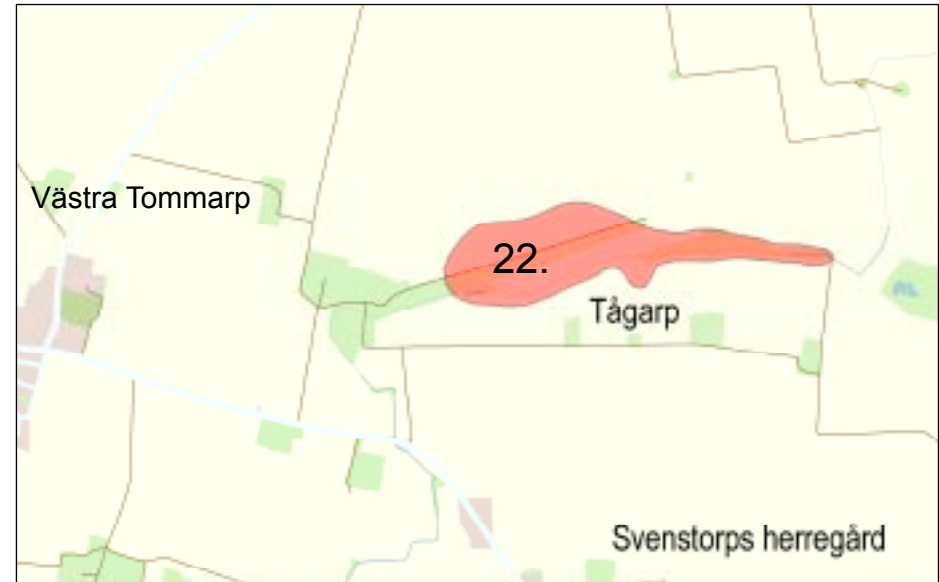
Skyddsmotiv: Naturtyp, geologiska, landskapsbild, kultur, friluftsliv

Beskrivning

Området är en dalgång med fuktstråk. På ett fält ligger ett av kommunens största kända flyttblock från istiden, som sannolikt har transporterats dit ända från Blekinge, vilket gör att området har ett geovetenskapligt värde. Fuktstråket vid Tågarp dalgång inbjuder till en intressant flora och fauna varför området bör inventeras. Området finns inte med i länets ängs- och hagmarksinventering.

Önskvärd skötsel

Befintlig markanvändning hotar inte områdets naturvärden. Ingen ytterligare dränering av området bör dock utföras och i plansammanhang bör området bevakas. Området kan på sikt ingå som en del i den tätortsnära naturen för Trelleborgs tätort.

Tågarp dalgång är en dalgång med fuktstråk.

23. Dalköpingeåns dalgång

Area: 30 ha

Markägare: Kommunen (upp till Dala gård), kyrkan (Dalköpinge by), privata.

Skyddsmotiv: Naturtyp, landskapsbild, zoologiska, friluftsliv

Beskrivning

Denna dalgång är den bäst bevarade meandrande å-fåran i kommunen. Från åns mynning upp till väg 9, ca 0,5 km, slingrar sig ån genom en relativt djupt nedskuren dalgång med betade fuktängar. Ytterligare 0,5 km flyter den norrut genom våtmark och obrukad areal.

Ån är skyddad genom, dels generellt strandskydd, dels ett fredningsområde vid mynningen. Det råder förbud mot fiske av lax och öring under lekperioden 1 oktober-31 december.

Ån är hårt påverkad av rätning, kulvertering och närsaltsläckage och kan liksom de övriga slättlandsåarna betraktas som ekologiskt särskilt känslig. I ån finns en känslig havsöringsstam (*Salmo trutta*), och Dalköpingeån är idag en av Sydsvanens bästa reproduktionsvatten för denna art. Detta beror till stor del på det ideella fiskevårdande arbete som Dalköpingeåns fiskevårdsförening utfört under 1990-talet. Föreningen har tillsammans med fiskerinämden

i länet planterat ut öringsmolt i ån. Fiskevårdsföreningen har vidare skapat lekbottnar, strömkoncentratorer, erosionsskydd vid strandbrinkar, utfört rensning m.m. Skyddszoner i form av träd/buskgrupper har planterats längs med delar av åns nedre lopp.

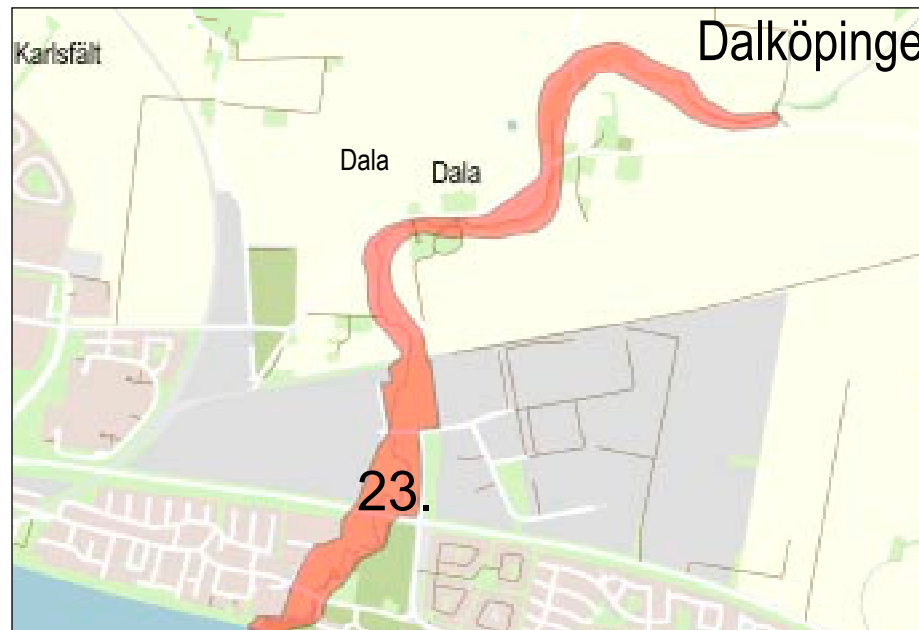
I länets våtmarksinventering finns fuktängen vid ån samt blandbuskkärret norr om väg 9 på totalt 5 ha medtagen som skyddsvärt område (klass 3). Det sker dock en lokal påverkan på ån både från vägen och från läckage av närsalter från omgivningen.

Djurlivet är relativt rikt i och kring ån trots viss utarmning beroende på föroreningar och ett sämre vattenflöde. Under sommarhalvåret är å-fåran mellan Gislövs by och Kontinentterminalen (ca 3 km) helt torrlagd; vattnet försvinner via slukhål söder om Gislövs by. Endast grundvatten tillförs under denna period den nedre delen av ån.

Fågelfaunan är rik på olika småfågelarter som förekommer i träd- och buskvegetationen längs ån. Den sällsynta gulhämplingens gnisslande sång kan höras i skogen vid åmynningen och längre österut vid Dalabadet. Under stränga vintrar har åns mynning stor betydelse som uppsamlingsplats åt stora mängder sjöfågel.

Inventeringar

Skånsk fågelatlas II 2004-2009, Skånes ornitologiska förening. Ekologgruppen

har inventerat vegetation, bottenfauna, grod- och kräldjur, fisk- samt fågelfauna i och kring ån (2006). I samband med detta genomförde Ekologgruppen även en biotopkartering av ån. I länets våtmarksinventering ingår ån som objekt nr. 01C8H01 (länsstyrelsen 1992). Inventering av bottenfaunan har utförts av Limnologiska Institutionen i Lund (1991). Elfiske har genomförts av fiskerinämden (1987).

Önskvärd skötsel och åtgärder

Det pågående fiskevårdsarbetet i åns nedre del bör lämpligen fortsätta även uppströms Dalköpinge by. För att säkerställa åns framtida existens såsom

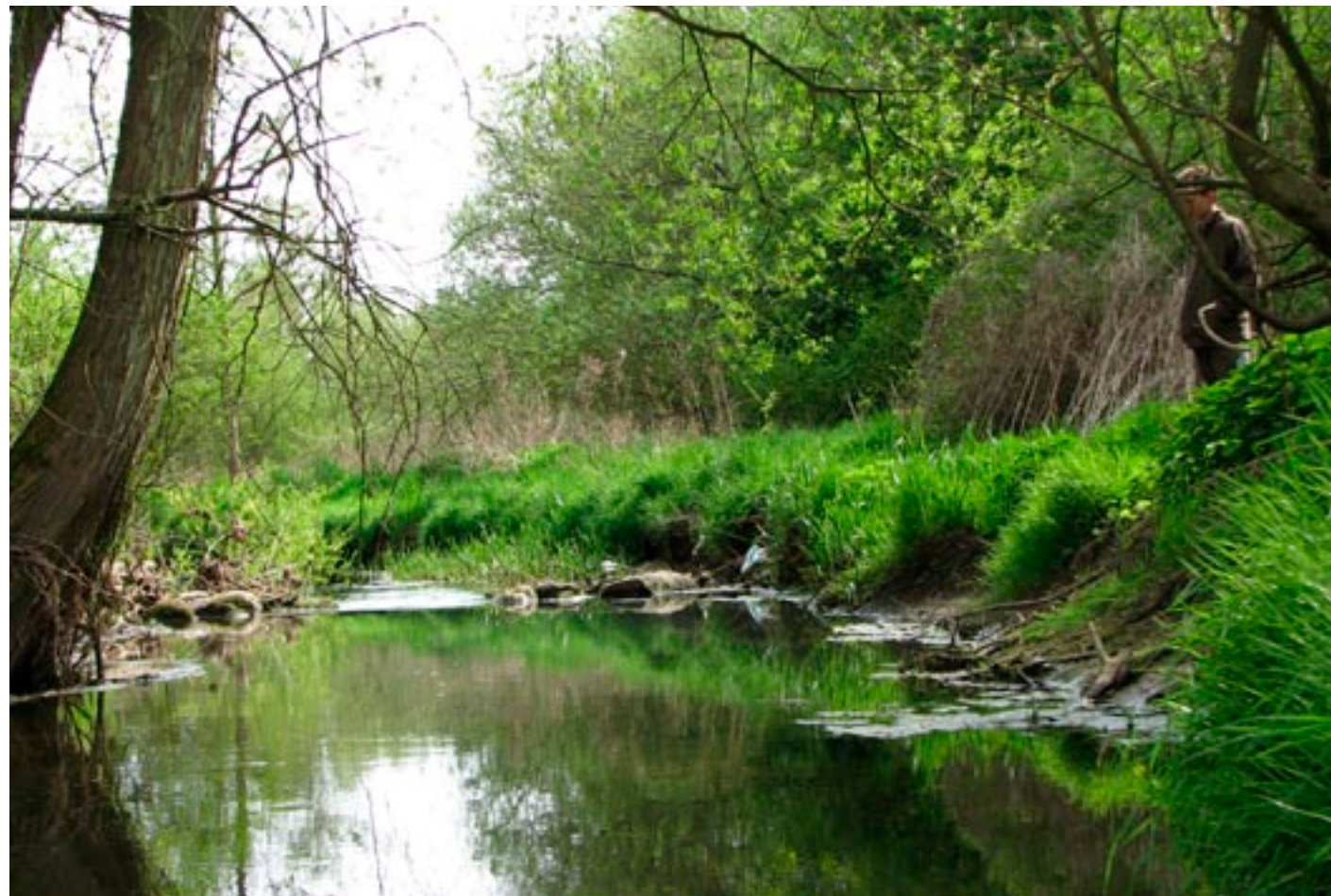
havsöringsvatten samt för att hindra ytterligare närsaltsbelastning av havet, har tidigare inventering av punktutsläpp inom åns avrinningsområde genomförts. Åtgärder på enskilda avlopp, gödselvårdsanordningar m.m. krävs av de berörda fastighetsägarna. Anläggande av skyddszoner och dammar längs vattendraget uppmuntras. Samarbete mellan kommunen och fiskevårdsföreningen kommer att fortsätta. Vid exploatering av omkringliggande mark får inget obehandlat dagvatten tillföras ån. Dessutom skall tillräckliga buffertzoner anläggas längs ån, enligt planbeskrivning.

Inventeringsresultaten från projektet Dalköpingeån-Gislövsån visar att stora delar av de båda åarnas avrinningsområden är relativt fattiga både när det gäller arter och miljöer. Det kan konstateras att många arter i jordbrukslandskapet har minskat mycket kraftigt de senaste 100 åren och Gislövsån och Dalköpingeån är inga undantag. Det går dock att med relativt enkla medel förbättra livsbetingelserna för olika organismgrupper. Det som krävs är en stor variation i åtgärder eftersom det inte går att gynna alla arter med samma åtgärder. Det behövs en översiktlig planering på landskapsnivå för att binda ihop miljöer och se till att åtgärder hamnar på rätt plats.

Exempel på åtgärder i jordbrukslandskapet som skulle gynna biologisk mångfald är anläggning av dammar, småvatten och våtmarker, busk- och trädplanteringar längs vattendragen, sprutfria kantzoner i anslutning till skydds-zonen, avfasning av dikeskanter för att minska erosion, borttagande av vandringshinder för fisk samt att nyskapa vattendrag genom att bryta upp kulvertar.

Hot

I samband med planering av en ringled runt staden redovisas ett alternativ där ringvägen passerar nära och över Dalköpingeåns dalgång med dess höga naturvärden. En sådan placering vore ett direkt hot mot de naturvärden och den livsmiljö för flora och fauna som finns i här.

Denna dalgång är den bäst bevarade meandrande å-fåran i kommunen.

Möjligheter

För att nyskapa våtmarker för reduktion av närsalter i åvattnet kan dammar anläggas relativt långt nedströms i avrinningsområdet. Det bör övervägas om inte ett förordnande som naturreservat bör läggas på dalgången upp till Gislövs by.

Det finns även förutsättningar att skapa gång och/eller ridstråk längs vattendragen. Kontakter med markägare, arrendatorer, dikningsföretag eller andra intressenter är viktigt i det fortsatta arbetet för att genomföra de åtgärder som kan vara nödvändiga längs

vattendragen i syfte att gynna biologisk mångfald och för att underlätta rekreation i området. Nästa steg i arbetet blir därför att kontakta berörda parter och förhöra sig om eventuellt intresse för olika åtgärder.

24. Gislövs strandmark

Area: 1 ha

Markägare: Kommunen, privata

Skyddsmotiv: Naturtyp, landskapsbild, botaniska, zoologiska, friluftsliv

Beskrivning

Stranden är värdefull ur rekreationssynpunkt. För kusten mellan Simremarken och Böste gäller utvidgat strandskydd upp till väg 9. Kustremsan ligger inom detaljplanelagt område.

Både floran och fågelfaunan är av intresse. Det finns bland annat ett mycket stort bestånd av den sällsynta växten spjutskräp i området. Här växer även den inte så ofta förekommande orkideen tvåblad. I fuktigare delar av ängsmarken växer bl a ängsvädd. Enligt länets ängs- och hagmarksinventering finns det skyddsvärda öppna hagmarker (klass 3) på totalt ca 19 ha längs denna sträcka av kusten.

Precis väster om Modeshögs förskola finns rester av en liten ljunghed som inte är hävdad på länge. Sly och högörtsvegetation breder ut sig. Den lilla ängsmarken har avsatts som naturområde enligt gällande detaljplan. Den sydliga delen av området, söder om skolgården har de senaste åren hävdats med årlig slåtter av Naturskyddsföreningen. Här har flera av de tidigare undanträngda örterna återkommit i mer livskraftiga bestånd.

Viktig för naturen i området är även de obebyggda stråk med en vildvuxen fågelrik skog som finns mellan bebyggelsen i Gislövs strandmark.

Under sensommaren rastar ett stort antal vadare utmed denna kuststräcka.

Inventeringar

Floran i Skåne, Lunds botaniska förening 2003. I länets ängs- och hagmarksinventering ingår objekt nr. 87:1-2, 91 och 92 (länsstyrelsen, 1993). Översiktliga inventeringar över floran och fågelfaunan har gjorts av Trelleborgs Biologiska Förening.

Önskvärd skötsel

För att säkerställa naturvärdena i området krävs att de obebyggda öppna ytorna inom det strandskyddade området inte bebyggs. Vidare bör betet på de skyddsvärda hagmarkerna längs kusten fortsätta.

Området väster om Modeshögs förskola bör genomgå en årlig slåtter likt den som genomförs av Naturskyddsföreningen på ängsmarken söder om skolgården. På sikt bör kommunen ta över skötseln.

Möjligheter

För att säkerställa områdets naturvärden bör lämpligen ges ett förordnande enligt miljöbalken som naturreservat.

Ängsrädd.

25. Böste -Smygehamn

Area: ca 46 ha

Markägare: Privata, kyrkan (väster om Smygehamn).

Skyddsmotiv: Naturtyp, geologiska, landskapsbild, botaniska, zoologiska, friluftsliv

Beskrivning

Detta kustområde är speciellt intressant med avseende på dess ursprungliga prägel samt att här finns en unik biotop för huggorm. Den lyder under förstärkt strand-skydd upp till väg 9. Inom vissa partier råder fridlysning av huggorms-populationen. Strandängspartierna är med sina strandvallar och småvatten en gynnsam biotop för den regionalt hotade huggormen.

Området hyser en för Skåne unik isolerad population och vetenskaplig forskning bedrivs på huggormspopulationen av Lunds Universitet. Smygehukspopulationen är med stor säkerhet den sista, som lever längs Skånes strandängar.

Området består delvis av svårframkomlig kritstenskust. Floran är mycket intressant i området, ca 150 olika arter har observerats. I hedvegetationen ingår bland annat ljung, bockrot, sandstarr och den sårbara praktnejlikan. I länets ängs- och hagmarksinventering har ca 29 ha öppen hagmark respektive blandlövhage längs kusten klassats som skyddsvärd.

I länets våtmarksinventering finns ett kärr på 1 ha upptagen som skyddsvärd (klass 2) inom kustzonen strax öster om Böste. Det topogena kärret består av fuktäng av gräs/lågstartyp.

Faunan är också av stort naturvärde inom området. Sträckande sjöfågel, främst ejder, observeras under vår och höst. Tranor ses ofta på insträck under våren och en råkkoloni finns i träden vid Smygehuk.

Området är av betydelse för det rörliga friluftslivet, eftersom det är en av de få kvarvarande öppningarna i landskapet mellan kustvägen och stranden.

Inventeringar

Floran i Skåne, Lunds botaniska förening 2003. I ängs- och hagmarksinventeringen ingår objekt nr.94,95:1-2, och 96. (länsstyrelsen, 1993). Inventeringar av floran har gjorts av Projekt Skånes Flora: rutor L. Isie SO och Smygehamn SV - Ö. Torp (Lunds Botaniska Förening 1992).

I länets våtmarksinventering ingår objekt nr. 01C7I01(länsstyrelsen 1992). Florainventering har genomförts av Trelleborgs Biologiska Förening (1987).

Hot

Bebyggelse och ev påverkan av elektrodledningen i jord från strömriktarstation vid Västra Kärrstorp till en elektrodstation till havs strax öster om Böste, projekt Baltic utgör ett hot.

Önskvärd skötsel

Beteshävderna skall fortgå och den skyddsvärda öppna hagmarken bevaras. Handelsgödsel bör undvikas i de delar av området som inte är uppodlade idag. Småvatten skall finnas kvar med hänsyn till huggormskolonin och övriga kräl- och groddjur.

Möjligheter

För att säkerställa områdets naturvärden bör det lämpligen ges ett förordnande enligt miljöbalken som naturreservat.

Området är en av de få kvarvarande öppningarna i landskapet mellan kustvägen och stranden.

26. Smyge kärr

Area: ca 2,5 ha

Markägare: Kommunen

Skyddsmotiv: Naturtyp, botaniska, zoologiska, friluftsliv

Beskrivning

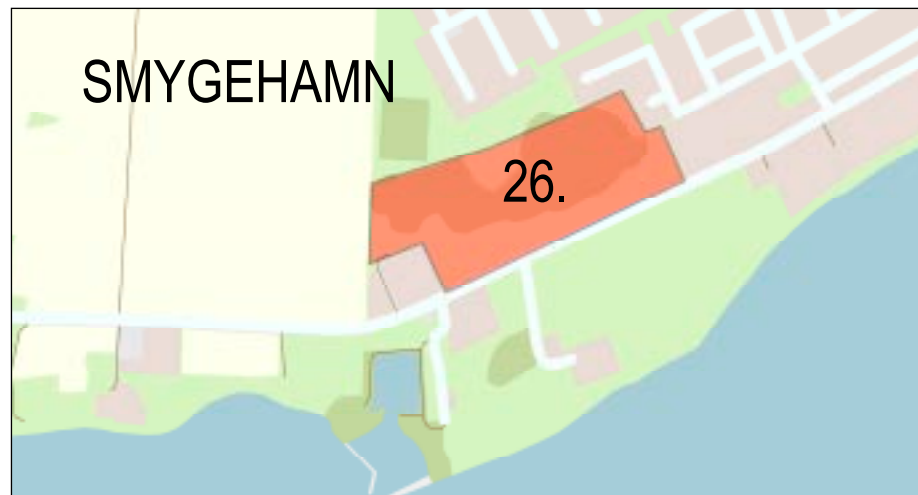
Norr om Smygehuk, norr om kustvägen, finns en före detta grustäkt som har utvecklats till ett artrikt rikkärr med rörligt och kalkrikt grundvatten. Utöver grundvattnet kommer även dagvatten från intilliggande villaområde till kärret. Området avgränsas i söder av riksväg 9, i nordväst av jordbruksmark och i övrigt av gräsytor och villabebyggelse. Våtmarken är 2,5 ha stor och detaljplanelagd som park. Det delas på mitten av en gång- och cykelbana.

Sedan täkten avslutades har området efter hand fyllts av intressant flora och fauna och har till exempel varit en bra växtplats för orkidéerna maj- och ängsnycklar. För faunan har kärret stor betydelse. Här finns rikligt med groddjur och salamandrar, bland annat den starkt hotade strandpaddan (stinkpaddan) och större vattensalamander. Rådjur och andra däggdjur söker sig till kärret eftersom det är en skyddad tillflyktsplats. Näktergalen är karaktärsart i buskvegetationen.

Efterhand har området vuxit igen mer och mer och en del av de unika naturvärdena har minskat. Kommunen startade ett NIP/LONA projekt i juli 2006 vars syfte är att säkerställa groddjurens fortlevnad och öka populationerna av både större vattensalamander och strandpadda. Målet är också att gynna den rara floran och ta fram en skötselplan samt att informera närboende och besökare via broschyrer och skyltar.

Det egentliga rikkärret med stora botaniska värden ligger öster om cykel- och gångbanan. Viss årlig röjning har bibehållit dess värden men skötseln bör intensifieras.

Området väster om gångbanan röjdes och fem nya paddammar grävdes 2008. Fårstängsel har satts upp och det är meningen att fåren ska sköta området genom att hålla nere uppslag av sly och större örter.

Inventeringar

Skånsk fågelatlas II 2004-2009, Skånes ornitologiska förening Floran i Skåne, Lunds botaniska förening 2003. Bottenfaunainventering redovisas i Naturvård i Smygekärr (Ekologgruppen; 2008). Inventering av groddjur i Smygekärr (Kalmar högskola, 2008). Florainventering med skötselförslag (Eco-e Miljökonsult, 2007). Inventering av grod- och kräldjur (Ekologgruppen, 2006). Florainventering har genomförts av Trelleborgs Biologiska Förening (1987). Översiktlig fågelinventering har utförts av Trelleborgs Biologiska förening.

Hot

Igenväxning är det största hotet. De arter vi vill bevara och skydda är hävdgynnade och vill man behålla och förstärka dessa måste området hållas mer öppet.

Önskvärd skötsel

För att säkra den värdefulla floran i kärret bör björk- och sälgsly undanröjas varje höst. Det stora vassbeståndet i söder liksom de kraftigt växande starrarterna ska hållas tillbaka genom slätter. Kommunen ska sköta området i samråd med sakkunniga inom flora och grod- kräldjur.

Möjligheter

Den gamla detaljplanen (1972) bör kompletteras med skyddsbestämmelser för "parkområdet". Denna tätortsnära "naturoas" kan härigenom tydligare säkerställas och möjligheterna att bibehålla dess naturvärden öka. På sikt kan området bli ett naturreservat.

Liten strandpadda

27. Östra Torp

Area: Ca 15 ha

Markägare: Privata

Skyddsmotiv: Geologiska, landskapsbild, kultur

Beskrivning

Området är en kulturhistoriskt intressant miljö med gamla kalkugnar. Det har ett visst geovetenskapligt intresse, eftersom fossil förekommer i slagghögar i det gamla kalkbrottet.

Önskvärd skötsel och åtgärder

Utbyggnad av Smygehamns tätort kan hota områdets naturvärden som bör beaktas i planeringssammanhang. Floran och faunan vid kalkhögarna och småvattnen norr om kalkugnarna borde inventeras. Småhakedopping häckar i dammarna. Möjligheterna att sammankoppla naturvärdena med de kulturhistoriska värdena vid kalkugnarna bör undersökas. Eventuellt som kan det här bli ett kulturresevat.

Inventeringar

Skånsk fågelatlas II 2004-2009 Skånes ornitologiska förening.

Området är en kulturhistoriskt intressant miljö med gamla kalkugnar.

28. Området norr om Smygehus

Area: ca 5 ha

Markägare: Privata

Skyddsmotiv: Naturtyp, botaniska, zoologiska, friluftsliv

Beskrivning

I denna f d grustäkt finns idag en orkidérik flora. I övrigt består området av en mycket buskig terräng. Området ligger utanför detaljplanelagt område.

Inom området finns skyddsvärd öppen hagmark enligt länets ängs- och hagmarksinventering. Det hyser goda häckningsplatser för sångare och mindre strandpipare. En del av marken hävdas som färbete vilket medfört att bestånd av vippstarr blivit tydliga i området.

Inventeringar

I ängs- och hagmarksinventeringen ingår den som objekt nr. 99 (1993). Området ingår i Projekt Skånes Flora: ruta Smygehamn NV Äspöholm (1990). Trelleborgs Biologiska Förening har inventerat floran i området (1987).

Önskvärd skötsel

Den öppna hagmarken bör hävdas för att säkerställa dess naturvärden. Vidare bör lokalen för orkidéer röjas från igenväxande vegetation.

Möjligheter

Området bör bevaras som närreklamationsområde.

*Värdefullt naturområde
mitt i bebyggelsen.*

29. Äspöholm

Area: 14 ha

Markägare: Kyrkan (vid mynningen), privata.

Skyddsmotiv: Naturtyp, landskapsbild, botaniska, friluftsliv

Beskrivning

Äspöån (Sänkebäcken) har ett skyddsvärt meandrande lopp på strandängarna norr om väg 9. Förstärkt strandskydd gäller för kustområdet upp till kustvägen.

Floran är intressant, speciellt på strandhedarna längs kusten. Bland annat växer det hänsynskrävande hedblomstret på de sandiga torrängarna. Inom området ingår ca 7 ha såsom skyddsvärd öppen hagmark enligt länets ängs- och hagmarksinventering.

Inom området har två våtmarker anlagts på båda sidor om Äspöån som visningsobjekt för att visa på de möjligheter som våtmarker har att reducera närsaltsutsläppen till Östersjön. Tanken har varit att långsiktigt låta säkerställa områdets höga kvalitéer och naturvärden, att bevara och utveckla området för rekreation och friluftsliv, samt att i området låta anlägga våtmarker som kan användas som visningsobjekt. Åtgärden kommer även att bekräfta kommunens stora engagemang i frågor rörande övergödningen av Östersjön. För att öka tillgängligheten

har fågeltorn och gångstigar anlagts vid våtmarken.

Fågeltorn och delar av området är även tillgängliga för personer med funktionshinder. Rödbena, gulärla och tofsvipa häckar här.

Inventeringar

Skånsk fågelatlas II 2004-2009 Skånes ornitologiska förening. I ängs- och hagmarksinventeringen ingår objekt nr.100 och 101 (länsstyrelsen, 1993). Bottenfaunaundersökningar har gjorts i Äspöån av Limnologiska Institutionen i Lund(1991). Inventeringar av floran har gjorts av Projekt Skånes Flora: ruta Smygehamn NV Äspöholm och av Trelleborgs Biologiska Förening (1990).

Önskvärd skötsel

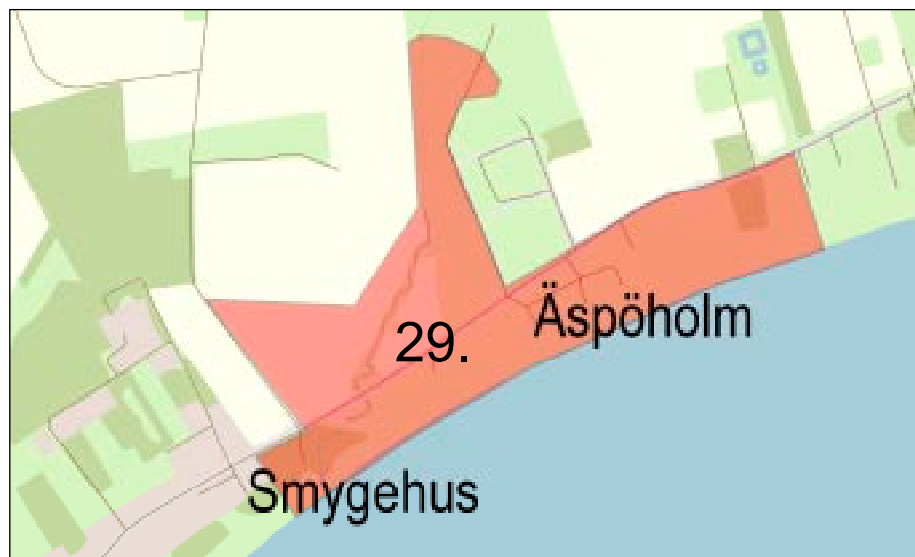
Det är av stor vikt att de öppna ängarna hävdas genom bete för att floran och den öppna landskapsbilden ska säkerställas. Området vid våtmarkerna kommer att hävdas med fårbeta samt eventuellt kompletteras med slätter.

Möjligheter

Markägarna/brukarna kan söka ersättning för hävden av våtmarkerna och ängarna.

Möjligheter till ytterligare meandring av ån längre uppströms samt skapande av flera våtmarker intill å-fåran bör undersökas.

Inom området har två våtmarker anlagts på båda sidor om Äspöån som visningsobjekt för att visa på de möjligheter som våtmarker har att reducera närsaltsutsläppen till Östersjön.

30. Beddinge Strand (Ravinen)

Area: 7 ha

Markägare: Privata

Skyddsmotiv: Naturtyp, landskapsbild, friluftsliv

Beskrivning

Denna del av kusten är tätbebyggd; dock finns små skyddsvärda områden med tallskog, strandhed och bäckfäror inklämda. Talldungarna utgör viktiga biotoper för häckande och flyttande fåglar.

Ett delflöde av Tullstorpsån längre österut har format en bäckravין med värdefulla sandbackar. Den är belägen inom detaljplanlagt område och i planbeskrivningen benämnd som parkområde.

I denna restbiotop vid den täta bebyggelsen längs kusten, finns det enligt länets ängs- och hagmarksinventering skyddsvärd öppen hagmark på 2 ha. Här har bland annat den fridlysta fältsippan funnit sin tillflykt. Den utgör ett estetiskt inslag i den för övrigt hårt exploaterade landskapsbilden.

Önskvärd skötsel

Delflödet bör skyddas mot eventuell påverkan såsom rätning och kulvertering. Bäckravinen bör skyddas mot utfyllnad m.m. i största möjliga mån.

Möjligheter

Bäckravinen bör särskilt beaktas i planeringssammanhang. Planbestämmelserna för detaljplanen bör kompletteras med skyddsbestämmelser för denna biotop. Samråd mellan miljönämnden och byggnadsnämnden bör således ske.

Fär.

Ett delflöde av Tullstorpsån längre österut har format en bäckravין med värdefulla sandbackar.

31. Stenbäck

Area: ca 95 ha

Markägare: Privat

Skyddsmotiv: Naturtyp, botaniska, landskapsbild, friluftsliv

Beskrivning

Stenbäck är ett lövskogsområde med inslag av gran. Det ingår i område av riksintresse för naturvården i Skåne län (NRO12033)

I det starkt kuperade området finns ett kärr med orkidéer. Området är värdefullt för naturvård och rekreation.

Varken flora- eller faunainventeringar är utförda i området.

Hot

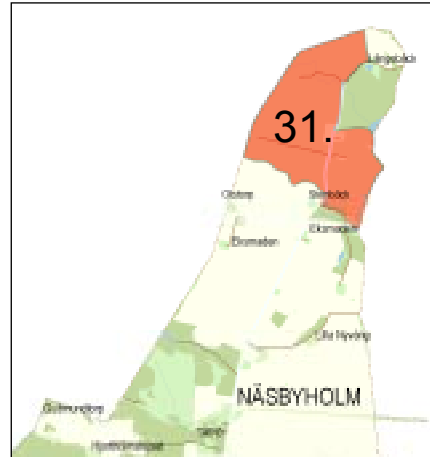
Ett alltför intensivt skogsbruk kan skada de biologiska värdena.

Önskvärd skötsel

Naturvårdsinriktat skogsbruk anpassat till natur- och rekreationsvärdena.

Möjligheter

Genom information och aktiva åtgärder till skogsägaren kan kommunen förmå skogsägaren att upprätta en naturvårdsinriktad skogsbruksplan (NISP).

Ormbunke.

Stenbäck är ett lövskogsområde med inslag av gran.

32. Tärnö

Area: ca 72 ha

Markägare: Privat

Skyddsmotiv: Naturtyp, botaniska, landskapsbild, friluftsliv

Beskrivning

Boskogsdungar och fuktiga öppna hagmarker återfinns inom detta område. Området ingår i riksintresse för naturvården i Skåne län (NRO12033).

Ängsfloran är intressant och 26 ha av den öppna hagmarken klassas som

skyddsvärd enligt ängs-och hagmarksinventeringen (objekt nr.36).

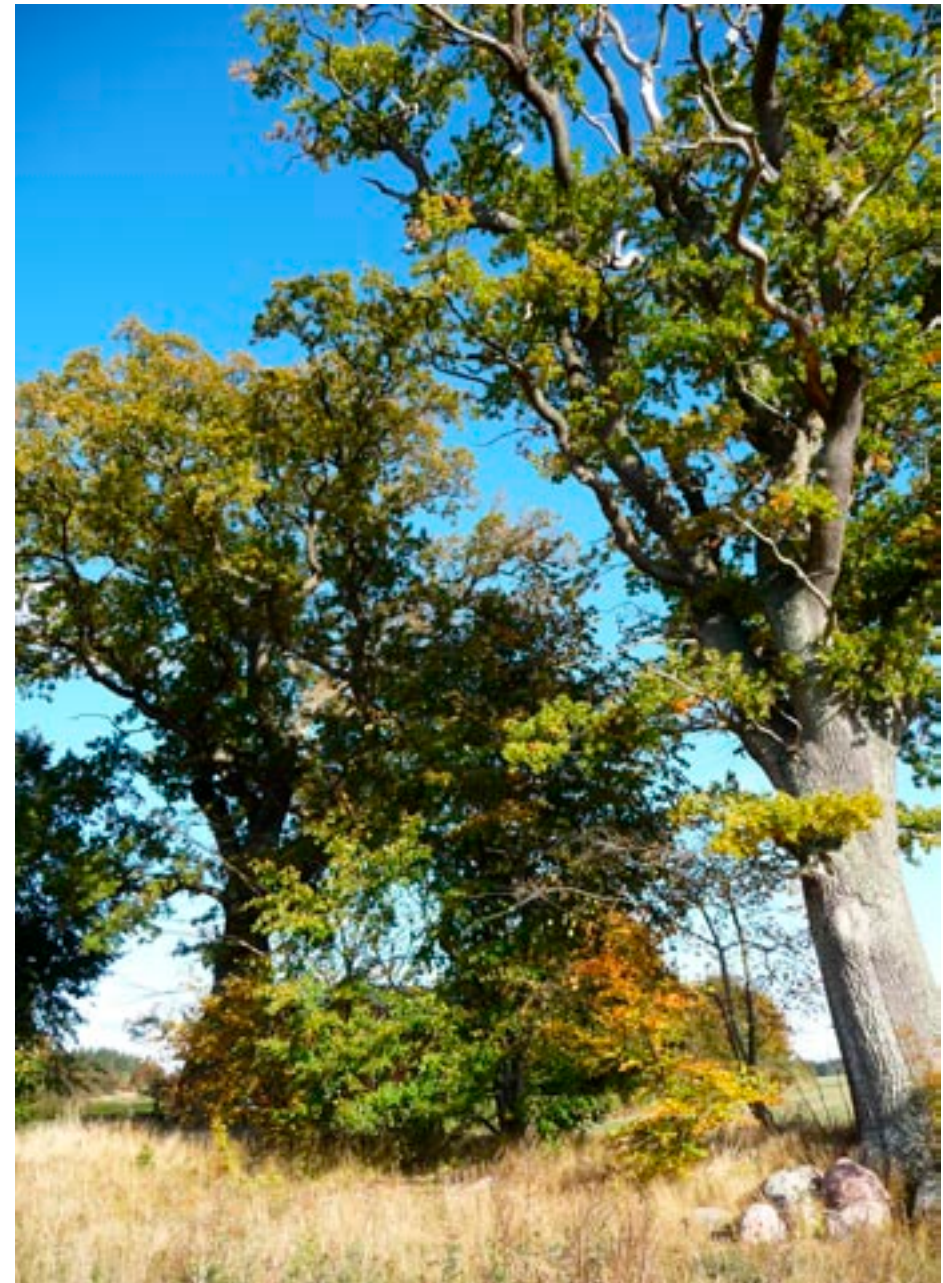
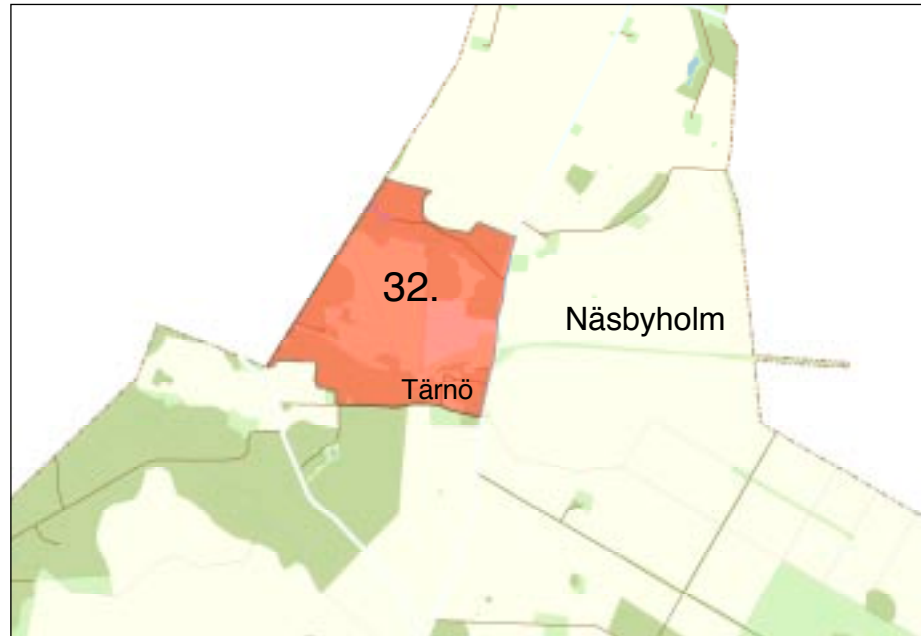
En del återställda grustäcker finns i området.

Hot

Allvarliga skogsskador har observerats på en del av boskogen. Dessa "stresssymptom" kan härledas till torka, klimatfaktorer och luftföroreningar

Önskvärd skötsel

För att säkerställa hävden på de öppna hagmarkerna bör betet fortsätta. Skogsbruket bör vara naturvårdsinriktat.

Ekar vid Tärnö.

33. Hjortholmsskogen

Area: ca 45 ha

Markägare: Privat

Skyddsmotiv: Naturtyp, botaniska, zoologiska, landskapsbild, friluftsliv

Beskrivning

Hjortholmsskogen innehåller en värdefull skogsterräng med på sina ställen en rik vårflora. Området ingår i riksintresse för naturvärden i Skåne län (NRO12033).

Området är av stor betydelse för faunan, både för vilt och häckande fåglar. Insektslivet är rikt och det finns bland

annat en del sårbara arter av fjärilar, t ex vitbandat glansfly och lindmalmätare.

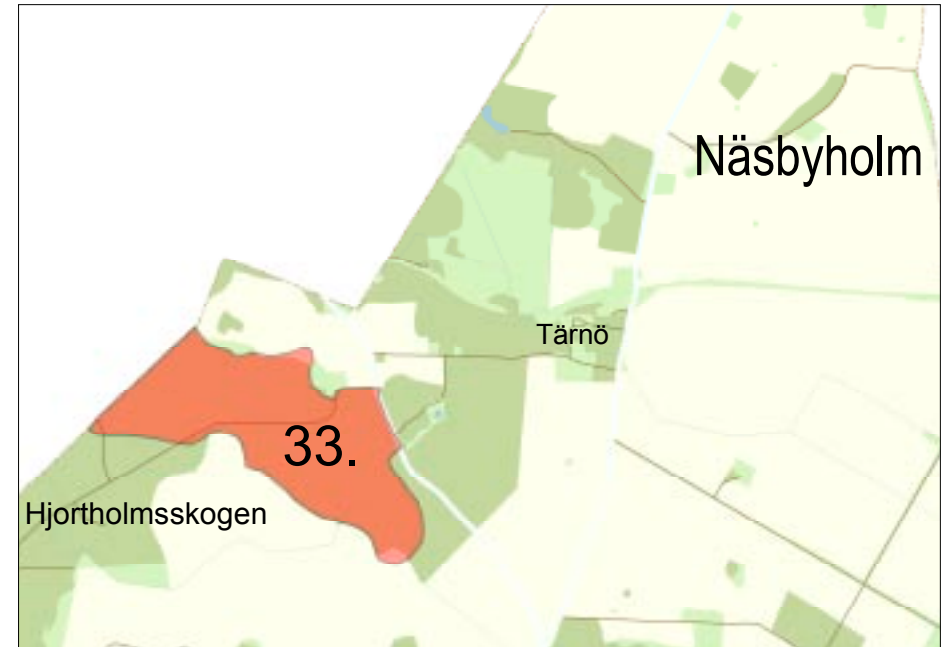
Inga inventeringar av floran och faunan finns över området.

Hot

Ett allför intensivt skogsbruk kan skada bokskogens värden

Önskvärd skötsel

Området bör skyddas mot ändrad markanvändning som kan äventyra dess naturvärden. Skogsbruket bör vara naturinriktat. Ingen ytterligare granplantering bör tillåtas i området. Värdiväxterna till fjärilarna, lind och trolldruva, måste försäkras en framtid i området.

Vitsippor.

34. Kullatorp

Area: ca 39 ha

Markägare: Privat

Skyddsmotiv: Naturtyp, botaniska, zoologiska, landskapsbild, friluftsliv

Beskrivning

I detta område växer bland annat askskog med intressant och sällsynt flora. Området ingår i riksintresse för naturvård i Skåne län (NRO12033).

På våren förekommer en örtrik flora med mängder av vitsippor och gulsippor blandade med vårlök och lungört. Ett flertal fridlysta växter t ex diverse orkidéer återfinns i områdets flora. Bland annat förekommer sällsynt grönvit natt-

viol vid Kullatorp. Andra ovanliga arter i naturområdet är tibast och vitskråp.

Insektslivet är mycket rikt och de flesta av de hotade och sällsynta arterna som finns i kommunen förekommer i området. I bestånd av tibast (värdväxt) i ask- och bokskogen förekommer bland annat den akut hotade bruna tibastmalen. Söder om Kullatorp påträffas den akut hotade alkonblåvingen, men endast i ett fåtal exemplar.

Kring Kullatorp förekommer också mycket dovtvilt. Fågelfaunan i området är artrik med bland annat mindre hackspett, gröngöling och stenknäck.

Inventeringar

Skånsk fågelatlas II 2004-2009, Skånes ornitologiska förening. Floran i Skåne,

Lunds botaniska förening 2003. Inventeringar av florans har gjorts av Trelleborgs Biologiska Förening (1987). Entomologiska Sällskapet i Lund har inventerat fjärilsförekomsten (1987).

Hot

Ädellövskogen betecknas som ekologiskt särskilt känslig med avseende på försurningen. Risk föreligger att värdväxterna försvinner på grund av avverkning av lövskogen med åtföljande granplantering. Torrläggning är ett annat riskmoment mot områdets naturvärden.

Önskvärd skötsel

I dagsläget brukas området som extensivt skogsbruk. Vilthägn samt inhägnade föryngringsytor för bokskogen har anordnats. Ett så naturinriktat skogs-

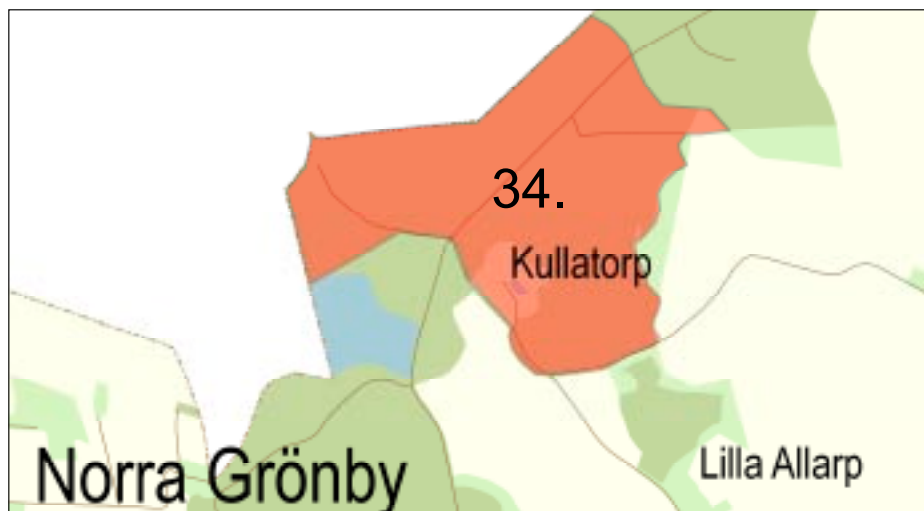
bruk som möjligt bör eftersträvas. Vid avverkningar bör tibastbestånden behandlas varsamt.

Föryngringshuggningar i lövskogen bör ske successivt och ungskogen röjas så att värdväxten inte får för stark sol eller skugga. Ingen ytterligare torrläggning bör ske.

Där alkonblåvingen förekommer bör den förr betade ytan öppnas upp genom avbränning och lätt bete. Klockgentiana (värdväxt) kan introduceras genom frösådd eller plantering.

Möjligheter

Genom information och aktiva åtgärder till skogsägaren kan kommunen förmå skogsägaren att upprätta en naturvårdsinriktad skogsbruksplan (NISP).

Grönvit nattviol.

Akvilejruta.

35. Sillesjöräcken och Sillesjödammarna

Area: ca 32 ha

Markägare: Privat

Skyddsmotiv: Naturtyp, botaniska, geologiska, landskapsbild

Beskrivning

Sillesjöräcken är en dominant höjdsträckning med rester av värdefull betesmark med buskvegetation av bland annat en. Området är en intressant geologisk bildning med oklart ursprung. Det ingår i riksintresse för naturvård i Skåne län (NRO12033).

I länets ängs- och hagmarksinventering bedöms hagmarken i området som skyddsvärd (objekt nr.67). Kulturhistoriskt är området en rest av den sydöstligaste tidigare krattmarken. Det finns en återställd grustäkt i den västra delen. Söder om Sillesjögården ligger ett mycket stort flyttblock av Karlshamnsgranit.

Vintertid är räcken ett gott tillhåll för örnar.

Sillesjödammarna består av två större och en mindre deponeringsdamm från det nedlagda Jordberga Sockerbruk. De två större dammarna är mycket fågelrika. Vid fågelinventering 2009 sågs fyra par snatterand, tre par skedand och ett par smådopping. Även ett par min-

dre strandpipare och ett par skärfläcka fanns i området under häckningstid. Dammarna är viktiga rastlokaler för vadare under flyttningstid. De deponeringsdammarna som återställts i sydost är idag en delvis sumpig gräsmark. I dessa dammar häckar gräshoppsångare, gulärta och buskskvätta.

Önskvärd skötsel

För att säkerställa naturvärden med avseende på floran bör hävden fortsätta. Vidare bör inte förändring av markanvändning tillåtas.

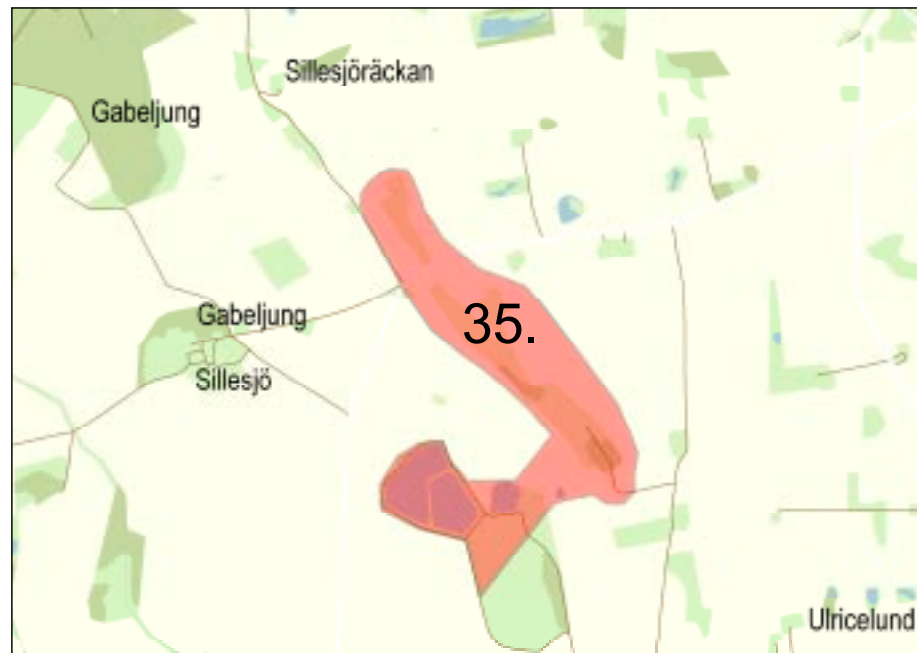
Det är viktigt att befintliga dammar vid Sillesjö bevaras. Om möjligt bör våtmarksområdet utökas.

Hot

Högspänningsledningen över Sillesjöräcken kan innebära störningar för det skyddsvärda och känsliga området. Risk föreligger att örnar skadas eller dödas av kraftledningen. Igenfyllnad av dammarna vid Sillesjö kan hota fågellivet.

Inventeringar

Skånsk fågelatlas II 2004-2009, Skånes Ornitologiska förening. Fågelrapport inom Tullstorpsåns avrinningsområde, Richard Bergendahl, 2009

Tjärblomster vid Sillesjöräcken.

36. Grönby

Area: ca 6 ha

Markägare: Kyrkan

Skyddsmotiv: Naturtyp, botaniska, landskapsbild

Beskrivning

I detta dödissjöområde, återfinns värdefull öppen hagmark samt sötvattenstrandäng enligt länets ängs- och hagmarksinventering.

Angränsande den västra kanten finns skyddsvärd fuktäng enligt våtmarksinventeringen. Åkermarken som ansluter till ängen kan påverka den genom visst läckage av närosalter.

Vegetationen är gräs/halvgräsdominerad. Ytterligare en fuktäng strax norr

om området är upptagen i länets våtmarksinventering. Den är också svagt påverkad av närsaltläckage från omgivande åkermark.

Inventeringar

Skånsk fågelatlas II 2004-2009, Skånes ornitologiska förening. Fågelrapport inom Tullstorpsåns avrinningsområde, Richard Bergendahl, 2009. I våtmarksinventeringen ingår objekt nr. 01C9I01 och 01C9J01 (länsstyrelsen, 1992). I ängs- och hagmarksinventeringen ingår objekt nr. 59:1-2 (länsstyrelsen, 1993).

Önskvärd skötsel

Fuktängarna och den öppna hagmarken måste slås eller betas även i fortsättningen för att säkra naturvärdena. De får inte behandlas med kemiska bekämpningsmedel, gödsel eller utsättas för annan påverkan som har negativa effekter på natur- och kulturvärdena.

Med tanke på närsaltläckaget från omgivningen, bör skyddszoner anläggas och eventuella avlopp till sötvattenstrandängen åtgärdas.

37. Asbjer

Area: 14 ha

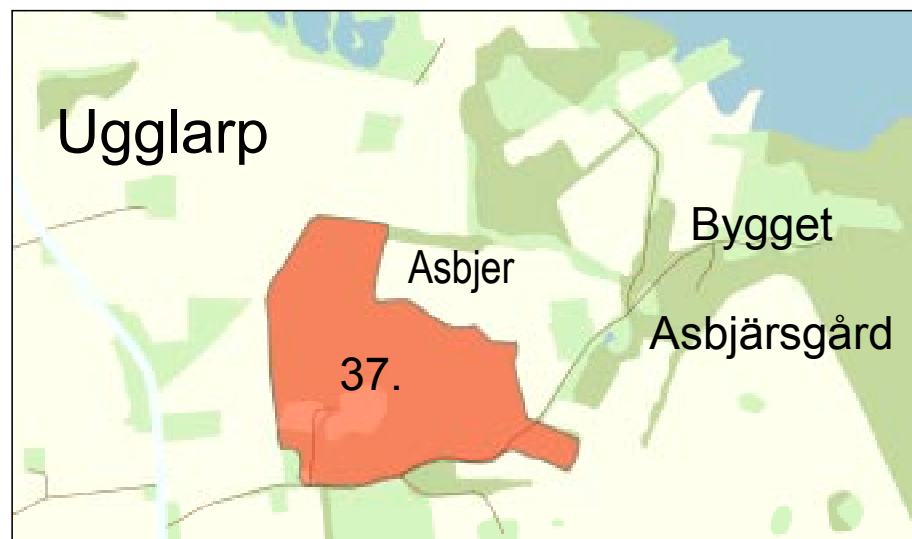
Markägare: Privat

Skyddsmotiv: Naturtyp, botaniska, geologiska, zoologiska

Beskrivning

Asbjer är kommunens högsta utsiktspunkt på en kulle, rester av en isälvsbildning. Kullen ligger inom riksintresse för naturvård i Skåne län (NRO12033).

En rik vårflorea finns i Asbjer bokskogsdungar. Intill området finns fruktträsodlingar och här finns även en rik häckfågelfauna. I en brant växer många gamla stora bokar som fungerar som boträd för rovfåglar så som ormråk och

glada. Även skogsduva häckar i bohål i Asbjer.

Området störs av en ej återställd grustäkt. Denna täkt har tidigare använts till husbehov av omkringboende.

Inventeringar

Inventering av skogen och dess fågel-fauna har gjorts under 1991 av SkOf.

Hot

Ett allför intensivt skogsbruk kan skada bokskogens värden.

Önskvärd skötsel

Ett naturvårdsinriktat skogsbruk bör eftersträvas, där döda träd sparas.

38. Ullbergskroken -Gillesgruvan

Area: 5 ha (inom kommunen, resten i Svedala kommun)

Markägare: Privata

Skyddsmotiv: Naturtyp, botaniska, geologiska, landskapsbild, zoologiska.

Beskrivning

Detta område är en intressant geologisk bildning, som framträder som ett markant höjdstråk med bok- och ekskog. En stor del av höjdstråket tillhör Svedala kommun. Området ingår i riksintresse för naturvården i Skåne län (NRO12033).

Området har en rik värfloora och fauna. I den östra delen ligger en vacker ravin, som sannolikt är ett minne från tiden för inlandsisens avsmältning.

Inga dokumenterade uppgifter om flora och fauna är utförda i området.

Hot

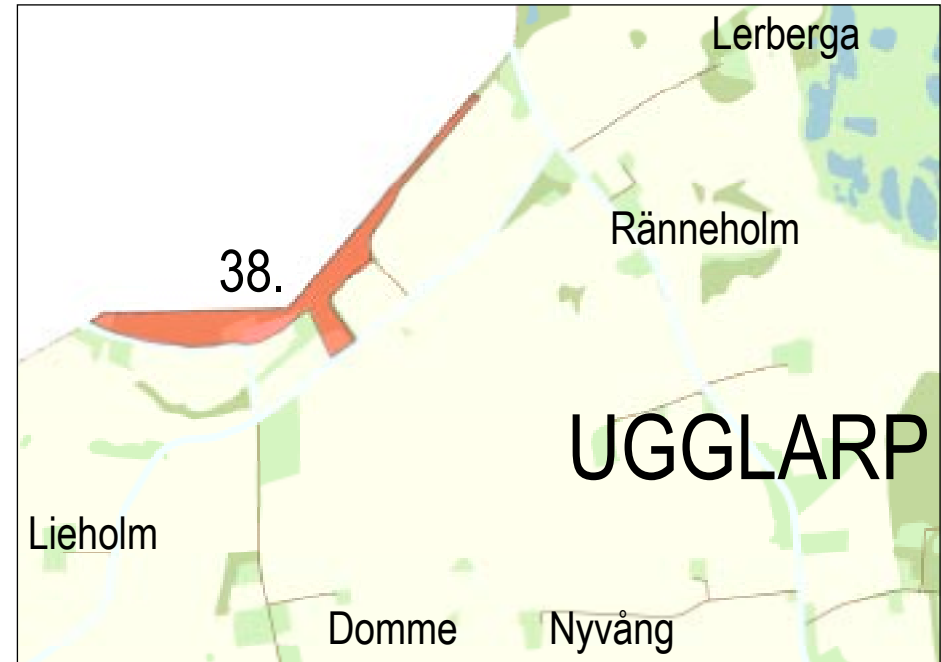
Ett alltför intensivt skogsbruk kan skada bokskogens biologiska värden.

Önskvärd skötsel

Ett naturvårdsinriktat skogsbruk bör tillämpas.

Möjligheter

Kommunen tillsammans med angränsande kommun, Svedala, bör förmå de privata skogsägarna att upprätta naturvårdsinriktade skogsbruksplaner (NISP).

Dovhjort.

39. Minnesberg - Alstad

Area: Totalt ca 200 ha varav ca 63 ha skyddsvärda impedimentytor. Impediment är benämning på mark som inte används direkt för produktion.

Markägare: Privata

Skyddsmotiv: Naturtyp, botaniska, geologiska, landskapsbild, zoologiska

Beskrivning

Detta område ingår i riksintresse för naturvård i Skåne län (NRO12033). I området finns flera av kommunens vackraste och mest välkända dödisgröpar. Inom området finns en lertäkt som håller på att återställas. Lertäkten uppe på platån är gammal bottensediment från en s.k. dödisjö. En sjö har skapats vid återställningen av de första etapperna av täkten. I sjön har ett bra fågelliv etablerats med bl a häckande gråhakedopping.

Ytterligare en hänsynskrävande art, brun kärrhöök, häckar vid ett småvatten intill den gamla banvallen öster om Minnesberg-Alstad.

Utsikt vid tegelberga golfklubb.

Rik flora förekommer i skogsdungar i Minnesberg och Marieberg där bl a kungsmynnt växer. Kommunens största råkkoloni finns i Minnesberg.

Inga inventeringar av flora och fauna är utförda i området.

Önskvärd skötsel

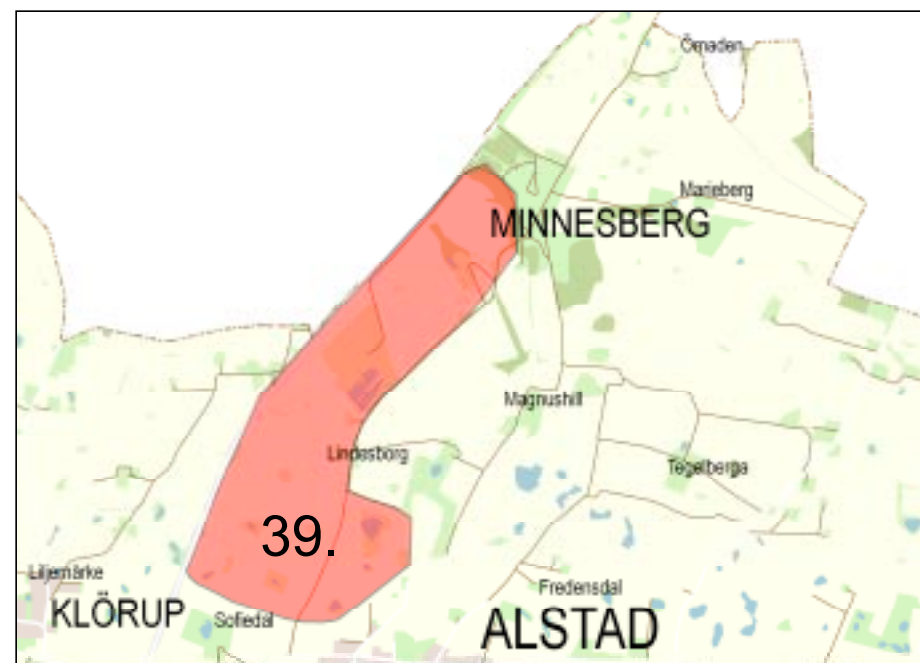
Dödisjöarna bör speciellt bevakas i det s.k. "backlandskapet" så att de inte försvinner eller förstörs genom igenfyllning, nedskräpning, utsläpp av diverse föroreningar m m.

Kommunen bör förmå de privata markägarna genom information och aktiva

åtgärder att värna om sina småvatten genom t ex anläggning av skydds-zoner på strandbankerna, upprensning och åtgärder på enskilda avlopp.

Möjligheter

Dödisgröpar och andra småvatten är biotoper på jordbruksmark som är skyddade enligt bestämmelserna om biotopskydd i miljöbalken. Upplysning till och kännedom om biotopskyddet är viktigt för markägaren. Länsstyrelsen måste kontaktas vid arbetsföretag i småvatten. Värden av småvatten bör därför ske i samråd med länsstyrelsen.

40. Steglarp

Area: 7 ha

Markägare: Staten

Skyddsmotiv: Naturtyp, botaniska, kultur landskapsbild

Beskrivning

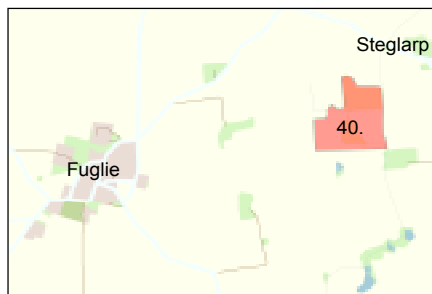
Strax sydväst om Steglarp finns en skyddsvärd öppen ängs- och hagmark enligt länets ängs- och hagmarksinventering. Området har i denna inventering fått beteckningen slättermark och är i så fall en av de få slättermarkerna i kommunen.

Önskvärd skötsel

Fortsatt hävd genom slätter för att behålla den flora som därigenom gynnas.

Möjligheter

Staten som är markägare kan stå för att fortsatt hävd genom att slätter utförs för att säkerställa floran som finns här.

Projekt Tullstorpsån

Inom Tullstorpsåns avrinningsområde, i den östra delen av kommunen, har ett 90-tal markägare längs med ån gått samman och bildat Tullstorpsån Ekonomisk Förening. Syftet är att minska näringsläckaget till Östersjön, minimera risken för översvämningar och göra ån mera lättskött för markägarna. Det är ett unikt projekt eftersom man valt att ta ett helhetsgrepp och försöka restaurera hela ån. Arbetet ska pågå under fem år.

Tullstorpsån är kommunens längsta å, nästan 3 mil lång, med ett avrinningsområde på 5 740 hektar. Varje år transporterar ån stora mängder kväve och fosfor till Östersjön.

Projekt Tullstorpsån innebär bland annat att ån ska få en mer slingrande form, slänterna ska göras flackare, stenbottnar för att gynna fisken ska anläggas och 10 000 nya träd ska planteras. Utöver det kommer även ett 50-tal våtmarker att anläggas som ett pärlband genom landskapet.

Bakom finansieringen står den ekonomiska föreningen med stöd från lokala, regionala, nationella och internationella myndigheter.

Visningsträcka vid Jordberga

Under 2009 har en så kallad visningsträcka mellan Jordberga och

Den nygrävda visningssträckan vid Tullstärpsån får ta emot många studiebesök.

Hackemölla anlagts. Den 1,8 km långa prov- och visningssträckan är indelad i ett flertal delsträckor där en rad ekologiskt hållbara restaureringsåtgärder i och intill vattendraget kommer att visas. Åtgärderna anses på ett effektivt sätt kunna bidra till att minska uttransporten av näringsämnen och därmed belastningen av Östersjön.

Denna tidigare så raka sträcka av ån har under 2009 återfått sin meandrande form med olika botten djup och flackare slänter. Översvämningssoner har anlagts liksom sedimentfällor. Åns kanter har planats av och olika fiskevårdsåtgärder så som utläggning av grus och större stenar har gjorts. Under våren 2010 ska träd planteras längs

sträckan. Träd ger skugga och hämmar å och kantvegetationens tillväxt, vilket i sin tur minskar rensningsintervallet i ån avsevärt. Genom meandringen får Tullstorps ån ett mer naturligt lopp som påminner om det utseende bäcken hade före den omgrävning som gjordes i början på 1900-talet.

Jordberga Sockerbruksdammar

Före detta Jordberga sockerbruk med tillhörande dammar ligger i anslutning till Tullstorpsån. De åtta dammarna har tidigare använts för rening av processvattnet från sockerbruket. En utredning ger förslag på en framtida användning för två av dammarna och hur dessa kan utnyttjas för näringsrening, rekreation och biologisk mångfald.

Fågellivet vid Jordberga dammar och Tullstorpsån

Under år 2008, utfördes en fågelinventering på flera olika lokaler längs hela Tullstorpsån. I inventeringen ingick ett område kring Jordberga sockerbruk och ned till Hackemölla.

Ett rikt fågelliv har etablerat sig vid sockerbruksdammarna och i området längs Tullstorpsån. Totalt har 81 olika fågelarter skådats, varav flertalet häckande.

Jordberga sockerbruksdammar är, tillsammans med Sillesjö och Beddinge ängar, den artrikaste och viktigaste fågelvåtmarken längs Tullstorpsån.

I området häckar knölsvan, änder, snatteränder, kricka, vigg, smådopping, brun karrhök, sothöna och fiskmås. Här förekommer även häckande skärfläcka och mindre strandpipare. I den rika buskvegetationen finner man gott om tättingar, t ex näktergal medan det i det stora vassbältet finns rör- och sävsångare. Även svart rödstjärt har noterats.

Den starkt hotade fältpiplärkan har observerats rasta i området. Fältpiplärkan häckar på torrträdesmark och näringsfattig hedmark med sand och busksnår. Den sårbara turkduvan har uppehållit sig i området under häckningstid. Fågelarter som räknas som missgynnade, sånglärka, törnskata, backsvala och hämpling finns också vid dammarna vid Jordberga. Törnskatan och hämplingen är beroende av öppna landskap med buskar och snår, medan sånglärkan behöver obrukade gräsmarker för sin häckning.

Vid sockerbruksdammarna häckar idag många så kallade "vattenarter", såsom änder, gäss, svanar, doppingar, sumphöns, måsar och tärnor. Denna grupp av fåglar är beroende av stora ytor av öppet vatten, mycket undervattens- och flytbladsväxter samt mosaikartad övervattenvegetation. Dessa arter häckar och söker föda i eller precis invid vattnet och missgynnas om ensartade vassar tillåts sprida sig över stora delar av vattenytan. Det finns även flertalet häckande sk "vassararter", såsom rörsångare, sävsångare, sävsparv och brun karrhök, som häckar i stora sammanhängande partier av bladvass och kaveldun och trivs oftast vid igenvuxna våtmarker.

Ur fågelsynpunkt är det av stor betydelse att spara flera av dammarna vid Jordberga. Det finns ca 35 olika fågelarter som häckar i dammarna eller i deras omedelbara närhet. Dammarna är unikt rika på häckande fåglar, vilket kan bero på dammsystemets storlek och

förekomsten av lämpliga häckningsbiotoper. Blir fåglarna skrämde vid någon av dammarna finns alltid möjlighet att fly till någon intilliggande damm. De många dammarna vid Jordberga medför en större individrikedom på häckande fåglar jämfört med ett motsvarande antal dammar är mer utspridda över ett större område.

Rapporter och Inventeringar

Planering, bedömning och prioritering av våtmarker inom Tullstorpsåns avrinningsområde. Naturvårdsingenjörerna 2008.

Inventering av Tullstorpsån & biflöden med förslag på åtgärder, Naturvårdsingenjörerna 2009.

Fågelrapport inom Tullstorpsåns avrinningsområde, Richard Bergendahl, 2009.

Projekt vind och vatten, Naturvårdsingenjörerna 2009.

Biotopkartering av Tullstorpsån, 2008

Fiskevårdsplan för Tullstorpsån 2009, Sträckan Jordberga – mynningen. Eklövs Fiske- fiksevård, 2009

Lättläst om Naturmiljö

Naturmiljö är den miljö som naturen själv har skapat.

Det kan vara kust och hav eller skog och mark.

I Trelleborgs kommun finns många områden med mycket fin och värdefull natur.

40 områden är beskrivna i denna plan.

Planerare som bestämmer var hus och vägar ska byggas måste veta var natur-områdena finns och hur värdefull naturen är i de olika områdena.

Markägare eller de som vill gå ut i naturen på sin fritid behöver också lära sig mer om natur-områdena.

Värdefulla blommor

Praktnejlikor och orkidéer heter några av de sällsynta och värdefulla blommor som växer i Trelleborgs naturområden.

Praktnejlikor och orkidéer växer vid kusten Fredshög-Stavstens udde och på golfbanan på Fågelviks ängar.

Små sjöar

Backlandskapet söder om Romeleåsen är ett unikt landskap med småsjöar och dalar och höjder.

Här trivs fåglar och grodor.

Både dovhjort och kronhjort finns här.

Vid Minnesberg-Alstad finns gott om små sjöar som inlandsisen bildade för 10 tusen år sedan.

De kallas dödis-sjöar.

Sådana sjöar finns även i Grönby.

Åmossarna i Västra Vemmerlov är ett fint område.

En massa små sjöar hänger ihop med varandra.

Till Åmossarna åker skolklasser för att lära om naturen.

Stora sjöar

Böringesjön och Näsbyholmssjön är två stora sjöar som ligger till viss del i Trelleborgs kommun.

Många olika fåglar trivs vid sjöarna.

Strandhed och ängar

Dalköpinge ängar, Beddinge strandhed och Fårabackarna är kommunens tre natur-reservat.

Naturen i ett reservat är särskilt fin och värd att skyddas.

Dalköpinge ängar ligger vid havet öster om stan.

Kor, hästar eller får har betat hagmarken under många år.

Här finns också många fåglar.

Många människor tycker om att vandra längs havet vid ängarna.

Beddinge strandhed är en strandhed som ligger vid kusten där husen ligger tätt.

I kanten växer stora tallar.

Tallarna är viktiga för flera fåglar.

Intressanta och sällsynta fjärilar finns också här.

Fårabackarna var betesmark utanför byn i det gamla bonde-samhället.

Det kallas utmark.

Här växer många slags fina blommor.

Olika lärk-fåglar trivs här liksom ovanliga fjärilar och bin.

Beddinge ängar är en unik rest av gamla tiders sätt att göda marken med vatten.

Det är den bäst bevarade i hela Skåne.

Fåglarna gillar ängarna och rastar gärna här.

Smyge

I Smyge finns huggormar på ängarna längs stranden.

Norr om hamnen ligger Smyge kärr.

I kärret lever vattenödlor och den mycket sällsynta strandpaddan.

Förslag på utflykter

Vill du göra en härlig naturutflykt ska du åka till Gabeljung-området vid Norra Grönby.

Här finns stora bokträd och gott om blommor och fåglar och vilda skogsdjur.

På vintern när det är snö kan man åka skidor och pulka i backen.

I Maglarps Sandtag kan du se backsvalor på försommaren.

Fåglarna har sina bohål i rasbranterna.

Även mycket ovanliga ensam-levande bin trivs här.

Albäcks-området är Trelleborgs tätorts egen skog.

Hit kan man gå, cykla eller åka stadsbuss från stan.

I Albäck finns en slingrande å och dammar med fisk.

Man kan promenera genom området på anlagda slingor.

Flaningen är en sjö på väster i stan som är omtyckt av många fåglar.

Här kan du promenera runt sjön.

Mer information

Vill du veta mer om Trelleborgs natur?

Ring eller maila till biolog Per-Arne Johansson.

Telefon-nummer 0410-73 32 43.

E-post: per-arne.johansson@trelleborg.se

Kapitel 3

Från stenåldersgravar till sockerbruk - Trelleborgs kulturmiljöer

Dalköpinge med sin lilla vackra kyrka från 1200-talet. Byarna ligger tätt inpå varandra på Söderslätt. De avtecknar sig som lummiga dungar bland sädesfälten, ofta bara några kilometer ifrån varandra.

Söderslätt - alla tiders smörhåla

Den feta jorden gav sjufalt igen

Ingenstans ligger kyrkorna så tätt och ingenstans är väl gårdarna så vita, pilevallarna så många och fornlämningarna så talrika, som på Söderslätt. Spåren efter olika epoker och årtusenden ligger ännu fullt synliga och tillsammans bildar de ett kulturlandskap av stor skönhet och rikedom liksom en vidöppen historiebok fylld av fakta. Kyrkorna, de flesta från 1100-talet, ligger med någon eller några kilometers mellanrum, eller ibland som Linné uttryckte det, *med några bösseskott emellan sig*. De är vårt allra äldsta byggnadsarv och uppvisar en svidande vacker arkitektur och hantverksskicklighet. De är också ett tydligt bevis på att Söderslätt exceptionellt goda jordmän har kunnat tas tillvara och utnyttjas långt bak i tiden. Byarna kunde ju ligga så tätt eftersom man fick tillräckliga skördar på små arealer. Jorden gav dessutom ett överskott som tillät uppförandet av alla dessa imponerande kyrkor.

Sydvästskåne var också det landområde som först togs i bruk efter inlandsisen. Så är också markerna fulla av fornlämningar, de äldsta just från äldre stenålder, då människorna här levde gott av fiske, jakt och insamling av ätliga växter och frukter. Huvuddelen av fornlämningarna ligger dolda i jorden, så är det till exempel med

Visst känner man historiens vingslag! Hällkistan från yngre stenåldern ligger en bit väster om Skåre, alldeles invid kustvägen.

alla boplatser, allt ifrån mindre ensamgårdar till hela byar. Gravvar från olika tider och perioder har däremot ofta byggts för att synas och imponera, och dem har årtusendena ofta inte rätt på. Mest manifesta på slätten är väl alla gravhögar – i det närmaste 4000-åriga byggnadsverk, som trots intensivt utnyttjande av markerna bevarats till idag!

Att hus och gårdar har byggts av lera har en ännu längre tradition. Lera finns och fanns det gott om, medan timmer ofta var svårare att få tag i. Den bärande, men ack så kläna timran i husen, var heller inget att yvas över, så den doldes och skyddades, liksom leran, av den bländvita kalken. Formen på husen, den karakteristiska längan med ett högt och spetsigt

tak, är också betingad av byggnadsmaterialen. Med leran och ett inre träskelett kunde husen bli hur långa som helst, de nödvändiga takbjälkarna innebar däremot att bredden inte fick överstiga fem, sex meter. Det spetsiga taket var också en nödvändighet eftersom stråtaken av halm eller vass krävde en kraftig lutning för att hålla emot regn och snö.

Böste bygata: Fiskelägena, en gång så fattiga och sedda över axeln, är nu bett eftertraktade bostadsorter, både för sommar- och åretrunt-boende. De här enkla, välproportionerade gatehusen i Böste har lyckats hålla stånd mot förändringar och "statushöjande" ingrepp.

Pilar till nytta och lust

Av betydligt yngre datum är pilevallarna och pilealléerna. Sydvästskåne blev allt ifrån yngre stenålder mer och mer uppodlat. Under vikingatid röjdes mängder av skog, bland annat till båtbyggeri, men även vår vikingaborg bör ha slukat ett rejält antal högre ekar. En omfattande nyodling tog också vid under den här tiden, ett stort antal nya byar bildades, och markerna omvandlades till åkermark. Detta fortskred genom århundradena och tidvis har slätten varit nästan ofattbart trädlös. Inga träd dolde sikten från by till by och inne i byarna var det nästan likadant. Endast vid de stora godsens förekom trädplanteringar och alléer.

Detta sakernas tillstånd var naturligtvis inte bra. Trä behövdes till mängder av

föremål och här på slätten var de också särdeles viktiga för att hindra jordflykt. Alla som upplevt våra stormiga snövintrar, kan därtill intyga vikten av träd som helt enkelt markerar vägarnas sträckning. År 1734 kom följdriktigt också en för hela riket gällande förordning som stadgade om obligatorisk trädplantering:

"de på slättbygden boende eller på skoglöse hemman boende, skola wara förpliktigade, när och omkring sina hus, Gärdesbagar och utmarck i wissa linier och lundar plantera och nedsätta Pilar, eller andra trän, såsom Alm, Lind, Lön, Ask med flere, som efter jordmånens beskaffenhet bäst wäxa kunna, hwilket af wederbörande bepröfwes, ther thet sig göra låter och plats finnes samt dem til fullwäxt upfreda och hägna, åtminstone Tolf stycken på whart matlag hwarje år, therafthe framdeles i längden, så til löf, som bränsle och wärcke, gagn och understöd hafwa måge. Blifwer sådan plantering, af någon på Slättbygden och Skoglöse hemman boende försummat, och sådant wid husesynen befinnes, tå plichte then för hwart träd han försummat at plantera, wårda och hägna Sex ör S:mt. Och wara ändå förbunden utan uppehåll planteringen at fortsättja."

På godsens planterades ädla lövträd, men på den fattigare landsbygden föll valet istället på pilen. Inte bara för att den gick utmärkt att hamla och därtill var lätt att föröka, de hamlade grenarna planterades och blev snabbt till nya träd.

Lilla Isie ödekyrkogård: När man i Isie socken skulle bygga ny kyrka beslöt man att lägga den i Västra Torps by, närmare det alltmer tätbefolkade Böste. Den gamla kyrkogården lämnades åt sitt öde och är idag ett fint exempel på hur kyrkogårdarna såg ut förr i tiden.

Sida vid sida samsas dessa båda imponerande byggnadsverk. Men det skiljer flera 1000 år i ålder mellan dem, och när det ena är borta står det andra redo, såväl för nya årtusenden som nya uppfinningar.

Pilen gav också, förutom ved och stängselmaterial, ryggekäppar och slanor till stråtaken och ris till både klineväggar och kvastar. Alla de jordvallar som inhägnade åkerfälten och som dessutom fick agera bya- och sockengränser, erbjöd utmärkta ställen att plantera pil på. Vallarna mädde dessutom bara bra av en plantering som band jorden.

Ändå blev det si och så med att efterfölja förordningen. 1776 meddelar Physiografiska sällskapet att:

”Det är obegripligt att de i Skåne så kallade Söderlänningar vilka äga varken byggnadstimmer, brännved eller slöjdvirke, icke en gång på en del ställen ämne till en tröskslaga, långt ifrån att vara omtänkte på den minsta plantering sätta sig egensinnigt emot och med flit förstöra när något dylikt anlägges...”

Olydnaden fortsatte, för ända in på 1800-talet återkom propäerna om trädplantering. Under 1800-talets senare hälft planterades i gengäld mycket träd, både vid de utflyttade gårdarna och längs de nya vägar som förband dessa enskiftesgårdar. De raka alléerna upp till gårdarna kom till efter mönster från slott och storgårdar, men träden bestod oftare av pil än ädlare trädslag.

Om pilarna är yngst av dessa slättens kulturbärande element, så är de också de mest hotade. Både kyrkorna och fornlämningarna är skyddade av lagstiftning, hus och gårdar blir oftast omhändertagna med både kärlek och varsam hand. Dagens pi-

lar däremot, både i alléer och längs vallar, håller på att dö av utmattning och ålderdomssvagheter. Vallarna i sig är också hotade då åkrarna läggs ihop till allt större åkerstycken. Den nyplantering av pil som påbörjats måste starkt intensifieras, om vi ska kunna ha kvar pilen som slättens signum. För Söderslätt existerar väl heller knappast något ädlare trädslag än pil!

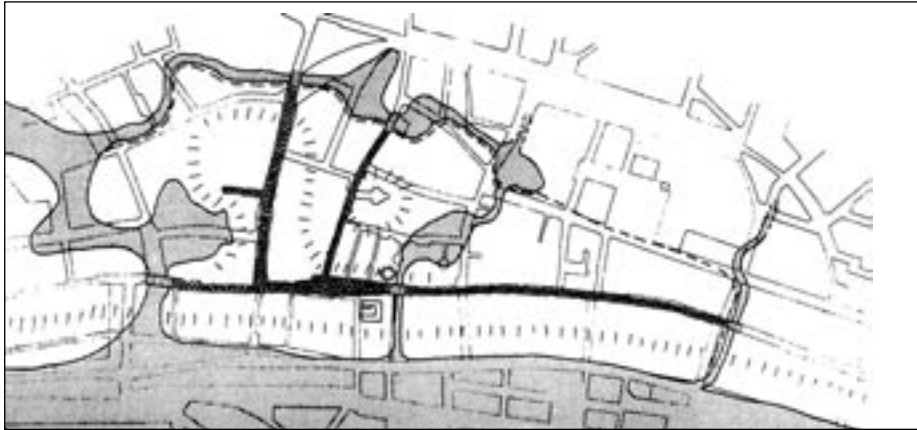
Trelleborg i tid och otid

Söderslätt är inte bara landsbygd. Trelleborg som ort har en spännande historia. De centrala delarna var bebodda redan från slutet av 600-talet e. Kr. och denna bebyggelse fanns kvar till 900-talet, alltså en god del av vikingatiden. Här fanns en lämplig ankringsplats som dessutom låg väl skyddad, och byområdet var omringat av vattendrag och våtmarker som bildade en naturlig vallgrav. Bebyggelsen bredde ut sig nästan en kilometer längst kusten. Då som nu, var det den gamla strandvallen som agerade genomfartsgata. Härifrån gick sedan den viktiga vägen in i landet till Uppåkra, som ju var dåtidens stora maktcentrum.

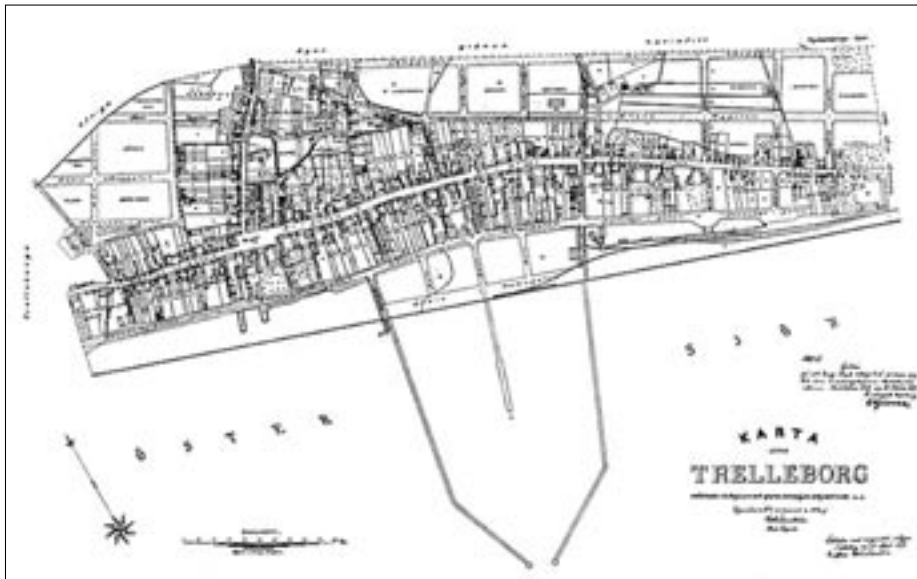
Av någon anledning (troligen var det inte säkert att bo ute vid kusten längre) flyttade man kring år 900 all kustbebyggelse längre in i landet. I vår kommun ser vi detta i Trelleborg och i Böste, men samma mönster märks i hela Skåne och även i Danmark. Runt Trelleborg anläggs i stället flera nya byar, såsom Maglarp, Ståstorp och Köpingsorterna för att bara nämna några.

Kossan, mjölkapallen och den hamlade pilen. En sinnebild av Söderslätt så som det var en gång...

Staden mellan broarna! Redan på 1200-talet bildar Kattebäcken och Österbäcken gräns för staden. Klostret är förnämnt placerat invid torget och här finns också en vattenkvarn. Kyrkan har placerats invid den nya infartsvägen och den gamla infarten har breddats så mycket att det är troligt att den då och då användes som torgyta, kanske för de återkommande kreatursmarknaderna. Bild: Riksantikvarieämbetet UV Syd

Här är vi framme i 1870-tal och nu börjar den återuppståndna staden bryta sig ut-anför de ramar den haft under såväl vikingatid som medeltid. En starkt bidragande orsak är den nya, fina hamnen.

Johan Meijers karta visar Trelleborg vid tiden kring 1650. Västerbro och Österbro utgör fortfarande gräns för stadsområdet och detta är ännu nästan helt omflutet av åar och vattendrag. En jordvall bildar ytterligare avgränsning mot landsbygden. Det finns en brygga för mindre båtar, men större skepp får lasta och lossa ute på redan.

Trelleborgens vallgrav under utgrävning.

Borgmans magasin: Ännu finns flera av Trelleborgs gamla handelsmagasin kvar. Borgmans korsvirkesmagasin tillhör Trelleborgs äldsta byggnader. De är uppförda under 1700-talet och låg då alldeles vid strandkanten. All mark söder om Strandgatan/Hamngatan är sentida utfyllnad.

Den gamla boplatsen övergavs alltså, men istället placerade man här en imponerande ringborg, byggd av timmerklädda höga jordvallar. Borgen som mycket strategiskt placerades rakt över den gamla handelsvägen fick ett högt och fritt läge, med fri sikt över såväl hav som land. Härifrån hade man full kontroll både över handel

och över eventuella anfall eller uppror. Kring år 1000 var dock trelleborgens tid till ända, och vallarna fick förfalla för att så småningom helt falla i glömska.

Men så i början av 1200-talet togs den gamla boplatsen åter i bruk. Kusterna hade säkrats och det fanns grova pengar

att göra på sillfiske och därtill hörande handel. För kungamakten var det viktigt att hävda sitt intresse gentemot Hansan, och därmed få ta del av inkomster av denna rörelse. Flera nya kuststäder kom till nu och en av dessa var alltså Trelleborg.

Arkeologiska utgrävningar i Trelleborg har kunnat klarlägga att hela stadsområdet lades fast från första början. Liksom tidigare var det kring strandvallen den huvudsakliga delen av bebyggelsen koncentrerades, och återigen höll bebyggelsen sig mellan Västerbro och Österbro. Den gamla Uppåkravägen, som nu kanske snarare kallades Lundavägen, belades med knaddersten och blev hela 12 meter bred. I skärningspunkten till strandvägen anlades ett torg och invid detta uppfördes både rådhus och ett franciskanerkloster. Stadskyrkan fick en något mindre bemärkt plats men placerades trots allt nära torget.

Namnet Trelleborg tog man från den gamla borgen. Troligen kallades denna typ av borgar – i nuvarande och gamla Danmark har man till dags dato återfunnit sex stycken – även under vikingatid för trelleborgar. När man åter tog platsen i besittning var namnet redan klart. Men det vikingatida Trelleborg har alltså hetat något annat.

Det gick bra för Trelleborg. Det som börjat med sill övergick så småningom till att handla om spannmål, kreatur och smör. Bönder långväga ifrån, och köpmän från såväl Malmö som Ystad och Landskrona, föredrog att göra sina

affärer i Trelleborg. Som en följd av detta kom upprepad klagomål från dessa andra skånska städer. Inför hotet att Trelleborg skulle orsaka Malmös ”forderffuelse” föll kungen också till föga. År 1619 drog Christian IV in stadsrättigheterna och byn degraderades till ”fläck” utan handels- och hantverksrättigheter. En bidragande orsak var att Malmö var starkt befäst och därmed viktig i spelet mot svenskarna.

Trelleborg kämpade på under åren som ”fläck” utan stadsrättigheter. Ambitionerna att hålla sig på mattan, det vill säga låta bli att driva handel och hantverk, var inte så stora. Bönder långväga ifrån åkte fortfarande ned till Trelleborg för att sälja sina varor och både de och handlarna i Trelleborg undkom på så sätt skatt och tullar. Ständiga påhopp från köpmän och rådstugor i grannstäderna visade att här i Trelleborg skedde ideliga överträdelser.

Vad tyst sker, får dock ske i begränsad skala. Men efterhand som tiden gick och restriktionerna minskade, kunde handel och näringar öka, också i Trelleborg. Här fanns ju en enorm potential, omlandet med den goda åkerjorden och havet som möjliggjorde handel och sjöfart. När hamnen stod färdig 1861 ökades möjligheterna väsentligt och efter enträgna försök och påtryckningar lyckades man också återfå stadsrättigheterna 1867. Industrialismen innebar att staden snabbt expanderade, både till yta och invånare. Fabriksskorstenarna sköt i

höjden, järnvägslinjerna genomkorsade slätten och fartyg från när och fjärran anlöpte hamnen i en aldrig sinande ström.

Till den ursprungliga gatan nere på Järavallen, som från början hyst större delen av Trelleborgs befolkning på sina ömse sidor, lades nu halvcirkel på halvcirkel med omväxlande industrier och bostadsområden. Och i centrum ersatte alltmer resliga och stadsmässiga hus de gamla halmtäckta klinelängorna. Detta pågick fram till 1960-talet för att sedan ersättas av en rivningsvåg där ett ganska påvert byggande ersatte de tidigare mera omsorgsfullt utformade fastigheterna.

Här gives dock inte plats att närmare gå in på bebyggelsen i Trelleborg. En fullödigare presentation och planläggning hoppas vi kommer i det miljömål som kallas "God bebyggd miljö" och som kommunen ska upprätta inom ramen för Sveriges 16 miljömål.

Härader, socknar och kommuner - gamla gränser

Alla fornlämningar i och kring Trelleborg vittnar om ett tätbefolkat landskap med stort historiedjup. I en rik bygd har människor antagligen i alla tider haft skäl att dra gränser. Gränser har en definierande funktion, kopplas till äganderätt och administration,

Utnitt ur Gerbard Buhrmans karta över Skåne, från 1684.

ibland har de enbart varit symboliska och relaterat till människans faktiska ändlighet. En mosaik av ägo- gränser, bygränser, sockengränser, häradsgränser, kommungränser och länsgränser ligger inbäddad i landskapet. Enskilda individer, familjer, byalag, tingslag, aristokrat, kungamakten, kyrkan, länsstyrelsen och staten har i olika skeden satt ramar för administrationen, rättstänkandet och skyldigheterna. Gränserna har markerats på olika sätt (stenar, vallar, diken, hägnader) eller knutits till kända landskapsfenomen (exempelvis vattendrag,

mossar, gravhögar, träd- och buskstråk). Det var till att börja med under 1600-talet som de hävdade gränserna formaliserades, i takt med att landskapet mättes in och kartor började upprättas. Men urgamla gränsdragningar påverkar än idag vad som är "hemma" respektive "borta", mitt eller ditt.

Den inhägnade byn

I regel var det byn som hägnades in i det gamla bondesamhället – tvärt emot idag. Betesdjuren tilläts vandra fritt på

gemensamma betesmarker utanför byn. Arkeologerna finner ofta spår av gränsdragningar under förhistorisk och historisk tid. Det kan vara gränser mellan gårdar, mellan tomt och övrig mark eller mellan grav- eller kultplatser i form av diken, vallar, stensättningar eller märken efter håll av gärdsgårdsstötar. Från det att gårdarna och byarna för ungefär 1000 år sedan får mer fast läge i landskapet kan man ofta följa dessas gränser fram till 1800-talets skifte eller till och med nutid. Den täta bebyggelsen i Trelleborgstrakten åskådliggörs av de sammanlagt 72 bytomter eller gårdstomter som är registrerade som fornlämningar. Det är inte känt exakt hur gränserna kring varje by eller gård har sett ut, men i regel var hela byn tydligt avgränsad genom en inhägnad, för att hindra betesdjuren att ta sig in.

Två härader

En större geografisk enhet är häradet, som utgjort en indelningsenhet för rättskipning och krigsväsen. Indelningen kan spåras tillbaka till "bygder" i förhistorisk tid och har föreslagits motsvara område där det fanns 100 vapenföra män - en här. Till häradet knöts inte minst ett lokalt ting med en tingsplats. I äldre tider kunde häradsgränsen korsa rakt igenom en socken, men under 1800-talet gjordes en rationalisering så att dessa kom att följa varandra. Trelleborgs nuvarande kommun griper i väster över en del av Skytts härad, och i öster en del av Vemmenhögs härad.

Kungens län

För ungefär 1000 år sedan hade också praktiskt taget hela Skåne knutits till det danska riket. I Trelleborgstrakten är närvaron av den tidiga kungamakten tydlig. Under vikingatiden låg här en Trelleborg och under tidig medeltid en kungsgård (ett kungalev), där fogden bodde och bevakade kronans intressen. Senare under medeltiden var

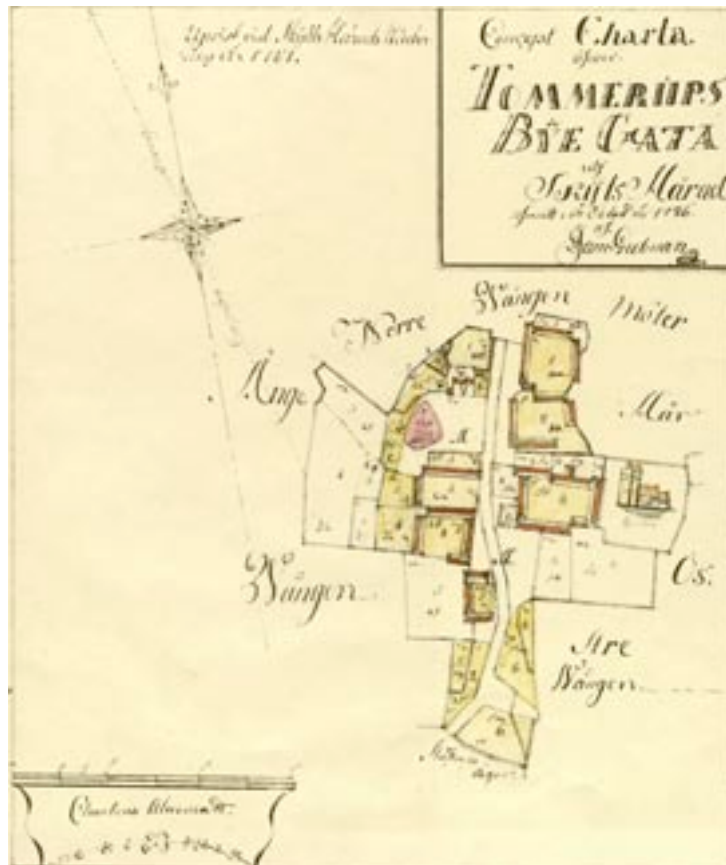
Lindholmens borg centrum för ett så kallat slottslän, som sträckte sig över Trelleborgsområdet. Borgarna i Skanör och Falsterbo hade tidvis motsvarande inflytande på områdets västra delar.

Från socken till församling

Byarna förknippas ofta med socknarna. Sockengränsen är den minsta enheten

inom den kyrkliga indelningen. Ordet socken kommer från söka och syftar på ett omland som söker sig till samma kyrka. Gränsdragningen anses också kopplad till ett geografiskt områdes förmåga att genom tiondet (kyrkoskatten) ”bära” en kyrka och en präst. Sockenbildningen är förknippad med det tidiga kristnandet och byggandet av kyrkor, och var troligen fastlagd under 1100-1200-talet.

Trelleborgsområdet kännetecknas av att det är kolossalt tätt mellan kyrkorna och att socknarna är osedvanligt små. Sammanlagt rör det sig om 31 stycken, men flera av dem har små enklaver av mark inom andra socknar. Lilla Slågarp socken har dessutom egenheten att vara delad i två områden, distinkt avskilda av Stora Slågarps socken. I fornminnesregistret är en stor mängd jordvallar

Västra Tommarp, karta från 1786.

Skytts härad i väster, Vemmenhøgs härad i öster. Socknarna: 1. Maglarp, 2. Skegrie, 3. Bodarp, 4. Fuglie, 5. Lilla Slågarp, 6. Hammarlöv, 7. Västra Tommarp, 8. Trelleborg, 9. Västra Vemmerlöv, 10. Stora Slågarp, 11. Västra Alstad, 12. Gylle, 13. Kyrkoköpinge, 14. Dalköpinge, 15. Gislöv, 16. Bösarp, 17. Fru Alstad, 18. Anderslöv, 19. Södra Åby, 20. Lilla Isie, 21. Hemmesdynge, 22. Östra Klagstorp, 23. Grönby, 24. Gärdslöv, 25. Källstorp, 26. Åspö, 27. Lilla Beddinge, 28. Tullstorp, 29. Önnarp, 30. Simlinge, 31. Östra Torp. Sockengränsarna är här något förenklade.

kopplade till gamla sockengränser. Vid 1800-talets slut kom vissa järnvägssträckningar att läggas i sockengränser, tydligast är detta i stråket mellan Äspö och Hemmesdyngne (Böringe - Östra Torps järnväg).

Idag används oftare beteckningen församling, som emellertid motsvarar både ett område och personer. Flera församlingar kan förenas till pastorat, flera pastorat till ett kontrakt som i sin tur är underordnat ett stift - i Trelleborgsområdets fall Lunds stift. Den administrativa funktionen hos socknarna kännetecknas av det kyrkliga råd som kallades sockenstämma. I stämman beslutades inte bara om skötseln av kyrkan utan också om fattigvård och skolor. Under århundradena har socknarna ofta haft ansvar också för fattigvård och skolor. Socken var en administrativ enhet fram till 1862, när flera av dess uppgifter övertogs av kommunen.

Från socknar till kommuner

År 1862 infördes kommunalt självstyre och kommunerna på landsbygden anpassades efter den kyrkliga sockenindelningen. Kommunindelningen kan idag upplevas som så given och klar, men under de gångna 150 åren har indelningarna och beteckningarna vandrat och korsats. År 1952 genomfördes storkommunreformen, som tog mindre hänsyn till den gamla sockenindelningen. Vid den här tiden bildades storkommunerna

Alstad, Anderslöv, Gislöv, Klagstorp och Skegrie - utöver Trelleborgs stad. 1967 utvidgades stadskommunen med nämnda storkommuner (åtminstone delar av dem), för att 1971 ombildas till det vi idag känner som Trelleborgs kommun.

Synliga gränser i landskapet

Idag råder alltså främst kommun- och länsgränserna, som är skarpt definierade och styrande men samtidigt mindre närvarande i det fysiska landskapet. Socken, härad och landskap har fått en minskad betydelse, eftersom de helt enkelt idag inte har någon juridisk funktion. De faller alltmer i glömska, men har emellanåt fortfarande tydliga markeringar som visar hur omgivningarna har strukturerats.

Gränsvallar

Enligt fornminnesregistret finns över tre mil av vallar bevarade i landskapet kring Trelleborg. I äldre tider kallades de ”dien” eller ”jären”, beroende på om de var byggda av sten, jord eller ris. Idag är de oftast bevarade som en låg vall, ofta bevuxen med gräs, lövträd och buskar, som går rakt (möjligen med en knyck här och där) över markerna. Ibland bildar de bas för en rad pileträd, men det är ett ganska sentida påfund. Vallarna mäter i regel mellan 1 och 3 meter i bredd och mellan 0,5 och 3 meter i höjd. Av något skäl går de flesta bevarade vallar ungefär i nord-sydlig riktning, även om det finns undantag.

Däremot är de förstås olika långa. Det finns snuttar på drygt 50 meter likväl som bjässar på ett par kilometer (sistnämnda är dock ofta genombrutna på olika ställen).

Sammanlagt rör det sig inom nuvarande kommungräns om minst tre mil av bevarade jordvallar. Förutom som fysiskt dokument över hur man dragit gränser, visar de också på en omfattande arbetsinsats och därmed vilken vikt man lagt vid dem. Man har säkert räknat med att de inte i första taget skulle förändras.

Merparten av de registrerade vallarna följer gamla sockengränser, även om långt ifrån alla socknar har någon gränsmarkering bevarad. Vallarna ligger alltså inte direkt i närheten av byarna, utan kan sökas just i markerna mellan dem. Några områden sticker ut, med många vallar. Det ligger en handfull sockengränsvallar kring Västra Tommarp - men här finns också en av få vallar som delar av byområden, nämligen Västra Tommarp respektive Tågarp.

Bronsåldershögar där tre socknar möts vid galgbacken och tingplatsen vid Tullstorp.

Den gräsbevuxna vallen är en gammal gräns mellan socknarna Önnarp och Västra Vemmenhög.

Klagstorp kommunbus från 1961 är ritat av Jaenecke Samuelssons arkitektkontor.

I trakterna kring Alstad-byarna finns ett tiotal vallar bevarade. Nord och nordväst om Önnarp, i gränserna mot Gärdslövs socken och Västra Vemmenhögs socknen finns långa, komplexa system av vallar. Vallar i öst och väst ringar in Markie hage vid Börringesjön. Dessa vallar har också förlängningar i form av stengårdsgårdar, vilket är något av en raritet i landskapet i övrigt. Slutligen finns en stor mängd vallar bevarade i ett område som sträcker sig mellan Vallby över Klagstorp till Källstorp, samt söderut över Lilla Isie, Hemmesdynge och Äspö. Vid en av vallarna mellan Östra Klagstorp och Hemmesdynge socken har en näraliggande gård till och med fått namnet Gränsvalla.

Gränsstenar

Enligt fornminnesregistret finns 11 gränsstenar bevarade i området. Fyra är lokaliserade till vad som bör motsvara

häradsgränser norrut. Det rör sig om en sten i gränshörnet mellan Anderslöv, Fru Alstad och Svedala socknar. Tre stenar sitter i en stenmur som följer gränsen mellan Gärdslöv och Börringe.

Fem gränsstenar visar Trelleborgs stads gräns mot omgivande socknar. Fyra av dessa står på ursprunglig plats och är mellan 1,2 och 1,65 m höga och av granit. Förutom stadens vapen och en förklarande text på varje sten, är de också prydda med figurativa dekorer i form av en mölla, en fyr, ett segelfartyg respektive en fågel. Det är 1867 års stadsgräns som på detta vis hålls i minne.

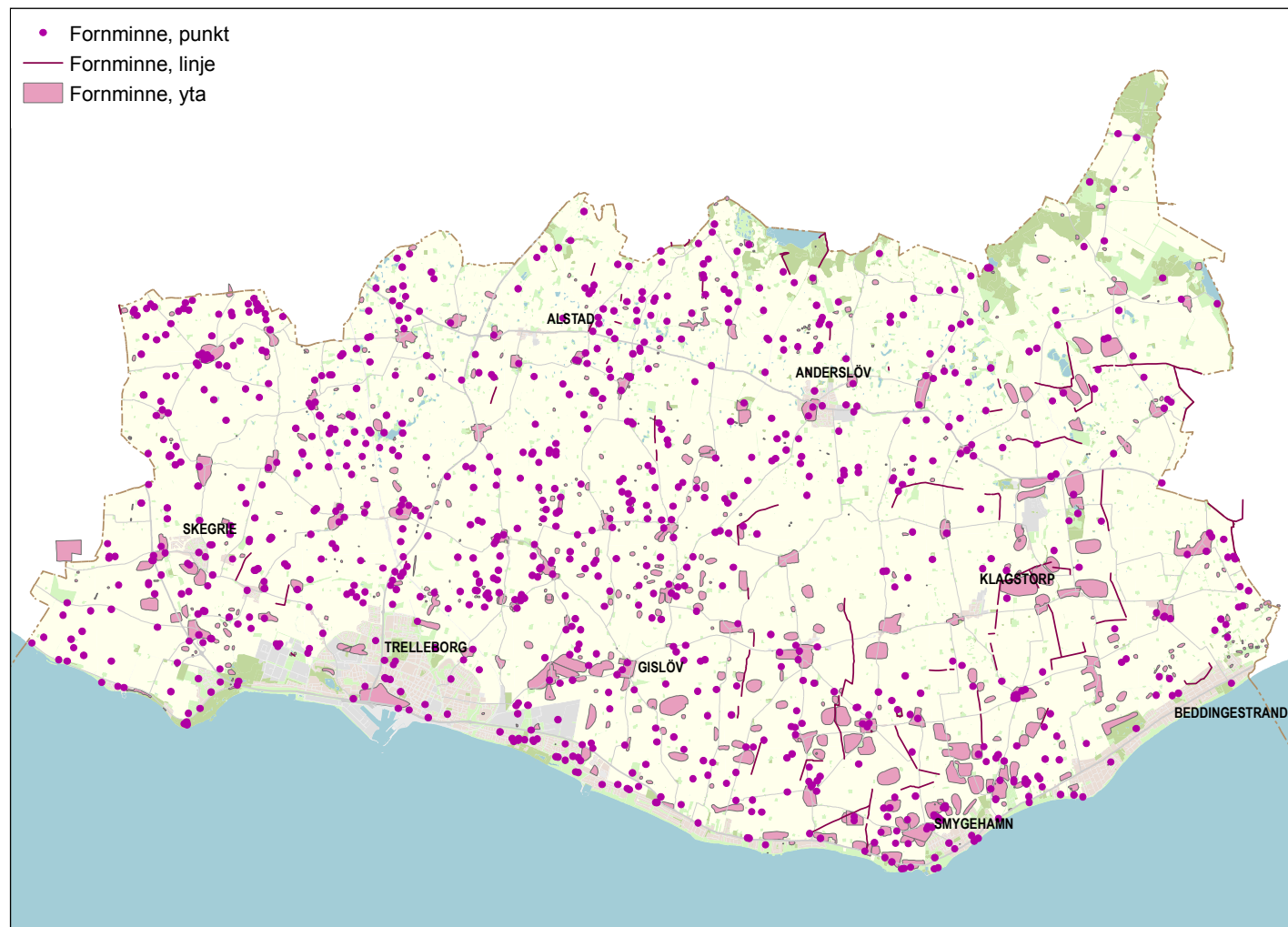
De återstående stenarna består av en sentida ägogränssten vid Äspö respektive en ospecificerad gränssten mellan Önnarp och Källstorp, som möjligen kan visa en sockengräns.

Fornlämningar

Tack vare arkeologiska utgrävningar, fältinventeringar och studier av gamla kartor och sägner vet vi att Trelleborgs kommun är synnerligen välfyllt med spår från människornas leverne under förhistorisk och historisk tid. Den väldiga mängden fornlämningar beror både på att Söderslätt blev tidigt befolkat och på att det ganska snabbt också blev tätt befolkat. Detta i sin tur kommer sig av klimat, jordens bördighet, samt tillgång på villebråd och fisk. Det var gott och enkelt för människor att leva här.

Nästan överallt finns under marken dolda äldre spår, av ett eller annat slag. Vissa lägen är mer givna än andra. Sluttningar i närheten av åar och vattendrag har till exempel under hela förhistorien varit omtyckta lägen för boplatser. Även flacka backkrön är bra boplatzlägen, medan en annars oförklarlig bula på åkern kan utgöra resterna av en gravhög. I gamla våtmarker och vattendrag kan man råka på gammalt avfall men också nedlagda offer. Genom gamla kartor kan man ibland också spåra fornlämningar, ibland utritade, ibland bara genom ett namn.

Fornlämningarna utgörs av boplatser, skeppsvrak, gränsvallar, gravplatser, vägstenar, gamla bytomter, Trelleborgs medeltida stadskärna, gravhöggar och stenkammargravar, offerplatser, runstenar, gamla vägar, fyndplatser och minnesmärken. I dessa större samlingsbegrepp är också så mycket mer inbäddat: gravkrukor, spår efter bostadshus och fähus, latriner, väv-

Drygt 1800 registrerade fornlämningar inom kommunen.

tyngder, människoskelett, arabiska silvermynt, brunnar, verkstäder, flintyxor, stenar och jord som med stor möda flyttats i landskapet, utsökta klädesspännen, sotiga eldstäder, stenkällare, svärd, tonvis med

spik, gropar med ben från djur som slaktats, tusenåriga frön och sädeskorn, bitar av keramikskålar... Fornlämningarna har ett starkt skydd genom Kulturminneslagen (se mer under Kulturmiljöer - vad gäller

och varför?) och informationen om vad de bedöms som och deras läge är antecknat i fornminnesregistret. Idag är detta tillgängligt på Internet under beteckningen FMIS eller Fornsök.

Inom kommunen är över 1800 fasta fornlämningar registrerade. Det kan verka mycket, men i själva verket är långt ifrån alla kända eller synliga ovan mark! Nya lämningar upptäckts ideligen. De som inventerat landskapet inför registreringarna har helt enkelt inte kunnat skärskåda varje kvadratmeter - och de har heller inte varit utrustade med röntgensyn, tyvärr. Fornlämningsregistret är därför inget facit, utan ska ses som översiktligt och vägledande.

Inom kommunen finns över 400 registrerade boplatser och boplatsområden. De allra flesta är aldrig undersökta, utan registreringen baseras på vad som syns i markytan. Det kan ha rört sig om till exempel koncentrationer av kol och eldskadad sten, spridda keramikbitar eller ovanligt mycket bearbetad flinta. Eftersom de inte är närmare studerade vet man inte heller mer exakt hur omfattande eller gamla de är. I registren står därför de flesta upptagna lite obestämt som sten-, brons- eller järnåldersboplatser. Egentligen är det inte alls fel, eftersom många boplatser innehåller spår från flera perioder: ibland ser det ut som en lång följd av nyttjande, ibland har man efter flera tusen år helt enkelt valt samma plats. Man har onekligen haft en förkärlek för att återanvända ett "bra läge". Dessutom kan det finnas annat än rester av bosättningar inom platserna, till exempel förekommer ibland också gravar.

Det unika, förgyllda smycket hittades vid arkeologiska utgrävningar väster om Skegrie, våren 2008.

Boplatserna förekommer över hela landskapet, även om det glesnar något i nordost och det finns en stor oförklarlig lucka nordväst om Klagstorp. Man kan räkna med att äldre boplatser har lagts på de kustnära områdena med förhållandevis lätta jordar - man hade ju inte särskilt kraftiga redskap att bruka jorden med. Backlandskapet har tunga jordar, där man i stället kunde driva djur på bete. Under bondestenåldern valde man gärna att lägga boplatser i skärningen

Det lilla hängsmycket från 900-talet är förgyllt på framsidan och försilvrat på baksidan. Det avbildar ett ansikte, som lika gärna kan vändas på andra hållet. Hittades vid arkeologiska utgrävningar väster om Skegrie, våren 2008.

mellan dessa områden. Under järnåldern verkar man ha utnyttjat kuststräckan mer intensivt - men de byar som läggs fast kring 1000-talet ligger alla ett par tre kilometer inåt land, lite mer i skydd.

Skateholmarna under stenåldern

Traktens äldsta och samtidigt kanske mest kända boplatser är den vid Skateholm. Bosättningen är mellan 6000 och 7000 år gammal, vilket innebär att den nyttjades under jägarstenåldern (mesolitikum). Platsen var väl vald, i skärningspunkten mellan flera olika resursområden och samtidigt i gott skydd. Dätidens kust såg annorlunda

ut än dagens och Skateholmsboplatsen utnyttjade öar i en lagun - idag befinner sig detta område hela 500 meter inåt land. Samhället, som från tid till tid antagligen omfattade 20-25 individer, levde av bär och växter, fisk av alla de slag och ibland lite kött. Man tror att invånarna kände till jordbruk, men föredrog att leva som jägare och samlare, om än bofasta. Vid Skateholm hittade arkeologerna Skånes första riktigt gamla huskonstruktion. Den mätte 11 x 6 meter - alltså en ganska rymlig byggnad.

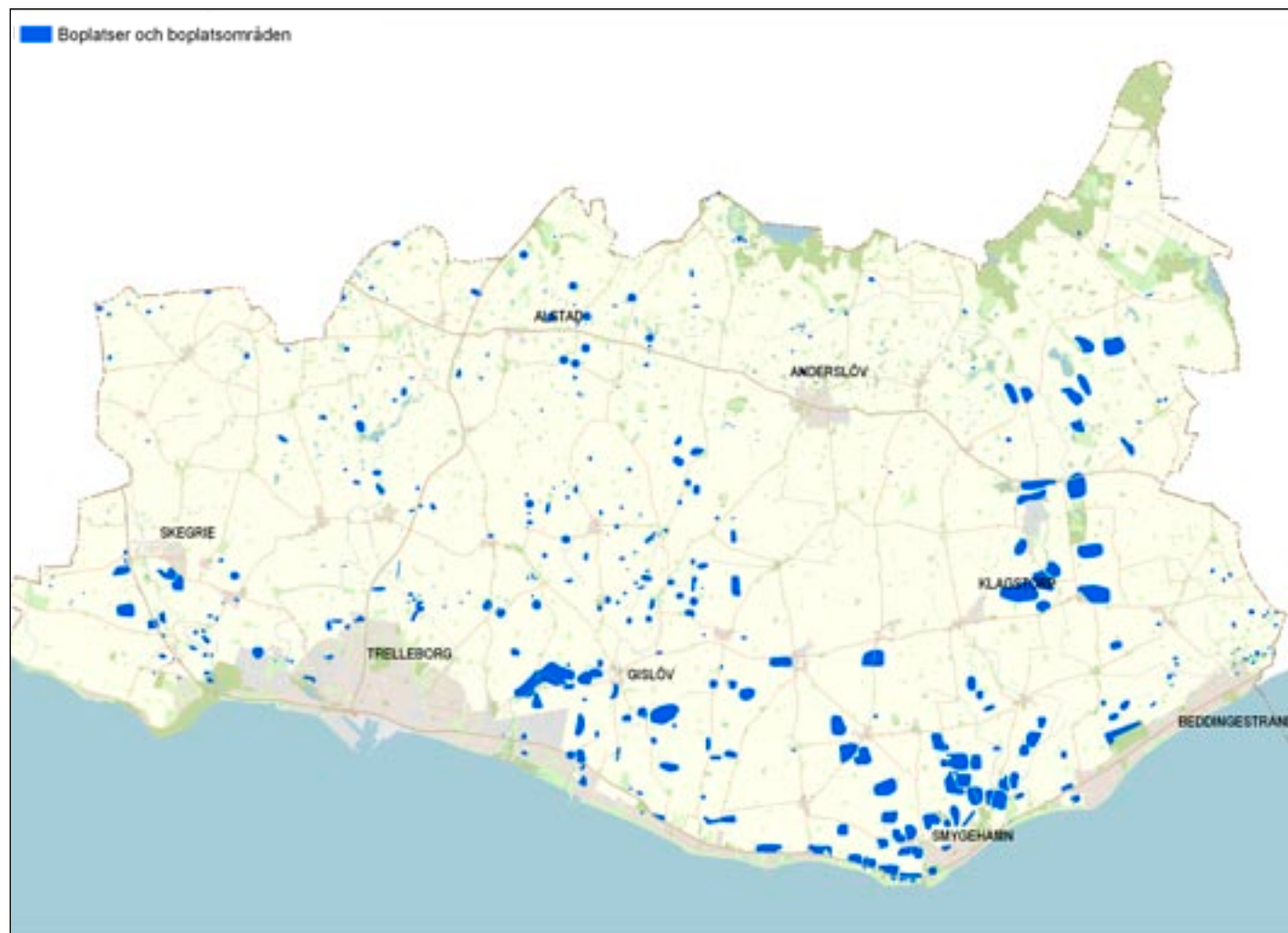
På själva boplatsen fann man också ett 90-tal gravar. Dessa har gett en enastående inblick, både i hur man levde och

hur man begravdes. Det förefaller som om Skateholmarna levde relativt gott och kunde bli ganska gamla - skeletten visar inte mycket av de slags förslitningsskador som förknippas med hårt arbete och/eller hög ålder. Men långt liv var ingen garanti och medelåldern för de begravda var 35-40 år. Flera individer har dock blivit mycket gamla. I gravarna återfanns ofta gåvor såsom flintredskap eller bärnstenspärlor. En del gravläggningar är gjorda enligt "främmande" seder och visar att Skateholmarna inte alls levde isolerade. Inom gravfältet har man också hittat ett tiotal hundgravar, ofta väl så omsorgsfullt gjorda som människogravarna. I den utställning Trelleborgs Museum gjort om Skateholmarna ingår både människo- och hundgravar.

Gyllebor under bronsåldern

I slutet av 1970-talet gjordes arkeologiska utgrävningar på fyra platser ungefär söder om Gylle. Tre av dem visade sig innehålla spår efter boplatser från yngre bronsåldern och övergången till äldre järnåldern (för ungefär 3100-1500 år sedan).

Inom en av boplatserna fanns spår efter fem stolpbyggda långhus och kanske ett par gropus. I närheten av husen fanns mängder av gropar, som i flera fall börjat som lertäkter för byggnadsmaterial och sedan återanvänts som avfallsgropar eller förråd. De många eldstäderna bestod dels av platta härdar, dels av nedgrävda, stenfyllda kokgropar. Båda fallen vittnar om matlagning och vardagsbestyr. Det fanns också några gropar som kan ha fungerat

Boplatser registrerade som fornlämningar.

som ugnar. I en av dem fanns bitar av deglar, som använts vid bronsgjutning. Man hittade också stora mängder ben och keramikskärvor samt en del föremål av flinta. De två andra områdena visade på inten-

sivt utnyttjande under samma period. Här fanns mängder av gropar och eldstäder. Däremot hittade man inga spår efter hus, men de skulle mycket väl kunna råka ligga precis utanför de områden

man hade som uppdrag att undersöka. Arkeologerna menar att det ändå har rört sig om ganska stadigvarande bosättningar och att landskapet utnyttjats intensivt, antagligen under hela bronsåldern.

Norr om kustvägen mellan Böste och Östra Torp kan man i gynnsamma fall se hur grödan växer annorlunda inom små rundlar - cropmarks, som markerar under mark dolda fornlämningar.

Vikingarnas verkstäder vid Böste

Körväg 9 från Trelleborg mot Smygehuk, en högsommardag. Strax efter Böste läge, men innan Sjötorp, titta åt vänster och håll tummarna för att bonden sätt åkern med någon styv säd. Då är det nästan garanti för att urskilja spår efter en omfattande boplats, genom att det överallt förekommer rundlar med extra högvuxen säd. Arkeologerna kallar dem "cropmarks". Vegetationen speglar helt enkelt de extra goda förutsättningarna som kan uppstå vid gropar som fyllts igen med näringsrik mull. I det här fallet rör det sig om grophus och mullen har berikats av vad som kan betecknas som kompost från en boplats. Det ger ypperlig växtkraft långt in i vår nutid.

Ett par undersökningar har bekräftat förhållandena. I slutet av 1960-talet gjordes en kartering av en del av det område där man sett dessa cropmarks. Utmed en drygt 300 meter lång sträcka utmed väg 9 och upp till 75 meter norrut prickades över 70 observationer in. Sedan testade man att undersöka sju av dem, och visst var det grophus. 1985 fick arkeologer följa nedläggningen av en VA-ledning längs med vägen. Utöver fyra grophus hittade man gott om andra spår från bosättningen. Det kan nog också ha funnits en del stolpbyggda långhus i området, de har bara ännu inte hittats.

Grophus är knappast någon raritet på boplatser, men det här är en omfattning av sällan skådad kaliber. Fynden är

Arkeologerna hittade spår efter flera hus på Västervång, varav några hörde ihop med en storgård. Teckning: Staffan Hyll, Riksantikvarieämbetet UV Syd.

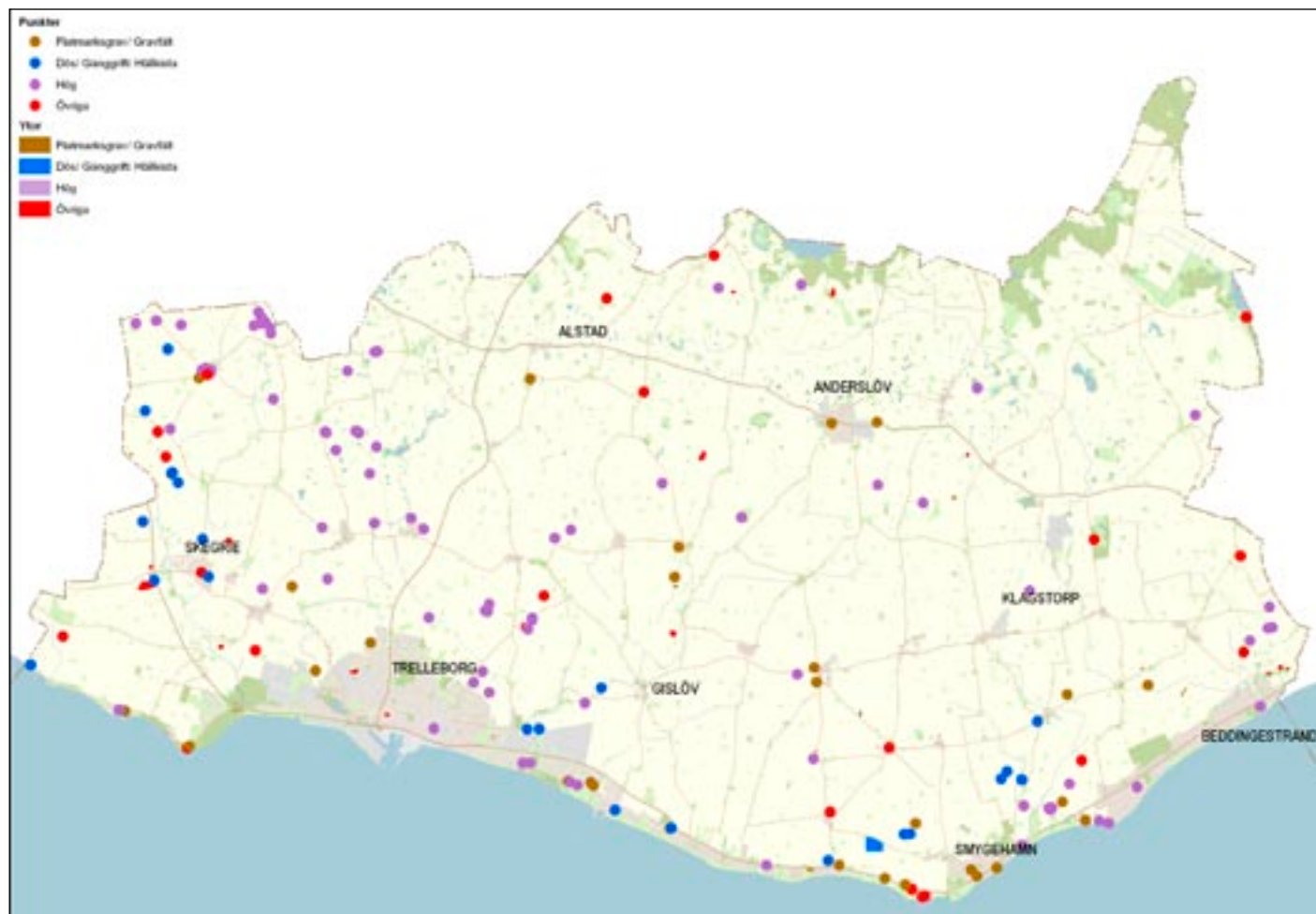
också imponerande, trots att det har rört sig om såpass begränsade utgrävningar. Man har hittat rester av gjutformar för dräktspännen, keramik, sländtrissor (används vid spinning), knivbrynen, järnslag, en pilspets i järn, en benkam och vävtyngder. Tingen vittnar om det faktum att grophus ofta kopplats till funktioner som verkstäder eller tillfälliga boenden. Föremålen kommer från senare hälften av järnåldern.

Så här har man bott, här har man tillverkat och skapat - men kanske också salufört sina varor. Bland fynden utmärker sig nämligen en balansvåg. Och så särskilt stora skäl till en sådan finns inte, utom ifråga om handel. Västra och Östra Torp kan ha bildats efter nedläggelsen av Bösteboplatsen. Kring 1000-talet föredrog man ju de mer skyddade lägena en bit inåt land.

Vikingarnas storgård på Västervång

Trelleborg växer. De senaste årens landvinningar har bland annat rullat norrut. Idag villor, nyss åker, långt tidigare en by med sociala ambitioner; det är Västervångs föränderliga ansikte. De arkeologiska utgrävningarna och resultaten är knappt ens klara, men bilden får helt enkelt fyllas på allteftersom. Västervång har varit bebott åtminstone under hela yngre järnåldern, för 1000-1600 år sedan. Under ungefär trehundra år låg här till och med en by, i början med fyra-fem gårdar. Husen var stolpbyggda och 20-40 meter långa. Lite vid sidan av de andra utmärkte sig en gård som extra stor och välbyggd samt med några små byggnader intill. Denna storgård hade sammanlagt över 380 kvadratmeter inomhusyta att disponera - byns minsta gård hade jämförelsevis bara 100 kvadratmeter.

Senare byggdes storgården plus två andra gårdar om, medan de övriga lades ned. Storgårdens bostadshus fick tydliga drag av vad som kallas trelleborgshus, som brukar förknippas med "speciella miljöer" under vikingatiden. Namnet har hustypen fått efter en karaktäristisk sorts byggnader, som först identifierades inom de danska trelleborgarna. Och en sådan borg fanns ju också i vårt skånska Trelleborg, ett par kilometer söder om byn på Västervång.

Olika typer av fornlämningsregistrerade gravar från olika tidsperioder.

Stenkammargravar

Stenkammargravar - eller jättestengravar eller megalitgravar - är ett samlingsnamn på dösar, gånggrifter och hällkistor. Det rör sig alltså om gravar byggda av stora stenblock, som ibland har inneslutits i en

jordhög. De är alla uppförda under bondestenåldern (neolitikum), som inföll för 5900-3800 år sedan. Dösar och gånggrifter är de äldsta formerna och de uppfördes för 5500-4800 år sedan. Dösen är en gravkammare upbyggd av 4-7 stä-

de väggstenar och däröver ett stort takblock. Över stenkammaren lades en rund eller avlång jordhög, som ofta kantades med resta stenar. Långdösen innehåller en avlång gravkammare och/eller flera döskammare.

Runddösen räknas som något yngre. Själva gravkammaren anses ha varit avsedd för en person, men dösa har ofta återanvänts som begravningsplats under århundradena. Nyligen genomförda utgrävningar vid Håslöv och Skegrie har uppdragat att dösa inte nödvändigtvis har legat ensamma, utan även samlats i stora områden i ett strängt skulpterat landskap som präglats av ritualer.

I gånggriften är stenblock uppställda till en rund eller avlång gravkammare. Därtill har den ett speciellt ingångsparti så att den sedd uppifrån bildar formen av ett T. Taket är täckt av flera stenhällar och gravkammaren omges ofta av en jordhög upp till takkanten.

Hällkistor är mindre vanliga i trelleborgstrakten, men det finns några. De härrör från tiden 4300-3800 år sedan. Även hällkistor består av en rektangulär gravkammare. Men de kantställda stenarna utgörs av släta och tunna stenhällar och inuti är kammaren ofta indelad liksom i flera små rum. Ibland sänktes de ner i marken eller täcktes av en jordhög eller stenröse. Hällkistorna var liksom gånggrifterna begravningsplatser som var gemensamma för flera individer.

De registrerade stenkammargravarna är 30 stycken till antalet, men ytterligare fler kan ligga inbäddade i sökbegrepp såsom röse eller hög. Stenkammargravarna följer ett brett stråk på ömse sidor av Albäcken, men de förekommer

också i rikt mått vid Mellanköpinge-Dalköpinge Kring Gislöv har det funnits flera kända dösa men när kyrkan skulle få nytt torn och alltså behövde byggnadsmaterial, fick de hedniska minnesmärkena mycket medvetet stryka på foten.

Ytterligare ett antal stenkammargravar fördelar sig i ett svep från Böste läge till Äspö. Ansamlingarna koncentreras till områden där lerjorden är uppblandad med sand, alltså marker som varit mer lättodlade och därmed attraktiva för forntidens människor. Många av stenkammargravarna kallas idag vid namn: Gjelles dös, Torbjergs dös, Smördiskan, Nannes dös, Bältdösen, Karlingedösen. Eller Stora och Lilla Kungsdösen nordväst om Östra Torp, dessa är trots namnet egentligen gånggrifter.

Mer än bara en Skegriedös

En ny dös uppdragades så sent som år 2008, vid en utgrävning vid Skegrie. Den låg bara några tiotals meter nordväst om den välkända Skegriedösen vid E6:an, men syntes inte alls ovan mark. I själva verket var inte själva gravkammaren bevarad. Det som arkeologerna hittade var märkena efter var stenarna stått resta plus spåren efter en kantkedja av stenar samt bädden efter den jordhög som omgivit kammaren. Längre bort hade en stor stenhäll grävts ner i marken - det skulle kunna vara takblocket, som av senare tidars jordbrukare på detta klassiska vis röjts ur vägen. Vart övriga stenar från gravkammaren tagit

Dösen och kyrkan i Skegrie är inte bara en anslående vy utan skapar också samband över årtusenden. I kyrkogårdsmuren sitter stora stenar, antagligen från nedrivna dösa.

vägen kan man bara spekulera i. Kanske ligger de i grunden till byns gamla gårdar eller rentav kyrkan. En lokal markägare berättade att han hade "exporterat" sten från sina åkrar till bygget av pirar på Ven.

Men den nästan helt förstörda dösen var en viktig pusselbit. Det är inte ofta som det gjorts utgrävningar av stenkammar-

gravar och i äldre tider fokuserade man bara på de som var synliga: som var och en ett enskilt monument. Vid tillfället 2008 gjordes utgrävningar inom större sammanhängande områden, i första hand för att studera en bosättning från järnåldern. På köpet fann arkeologerna inte bara en ny dös, utan också märken efter resta stenar och offergröpar med

Mitt ute på åkern norr om Snarringe står en dubbelgångsgrav, ofta misstagen för en dubbeldös.

keramik, från bondestenåldern. Man fann alltså ett område som på flera sätt har präglats av ritualer knutna till tro och begravnings seder i förgångens tid.

Fyndet var inte helt oväntat. Längre norrut vid Häslöv hade arkeologerna redan fått känn på ett formligt landskap av dösar, processionsvägar, resta stenar

och offergropar med flintföremål och keramik. Här handlade det om tjugo stenkammargravar, de flesta i form av långdösar, som låg utspridda längs en sträcka av flera hundra meter. Platsen kallas Döserygg, efter en beteckning på en 1700-talskarta som också visade en liten markering av vad som skulle kunna vara en stenkammargrav. Dessa

ledtrådar var också de enda som arkeologerna hade att börja med. Inte en enda av de tjugo dösarna syntes ovan mark! Och det är dessutom så att fler kan finnas där inte arkeologerna denna gång hade skäl att göra undersökningar (inom den nya sträckningen av E6:an). Arkeologerna menar att kultplatsen kan liknas vid ett kyrkorum. Det har

varit en samlingsplats inte bara för begravningar, utan lika gärna för att mötas och samråda, utföra ritualer, ingå giftermål med mera.

Kanske finns det mer vid Skegrie också - fler dösar, fler offergropar, kanske även här en processionsväg. Men framför allt ger det en ny syn på de dösar som ännu syns och är kända i landskapet. Och på de människor som lade så förbluffande mycket möda på att uppföra dem.

Dubbelgångsgriften i Snarringe

Folklivsforskaren Olof Christoffersson utnämnde dubbelgångsgriften norr om Snarringe till Skytts härads vackraste fasta fornlämning. Stenkammargravarna har många gånger misstagits för dösar, men de två gravarna har haft typiska gångar och legat i en och samma hög. Idag mäter lämningen ungefär 10x10 meter och flera stenar står alltså rest - en av takstenarna anses väga mer än tio ton. Gravarna undersöktes på 1850-talet och då hittade man bland annat en mejsel av flinta, bitar av keramikurnor, brynstenar och bitar av bärnsten. På takblocken finns över 300 så kallade älvkvarnar, vilket är urgröpta, runda små gropar. På en karta från 1770 har platsen namnet Juhlhö.

Hällkistorna vid Lilla Beddinge

Hällkistorna väster om vägen mellan Beddingestrand och Lilla Beddinge ligger ordentligt inbäddade i vegetation. Förutom att det rör sig om en för området relativt ovanlig gravform, så handlar det här dels om hela två hällkistor, dels om att de ligger i ett jordblandat stenröse. Hela röset mäter ungefär 14x11 meter. Längs kanterna syns några stenblock och därutöver är endast några takblock synliga. Gravarna undersöktes 1917 och då fann man 4-5 människoskelett, en flintdolk, en flintspjutspets, en flintskrapa, ett hängbryne av skiffer samt en bronsåldersurna. Det sista visar på hur gravmonumenten ofta återanvänts under senare perioder.

Gravhögar

Antalet högar är fullkomligt överväldigande - hela 146 stycken. De är ganska jämnt utspridda över landskapet, men något glesare i norr. En viss ansamling förekommer öster om Smygehuk liksom i ett stråk väster om väg 108. Lite generaliserande kallar man dem oftast för bronsåldershögar. Det förekommer emellertid en viss typ som kallas långhögar, där längden kan variera mellan 10 och 100 meter. De uppfördes under bondestenåldern över en eller några få personer och de var en slags föregångare till stenkammargravarna. Från början kan de ha bestått av en grav och en palissad med höga stolpar. Ramen av stenar tillkom i ett senare skede liksom högfyllningen och

eventuellt också flera gravar. I regel lades de i öst-västlig riktning och i den östra änden fanns ofta en särskild, inhägnad plats för mat, gravgåvor och eld.

Antagligen är dock merparten av gravhögarna inom kommunen från bronsåldern. De kan ligga en och en, eller i mindre eller större ansamlingar. Ofta har de placerats högt i terrängen, förmodligen i syfte att synas vida omkring och därmed indirekt markera markrättigheter eller territorier. Ursprungligen har antalet gravhögar varit betydligt större. Många är mer eller mindre nedplöjda, andra har förstörts eller tagits bort av annan anledning. Högarna är byggda i flera etapper och innehåller flera gravar. Gravarna från äldre bronsålder (för 3800-3100 år sedan) är skelettgravar. Gravarna från den yngre delen av bronsåldern (cirka 3100-2500 år sedan) består av lerkärl med brända ben. Dessa har i regel grävts in i kanten av högen. Efterhand som nya gravar har tillkommit har högen också vuxit sig större.

Precis som stenkammargravarna har ofta högarna fått namn. Dellings hög, Flinthög, Bålhög, Visslebjär, Tvehög och Tornhög är exempel. De har också dragit till sig många sägner genom tiderna. Allra vanligast är sägnen om att de ska innehålla ovärderliga skatter, och skattjakter är just ett bidragande skäl till att många högar fördärvats. Andra sägner talar om oförklarliga ljussken, spökande kungar eller kalvar, stygga troll

Vägen slingrar vackert och tankeväckande mellan Gyllhögarna - hur gammal kan vägen egentligen vara?

eller magiska harar. Vid Hammarlöv ska tinget ha hållits på en av högarna, som följaktligen fått namnet Tingshög.

Jättegraven i Mellanköpinge

Jättegraven, strax nordost om Trelleborg, är en långhög och hör alltså till föregångarna till stenkammargravarna. Den består av en 64 meter lång och 7 meter bred och som mest 1,5 meter hög formation i åkermarken. Den ramar in av en kantkedja av stenar. Idag uppgår dessa till ett femtiotal men här har ursprungligen funnits

fler än så. En mindre undersökning som genomfördes i början av 1990-talet visade att det längst i öster funnits en stenlagd yta med en kraftig ränna där det stått bastanta stockar. På stenläggningen påträffades keramikskärvor - detta var den typiska offerplatsen. Man fann inga spår efter gravkammare men anläggningen är bara delvis undersökt. Däremot verkar det som om det i omgivningen funnits fler idag förstörda gravar, däribland åtminstone ytterligare en långdös. Äldre kartor visar även på flera nu förstörda stenkammargravar i närheten.

Gyllhögarna

De fyra Gyllhögarna, vid Stora Kulladal söder om Gylle, är en imponerande samling: de är så stora och ligger stilt på linje efter varandra. Dessutom slingrar elegant en väg in emellan dem: vilka anor den har kan man fråga sig. Högarna är inte undersökta, men några meter från en av dem hittades en gravurna från bronsåldern. Den bör tidigare ha ingått i själva högen - samtliga jordkullar har med tiden nöts ned och reducerats i omfång, men gravgömmorna kan ligga kvar strax utanför.

Dessutom finns en obekräftad uppgift om att det ska ha legat en dös inne i stråket av högar. På den största av högarna (27 meter i diameter och över fyra meter hög) finns ett stenblock med inristade mönster av ett par fotsulor.

Ungefär hundra meter sydväst om den sydligaste gravhögen har ett område med

spår efter både gravar och bosättningar undersökts arkeologiskt. Hela området beräknas till cirka 250 meter i diameter och här fanns boplatzlämningar från cirka 3000-1600 år sedan. Dessutom fanns det en mängd gravar, de flesta från bondestenåldern men också en gravurna som skulle kunna vara jämnårig med boplatzen. Även norr om högstråket har legat en boplatz från brons- och järnåldern. Därutöver har man flera gånger stött på stora områden med spår efter rejäla eldstäder, både öster och väster om stråket med högar. Eldstäderna har ibland rubricerats som brandgravar, men de skulle lika gärna kunna vara lämningar efter vad som kallas härdområde. Under bronsåldern anlades ibland stora områden med i princip bara härdar (eldstäder) och forskarna har kopplat dem till rituella handlingar eller samlingsplatser av särpräglat slag.

Steglarps högarna

Folklivsforskaren Olof Christoffersson gör gällande att "ingen by i Skytts härad är så rik på ättehögar från bronsåldern som Steglarps by". De tolv högarna ligger i ett stråk norr om byn och är samtliga rejält stora: mellan 15 och 25 meter i diameter och mellan 2 och 4 meter höga. Alla utom en har namn, en del har rentav flera namn: Lillhög, Storehög, Etthög, Spetshög, Melenhög, Gyfvie (Grevie) hög, Långhög, Grythög, Frosoö hög, Sandhög, Melenhög igen, Garnhög och Asphög. Ett par av dem ska ha grävts ut någon gång i slutet av 1800-talet, varvid flera bronsföremål togs tillvara. En sägen är förknippad med den största av dem, den som kallas Spetshög eller Etthög: att varje julaftons natt höjer sig högen på tre guldpelare varefter trollen dansar under den.

Gravfält

Till skillnad från boplatserna är gravarna åtminstone ibland ännu fullt skönjbara, trots att de ofta är åtskilliga tusen år gamla. Men lika ofta är även gravarna dolda under marken, anlagda som enkla flatmarksgravar eller så utplöjda så att idag inget återstår av tidigare gravhögar eller markering. Inom kommungränserna är 66 flatmarksgravar registrerade. En del hör hemma i de elva gravfälten som också noterats. Det syns en förtätning vid Böste och Smygehuk, men också väster och nordväst om Trelleborg.

Stridsyxegravarna vid Skegrie

Under 2008 undersökte arkeologer ett ungefär 4000 år gammalt gravfält strax nordväst om Skegrie kyrka. De sex gravarna var från bondestenåldern, dess allra yngsta skede. Under den här tiden fanns många sätt att hantera de döda och begrava dem, men det vanligaste i Skåne var flatmarksgravar, gärna i mindre grupper.

Gravhög efter gravhög, norr om Steglarp.

De döda lade man ner på rygg eller på sidan, oftast en och en, men ibland två tillsammans, i en kista som bestod av en urholkad stock. I graven lade man också ner gåvor. Det är ganska vanligt att man hittar en flintdolk eller några bärnstenspärlor, men det kan också vara ett keramikkrärl. Runt stocken packades stora stenar och graven täcktes med jord.

I Skegrie hittade arkeologerna inte minsta tillstymmelse till spår efter de begravda, inte ens en flisa hård tandemalj. Helt klart rörde det sig ändå om gravar, det var bara det att skeletten inte bevarats i den torra, sandiga jorden under de många tusen år som gått. Fem av gravarna låg i öst-västlig riktning och var mellan 2,5-4,5 meter långa och upp till ett par meter breda. En grav var annorlunda. Den låg i nord-sydlig riktning och var både kortare och smalare - mer likt en grav för en person. I gravarna låg bland annat ett par bärnstenshängen, en skickligt formad, tunn flintdolk, delar av ett par keramikkrärl och en slags båtformad yxa i sten med ett hål igenom, en så kallad stridsyxa.

Så långt liknade Skegriefyndet de vanliga gravfälten, men en sak skiljde ut det. Några meter öster om gravarna hittade arkeologerna ett par rejäla, stenfyllda gropar. Antagligen har det stått kraftiga stolpar eller stora, resta stenar i hälen, som en markering av gravfältet.

Våren 2008 hittade arkeologerna flera stenåldersgravar väster om Skegrie. I en av dem låg en del av en så kallad stridsyxa.

En Vannhögs viking med slipade tänder

Söder och sydväst om Vannhögs skolan i Trelleborg har man genom åren hittat många gravar. Dels finns det uppgifter om ett trettiotal gravar som man råkade på under åren 1870-1930. Därefter har man arkeologiskt undersökt ytterligare ett trettiotal. I gravarna har man hittat mer eller mindre bevarade skelett efter män och kvinnor. De har legat på rygg och i de flesta fall fått med sig föremål i graven: knivar, sländtrissor, bryn-

stenar och pärlor. Genom att studera och ta prover ur skeletten har man kunnat säga en hel del om människorna: ålder, längd, kön, kanske sjukdomar och skador, ibland till och med hur de ätit och var de levde. Det står klart att de här människorna levde under vikingatiden, för mellan 1200 och 1000 år sedan.

Ett gravlagt individ skiljde ut sig markant - Vannhögs vikingen. Han var en reslig man, 185 centimeter lång, som dött i en ålder av 45-50 år. Han var faktiskt så lång att man fått böja till honom,

Den vikingatida mannen från Vannhög hade av någon anledning slipade, horisontella färör på tänderna.

för att få in honom i den plankbyggda kista som han begravdes i. Vid hans högra överarm låg ett litet skifferbryne och vid höger axel en järnkniv. Under sin livstid hade han dragit på sig flera skador i vänster kroppshalva. Nyckelbenet och skulderbladet bar spår efter läkta brott. Långfingerleden närmast handen har varit stelt, vänster vadben och stortå har varit utsatta för frakturer. Flera av skadorna pekar på att mannen varit inblandad i rejäla slagsmål.

Men ännu märkligare är att hans framtänder varit filade med dubbla horisontella linjer. I början spekulerade arkeologerna i om det var något slitage, kanske efter att mannen suttit och med tänderna mjukat upp senträdar till skinnsömnad. Men nu tänker man sig mer att det var en utsmyckning, ett slags kännetecken. Samma fenomen har nämligen upptäckts på fler skelett, några från Skåne men framför allt från Gotland. Kanske visade fårorna att man hade åstadkommit något märkligt, besökt en viss plats eller hade några särskilda krafter. Nu är i alla fall Vannhögsvikingen en riktig kändis. Nyheten om de märkliga slipade tänderna har presenterats i medier och vetenskapliga artiklar runt hela jorden.

Gravfältet vid Albäck

Vid Albäcksåns mynning ligger en jättelik gravplats, som dock tar sig lite olika uttryck. Söder om vägen mot Stavstensudde är marken kullrig av låga, gräsklädda högar, som följer nära stranden utmed Järavallen. Högarna är 2-10 meter i diameter och upp till över en meter höga. Formen på gravarna gör rubriceringen tvetydig och de kan lika gärna sorteras in under flatmarksgravfält som under högggravfält. Numera rör det sig om drygt 80 små högar, men området har sträckt sig längre såväl väster- som österut och omfattat över hundra gravar. Högarna har dragit blickarna till sig i århundraden. Redan i början av 1800-talet gjordes de första utgrävningarna och fler har följt därefter. Sammanlagt har man

När gräset är nyslaget syns gravfältet vid Albäck som en mängd låga kullar.

undersökt 14 gravar. De visade sig vara uppbyggda av strandgrus blandat med keramikskärvor och kolbitar, men endast undantagsvis hittades något skelett. Bevaringsförhållandena är helt enkelt för dåliga. Däremot fanns gravgåvorna kvar i form av pärlor, båtningar, sländtrissor samt hyskor och spännen av järn.

Direkt norr om högggravfältet finns en långsträckt ås - E6:an skär faktiskt rakt igenom den. Här har man grävt ut ännu

fler gravar, men av mer typisk flatmarkstyp. Sammanlagt har man hittat 35 skelett, fördelade på 26 gravar. Det har med andra ord förekommit gravar med både två, tre, fyra och fem individer. Till skillnad från högggravfältet var skeletten i backen i exceptionellt gott skick. Bland annat hittade arkeologerna de späda benen från ett 8-9 månaders foster respektive ett barn under ett års ålder. Flertalet av gravarna härrör från de första århundradena efter vår tideräknings början. De gravlagda har fått med sig till exempel

järnknivar, nålar, keramikkrärl, ringar av brons, brynen och benkammar.

Av allt att döma har gravområdet använts såhär: under århundradena före vår tideräknings början läggs ett brandgravfält på strandvallen. Under århundradena efter vår tideräknings början tar man alltmer backen i anspråk som gravplats. För 1600-1000 år sedan återgår man till strandvallen och anlägger det nu synliga högggravfältet, varvid det tidigare brandgravfältet förstörs.

Fragment av keramikvård och skimrande vackra yxor, allt från stenåldern.

Rikedomar i marken

Antalet registrerade fyndplatser inom kommungränsen är kolossalt - 595 stycken. Spridningen täcker i princip hela kommunen, även om det återigen är lite glesare i nordost. Begreppet är synnerligen vidsträckt och inbegriper alltifrån utpekade platser för var någon gång har observerat en stenyxa till formliga skattfynd med hundratals mynt och dyrbara smycken. Det finns därtill två registrerade depåfynd samt 37 uppgifter om privata fyndsamlingar.

Offrad flinta i Dalköpinge - och på 160 platser till

Det finns en avhandling som listar över 160 enskilda platser inom den nuvarande kommungränsen, med så kallade offerfynd från bondestenåldern. Offerfynden består av föremål såsom yxor, mejslar,

skrapor och dolkar, samtliga i flinta eller sten. Varför man betraktar dem som offer och inte bara som vanligt gravgods eller boplatsskräp har att göra med var de placerats och hur. Så här beskrivs ett fynd av sju flintmejslar och åtta flintyxor: "Hittade vid plöjning 5/9 1905. Alla yxorna låg med eggarna i samma riktning. Mejslarna åt motsatt håll". Enligt gamla uppgifter låg alla föremålen i östvästlig riktning. Flintföremålen är från bondestenåldern, grovt räknat tiden för 4800-4300 år sedan. Fyndplatsen ligger mitt inne i Dalköpingeområdet. Långt senare gjordes här en mindre arkeologisk undersökning, men man hittade inget ytterligare.

Krumsvärdet i Åmossarna

Många fynd har gjorts tack vare lantbrukarnas uppmärksamhet och observationer. Ibland har det räckt att köra

harven några varv över åkern, så som en lantbrukare gjorde vid Ågård söder om Åmossarna. I maskinen fastnade vad som först verkade vara skrot. Lite närmare granskning plus konsultation av en arkeolog uppdagade dock att det rörde sig om ett krumsvärd i brons. Detta var det sjätte någonsin gjorda fyndet av sådant slag, och det gjordes så sent som 1981. Inte nog med det: svärdet från Ågård - eller Slågarpsvärdet, som det blivit känt som - visade på nära släktskap med ett svärd från Södra Åby. samt ytterligare två svärd från Rörby på Själland - så lika att de måste ha stöpts i samma form. Krumsvärd anses höra till den äldre bronsåldern, det vill säga tiden för 2800-2100 år sedan.

Fyndplatsen ligger helt nära kanten av Åmossarna. Enligt obekräftade uppgifter ska man i mossen ha hittat fler bronsföremål, såsom en bronslur och dräktspännen. Detta är varken läge för en bosättning eller en grav, utan enligt känt mönster har föremålen antagligen lagts ned som offer i vad som då varit öppet vatten.

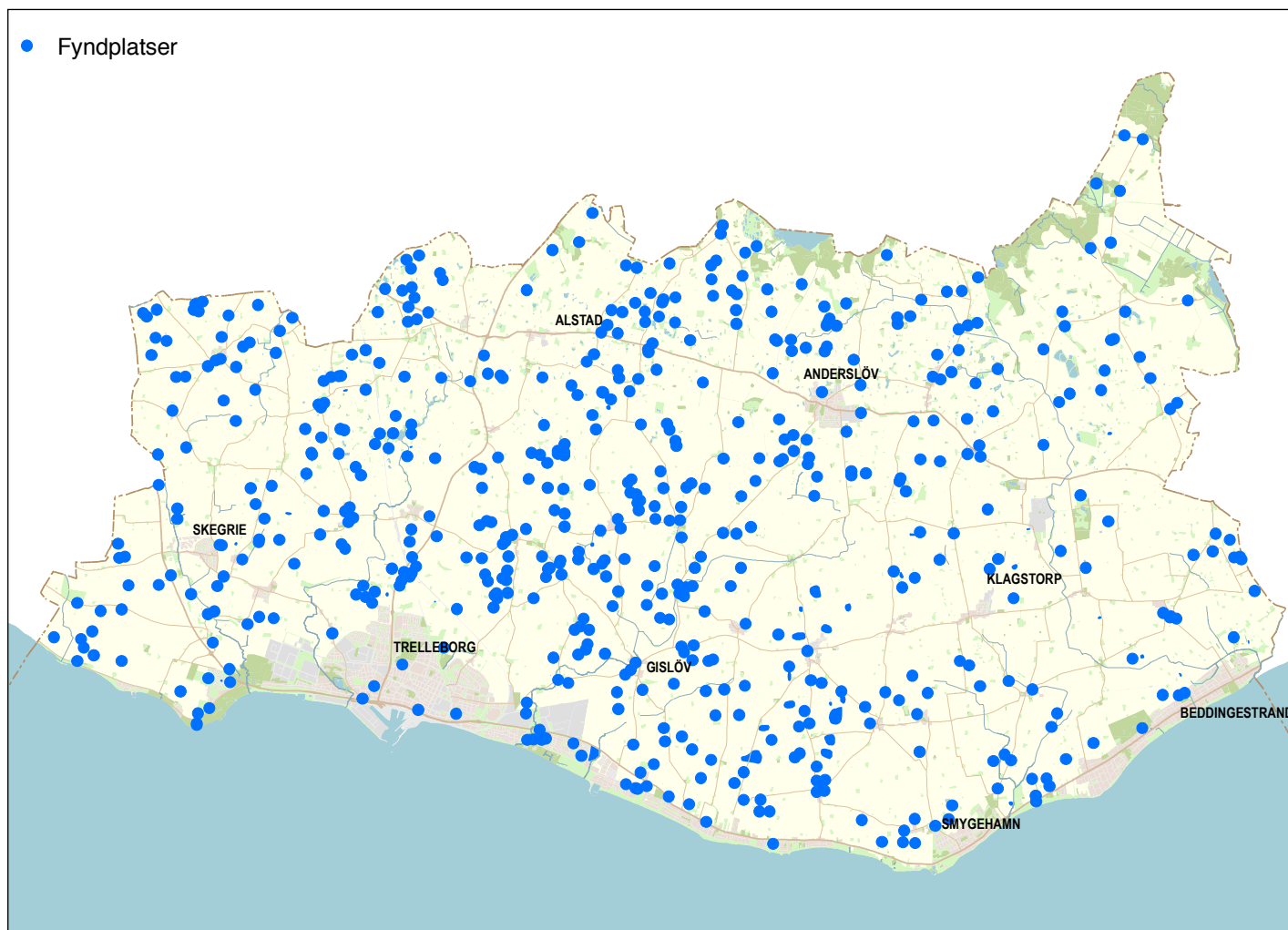
Grönbykatten

Året var 1855 och återigen var det en bonde som plöjde sin åker, den här gången ett stycke nordväst om Grönby. Men för ovanlighetens skull dök det upp mer än sten och flintbitar - plogen drog upp en sällsam och dyrbar silverskatt. Närmare 1500 mynt, hela och i delar, i en salig blandning av islamisk, bysan-

Bronskrumsvärdet från Åmossarna (ca 40cm långt fragment). Teckning: Monica Centerwall, Riksantikvarieämbetet UV Syd.

tinsk, engelsk, dansk, tysk, irländsk, norsk och svensk härkomst. Dessutom låg där en hel halsring, utsökt tvinnad och snodd av silvertrådar, plus delar av ytterligare ett par halsringar. Slutligen fanns 38 delar hacksilver, det vill säga delar av smycken och bleck - i metallvärde så god betalning som något. Hela skatten vägde över 2,7 kilo. Mynten visar att den lagts ner före år 1024 och skatten bör alltså räknas som vikingatida. Platsen är lite egendomlig. Grönby räknas inte precis som ett centralområde under perioden ifråga, men kanske var det ett område som var tillgängligt för en aspirerande storman eller kvinna ur aristokratin. Skatten har förmodligen grävts ner i orostider. Frågan är varför den aldrig hämtades upp igen.

Spridningen av fornlämningsregistrerade fyndplatser inom kommunen.

Ristat i sten

Enligt fornminnesregistret finns det 23 hållristningar inom Trelleborgs kommun. I samtliga fall rör det sig om skålgropar, eller vad som ibland brukar

kallas älvkvarnar, som knackats in i stenar. Groparna är ett par tre centimeter i diameter och från någon millimeter till en halv centimeter djupa. Ibland sitter de en och en men ofta förekommer flera

på samma sten. I Trelleborgsområdet, där stenhällar inte är särskilt vanliga, har man framför allt hittat skålgroparna på stenkammargravarnas block. Skålgroparna räknas främst till brons-

åldern, alltså efter det att stenkammargravarna uppförts. Den vanligaste förklaringen är att de haft någon funktion i fruktbarsritualer eller offersammanhang. Från historisk tid är det känt att man offrade små dockor, mynt, fett och knappnålar i skålgroparna, oftast för att bota sjukdomar som orsakats av älvor.

Utöver skålgroparna har man också hittat fyra runstenar samt en bildsten från vikingatiden. Samtliga omtalar personer som bör ha tillhört ett stensresande socialt övre samhällsskikt, exempelvis en lokal markägande elit.

Torstens och Ödes stenar i Fuglie

Fuglie stötar med hela två runstenar, båda av granit. Fugliestenen 1 har varit känd sedan århundraden. Den anses stå på sin ursprungliga plats uppe på en gravhög nära byns kyrka. Visserligen har den flyttats flera gånger, men alltid återbördats. Enligt sägnen får den som rubbar stenen aldrig ro utan tvingas ställa tillbaka den. Stenen är ungefär en meter hög och ristningen går i ett band ner mitt över flatsidan. Inskriften är kristen och lyder på moderniserad svenska:

*”Önd reste denna sten efter Öde,
broder sin, han vart död på Gotland.
Gud hjälpe hans själ.”*

Fugliestenen 2 står vid trappan upp mot byns kyrka. Den upptäcktes i slutet av 1800-talet, då den låg i en hög bland andra stenar vid en av byns gårdar.

Torstens runsten står invid trappan upp mot Fuglie kyrka.

En tid fick den sedan plats i kyrkogårdsmuren, tills denna byggdes om och stenen sattes på bättre plats. På moderniserad svenska lyder inskriften:

*"Atte reste denna sten efter
Torsten, son sin."*

Enligt en sägen ska stenen ursprungligen ha stått på Torstens kulle.

Ulfs sten i Tullstorp

På Tullstorps kyrkogård står ett stort granitblock, hela 1,7 meter högt och 1,3 meter brett. På den flathuggna sidan är ett stort lejon- eller vargliknande djur inristad och under det ett vikingadräkskepp. Över och vid sidorna av bilderna slingrar sig liksom ett brett band med ormhuvuden i ändarna och i bandet är ristat (på moderniserad svenska):

*"Klibir och Åsa reste dessa
kummel efter Ulf."*

Stenen står inte på ursprunglig plats. Fram till mitten av 1800-talet var den inmurad i den tidigare kyrkans mur, men togs tillvara när denna revs. Därefter murades den in i kyrkogårdsmuren innan den lösgjordes och fick sin nuvarande placering. Någon gång under hanteringen har den tyvärr spräckts. Fornforskaren Nils G. Bruzelius noterade på 1800-talet att runstenen utan tvekan var häradets vackraste och intressantaste fornlämning och att det var bra dumt att sätta in den i kyrkogårdsmuren,

dessutom på fel håll... I Danmark räknar man denna runsten som Danmarks finaste, näst efter Jellingestenen, som Harald Blåtand lät rista och resa efter sina föräldrar!

Ulfs sten har ställts upp snett bakom kyrkan i Tullstorp.

Brobyggarens sten vid Jordberga

I parken till Jordberga gods har en runsten i granit monterats fast på ett postament av murad gråsten. Förklarligt nog står den inte på ursprunglig plats, men en ledtråd står att finna i ordalydelsen (moderniserad svenska):

*"Thorkel Thordsson gjorde denna
bro efter sin broder Krage."*

Stenen har säkert stått vid just en bro. Det är inte ovanligt med den typen av minnesmärke i en sådan placering: man ville ju att så många som möjligt skulle

Bösarpsstenen.

komma förbi och se vad man åstadkommit. Strax väster om godset rinner Tullstorpsån förbi och här korsar också landsvägen väg 101, som anses ha mycket hög ålder. Förslagsvis har stenen en gång stått här.

Ansiktsmasken från Bösarp

Tur att folk har ögonen med sig! När det skulle byggas en bro över Gislövsån upptäckte någon att bland den framkörda stenen låg ett block med en ristning föreställande ett mansansikte med skägg. Byggnadsmaterialet hade kommit från en stengärdesgård vid Granbacka, drygt en halv kilometer söder om Södra Virestad. Ett par år senare skulle brunnen på Granbacka rensas och då

fiskades ännu en bit ristad sten upp. Den här gången uppvisade bilden delar av ett vikingaskepp. Efter att ha tagits tillvara och stått uppställda i trädgårdar i trakten hamnade de på 1930-talet på Lunds Universitets Historiska Museum. I samma veva gjordes en ny djupdykning i Granbackas brunn, varvid ytterligare en bit av skeppsristningen dök upp. De tre stenfragmenten är delar av samma bildsten, med huvudet som topp och skeppsbilden därunder. Skeppsbilden har tyvärr förkommit, men Bösarpsmasken kan man fortfarande beundra på museet i Lund. Dessutom är denna mask numera symbol för Trelleborgens, Trelleborgs vikingatida borg, som ju är samtida med bildstenen.

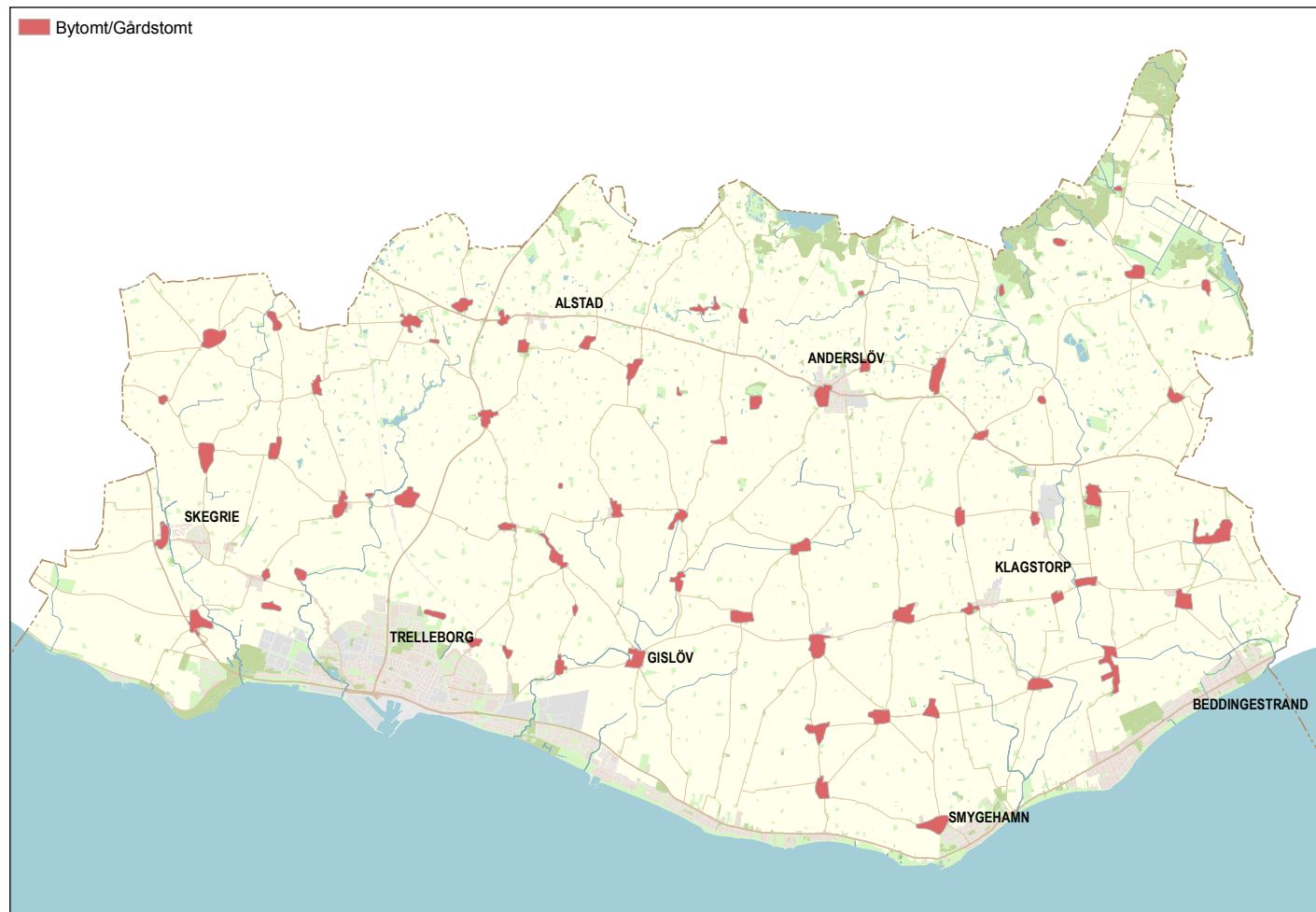
Lejon eller varg? Tullstorpsstenen är oavsett vilket både stor och vacker.

Landsbygden

Så gott som hela Trelleborgs kommun präglas av årtusenden av jordbrukande. Detta är själva essensen av en välmående landsbygd och de människor som har bott här har haft det gott förspänt. Odlingsbygden har danats av topografi, jordarter och bördighet. Inlandsisen kavlade markerna släta eller knådade dem mjukt kullriga och släppte samtidigt ifrån sig bördiga sediment och jordarter. Slätten var lätt att ta i anspråk och att odla upp. Backlandskapet med de många småsjöarna i norr lämpade sig som betesmarker. Det havsnära läget underlättade transporter och handel, i äldre tider när vägar över land inte alltid var de snabbaste - havet har också varit en källa till föda.

Det landskap som man ser idag har rötter långt tillbaka i tiden. Dösar och hållkistor, bondestenålderns märkliga gravmonument, visar tydligt att människor brukade och levde i trakten för åtminstone 5000 år sedan. Gårdarna låg då glest strödda över landskapet och åkerytorna var alltså mindre än hedarna, ängarna och skogsdungarna. Redan nu lades de långa husen med gavlarna åt öst och väst - mot vinden - och långsidan mot den värmande södersolen. Taken hölls inte uppe av väggarna, utan av invändigt resta stolpar som fungerade som träpelare.

Bronsålderns landskap avslöjas genom de många gravhögar som idag kröner åkerryggarna. Husen hade blivit imponerande långa. Både djur och människor

De i fornminnesregistret upptagna bytomterna.

samsades under samma tak. Odlingarna hade kanske också blivit större, men liksom under stenåldern flyttade fortfarande gårdarna i takt med att odlingsmarken utarmades efter några decenniers brukning. Även om byggnaderna blev

alltmer imponerande till omfånget höll de inte ihop så många decennier och man fick vara beredd att bygga nytt och flytta. Klimatet var under stora delar av bronsåldern milt och gynnsamt.

Under järnåldern, framför allt århundradena efter vår tideräkningens början, syns ett mönster där flera gårdar slöt sig samman i glesa byar och bebyggelsen kunde nu bli varaktig på en och samma plats i upp till ett par sekel. Klimatet hade

blivit sämre och när man behövde börja vinterstalla boskapen uppstod förutsättningar för systematisk gödselhantering. Markerna utarmades inte lika snabbt och boplatserna kunde ligga kvar längre. I Trelleborgstrakten bildades åtskilliga byar under tiden cirka 400 - 1050 efter vår tideräknings början. Detta går att utläsa från vissa ortnamn, men också från resultat av arkeologiska undersökningar. Det är vanligt att arkeologerna hittar spår efter vikingatida bebyggelse i utkanten av de gamla bytomterna, än här, än där. Husen blev fler och lades intill varandra. Funktionerna delades allt oftare upp på olika byggnader, för förråd, smedja, bostad, stall.

Fast läge hade bosättningarna ännu inte fått. Man brukar kalla det att byarna vandrade. Men fröet till trelleborgslandskapet var egentligen sätt sedan årtusenden.

De gamla, fasta bytomterna är registrerade fornlämningar och skyddade enligt Kulturminneslagen. För kommunens vidkommande gjordes registreringarna 1985, varvid man noterade bebyggelser med skriftligt belägg senast 1600. Gränserna drogs utifrån respektive bytomts beskaffenhet på äldsta möjliga karta, ofta storskifteskartan. En sökning i Internetdatabasen Fornsök/FMIS visar att inom kommunen finns 72 sådana by- eller gårdstomter registrerade. Ett fyrtiotal byar inom Trelleborgs kommun berörs av kulturmärkning (k-, Q- eller q-), men för att få reda på vad som gäller för ett visst objekt bör man kontakta

stadsbyggnadskontoret. Kommunen har också tre byggnadsminnen: Klörups häradshäkte, Jordberga slott samt Skegrie mölla (byggnadsminnesförklarade 1964, 1974 respektive 2004).

Ortnamn

Platsers namn berättar mycket om ett landskaps historia. Forskare har därför lagt mycket möda på att spåra namns ursprung; hur de stavats i äldre tider, vad de kan betyda och hur gamla de kan vara. Trelleborgstraktens rika och långa förhistoria och historia poängteras fortfarande genom platsnamnen, som kan vara både vackra, praktiska, egendomliga och ibland kanske till och med osköna. Varför slutar så många av bynamnen på -arp eller -löv? Ligger inte Kurland i Tyskland eller Baltikum eller så? Är det inte ganska fantasilöst med så många köpingebyar på rad? Ska man verkligen tolka Skegrie som Brädhög? Och vem var Frun i Alstad?

Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund har katalogiserat gamla dokument och drivit mycket forskning kring ortnamnen. Resultaten kan man söka via deras hemsida på Internet. Inte bara socknar och de gamla byarna behandlas, utan också namn på åkrar, vattendrag, gårdar och annat. Tack vare namnen får man också en glimt av vad som en gång har funnits men nu är försvunnit inom en socken, genom sådana beteckningar som Möllefallet, Liebacken, Klockarebolet, Dösseryggarna eller Tegelmossen.

Varje ortnamn kan inte presenteras här, men det finns några gemensamma fenomen att ta fasta på. De flesta by- och sockennamn på Söderslätt och i Skåne i övrigt, är tvådelade i en förled och en efterled, gärna med en ”uppmjukande” bokstav instoppad emellan.

Gislöv	-	Gis-löv	Ståstorp	-	Stås-torp
Skegrie	-	Skegr-ie	Alstad	-	Al-stad
Värlinge	-	Värl-inge	Grönby	-	Grön-by
Maglarp	-	Magl-arp			

Den första leden brukar syfta på något i naturen eller landskapet eller något personnamn.

Gis-	-	fordanska mansnamnet Gise
Skegr-	-	sked/bräde
Värl-	-	vattendragsnamnet Värila
Magl-	-	från ordet mykill, alltså adjektivet stor
Stås-	-	mansnamnet Stor
Al-	-	ale, som i aldunge
Grön-	-	grind, i betydelsen inhägnad

Efterlederna har en inbyggd betydelse och kan dessutom bistå till att grovt datera namnet.

-löv/-lev	-	efterlämnat eller överlämnat (arv). Har personnamn, men aldrig kristna sådana, som förled och räknas till skedet 200-talet och fram till vikingatidens början.
-lösa	-	besläktat med ordet ljus och betyder öppning eller glänta (inte så vanligt på Söderslätt!). Troligen jämnammalt med -lev/-löv-namnen, men har aldrig personnamn i förleden.
-ie	-	tolkas som hög (naturliga eller gravhögar). Oftast äldre än vikingatid.
-inge	-	plats där en viss grupp människor bor. Oftast äldre än vikingatid
-arp/-torp/-rup	-	torp, nybygge. Om förleden är ett personnamn så är det i regel ett kristet och namnändelsen räknas till perioden vikingatid på gränsen till medeltid.
-stad	-	betydde i äldre språkform plats eller ställe. Från vikingatiden och framåt.
-by	-	gård eller samling av gårdar. Från vikingatiden och framåt.

Tolkningarna och dateringarna står på god forskningsgrund, men ska användas försiktigt. Det finns många felkällor, som gör att man inte kan dra slutsatser rakt av. Den viktigaste faktorn här är tiden, de ofta många hundra år som förflutit från namngivelsen till idag. Tänk på hur namnen gått från mun till mun och hur detta har ändrat formen. Tänk också på hur traktens dialekt (eller dialekter) har förskjutit uttalen. Vissa namn har tillkommit under förhistorisk tid och andra flera hundra år senare. Stavningen kunde nog bli lite si och så, i äldre tiders skriftspråk. En uttalsförskjutning måste rimligtvis ha skett när Skåne gick från danskt till svenskt. Och så tillkommer de moderna tiderna, med ytterligare förändringar i stavningar. Vad gäller dateringsramarna ska man också hålla i minnet att namnen kan ge en fingervisning om hur länge ett område utnyttjats kontinuerligt för bosättning och odling, men behöver inte betyda att den enskilda bebyggelsen legat på samma plats hela tiden. Till detta kommer att många byar har burit samma huvudnamn, men med olika bestämning: Lilla/Stora, Östra/Västra och liknande. Här kan man förmoda att någon by är äldre än den andra, men vilken som är "moderby" till andra kräver i regel noggrann utredning.

De många -löv och -arp-namnen visar alltså dels att bygden haft fasta "bebyggelseområden" sedan järnåldern och att under den senare delen av vikingatiden och tidiga medeltiden fanns det befolk-

ning nog för att skapa flera nya byar. Kurland nämns första gången 1867 och sägs ha uppkallats efter en av de första bosättarna i området, med namnet Kurman. Kyrkoköpinge, Dalköpinge, Mellanköpinge och den sedan länge försvunna Västra Köpinge har "namnsmittats" av en handelsplats (en köping) som under vikingatid och tidig medeltid legat i området. Skegrie kanske syftar på att här legat flera dösar – en gång i tiden var faktiskt dessa till stor del täckta av jordhögar och bara takblocket synes... "en stenbräda på en hög"? Och Fru Alstad är platsen där det fanns aldungar. Flera "Alstäder" finns i området, men just en av byarna fick tillägget Fru eftersom ortens kyrka på medeltiden var tillägnad jungfru Maria, även kallad Vår Fru. Kyrkan i Fru Alstad är med andra ord bygdens egen Notre Dame.

Byarna ankrar i landskapet

Efter järnålderns vandrande byar övergår de till att bli kvar i fasta lägen. Det är långt ifrån klart exakt när och varför detta sker, i varje enskilt fall, även om vissa allmänna faktorer spelade in. Under vikingatiden ökade befolkningen kraftigt. Samtidigt började man använda den effektiva hjulplojen med vändskiva och begripa sig på att lägga gödsel på åkrarna. Man började tillämpa tresåde, där åkermarken delades in i tre delar, varav en låg i träda medan de andra besåddes och skördades.

Byastenen ligger i vägkorsningen i Stora Isie – förr satt karlarna här och gjorde upp byns angelägenheter.

Men frågan om byarnas fastläggande sysselsätter ändå fortsatt forskarna och det finns nog inget entydigt svar. Råkade det bara bli ett ställe eller valde man noga? Kom kyrkan eller byn först? Vägkorsningen eller byn? Vem bestämde: bönderna, kungen, adeln eller kyrkan? Vem hade nytta av fastläggningen? Antagligen var det en kombination av faktorer som fick byarna att bli kvar i sina lägen. Om inte platsen för byn var väl vald från början, såg man till att den

blev en bra plats genom det sätt man utnyttjade markerna inom och utom byn. Kyrkobyggnaden blev som ett ankare för bebyggelsen och befolkningen, där det ena drog nytta av det andra. Naturligtvis gick det vägar av något slag, till och från byn, och med tiden blev de fler och fastare. Kyrkan och kronan drog nytta av större kontroll över folket och skattekraften.

Under århundraden kring 1000-talet skedde inom praktiskt taget hela nuvarande Trelleborgs kommunområde en omfattande bybildning, som under 1100-talet fick än fastare former genom att socknarna etablerades. Detta har resulterat i ett Söderslätt som var ganska oförändrat fram till 1800-talets början.

Byarna var ganska stora, jämfört med Skåne i stort, med i genomsnitt 14-15 gårdar i bykärnorna. Några byar utmärker sig med kolossala format: åtminstone omkring år 1570 hade Gislöv 29 gårdar, Maglarp 28, Fuglie 24 gårdar och Skegrie 23. Ofta kopplar man storlek på byn till storleken på socknen, men ingen av dessa byar har då socknar av påfallande grandios omfattning. I gengäld kan Lilla Slågarp framhållas. I denna kyrkby verkar i princip alltid endast ha legat en enda gård och forskarna tänker sig här ett samband mellan en storgård och dess gårdskyrka. Socknen är förhållandevis stor annars och inkluderar Klörup med 15 gårdar, Villie med 13 och Haglösa med 11. Dessutom är det nästan löjligt nära till närmaste kyrkby: 700 meter till Stora Slågarp.

Närmast byn låg vidsträckta odlingsmarker, organiserade i en toft närmast varje gård och därutöver tre-fyra åkervängar, som i sin tur brukades i noggrant uppdelade smala tegskiften. Längre ut låg fäladsmarker, betesområdena som ofta hanterades i samfällighet med angränsande socknar och byar. Några större skogar ska man inte räkna

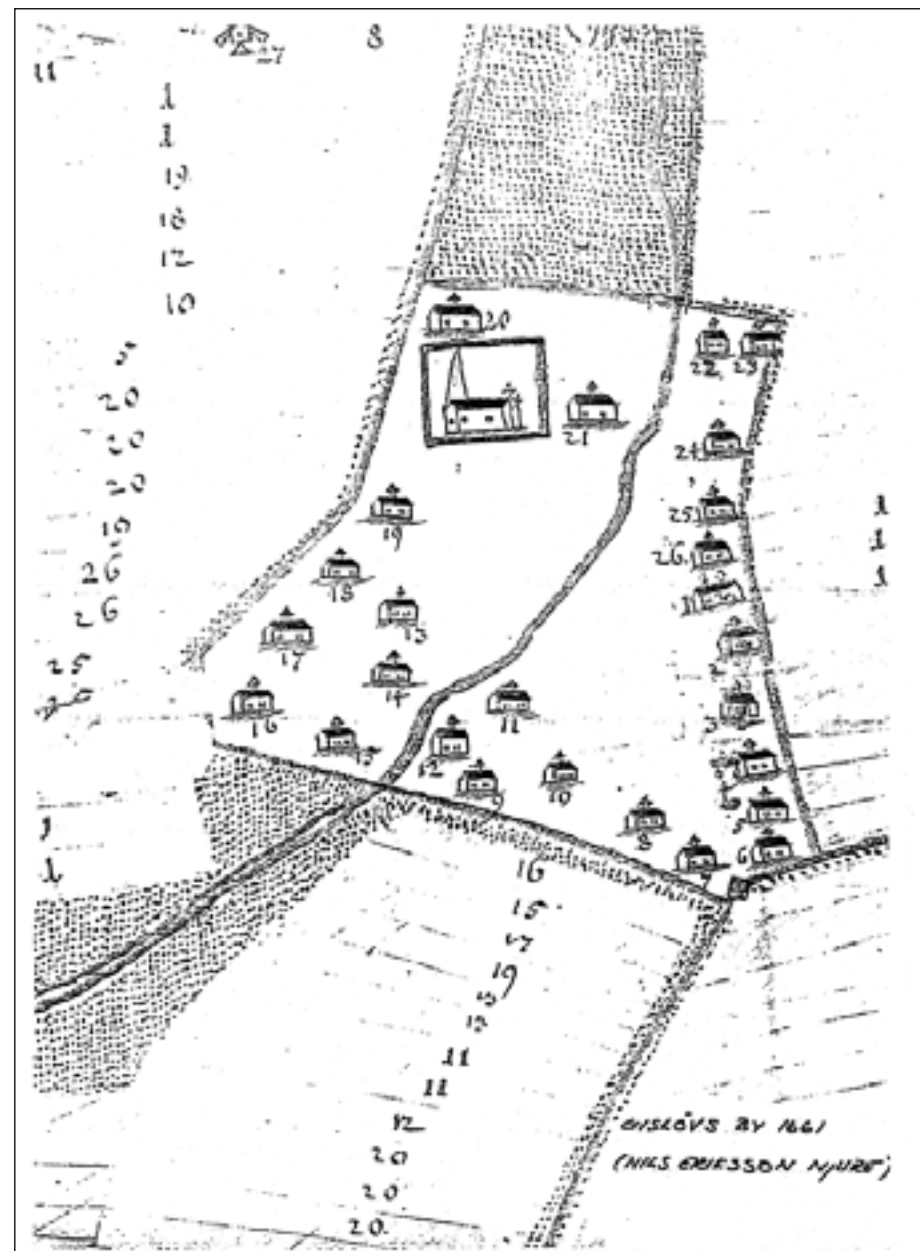
med, i varje fall inte på slätten, men här och där fanns säkert dungar och mindre skogspartier - se bara på ortnamnen Alstad och Äspö, som signalerar al- respektive aspvegetation. I backlandskapet i norr lär det dock ha funnits proportionerligt mer betesmark och skog.

Från byn ledde vägar, inte minst fågator där boskapen drevs förbi åkrarna ut till betesmarkerna. Bebyggelsen låg samlad kring en bygata, med en slags allmänning där det gärna också fanns en vanning (damm eller mindre vattendrag). Här låg också ofta byns gatehus. Dessa beboddes av till exempel hantverkare, herdar och soldater, alltså folk som inte direkt hade sin försörjning av jordbruket.

Längan i äldre tider

Skånelängan är formad av traktens material och av årtusenden av förädling. Den rymmer mängder av kunskap om de byggnadsmaterial som stod till buds, framför allt lera, timmer, halm och vass. Väder och vind har också påverkat utformningen. Alltsedan långt tillbaka i forntiden byggdes längorna så att gaveln vändes mot västanvinden och långsidan mot solen. Att tänka energismart är alls inte ett modernt påfund från vår tid.

Ända fram till att man började handla med byggnadsmaterial som skickades kors och tvärs över landet var man alltså hänvisad till traktens råvaror. På Söderslätt fanns det gott om lera, men under många perioder mindre gott om virke.

Lantmätare Njures uppmätning av Gislöv, år 1661.

Följden blev att man använde sig av så virkesbesparande konstruktioner som möjligt. Väggarna var lerklinade. Inne i lerväggarna fanns en tunn konstruktion av stående stolpar som så småningom utvecklades till korsvirke. I förhistorisk tid var väggarna inte ens bärande, utan takkonstruktionen bars upp av kraftiga stolpar inuti husen.

För att inte lerväggarna skulle regna bort bands putsen av flera lager av glänsande vit kalk. Även kalk fanns det gott om i trakten och bränning av kalk blev till och med under 1800-talet till en storindustri. Oftast var den klena timran helt dold bakom puts, eller i alla fall täckt av ett lager kalk. På Söderslätt ser man sällan de ståtliga korsvirkestimror som finns i andra delar av Skåne. Väggarna var här heller aldrig klädda med panel så som varit vanligt både längre norrut och österut i Skåne.

Gårdarna antog med åren en alltmer slutna form, i första hand den klassiska fyrårigade gården vars gårdsplan man nådde via ett eller två portlider genom byggnadskropparna. Uthuslängorna vette ut mot bygatan och här lade man också "middingen" eller gödselstacken. Innergårdsplanen var vikt åt bruk och nytta, den kunde vara snyggt stenlagd och i bästa fall låg här också en brunn. Denna kunde dock lika gärna ligga utanför byggnadsenheten, gärna i anslutning till gårdens have.

Axatorp mellan Hammarlöv och Snarringe är ett fint exempel på en gård som behållit en äldre prägel, med slutna fyrårigad form, korsvirke och halmtak.

Husens bredd bestämdes av takbjälkens längd, vilket innebar att husen i regel bara var fem, sex meter breda. I gengäld kunde de byggas hur långa som helst, därav också uttrycket skånelänga. 1800-talets gatehus, som fyllde igen hålen när gårdarna flyttades ut efter enskiftet, och som byggdes av daglönare och hantverkare, var dock ofta mycket små hus. Men de var konstruerade efter samma principer som längan.

Takets utformning var också enhetlig. Som täckmaterial använde man länge halm eller vass. Det är material som fordrar en takvinkel som ligger över 45 grader för att regnvatten och snö skall rinna av i stället för in i taket. Därför har skånelängan alltid ett högt och spetsigt tak. Och med tanke på våra kraftiga vindar gjordes taksprången minimala för att hindra vinden från att få fäste. Gavelröstena

var länge risflätade, men under senare delen av 1800-talet började man istället klä dem med lock- eller locklistpanel.

Under 1800-talet blev det också vanligt att använda lersten istället för att klina väggarna. Leran formades i tegelformar, men saltorkades i stället för att brännas i tegelugnar. Längs kusterna var det också populärt att använda flintsten i väggarna.

”Haven”

I takt med att arkeologerna och paleobiologerna har samlat in prover och data kring äldre tiders växtlighet framträder en bild av tidigt trädgårdsmästeri. Ingen vet hur trädgårdarna såg ut under förhistorisk tid, men man höll sig säkert med växter som krävde viss omvårdnad och skydd för att utvecklas. Kanske var lökgården den äldsta formen av trädgård. Redan i tidiga runinskrifter förekommer ordet ”haghi”, vilket sedermera omvandlats till have. I Skåne har ordet bevarats i anknytning till allmogeträdgårdar från 1800-talet, men är alltså äldre och mer omfattande än så.

Under medeltiden nämner skriftliga dokument att man hade äppelgårdar, örtgårdar, humlegårdar och kålgårdar. Detta gällde för såväl adeln, kyrkorna och klostren som allmogen och borgarna, de sistnämnda alltså vanligt folk på landet respektive i staden. Betydande delar av städerna liknade för övrigt i äldre tider rena landet, med djurhållning och odlingar som ett självklart inslag i vart och vartannat kvarter.

Trädgårdsodlingen fick, liksom annan odling, hägnas in ordentligt. På landsbygden lades kålgården intill den tre- eller fyrlängade gården. För allmogens del samsades olika växter inom kålgården; här fanns några fruktträd, lite örter och några störor med humle jämte bäddar med ärtor, lök, palsternacka och kål. Kål kallades

Sjumannagården på Jordberga slott.

egentligen allt med stora, ätliga blad - rovor och kålrötter började inte odlas förrän mot slutet av 1500-talet. Man höll sig också gärna med bin, men inte i kupor utan i liggande eller stående trästockar. Intressant nog så uppmunttrade kungamakten och kyrkomakten folket till att hålla trädgårdar, så till den milda grad att det ibland stiftades lagar kring både anläggande, innehåll och skötsel.

Trädgårdarna och växterna utvecklades främst på större gods och vid klostren. I Trelleborg låg ett franciskanerkloster, men denna orden hörde inte till de mer trädgårdsmästrande. Klostret hade emellertid säkert någon slags kålgård,

men framför allt kanske en fin örtergård. Munkarna och nunnorna förvaldade länge läkekonsterna och till detta krävdes en uppsjö olika örter.

I Trelleborgstrakten har inga gods utmärkt sig med trädgårdar i äldre tider - några pampiga renässansparker från 1500-1600-talet finns i alla fall inte kvar. Hos bönderna fortlevde kålgårdarna i ungefär samma form som under medeltiden, möjligen med något större växtutbud. En samtida källa nämner att bönderna hade flera slags ”havar” och att örterna och grönsakerna odlades i bäddar.

Handelsplatsen vid köpingebyarna

De gamla städerna har inte bara kommit till av ren slump, utan var ofta resultatet av mycket medvetna satsningar från makt-havare, för att upprätta kontroll över ett område. Staden Trelleborg lät vänta på sig till mitten av 1200-talet, men det innebär inte att trakten saknade intresse för kungamakten. Tvärtom vittnar flera faktorer om ett tidigt, starkt inflytande från både kyrkan, aristokratin och kronan. I slutet av 900-talet anlades en jättelik ringborg alldeles nära kusten, på en plats som ett par hundra år senare inlemmades som de nordvästra delarna av staden Trelleborg. Forskarna associerar borgen med kung Harald Blåtand, som inte bara utvidgade sina domäner åt både öst (Skåne) och väst (England), utan också såg till att både märkas och vara märkvärdig på plats.

Borgen spelade ut sin roll efter bara några decennier, men under 1000-talet etablerades i stället ett kungalev - en kungsgård - i Gylle. Äldre marknamn kring byn gör gällande att här hölls ting, och ting innebar stormöten för de fria männen, där lagar, ekonomi och tvistemål avhandlades. Den kungliga myntningen fördelades mellan det spirande danska rikets städer, men också Gylle ägde rätt att slå mynt. Och under denna tid anlades dessutom en handelsplats någonstans mellan kungsgården och kusten - en köping. Arkeologiska utgrävningar i till exempel Löddeköpinge har visat att sådana kunde bli omfångsrika och lönsamma, och betyda mycket för såväl omland som för kronan.

Men exakt var denna handelsplats har legat är en gåta. Till att börja med finns det nämligen hela fyra byar med tillnamnet köping, tätt lagda inom ett begränsat stråk.

Frågan är om handelsplatsen har flyttat runt eller om det är namnet som har smittat av sig? Vilken är i så fall ur-köpingen? Av allt att döma var Västra Köpinge en helt ordinär bondby, som lades öde under senmedeltiden. Mellanköpinge belastas av blotta namnet, som antyder en underordnad tillblivelse. Vid Kyrkoköpinge har man hittat vikingatida gravfält, men inget som indikerar en handelsplats. Å andra sidan är området inte arkeologiskt genomlett.

I Dalköpinge är desto flera faktorer misstänkta. Läget vid ån påminner om liknande förhållanden vid andra kända köpingeorter. Socknen är påfallande liten, men har ändå kunnat etableras och fortleva. Dess kyrka byggdes relativt sent, enligt mönster efter självaste staden Trelleborgs helgedom. Vid åns utlopp nere vid stranden hade handelsförbundet Hansan låtit uppföra ett kapell. Och socknen hade stark anknytning till den under äldre medeltid oerhört maktstarka släkterna Galen och Hvide.

Medeltidens försvunna byar

Trelleborgstrakten blomstrade, byarna växte så det knakade och det fanns råd att bygga kyrkor och betala skatt. Men det fanns faktiskt byar som upphörde att

Corps de logiet på Jordberga slott.

existera och gårdar som lades öde redan under medeltiden. De nämns i gamla skriftliga dokument eller har hittats på arkeologisk väg.

Skevarp omtalas i dokument från 1300-talet, som "Skipathorp". De åtta-tio gårdar som räknades till byn lades den ena efter den andra öde. Ett pusslande med omnämmanden och marknamn pekar på att byn låg mellan Stora Markie (vid Stora Markiegård) och Fru Alstad.

"Owaxthorp" och "Vgebølæ" nämns i ett pantebrev från 1359, men byarnas omfattning, placering och varaktighet är

oklar. Pantebrevet avhandlar emellertid Markie gård och egendomar, och det verkar troligt att byarna legat i anslutning till Stora Markie by. Eftersom de inte syns i senare källor får man förmoda att de upphört att existera.

Understorp nämns inte i några äldre källor. Däremot levde traditionen om orten kvar i folkmun och i platsnamn, och nedteknades i efterhand. Byn var kanske inte så stor med sina tre-fyra gårdar, men en av dem betecknades som storgård.

Marknamn i kombination med arkeologiska utgrävningar har lokaliserat platsen för Understorp till mellan Västra Vemmerlov och Gylle, lite norr om den väg som förbinder orterna.

Svenstorp är desto enklare att placera; nordväst om Trelleborg vid Svenstorps herregård. Ett brev från 1390 benämner Svenstorp som "villa", vilket i äldre tider ofta betecknade by. Det är troligt att det intill den befästa gården Svenstorp har legat en by, men hur stor och hur varaktig är okänt.

Enligt ett gåvobrev från 1303 nämns fyra gårdar i Västra Köpinge. År 1476 omtalas i ett annat brev att byn ligger öde. Bebyggelsen bör av namnet att döma, ha legat väster om de kvarvarande köpingebyarna. Arkeologiska undersökningar har kunnat konstatera ansenliga bebyggelse lämningar invid nya vattentornet, norr om Trelleborg, och kanske är detta platsen för Västra Köpinge.

Dessa byar verkar alla ha lagts öde under slutet av medeltiden, säkert på grund av flera samverkande faktorer. Några låg uppenbarligen väldigt nära varandra, kring Stora Markie, eller nära andra byar. I sämre tider var det kanske svårt att få de enskilda gårdarna i byn att bära sig. Men forskningen pekar framför allt på att det var mer akuta krisfenomen som krig, pest och andra farsoter, som utlöste ödeläggelserna.

Ekonomibyggnader på Jordberga slott.

Jordägare

Föreställningen om de självägande bönderna på slätten är stark. Men i äldre tider ägdes faktiskt merparten av jorden av kronan, kyrkan och adeln. Bönderna arrenderade, de ägde sällan marken de brukade. Under medeltiden hörde mycket av Söderslättens jordar till olika kyrkliga institutioner. Bland annat hade ärkebiskopssätet i Lund i vissa fall äganderätten till nästan hela byar, såsom Klörup, Stora Slågarp och Gislöv. Omkring 1400 förvärvade dessutom ärkebiskopen Näsbyholm och skapade en tid ett ännu

starkare fäste i landskapet. Kyrkans inflytande över trakten var betydligt större än kronans. Efter reformationen på 1530-talet skiftade förhållandena och flera av de kyrkliga egendomarna fördes till kronan.

Adeln ägde också mark och var representerad i landskapet genom huvudgårdar och väpnargårdar. Markie gård och Jordberga räknas tidvis som säten för riddare. Detsamma gäller Näsbyholm, före ärkebiskopens förvärv. Under medeltiden förekom väpnargårdar i Lilla Jordberga, Klagstorp, Brönnestad,

Haglösa, Ståstorp, Tågarp, Värlinge, Tubbarp och Svenstorp. Vissa av de nämnda platserna var befästa, andra hade karaktären av en välmående, storgård. När man studerar äldre kartor från 1600-talet, kan man ibland se att någon gård genomgående verkar ha lite större tegskifte än de övriga. Inte sällan hänger det ihop med att gården är numrerad som 1 och att den antingen ligger relativt nära kyrkan eller också smått avkrokad från byn i övrigt. Detta ses gärna som en indikation på en huvudgård eller en storgård med äldre anor.

Trots mängden adelsgårdar var det egentligen endast Jordberga och i viss utsträckning Näsbyholm som expanderade till storgods efter medeltidens slut. Det är också här som prägel av slott och slottslandskap är tydligast, även om också Stora Markiegård och Haglösa framstår som alltjämt omfattande enheter och bebyggelser. Men in i 1700-talet fortsatte gårdarna i landskapet att i största utsträckning vara arrendegårdar under i första hand kronan och adeln. Självägande bönder blev först under loppet av detta århundrade mer vanliga, tack vare lagstiftningar och skatteköp.

Jordberga

- från Gagge till byggnadsminne

Det tidigaste skriftliga omnämnandet av Jordberga härrör från 1300-talets mitt, då det tillhörde en Andreas Hollunger, kallad Gagge. Om denna äldsta anläggning är mycket lite känt. Under Horns krig

brändes Jordberga ned år 1644 och återuppbyggdes kring år 1650 av dåvarande ägaren Ivar Krabbe. Stenlogen "Krabbes loge", i gråstensmur, uppfördes samtidigt. I den nuvarande slottsanläggningen ingår fortfarande medeltida källarvalv.

Under de följande århundradena syns en räcka av ägarskiftet. I mitten av 1800-talet genomgick anläggningen stora förändringar, under ledning av den kände domkyrkoarkitekten C. G. Brunius. Gården fick då också ridhus, ko- och häststall i Brunius romantiserade "medeltidsstil". Efter kort tid framstod dock den götiska stilen som diskutabel. I början av 1900-talet kallades den danske arkitekten H. Glaesel in, vilket ledde till att slottets huvudbyggnad fick sitt nuvarande ljusa och lätta yttre, inspirerat av det danska Fredensborgs slott. Glaesels skapelse stod klar 1908. Brunius bibliotek med tidstypisk inredning lämnades dock orört.

Även parken genomgick stora anläggningsarbeten under 1800-talet och början av 1900-talet. Här står flera exotiska träd och buskar och här finns också en hitflyttad runsten. Framför slottsbyggnaden ligger en omfångsrik damm och i parken finns ömsom slingrande, ömsom uträtade alléer som skapar siktlinjer och blickfång. Huvudbyggnaden och ytterligare sex byggnader inom gårdsområdet är klassade som byggnadsminnen. Äldst av dessa är Sjumannagården, en liten korsvirkesgård från 1700-talet, gårdens äldsta stathus.

Jordbergas influens på omgivningarna kan också spåras. Anknytningen till sockerbruket poängteras med väg och vägkorsning. Prydliga alléer sträcker sig ut i olika riktningar från slottet. Kyrkan i Källstorp är ritad av samme Brunius som tog sig an godset. I byn finns det tidigare fattighuset och badstugan som har tak med samma slags tegel som återfinns på grindstugan vid slottet. Det sägs också att parken kring prästgården är inspirerad av slottets parkanläggningar.

”Castrum” Näsbyholm

Näsbyholm ligger vid kommunens östra gräns, ett par kilometer från Gärdslöv. Den vackra kullen omges idag av ängar och skogsdungar samt i öster av öppet vatten. Före en genomgripande torrläggning under 1800-talet låg Näsbyholm på en ö i en större sjö, vilket alltså var ett synnerligen strategiskt läge för en befäst gård. Arkeologiska undersökningar har visat att under medeltiden fanns en stor stenbyggd salsbyggnad på öns naturliga kulle. Direkt intill fanns ett över tio meter högt torn med tjocka stenmurar. En smal, konstgjord vägbank förband borgen med fastlandet. Mot sjön fanns gråstensmurar som ramade in ett större område med ladugårdslängor. Under 1400-1500-talet betecknades Näsbyholm som ett ”castrum”, alltså en anläggning reserverad för militära ändamål.

Den återskapade Näsbyholmssjön sträcker ut sig framför godset Näsbyholm.

Den danska adelssläkten Galen residerade på Näsbyholm under åtminstone 1400-talet, men kanske så tidigt som under 1300-talet. Folket i bygden ska ha kallat platsen för ”biskop Birgers borg” - under 1400-talets slut skaffade ärkebiskopen stora intressen i området. Byggnadsverket genomgick vissa förändringar och utbyggnader under de följande århundradena, men ännu under 1600-talet betraktades Näsbyholm som dugligt försvarat.

År 1744 kom egendomen genom arv till släkten von Blixen-Fienecke. Drygt hundra år senare revs den gamla borgen, men ersattes inte genast. Först i mitten av 1950-talet uppfördes det nuvarande corps de logiet uppe på den gamla bor-

gens grund, men rester av medeltidsborgen är bevarade i slottets källarum. Den yttre befästningsmuren och tornfundamentet är fortfarande synliga i terrängen. I början av 2000-talet återskapades delvis den tidigare totalt torrlagda Näsbyholmssjön, som ett led i återställandet av skånska våtmarker. Detta gjorde samtidigt den gamla borgens landskapsläge tydligare.

Väpnaren på Svenstorps herregård

Ett par kilometer nordväst om Trelleborg vilar resterna av Svenstorps herregård. Än idag kan man urskilja borgplatsen i åkern, som en 85x85 meter

kvadratisk plåtå med omgivande vallgrav. Arkeologer grävde ut platsen i slutet av 1940-talet och konstaterade att det funnits boningshus, ekonomibyggnader och ett försvarstorn inom borgplatsen. Kanske låg också något som liknar en gård eller liten by strax utanför försvarsverken.

De arkeologiska fynden visade att borgen varit i bruk cirka 1100-1350, en period som slutade med en större brand. De äldsta dokument som tar upp borgen härrör från det sena 1300-talet. Åtminstone under denna tid kan platsen betecknas som en huvudgård för en väpnare av lågadlig släkt.

Haglösa kungsgård

Haglösa kungsgård med karaktär av mindre herrgård var under medeltiden adlig huvudgård, under Hendrick Knutsson Sparre. År 1611 kom Haglösa i danska kronans ägo. Under kriget 1678 ska gården ha brunnit ned, men byggdes åter upp. Under svenska kronan blev gården militärt boställe. Den nuvarande huvudbyggnaden uppfördes på 1810-talet men ekonomibyggnaderna är betydligt modernare. Från 1833 var gården säte för Haglösa skvadron. En vacker allé leder upp till mangårdsbyggnaden från 1815. Idag har byn en blandad bebyggelse och en del verksamheter.

Riddar Galen på Stora Markie

Stora Markie brukar rubriceras som huvudgård. Egentligen ingenting är känt om hur den medeltida anläggningen

såg ut, eller om den var befäst. Riddare Jacob Jensen Galen skrev sig till Markie år 1335, men överlät år 1362 ägandet till kung Valdemar Atterdag. Under andra halvan av 1400-talet kom gården på nytt i privat, adlig ägo. Från mitten av 1700-talet och fram i nutid förvaltas godset av släkten Stiernblad. De nuvarande ekonomibyggnaderna har byggts upp vid olika tidpunkter under 1700- och 1800-talet. Corps de logiet härrör från 1927. Området är inte tillgängligt för allmänheten.

Gärdslövs borg

Under medeltiden gick Näsbyholmssjön ända bort till byn Gärdslov. Kullen ett par hundra meter nordväst om kyrkan låg då nära stranden. Utgrävningar har visat att här låg en borg, vars äldsta byggnad hade tjocka tegelmurar. Denna revs vid någon tidpunkt för att ge plats åt en cirka 10x12 meter stor stenbyggnad, som antagligen var ett torn. I väster var tornet sammanbyggt med en korsvirkeslänga och tillsammans mätte de 28 meter. Vid foten av kullen finns indikationer på en vallgrav och hela anläggningen sträcker ut sig över ett ungefär 60x90 meter stort område.

Bland de arkeologiska fynden fanns mynt från 1200-talet. Ett dokument från 1370 skriver ärkebiskopen att "curie nostra Gersløff" (vår gård Gärdslov) ligger öde. Förmodligen återanvändes tegel från borgen i konstruktionen av bykyrkans torn. På 1600-talet beskrevs

Svenstorps herregård gör sig idag nästan bäst från ovan.

platsen som om husgrunden ännu gick att se, och senare källor omtalar en gård under namnet Gierlund/Gjerdslunda/Gerslund. Idag är inga lämningar synliga i markerna.

Fiskelägena

Den flacka och sandiga Trelleborgskusten har haft få naturliga hamnar. Alltsedan äldsta tider har havets silver lockat i stora mängder, att hämta upp för

både husbehov och avsättning. Genom att nyttja båtar med föga djupgående, som kunde dras upp eller läggas ute på reddan, kanske i perioder kompletterat med bryggor eller stenpirar, hölls fisket igång.

Under 1000-1100-talet var sillfisket en enormt viktig näring, med avsättning långt utanför Skånes gränser. De riktigt stora fiskemarknaderna kontrollerades skattemässigt av kronan och förlades till

särskilda platser. I Trelleborgsområdets närhet fanns Skånemarknaden i Skanör-Falsterbo. Flera mindre fiskelägen har nyttjats under medeltidens lopp, men utan att lämna särskilt synliga spår. Fisket var då en säsongssyssla och dess utövare i lika hög utsträckning jordbrukare. Längs kusterna ägde ofta de stora godsens markerna och de små lägena uppstod på ofri grund. Bebyggelsen vid kusten hade troligen en småskalig, mer tillfällig karaktär.

Först under 1500-talet uppstod en mer reguljär yrkesgrupp av fiskare och under 1600-talets lopp blev bosättningarna på lägena mer permanenta. En ny stor sillperiod inleddes vid 1800-talets slut, men under 1900-talets första hälft avfolkades flera kustsamhällen. Samtidigt byggdes vissa fiskelägen ut med en riktig hamn, med sten- och betongkajer och pirar kring en djupmuddrad bassäng. Under 1900-talet minskade sillfisket i betydelse och det fiskades i stället allt mer ål. Man landade även till exempel torsk, rödspätta, lax och skrubba. Varje fiskelag hade vissa tojagångar, områden i vattnet, där de fick sätta garn och fiska. Fångsterna togs med nät, bottengarn, lina och hommor. Fisket pågick från slutet av februari (traditionellt fastlagsmåndagen) till nyår.

I takt med att semesterfirarna under 1900-talets andra halva sökte sommarboenden har flera av fiskelägena fått nytt liv och under 2000-talet är flera fastigheter återigen aretrunt-bostäder.

Den äldre bebyggelsestrukturen med tätt liggande små bostadshus, enkla hod-dor och redskapsbodas, smala trädgårdar, grässläppor mellan tomtorna och slingrande gator har ofta bevarats, även om nyare byggnader och bostadsområden tillfogats. Vid lägena och hamnarna finns ibland fortfarande bredsorna (torkplatserna), med sina karaktäristiska höga pålar nedkörda i strandgräset, liksom även små rökerier.

Inom Trelleborgs kommun finns flera fiskelägen, från väster till öster bland annat Skåre, Öster Jär, Åhus, Gislöv, Böste, Smyge och Beddinge. Också Väster Jär har varit fiskeläge, men är idag helt integrerad med staden Trelleborg och saknar mer direkt havskontakt.

Vita hus med svarta tak och detaljer i Skåre.

På Skåre

Skåre nämns redan i 1500-talskällor som "Skaaredholed". Både för- och efterleden i namnet kan syfta på en öppning som bildats mellan två rev, och som utgjort den enda dugliga naturhamnen utmed kuststräckan. Fiskeläget användes troligen redan under medeltiden, av bland annat Hansan. Naturhamnen var samtidigt en svag punkt i försvaret av Skåne. Redan på 1600-talet uppfördes här en stor jordskans, som byggdes ut ytterligare under 1700-talets början - det krävde hela 15 000 dagsverken. Visserligen står minnesstenen över Karl XII:s landstigning vid Stavstensudde, men den i praktiken möjliga platsen är Skåre.

Den tidigast kända bofasta fiskaren är antecknad år 1712. I början av 1800-talet fanns drygt 10-20 familjefäder, men flera var skrivna som soldater. I slutet av 1800-talet rörde det sig om ett femtiotal hushåll, och om inte alla livnärde sig på fiske så hade nästan alla det som bisyssla. Det fanns också ett par båtbyggare knutna till orten. Innan hamnen byggdes 1936 fanns det bara en enklare brygga. Under andra världskriget anlades bunkrar kring fiskeläget, bland annat i anslutning till jordskanssen. I slutet av andra världskriget fanns cirka 25 fiskare på läget.

Skåres äldsta delar har karaktären av fiskeläge från 1800-talets början. Husen är oregelbundet placerade i anslutning till de slingrande gatorna. Flera av

Vid Skåres hamn.

husen har ännu vitputsade fasader och svarttjärade papptak. Läget är omgivet av modernare villabebyggelse.

Väster Jär

Kring Västra Kyrkogården i Trelleborg finns områden med gatehus och fiskarestugor med tillhörande uthus. På kartor från början av 1800-talet syns ingen bebyggelse utsatt på motsvarande plats, medan ett sekel yngre kartor visar en bebyggelseförtätning och ett par korta

pirar. Detta är spåren efter fiskarbebyggelsen Väster Jär, vilken har namn efter Järavallen som den ligger på. Trots att variationen är stor avseende färgval och material, ansas ännu en viss enhetlighet ifråga om småskaligheten.

Öster Jär - Åhus

Öster Jär (Östra Stranden) ligger väster om Dalköpingeåns utlopp. Hur gammal fiskeverksamheten är här är oklart, men på den Skånska Rekognoseringskartan

från 1811-1821 syns enstaka hus på platsen. Åhus ligger strax öster om ån. Läget nämns i en källa från år 1500, i samband med en "aaladrätt" (kustremsa där innehavaren har ensamrätt på ålfisket). Vid 1800-talets slut övergick orten från Kyrkoköpinge socken till Dalköpinge socken. På lägenas äldsta delar är fiskarebebyggelsen väl bevarad, med små hus och långsmala trädgårdar, och ger ett enkelt men karaktärsfullt intryck. Kring båda lägena och även insprängt bland den äldre bebyggelsen finns idag modern bebyggelse.

Gislövs läge

Gislövs läge nämns första gången år 1576. Platsen har dock säkerligen nyttjats under äldre tider. Vid Gislövsåns utlopp väster om läget finns näm-

ligen ruiner efter ett kapell, kallat Lübeckerkapellet. Det ska också ha legat ett sillsalteri och en offerkälla här. Kapellet var helgat åt S:t Jacob (S:t Ibb), köpmännens skyddshelgon. Mycket riktigt användes det av tyska köpmän från Hansan under medeltiden. Kapellet revs år 1538.

I äldre tider hörde läget till Serresjö. Det förefaller ha varit ganska omfattande också i äldre tider, för 1765 beskrivs att här finns 20 hus, under Markie gård. År 1877 fanns 23 fiskare, med 12 båtar för sillfiske och 12 för torskfiske. Fiskarebebyggelsen och de fina miljöerna med smala gränder finns kvar i kärnan av läget. Hamnen byggdes under 1920-talet och är numera sydkustens största gästhamn. Gislövs läge är idag närmast en förort till Trelleborg.

Fyren vid Smygehamn vakar över havet och de gamla bunkrarna från andra världskriget.

Långsmala tomter i Böste, typiskt för fiskelägen.

Böste

Den hedlika kusten vid Böste var i äldre tider Västra Torp bys utmarker. Böste har troligen nyttjats för fiske sedan medeltiden, men först på 1600-talet uppstod en fast bosättning. Namnet är känt sedan 1629 och platsen betecknas år 1661 som "läge". I början av 1800-talet fanns här ungefär 100 invånare, och i slutet av seklet hade antalet ökat till 400. En brand ödelade större delen av bebyggelsen 1842. Under en storm 1872 sköljde en flodvåg ned nästan hela läget i havet. Flertalet äldre fiskarstugor förstördes och den stående bebyggelsen härrör därför i huvudsak från 1800-talets slut.

De traditionella husen är byggda i tegel, lersten och flintsten. Fasaderna är vitputsade och taken lagda med vass eller papp, möjligen plåt eller eternit. Vid grusvägen utmed stranden är husen oregelbundet grupperade med långsidorna vända mot havet. Byggnaderna närmare kustvägen är mer strikt placerade. Läget har aldrig haft någon verklig hamn, utan båtarna fick ankra upp på redan. Vid en storm 1932 blåste alla båtar bort, varefter fiskarna valde att lägga till i Smyge. De välbevarade byggnaderna, de grusbelagda sträderna, de långsmala tomterna ner mot vattnet och de öppna torkplatserna för fiskegarnen, liksom avsaknaden av modern kranbebyggelse, understryker fiskelägets ålderdomliga karaktär och ursprungliga proportioner.

Fiskare Persson med hustrun Sylvia på väg upp mellan husen i Smygehamn.

Redan 1953 upprättade Länsstyrelsen skydd mot bebyggelse inom strandområdena. Böste, en gång betraktat som det fattigaste av våra fiskelägen, är idag det bäst bevarade. I dag används dock hälften av husen till sommarboende och yrkesfisket har upphört.

Smyge

Det äldsta omnämmandet av Smyge härrör från 1543 och läget är också utmärkt på Buhrmans karta från 1680-talet. I mitten av 1600-talet fanns det tre hus i Smyge, men hundra år senare rörde det

sig om ett tiotal. År 1877 beboddes läget av 16 fiskare. Det gamla lägets bebyggelse ligger strandnära och består av låga, tätt liggande längor, som är vitputsade med traditionella tak. Bakom de oregelbundet placerade husen ligger ofta en trädgårdstappa. Utmed landsvägen ligger byggnader från slutet av 1800-talet och här ligger trädgården ofta framför husen. Fiskarebebyggelsen och gatunätet är väl bevarat och Riksantikvarieämbetet har förklarat Smygehamn som riksintresse.

Mellan läget och den nya hamnen ligger ett stort köpmansmagasin. Byggnaden

Nylandad fisk och full rulle i hamnen Smygehuk.

härrör från det tidiga 1800-talet och ska ha fungerat som omlastningsplats för smuggelvaror under Napoleonkrigen. Under 1800-talet bröts kalk i området, som brändes i kalkugnar. Den äldsta (1802) och största kupolugnen ligger fortfarande kvar intill köpmansmagasinet. Bakom den ligger en gravhög, Bålhöj, som anses ha fungerat som fyrplats. År 1883 byggdes fyren vid Smygehuk, ett 17 meter högt järntorn. Den var släckt mellan 1975 och 2001, men lyser nu återigen, dock inte som reguljär fyr.

Vid byggandet av den nu befintliga hamnen utnyttjades en öppen kalkgrav. Hamnen kunde tas i bruk i början av 1920-talet. 1962 var omkring 35 fiskare med sju storbåtar verksamma.

Beddinge

- fiskeläge till campingläger

Beddinge läge omnämns tidigast år 1605. Senast i början av 1800-talet fanns en bofast befolkning - år 1815 bodde här tio fiskare, men fisket bedömdes som föga lönsamt. Samma flodvåg som år 1872 drabbade Böste

spolade även bort delar av Beddinge läge. I slutet av 1800-talet nekades dessutom fiskare att friköpa sina hus från Jordberga gods, varför åtminstone sju hushåll flyttade cirka 800 meter längre västerut. I Beddinge gamla fiskeläge är likväl flintbyggda fiskarastugor från 1700-talet bevarade.

Beddinge läge, Nya läget och Beddinge huk har genom åren smält samman till Beddingestrand. På 1940-talet började området styckas upp i fritidstomter. Flera äldre sommarhus finns alltså kvar och bidrar därmed till ett stort tidsdjup i bebyggelsen. In emellan husen löper de för sommarstugeområdena karaktäristiska vägarna, ofta grusbelagda och med mer eller mindre klippa gräskanter. Högvuxna träd skuggar tomterna.

Till fritidskaraktären bidrar Granhyddan. Lilla Beddinge skyttegille bildades år 1887 och lät uppföra en paviljong. Kring sekelskiftet år 1900 fungerade den som serveringslokal vid till exempel basarer och hit flyttades också en dansbana. Besöksmängden motiverade byggandet av Restaurang Granhyddan, med röd- och vitmålad träpanel och glasveranda. Byggnaden var färdig 1922 och kompletterades 1932 med en ny dansbana. Numera används anläggningen som campingområde. Länsstyrelsen förordar ett kommunalt skydd av Granhyddan.

Typisk väg genom sommarstugeområden, här i Beddingestrand.

Skiftetid - jordreformerna under 1800-talet

Landsbygden präglades naturligtvis av vissa förändringar under århundradena. Reformationen innebar till exempel att kyrkans dominerande ägande i trakten övertogs av kronan. När Skåne blev svenskt i slutet av 1600-talet syntes också förändringar i jordägandet, vilket inte minst ivern att under den här tiden upprätta kartor vittnar om. Under loppet av 1700-talet övergick allt fler gårdar till självägande. Men det innebar inga genomgripande förändringar för byarna och inte heller för brukningen av markerna.

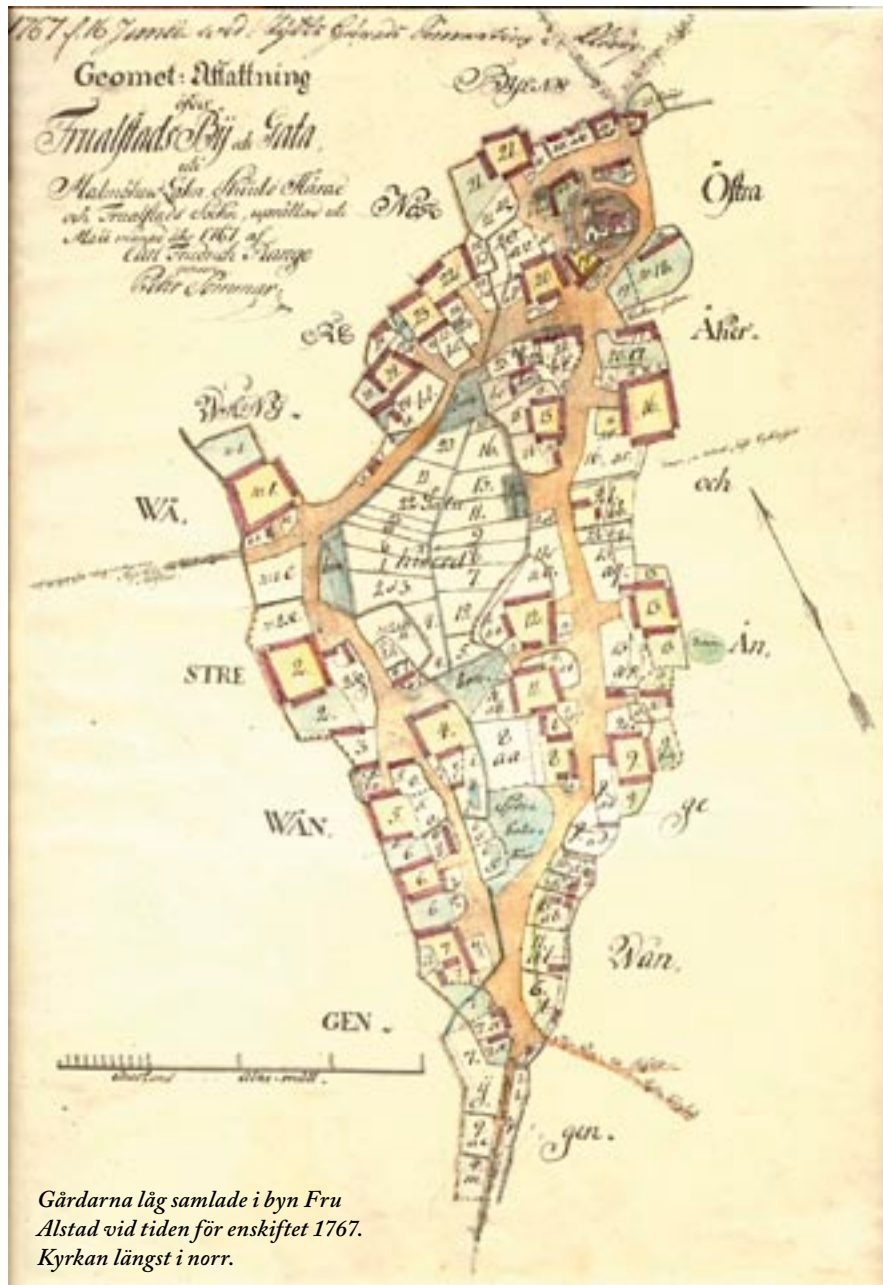
Den stora omskapelsen lät vänta på sig till enskiftet i början av 1800-talet. En alltmer växande befolkning krävde en rationalisering av jordbruket och det ansågs hopplöst ineffektivt med de gamla tegskiftade tresådesvängarna.

Liten sommarstuga med liggande panel och flackt tak, norr om kustvägen i Beddingestrand.

Mörkare färg och veranda av äldre typ, söder om kustvägen i Beddingestrand.

Enskiftet genomfördes i det närmaste konsekvent i trakten. Bodarp och Lilla Slågarp är dock exempel på byar som inte skiftades. För byarna innebär det att flera gårdar flyttades ut och återuppbyggdes i anslutning till sina samlade, enskiftade odlingsmarker. Tegindelningen av åkrarna närmast byn revs också upp och de kvarvarande gårdarna fick på så sätt mer samlade marker att bruka.

För att skapa plats för denna reform genomfördes även "jordmobiliseringar", där gamla våtmarker dikades ut och fäladsmarker togs i anspråk. Ett kolossalt exempel är Näsbyholmssjön, som dikades ut och torrlades i sin helhet på 1860-talet. Nu är en mindre del av sjön återskapad. Det blev vanligt med täckdikning och mindre vattendrag rätades ibland ut eller kulverterades. De sandiga jordarna i sydväst krävde ibland särskilda insatser. Där flygsanden hade bildat ett alltför tjockt lager, vändes matjorden helt enkelt återigen upp. Metoden kallas rajolering och var ett drygt evighetsarbete att utföra för hand. De nybrutna markerna krävde extra omvårdnad för att bli bördiga. Många av de märkegravar som syns på slätten kom till under andra halvan av 1800-talet. Den kalkrika märegeran var dock på sikt alltför ensidig som näring och åkrarna blev efter ett par decennier utmärglade. Visserligen gödslade man också med dynga och tång, men i slutet av 1800-talet blev gödsel från påse alltmer förekommande.

Också vägarna drogs i nya stråk, knyckigt och rätvinkligt runt de nya, kantiga ägor och mer i syfte att skapa framkomlighet mellan byarna och de nya gårdarna än för att driva boskap. Sedan mitten av 1700-talet hade pilevallar och pilealléer planterats, för att hejda jordflykten samt ge visst byggnadsmaterial, och dessa kom att pryda flera av de nya vägsträckningarna och uppfarterna till gårdarna. Och mer nytt: i stället för att hägna in åkrarna till skydd mot djuren började allt mer djuren att hägnas in i närheten av den gård de hörde till. De nya gårdarna gav intryck av öar av bebyggelse och vegetation i ett hav av åkrar och fält.

En tid blev de gamla bykärnorna starkt uppluckrade, eftersom de kvarvarande gårdarna sällan låg samlade tätt intill varandra utan i stället ofta var spridda inom den gamla bytomten. Men befolkningsökningen hade kommit för att stanna. Under loppet av 1800-talet fick byarna åter nya invånare i takt med att gatehus uppfördes på de tidigare gårdstomterna. Här bosatte sig lantarbetare, men också allt fler hantverkare och handlare. I takt med fattigvårdslagar och skolstadgar spikades, så uppfördes också fattigstugor och skolor inom den gamla bytomten. Det tillkom också koställen, både i byarna men i än högre grad utanför dem. Detta var mindre gårdar, med precis så mycket brukningsbar och betesbar jord att en liten familj kunde överleva - med en ko och en gris.

Hus och trädgårdar i det nya landskapet

De gamla gårdarna från byarna var i stor utsträckning konstruerade som byggsatser. Korsvirkestimran var bara att ta ner, flytta och sätta upp på nytt, möjligen med smärre förändringar. I stället för att fläta ris och klina lera i timrans olika fack, kunde man använda lersten - alltså soltorkade, men inte ugnsprända tegel. Längs kusten hämtade man flintsten och lade in i väggarna. Men när man väl hämtat sig från skifteschocken och lyckats få överskott på lantbruksprodukterna var det många som ville bygga om och bygga nytt. Välståndet skulle synas.

På många gårdar löstes nu den slutna formen upp. Gårdarna kunde fortfarande vara fyrängade, men de olika byggnads-

kropparna stod gärna mer separat och den mangårdslänga som byggdes upp placerades med en visserligen kanske liten, men noterbar distans till ekonomibyggnaderna. Ur brandsynpunkt var detta helt klart att föredra. Mangårdsbyggnaden blev som regel bredare och invändigt låg rummen inte längre i fil, utan två och två bredvid varandra. En lite högre grund gav byggnaden ett mer högre och ståtligt utseende. Väggarna byggdes upp i tegel, ett material som under den här tiden blev mer överkomligt för gemene man. Byggnaderna hade rymligare takhöjd än i de gamla låga längorna och taket belades ofta med tegelpannor.

De äldre längorna hade en takstol som var alltför klen för det tunga takteget. Här avlöstes stråtaken i stället först av spåntak och ganska snart därefter kom

Östergatan i Anderslöv är en gammal bygata, med gatebusen liggande på rad.

Litet koställe på Söderslätt.

den svartglänsande tjärpappen med sina karakteristiska trekantsläkt. Efter sekelskiftet började också eternitplattorna sitt segertåg. Nu satte man också lock- eller listpanel i gavelröstena, i stället för den tidigare risflätningen.

En annan nymodighet från den här tiden är punschverandan. Den var målad i ljusa färger och hade ofta en överdådig snickarglädje. Även fönstren, som fram tills nu varit smårutade, nådde med det nya industriglaset betydligt mer ansenliga format. I gengäld försågs de ofta med utsmyckade omfattningar.

Alla förändringar till trots behölls i stort de urgamla proportionerna. Längan levde kvar, liksom omsorgen i utformningen. Den omsorgen är fortfarande viktig. Längan tål inte fasadklädsel och inte

stora svarta hål till fönster, eller villadörrar, eller märkvärdiga takkupor.

Det var också under 1800-talet som den stora utvecklingen av trädgårdar kom; nu inte bara till nytta utan också till ren lust och skönhet. De så kallade tyska och engelska stilarna fick ett genomslag både på godsen och på gårdarna. Förstnämnda utmärktes av symmetri, men med böljande linjer, gärna kring en centralaxel som delade trädgården i två likadana halvor. Den engelska trädgården hade snirklande gångar och gräsmattepartier. Gångar och rabatter kantades av låga häckar, gärna buxbom eller lavendel. Parken till Jordberga slott är anlagd enligt engelskt mönster, liksom trädgården till den i närliggande Källstorp belägna prästgården.

Gärdens Fridhem i Gislöv, med sin säregna gröna färg.

Enstaka träd kunde få sin plats inne på gårdsplanen som vårdträd, men lika vanligt var att det planterades centralt i haven. Båda trädgårdsformerna syftade till att lyfta fram en dold skönhet, såsom ett utsökt träd, ett lusthus, en berså, ett stenparti eller en kaffegrotta - en slags kallmurad stenberså. Sten uppskattades också i allmogeträdgårdarna, särskilt sådana som liknade figurer eller magiska skapelser. Det kan vara värt att påpeka att flaggstänger gjorde sitt intåg i trädgårdarna i slutet av 1800-talet.

De nya prydnadsträdgårdarna fogades ofta till den befintliga kålgården och de blev två separata projekt. Under den här tiden blir också kyrkogårdarna alltmer parklika, och många av kyrkogårdsmurarna och de buxbomsinrutade gravplatserna härrör från denna tid. Kyrkogården i Gylle är exempelvis mycket pampig, med högvuxna träd och buxbomskvarter som sträcker sig upp mot kyrkan på kullens krön.

Kusten satte sin särskilda prägel på trädgårdarna. De långsträckta tomtarna äg-

Vägen genom Södra Åby slingrar sig likadant ännu, men har numera asfaltsbeläggning.

nades i främsta hand torkningen av nät och tång och beredningen av fisk - i Böste finns fortfarande goda exempel på formen. Närmast huset anlades emellertid gärna en liten kålgård. Fiskarna hade ju i regel ingen annan odling att förlita sig på. Under 1800-talet anlades trädgårdar i samma engelska eller tyska stil, komplett med buxbomskanter, liksom böndernas trädgårdar. På grund av den täta bebyggelsen vid kusten blev dock trädgårdarna här ofta mer komprimerade, som små, väl skyddade rum. I kustträdgårdarna var det vanligt med sjöstensgångar, gärna kantade med större strandstenar och snäckor.

Gatehus i Västra Värlinge.

Trädgårdarna hade kommit för att stanna, som nytta, nöje, skönhetsupplevelse, avkoppling och ibland kanske också bildning. Som sista exempel kan nämnas Folkets park, som anlades vid Anderslöv på 1930-talet. Förutom dansrotunda anlades just en trädgård här, med träd som med tiden vuxit sig praktfulla. En tid ska man också ha hållit djur i bur, som en extra skjuts till parkupplevelsen.

Byar som skiftades bort

Enskiftet kanske inte precis ska kallas ett krisfenomen, tvärtom, men precis som under senmedeltiden hamnade

vissa byar på fallrepet i jordreformens kölvatten. En titt på Skånska Rekognosceringskartan från 1800-talets början, innan enskiftets genomförande, visar en starkt förändrad bild jämfört med den etthundra år yngre Häradskartan. På den äldre kartan är flera byar utritade, ansamlingar av bebyggelse som idag inte längre finns eller i bästa fall består av en gård som fått behålla det gamla ortsnamnet. Exempel är Toarp mellan Källstorp och Klagstorp, Assartorp norr om Slättåkra och Mellanköpinge nordost om staden Trelleborg.

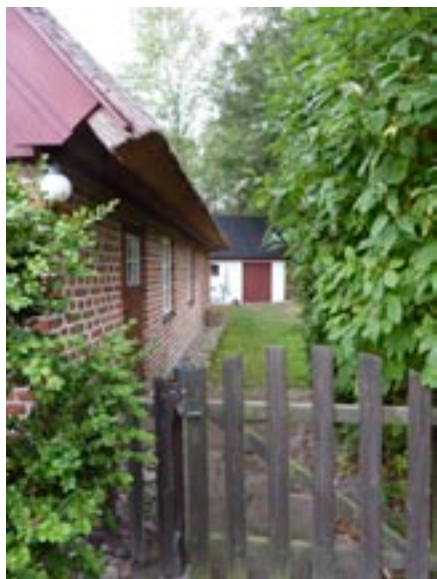
*Vänster: Utskiftad gård, där byggnaderna moderniserats.
Fyrlängan är uppbruten, men hålls samman av en tegelportal.*

I Grönby fick flera gårdar ligga kvar trots jordskiftena och ger idag en känsla av hur det en gång kan ha sett ut i flera byar.

Trädgård bakom korsvirkesbus i Lilla Beddinge.

Titt över grinden till trädgård i Beddinge.

Det var inte bara små byar som lades så gott som öde. Den tidigare stora byn Maglarp upphörde inte att existera, men strukturen blev så uppluckrad att den aldrig blev sig tillnärmelsevis lik.

Samhällen och storbruk - moderna tider

I slutet av 1800-talet förde de nya järnvägarna med sig att vissa byar utvecklades starkt. Ibland försköts bebyggelsen till en nyanlagd järnvägsstation, lite utanför den gamla bebyggelsen. Särskilt tydligt är detta till exempel vid Skegrie, Gylle - Fjärdingslöv, Klagstorp och Alstad. Den begynnande industrialiseringen skapade också nya tyngdpunkter i landskapet. Lilla Jordberga var en vanlig

liten bondby, tills sockerbruket förlades hit och allt förändrades. Smygehuk hade inte haft mycket chans om inte kalkugnarna dragit till sig både järnväg och så småningom skapat behov av en större och lite djupare hamn. Kommunen har idag kvar två sträckningar av järnvägar, men förutom i Trelleborg finns inga stationer kvar.

Under 1900-talet skapade i stället bilisten nya stråk. Kanske är det allra tydligast vid kusten, där trafiken på väg 9 under sommarhalvåret i promenadtakt makar sig framåt, alltmedan förare och passagerare njuter av vyerna. Väg 108 har blivit rätad, breddad och dragits utanför bebyggelsen, men annars är det samma sträcka av kommunikation som Trelleborgstrakten har haft med Lund i tusen år. Och E6:an är ett ganska eget kapitel, inte minst efter det att färjorna nere i staden började leverera allt mer och tyngre trafik.

Byarna kände alltså av viss förändring, men också själva jordbrukslandskapet tog successivt ny form. I slutet av 1800-talet anmärker flera Söderslättsp profiler på att de ljuvt gyllengula oceanerna till sädesfält ersatts av obehagligt koppargröna sockerbetsfält. Den notoriske Strindberg uttryckte sitt ogillande över industrialiseringen av slätten och Harry Martinsson skildrar i romanform en pojke som inte kunde begripa att människor stod ut i ett sådant tröstlöst helvete. Idag njuter många av just denna skapade öppenhet och skulle

Trädgårdskonst i fiskeläget Skåre.

Mangårdsbyggnad med veranda samt sofistikerad trädgård, Askliden vid Simlinge (1940).

*Centrum i den forna kommunen Anderslöv - torget.
Förr odlades det rabbor här, berättade en bybo.*

inte byta bort det ogrumlade ljuset över den närpå obrutna horisonten för allt i världen.

Under andra halvan av 1900-talet rationaliserades jordbruket och stordrift blev allt vanligare. Svartvit låglandsboskap, förr en vanlig syn på slätten, finner man bara undantagsvis inom kommunens gränser. Det blev vanligare att hålla svin och hönsier. Gamla vallar och gränser suddades ut i takt med att odlingen tog allt större sammanhängande åkrar i anspråk. Storskaligheten tog nytta av utvecklade metoder, mekaniseringen och kraftfullare teknik. Kring de jordbruksaktiva gårdarna växte ett bestånd fram med större ekonomibyggnader, gärna i plåt, med gårdssilos, mekaniserad gödselhantering, vagnhallar och asfalterade eller betonggjutna gårdsplaner.

Under den här tiden påverkades också byarna på så vis att vissa byar byggdes ut med områden med småhus. Det kunde röra sig om enstaka byggnader som passades in i den befintliga miljön, men också helt nya bostadsområden med egnahem, radhus och villor samt daghem och skolor. Kring Trelleborg, men också andra tätorter såsom Anderslöv, lades också industriområden, vilka tog gamla jordbruks- och bymarker i anspråk. Kustlandskapets skönhet och strändernas harmoniska friluftskaraktär har dessutom dragit till sig en kraftig förtätning av bebyggelsen. Från början enklare fritidshus har med tiden transformerats till året-runtbostäder och de nya och gamla kustbostadsområdena har tagit dominansen från sina tidigare moderbyar som låg några kilometer inåt land.

Ambitionerna från tiden som stationsambälle och kommuncentrum ansas fortfarande utmed huvudgatan i Klagstorp. Där pizzerian buserar idag var förr ett hotell.

Tegelbruket vid Minnesberg drog till sig arbetare, som hystes in i låga, tegelbyggda längor.

Vägar

Vägar speglar inte bara hur människor har rört sig i landskapet, utan också hur man mötts. Det äldre vägnätet, med dess stigar, skäl, korsningar, broar och vadställen, är inte alltid lätt att identifiera i nutidens landskap. Jämförelser mellan tidiga kartor över Trelleborgstrakten, från 1600-talet och fram till tidigt 1800-tal, med dagens vägnät pekar på stor övergripande samstämmighet. I detalj kan man dock räkna med att vägsträckningar justerats, inte minst under 1800-talets befolkningsökning och genomgripande jordskiftesreformer. De rätvinkliga små ägovägarna är ett exempel på hur nya markindelningar skapat avtryck i det lokala vägnätet.

Gravplatser, boplatser och handelsplatser har bildat noder för det framväxande vägnätet. Järnålderns byar, gravfält och runstenar återfinns gärna i anslutning till det äldsta kända vägnätet. Runstenarna berättar ibland om broar, vadställen och vägar och är ofta placerade på platser där de kunde ses av många. Ett mer systematiskt framväxande vägnät kan kopplas både till den kristna missionen och till den spirande statsmakten. Det "lilla" vägnätet ledde mellan bebyggelse, åker, vattendrag och utmark. Det "större" vägnätet, som förband byar och bygder med varandra, var ofta hänvisat till allmänningarna. Man ville skydda byns marker och enligt den medeltida Skånelagen var det bötesstraff för att passera över odlad mark.

Stora vägen genom Klagstorp.

Samtidigt fredade Skånelagen vägarna, genom tydliga förbud mot att förstöra eller spärra dessa.

Sättet att färdas längs vägarna varierade, men det allra vanligaste var att man gick till fots. En vandrare tog sig fram ungefär en mil på två timmar och

en dagsetapp kunde vara 3-4 mil med lätt packning. En skrittande häst gör ungefär 10 km/timmen, i galopp går det i cirka 40 km/timmen. Väder, årstid, drag- eller riddjurets fason, packningen, vagnens beskaffenhet och inte minst vägens kondition avgjorde naturligtvis hur fort man kunde ta sig fram alls. Samtida

rapporter gör gällande att det kunde ta 14 timmar att ta sig mellan Trelleborg och Lund. Inte sällan var det bättre att sköta stora transporter vintertid, när snöföre och isbelagda vattendrag kunde underlätta och förkorta färdvägen.

Parallellt med asfaltsvägen genom Källstorp löper en bevarad stump av den gamla byvägen.

År 1649 kom en gästgiveriförordning från svenska kronan, som skulle bidra till att underlätta resandet. Enligt förordningen skulle det finnas ett gästgiveri eller skjutshåll varannan mil samt en milstolpe i sten, trä eller järn varje hel, halv och kvarts mil (en mil fastställdes till 18 000 alnar, eller 10 689 moderna meter). I Skåne kom naturligtvis inte förordningen att aktualiseras förrän landskapet blivit svenskt. Varken gästgiverier eller milstenar sattes här upp med önskvärt intervall.

Väghållningsföreskrifterna i Byggningsbalken 1734 (liksom den tidigare Skånelagen) visar att man skilde på by-, socken- och häradsväg. Det var de jordä-

gande bönderna som hade skyldighet att hålla vägarna i skick. Enligt föreskrifterna skulle häradsvägarna hålla 10 alnars (6 meters) bredd, medan vägar till kyrka, ting och kvarn skulle vara 6 alnar (3,6 meter) breda. I själva verket förekom emellertid stor variation. Väghållningsavsnitten markerades ibland med en sten. Samtidigt stadgades det om vägvisning (fritt valda arrangemang) samt nya regler för gästgivning. Milstolparna gick ur tiden år 1878, när det moderna meter-systemet infördes. År 1895 inrättades en ny regel, som spred ut ansvaret och kostnaden för väghållningen på samtliga fastighetsägare på landsbygden. Landets första gemensamma vägmärken kom 1931 och år 1944 förstatligades vägarna och väghållningen på landsbygden.

Inom Trelleborgs kommun finns med andra ord vägar av riktigt hög ålder. Här tas fem större vägsträckningar upp plus en fornminnesregistrerad färdväg. I sammanhanget ska nämnas att det också finns 37 äldre vägmärken inom kommunen, fördelade på 30 väghållningsstenar och 7 milstolpar.

På stenålderns vägar förbi Skegrie

Den hittills äldsta vägen i landet har hittats vid Håslöv strax nordost om kommungränsen. Här byggdes under en period av bondestenåldern (för 5500-5300 år sedan) en samling storstensgravar och mellan dem har arkeologerna hittat en lång vägsträckning. Den har kunnat följas flera hundra meter, men dyker sedan

Utgrävning våren 2008 väster om Skegrie. Vägstråk från stenåldern ska nu bli motorväg.

in under nuvarande E6:an och vart den bär iväg är inte klart. I Skegrie finns en liknande miljö med storstensgravar och även här bör en väg ha dragit fram. Var den ändat eller löpt vidare åt söder respektive norr återstår att diskutera - har den bara varit knuten till varje enskilt gravområde eller har den bundit samman flera? Oavsett vilket ger upptäckten en oerhörd betydelse åt ett vägstråk som uppenbarligen är mycket gammalt och som används än idag.

Vägen till Uppåkra

Lite längre inåt land, parallellt med "stenåldersvägen" löper vad man kan kalla "järnåldersvägen". Den har kunnat föras tillbaka till åtminstone vikingatid/tidig medeltid, men skulle faktiskt kunna vara äldre än så. Vägen gick från Trelleborg

norrut via Fuglie och Lockarp, varefter den vek av vidare mot Uppåkra och Lund (och kanske ännu längre till Borgeby/Löddeköpinge och Helsingborg). Man räknar med att dess södra ände löpte i nord-sydlig riktning in genom trelleborgens portar, ett läge som idag ungefär motsvarar Bryggaregatan i Trelleborg.

Från köpingen till tingsplatsen via kungsgården

Söderslätt är och har varit en central odlingsbygd. Här har funnits både efterfrågan och överskott eller helt enkelt en marknad. Öster om Trelleborg, kanske ett par hundra år före stadens tillblivelse, vittnar ortsnamn om att det funnits en vikingatida eller tidigmedeltida handelsplats: en köping.

I övergången mellan perioderna etablerades också ett kungalev (en kungsgård) i Gylle, där troligen också både myntning och ting ägde rum. Det finns skäl att tro att här också funnits ett äldre vägnät. Från kusten via området med köpingeorterna och vidare i en krok över Gylle ledde vägen åter ned mot Gislöv och fortsatte i riktning över Vallby, Östra Klagstorp och Källstorp och mot Vemmenhög och den tingsplats som fanns här. Sistnämnda färdväg är också tydlig på Burmans 1600-talskarta och kan som stråk fortfarande vara bevarad, åtminstone delvis.

Landsvägen

Landsvägen sträcker sig från Malmö till Mossbystrand (via kustvägen vidare till Ystad), och passerar genom kommunen i södra kanten av backlandskapet. Buhrmans karta (1684) och Skånska rekognosceringskartan från 1812-1820 visar ungefär samma sträckning, även om någon förändring kan ha skett (vid Jordberga vittnar alléträd om en något annorlunda sträckning). Vägen kommer från Östra Grevie via Klörup och Sjörup vidare över Anderslöv och Hönsinge och fortsätter strax norr om Jordberga.

På 1800-talskartan är bara få hus utmärkta och vägen går i kanten av byarna. Idag är orterna mer förankrade kring vägen. Det finns betydligt mer bebyggelse, varierad i ålder och uttryck och i vissa fall relaterad till vägens samlande funktion. Bensinstationer, snabb-

Landsvägen genom Anderslöv.

matsställen och butiker (idag ibland omgjorda till privatbostäder) visar en modern form av handel och skjutshåll. En skjutsstation är känd i Anderslöv sedan slutet av 1500-talet - "Anderslevs Kirkekrou". Först under 1720-talet fick den gästgiveristatus och ett par decennier senare började även återkommande tingsförhandlingar hållas i lokalerna. Under 1700-talet ansågs det emellertid att Klörups gästgiveri var det ledande på Söderslätt. Även här försiggick tingsförhandlingar och dessutom fanns "Tjyvallet", det vill säga häktet, strax intill.

Med ökad trafik uppstod behov av att förbättra landsvägen, vilket visade sig

omöjligt och den fick behålla sin traditionella karaktär. Området söder om väg 101 är det som blivit känt som Söderslätt eller "söder om landsvägen".

Landsvägens ålder uppskattas till omkring 1000-1100-talet, även om den åtminstone delvis skulle kunna vara äldre. Att vägen inte gick genom Fru Alstad, en viktig ort under medeltiden, kan vara ett tecken på att den är äldre än orten. En runsten vid Jordberga, som omtalar ett brobygge, förknippas med en möjlig sträckning av vägen. Ytterligare en runsten finns vid bron vid Östra Vemmenhög. Dessutom finns åtta väghållningsstenar/milstolpar utmed vägsträckan.

Milsten norr om Landsvägen, mellan Alstad och Anderslöv.

Kustvägen

Under järnålder och äldre historisk tid var inte kuststräckan särskilt attraktiv för bosättning. Någon mer fast väg följde troligen inte utmed stranden (även om här säkert fanns stigar), däremot gick vägar ned till kusten från byarna som här hade sina strandtofter. Det äldsta belägget för en väg finns i Burmans karta från 1684, där en sträckning är markerad österut från Trelleborg och ända till Ystad. Mer konkret är belägget på Skånska Rekognosceringskartan från 1812-1820. Här visas en sträckning som ungefär motsvarar den som råder idag. Dessutom finns vid det här laget en väg som löper västerut från staden.

Kustvägen genom Smygehamn.

Gästgivargården i Anderslöv.

Reminiscenser av denna vägsträcka är ännu synlig i närheten av Stavstensmonumentet. Längs med kustvägen låg enskilda hus, fiskelägen och kvarnar, visserligen till ortnamnen lika men med något annorlunda bebyggelse.

I början av 1800-talet var husen vid stranden mycket få, men vid 1800-talets mitt blev de allt fler. Under loppet av 1900-talet blev kustvägen allt viktigare, både för kommunikation och för upplevelsevärde.

... och så den hemliga trollvägen

Knappt en kilometer sydost om Lilla Isie undersöktes på 1920-talet en gammal vägsträckning. Arkeologerna tog fram ett cirka 20 meter långt parti som visade två parallella rader av stenar, med drygt en meters mellanrum. Stenraderna låg i skikt upp till 80 centimeters höjd. Företeelsen kunde följas utmed en sträcka av 200 meter och visar hur en numera osynlig, äldre väg kan ha tett sig. Som kuriosas kan nämnas att det finns lokala traditioner om en underjordisk gång mellan Erkes dös, som ligger här, samt Kungsdösen i Östra Torp - gången ska ha använts av troll när de ville besöka varandra. Vägsträckningen är skyddad enligt Kulturminneslagen.

Gästgiverier

Med dåliga vägar genom landskapet var gästgivargårdar något alldeles nödvändigt för de resande i äldre tider. Vägarna var ofta dåliga och transporterna långsamma och mödosamma. Husrum, mat och pigga drag- och riddjur krävdes på få mils distans, ofta kunde man inte ta sig fram snabbare än så. Kronan gynnade gärna upprättandet av skjutsstationer och gästgivargårdar, på lämpliga platser utmed vägarna. Än mer tydligt blev det efter att Skåne blivit svenskt. Kontrollen av provinsen byggde på goda kommunikationer och gästgiveriförordningar var vanliga.

Klörup var en formlig knutpunkt av vägar i äldre tider. I början av 1700-talet betraktades Klörups gästgiveri som det

ledande på Söderslätt, vilket kanske förstärktes av att här också hölls ting - eller också hölls här ting för att gästgiveriet var så framstående! I början hölls tinget i gästgiveriets egna lokaler, där de fick trängas med såväl gäss som gäster. En av de mer berömda var Carl von Linné, som under sin skånska resa 1749 gjorde ett stopp här. I början av 1800-talet fick emellertid tinget en egen liten byggnad, samtidigt som gästgiveriet byggdes om. De två funktionerna fortsatte dock att fungera jämsides, så när tinget flyttades 1904 ledde det till att gästgiveriet stängde redan året därpå.

Anderslövs gästgiveri anses ha anor från 1500-talet, eftersom "Anderslevs kyrkekrou" omtalas i dokument från tiden. Nya uppgifter från 1640-talet berättar om "härberge og krow" i byn. Den officiella upphöjelsen till gästgivaregård skedde 1723. Gästgiveriet höll även med posthåll, ett slags mindre postkontor. Vid den här tiden låg gästgiveriet norr om kyrkan och landsvägen och från 1740-talet hölls här tingsförhandlingar. År 1812, efter enskiftet, byggdes en ny gästgivaregård strax öster om och utanför byn. Det är samma som än idag finns kvar, med huvudbyggnad och flyglar, men trappstegsgavlarna och takkulporna har tillkommit i efterhand (1925). Serveringen bestyrdes i indelningar: till ståndspersoner i huvudbyggnaden, åbor i den östra flygeln och gemena sällskap i den västra.

Kyrkor

I samband med kyrkobyggandet fick byarna en fastare förankring i landskapet. Byarnas omland kom att bilda socknar. Inom den nuvarande kommungränsen för Trelleborg finns över 30 medeltida sockenbildningar. De gamla kyrkorna kan alltså sägas vara markörer för de äldsta byarna i landskapet. Är man vilse kan man orientera sig efter de i det flacka landskapet ofta helt synliga helgedomarna, som i regel har tornet i väster och koret i öster.

De första kyrkobyggnaderna var stavkyrkor i trä, men i Skåne ersattes de snart av stenbyggnader. Vid slutet av 1100-talet började tegel användas som byggnadsmaterial. Den tidiga typen av kyrkobyggnad bestod av långhus, kor samt i regel absid, med få, små och rundbågade öppningar. Vapenhus, sakristia, torn och korsarmar har lagts till från 1300-talet och framåt. Under 1300-talet fick byggnaden ofta mer gotiskt uttryck, med till exempel spetsformade fönster.

I Trelleborgs kommun finns flera stenkyrkor med väl bevarad medeltida prägel, som till exempel Hammarlöv, Kyrkoköpinge, och Bodarp. Från slutet av 1100-talet och framåt uppfördes ett antal kyrkor i området i tegel. Maglarps gamla kyrka, Gislöv och Dalköpinge kyrkor är exempel på välbevarade romanska tegelkyr-

Källstorps kyrka, ett överdåd av rött tegel.

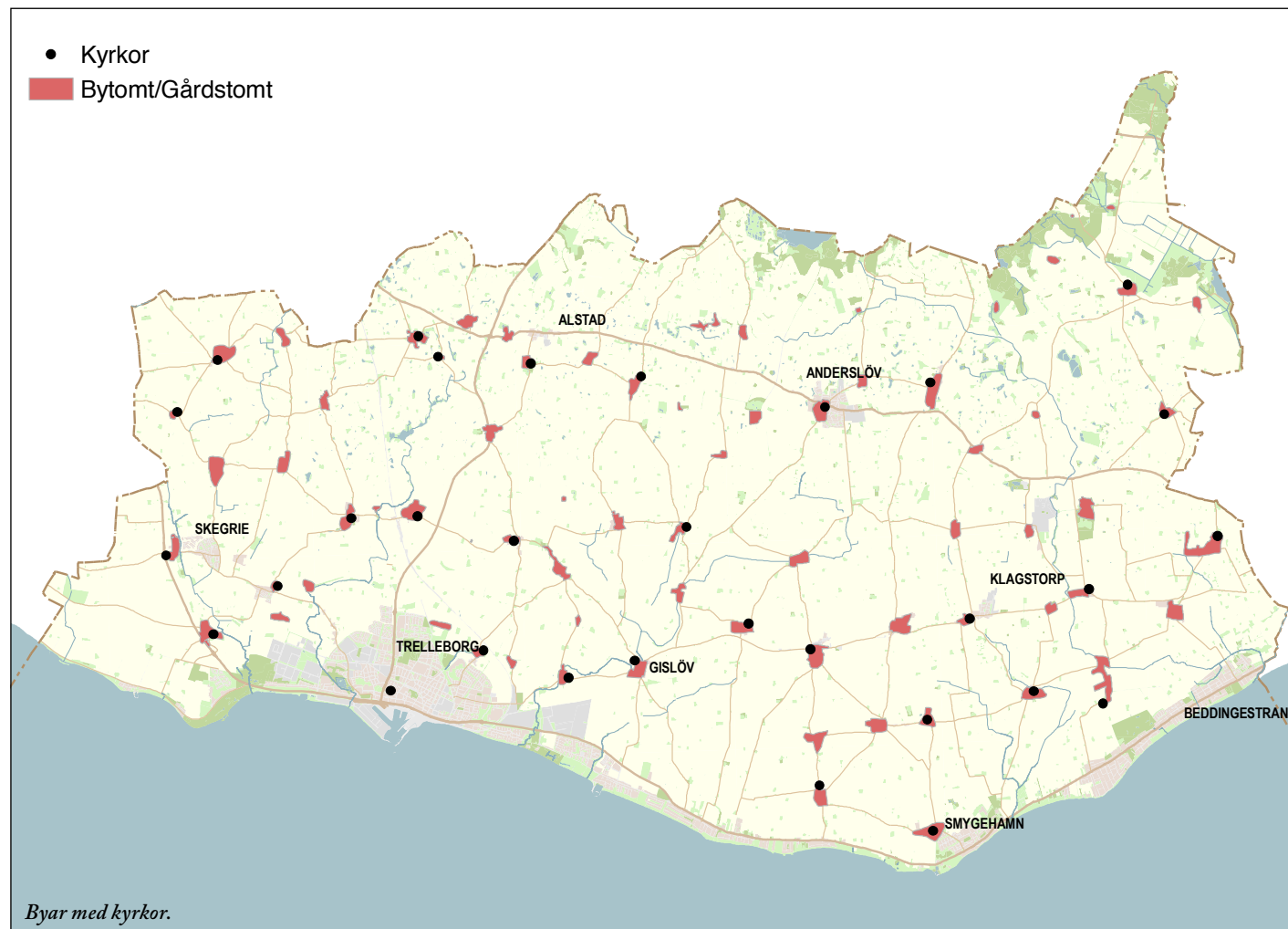
kor. Åtskilliga kyrkor förändrades i stor utsträckning under 1800-talet, men tidigmedeltiden är fortfarande urskiljbar även i kyrkorna i Anderslöv, Grönby, Gärdslöv, Hemmesdynge,

Simlinge, Skegrie, Stora Slågarp, Västra Tommarp och Västra Vemmerlöv. Kyrkorna i Äspö, Gylle och Västra Alstad har endast kvar delar av de äldsta konstruktionerna.

Under 1800-talet raserade man emellertid ett flertal medeltidskyrkor och lät ersätta dem med nybyggen. Tiden sammanfaller med en stor befolkningsökning, samtidigt som kyrkans centrala

roll betonades i samband med tidens omvälvande jordägare reformer. Nya, moderna kyrkor var dessutom ett sätt att hålla alla de nya frikyrkorna stängna. De gamla kyrkorna var ofta trånga och ansågs omoderna och osunda. Tidens arkitekter, som C.G. Brunius och Helgo Zettervall, präglades av en kärlek till medeltidsinspirerade byggnadsstilar, vilket kom till uttryck i ny- och ombyggnaderna. Trappstegsgavlarna på vissa kyrkor är exempel på denna vurm och har med tiden kommit att betraktas och smälta in som en korrekt detalj. Ombyggnader och nybyggnader skedde främst i socknar med god kassa och ibland uppstod rentav rivalitet mellan socknar, om vem som hade nyast och vackrast kyrka. Till de nyromanska och nygotiska kyrkorna i Trelleborgsområdet räknas Bösarp, Fuglie, Källstorp, Lilla Slågarp, Södra Åby, Tullstorp, Östra Klagstorp, Önnarp och Östra Torp. Samt naturligtvis kyrkan inne i Trelleborg

Från sekelskiftet 1900 började man ogilla såväl kyrkorivningarna, som de nybyggda kyrkornas arkitektur som representerade en vid den här tidpunkten otidsenlig högkyrklighet. Lite föraktfullt kom byggnadsstilen att kallas "Eslövsgotik", med anspelningar på den spekulativa stilen, dess brist på innehåll och klumpiga efterhärming. Än idag ses byggnadsstilen lite över axeln, men med tiden har den kommit att accepteras och uppskattas mer och kyrkobyggnadernas höga tornspiror är idag karaktäristiska landmärken på slätten.

Byar med kyrkor.

Nämnas bör också några kyrkor som helt försvunnit eller flyttats från tidigare placering. I Lilla Isie och Lilla Beddinge finns ödekyrkogårdar på kyrkornas tidigare platser. I Brönnestad verkar kyrkan ha upphört att existera redan under senmedeltiden,

men dess läge är känt. I Lilla Jordberga by ska det enligt traditioner ha funnits ett kapell. Sydväst om Maglarp fanns en "nygotisk" kyrka, som invigdes 1909. Den revs emellertid så sent som 2008 - en av få kyrkorivningar i Sverige sedan 1800-talet.

Utöver statskyrkans byggnader har det förekommit frikyrkobyggnader, även om de var relativt få här i sydvästra Skåne. Förbudet mot privata väckelsemöten hävdades 1858 och vid 1800-talets slut uppges missionshus existera åtminstone

på Skåre och Kurland, i Klagstorp och Grönby. I Gislöv anges ett missionshus 1914 och i Gylle 1958. Även Fru Alstad, Lilla Beddinge och Skateholm uppges ha missionsbyggnader. Byggnaderna liknade ofta den övriga bebyggelsen på landsbygden och var gärna tegelbyggda.

I Trelleborgs kommun är med andra ord kyrkotätheten mycket stor och det är inte möjligt att här presentera samtliga. Kyrkomiljöerna är förankrade och tydliga i kulturlandskapet och bevarandetänkarna relativt väl uttalade - kyrkorna skyddas av Kulturminneslagen. Gislövs, Hammarlövs och Fru Alstads kyrkor är exempel på byggnader med stark medeltida prägel. Tullstorps kyrka visar en särpräglad nyromansk byggnadsstil medan Fuglie kyrka demonstrerar nygotiken.

Gislövs kyrka

Gislövs kyrka räknas som en av de bäst bevarade gamla kyrkorna på Söderslätt. Den tillhör också de vackraste och mest intressanta kyrkobyggnaderna i Sverige. Läget på en liten kulle i byn ger den ett imponerande uttryck. Man tror att den har haft en föregångare i trä. Under en vägg i det nuvarande koret har man nämligen hittat en tidigmedeltida grav. Kyrkans äldsta delar, kor och absid, är från 1100-talet och samtida källor ger den en stark anknytning till ärkebiskopen i Lund. Troligen är biskopen också grundare till kyrkan. Byggnaden är uppförd i tegel men det finns också fina byggnadsdetaljer i sten - socklarna

Hammarlövs kyrka (vänster) och Gislövs kyrka (höger).

är prydda med fyruddiga stjärnor och nordportalen med blomsterrankor. Fönsterbågarna är rundade upptill, i typisk romansk stil. Flera andra byggnads-element uppvisar dock gotiska drag, och detta i ett område där gotiken i övrigt inte alls uppenbarar sig så tidigt, vilket gör kyrkobyggnaden extra intressant.

Tornet i gråsten byggdes successivt upp under två faser, på 1760-talet respektive 1820-talet. Valven i kyrkan är rikt dekorerade med kalkmålningar från 1400-1500-talen och återger till exempel Skapelseberättelsen och Yttersta domen.

I triumfbågen hänger ett krucifix som är från 1200-talet. Kyrkan och målningarna restaurerades på 1930-talet, till så gott som ursprungligt skick.

Hammarlövs kyrka

Hammarlöv ligger i en liten dälld på slätten, men kyrkan har fått en något högre placering. Den är uppförd i romansk stil under 1100-talet, troligen stod här tidigare en träbyggnad. På 1200-talet gjordes kalkmålningar i absiden. Det smala runda tornet uppfördes något senare - i övriga Skåne finns ytterligare bara tre

kyrkor med runda torn. De runda tornen har tillskrivits diverse funktioner, vanligast är att de byggts i försvarssyfte. Tornet byggdes åtminstone inte för att hysa kyrkklockan - den hängde i en träklockstapel på kyrkogården ännu under 1700-talet. Hammarlövs torn ska enligt en 1700-talskälla ha fungerat som siktpunkt för sjöfarande.

På 1400-talet slogs valv inne i kyrkan och de pryddes med ytterligare kalkmålningar. I slutet av medeltiden byggdes ett vapenhus på södra sidan och en sakristia på den norra, men de togs bort

igen omkring år 1800. Under 1800-talet tillbyggdes i stället de två korsarmarna. Under samma sekel klagar kyrkoherdarna på att svin bökar på kyrkogården och att den är trång och full av ogräs. Kyrkogården utvidgades åt norr 1872 och åt söder på 1920-talet och blev under tiden allt prydligare.

Som så många andra av Söderslätts kyrkor har Hammarlövs kyrka varit aktuell för rivning. Ett beslut om nybyggnation fattades 1893, men året efter var ekonomin mer ansträngd och man valde att bevara och restaurera den gamla kyrkan.

Fru Alstads kyrka

Fru Alstads kyrka står på en markant höjd i backlandskapet. Troligen har en kyrka stått här sedan åtminstone 1100-talet. På ängen i väster fanns en källa, vars vatten ansågs kunna göra under. Hur länge den använts som offerplats är oklart, men under medeltiden drog den besökare till byn och pengar till kyrkan. Denna var helgad åt Vår Fru (jungfru Maria) och platsen blev betydelsefull i den medeltida Mariakulten. Orten, som i äldre tider skrivits Østra Alistatha, tog upp beteckningen och vid tiden för reformationen 1536 kallades byn Fru Alstad.

De medeltida pilgrimernas offer resulterade i såpass god ekonomi att en i princip ny kyrka uppfördes under 1400-1500-talet, på platsen för den gamla.

Den nya tegelbyggnaden fick en tydlig gotisk stil, med spetsbågiga fönsteröppningar och invändiga stjärnvalv. Formen är särpräglad, med ett tresidigt avslutat kor och ett asymmetriskt placerat, nästan kvadratisk långhus samt ett påfallande smalt torn. Silhuetten påminner inte så lite om en stor vit fågel som breder ut vingarna. Tillnamnet "Slättens Notre Dame" anspelar på det katedralliknande utseendet.

Inne i kyrkan är mittpelaren översållad med snidade och ristade pilgrimstecken och bomärken. Här finns också kalkmålningar från 1400-talet.

Tullstorps kyrka

I Tullstorp finns en annan av kommunens märkliga kyrkor, ritad av domkyrkoarkitekten Brunius. Den röda tegelbyggnaden uppfördes på 1840-talet och bryter tvärt mot skånsk byggnadstradition med sina närmast bysantinska drag. Den uppvisar en grekisk korsform med ett centralt placerat åttakantigt torn, invändigt format som en kupol. Exteriört sett betecknas kyrkan som nyromansk, men en restaurering i slutet av 1800-talet fångade snarare upp nygotiken.

I den gamla kyrkan var en runsten infogad, känd som Tullstorpsstenen eller Ulf's sten. Runstenen står numera uppställd i bakre delen av kyrkogården.

Fru Alstad (ö.vä.), Fuglie (ö.hö), samt Tullstorps kyrkor.

Fuglie kyrka

Fuglie hade förr en typisk romansk kyrka byggd under 1100-talet. Trots renoveringar bedömdes byggnaden under 1800-talet som gammal, ful och otidsenlig och sockenstämman fattade beslut om en nybyggnation. Vid tiden var den nygotiska stilen idealet. Ingenjör A. W. Lundberg ritade en tegelkyrka med en detaljrik, uppbruten fasad, och trappstegsgavlar samt torn och fönsterbågar som strävar smalt och spetsigt uppåt. Från den gamla kyrkan bevarade man en sandstensportal. Kyrkan ligger högt i byn, på en fin utsiktspunkt för Söderslätt.

Kyrkogårdar

I äldsta tider var kyrkogården ofta omgärdad av ett dike. Medeltidens gravgårdar var i regel vildvuxna och djur strövalde fritt omkring bland gravarna. Längre fram i tiden började man bygga kyrkogårdsmurar med stigluckor i och även färister för att utestänga djuren. Längre ansågs den norra delen av kyrkogården som sämre. Kriminella, självmördare och odöpta fick i regel inte begravas på kyrkogården, men kunde i bästa fall få ligga precis utanför kyrkogårdsmuren.

Det är osäkert i vilken utsträckning man på 1600-1700-talet hade gravstenar och planteringar. Trä- och järnkors var troligen vanliga och det växte en del träd,

buskar och gräs på kyrkogården. På ödekyrkogårdarna i Lilla Beddinge och Lilla Isie kan man idag se kyrkogårdsmiljöer som påminner om äldre tiders ordning. Den typiska skånska kyrkogården med kvarter, gångar och buxbomshäckar uppstod under 1800-talet. Kyrkogårdar nära kusten kan vara prydda med maritima förknippade detaljer. Först 1888 legaliserades eldbegängelse som gravskick i Sverige, men det dröjde tills mitten av 1900-talet innan minneslundar blev tillåtna.

Det har också funnits begravningsplatser som inte legat vid kyrkorna, utan i stället på betryggande avstånd från byarna. Det har rört sig om så kallade pest- och kolerakyrkogårdar. Enligt fornlämningsregistret är åtta sådana kända inom den nuvarande kommunens gränser: vid Anderslöv, Bodarp, Grönby, Hammarlöv, Lilla Beddinge, Lilla Isie, Skegrie samt Trelleborg. Hur dessa har sett ut eller när de anlagts är svårt att säga, men de minner om tider när stora farsoter drabbade trakten och det fanns fler att begrava än det fanns plats på kyrkogården.

Man brukar förknippa pestkyrkogårdarna med 1700-talets sjukdomsutbrott och kolerakyrkogårdarna med 1800-talet, men det är möjligt att de har ett ännu större tidsdjup. Det kan också finnas gravplatser i närheten av avrättningsplatser.

En typisk skånsk kyrkogård, indelad i kvarter med buxbom.

Utgrävning av Lübeckerkapellet strax väster om Gislövs läge.

En sådan är känd från Skegrie (väster om E6:an, ungefär 500 meter söder om kyrkan). Det ska ha funnits ytterligare en vid gränsen mellan Hammarlöv och Västra Vemmerlöv, enligt storskifteskartan 1767 troligen vid en hög strax norr om dagens reningsverk. Området bakom Tullstorps kyrka anges också som galgbacke - även här är det möjligt att det finns en begravningsplats.

Lübeckerkapellet

Vid ån väster om Gislövs läge ligger ruinerna efter en gåtfull och särpräglad helgedom, det så kallade Lübeckerkapellet. Kapellet har varit byggt i tegel, 14 meter långt och bestått

av långhus och kor. Väggarna var troligen byggda av sten och golvet bestod av tegel och gråsten. Vid en utgrävning hittade man spår efter flera byggnader, vackert målat fönsterglas samt ett människoskelett. Kapellet var helgat åt S:t Jacob (S:t Ibb), köpmännens skyddshelgon, och förknippas med hanseatiska köpmäns verksamhet i området under medeltiden. Kapellet lades ned 1538, kort efter den danska reformationen, och byggnaden fick förfalla.

Ödekyrkogården i Lilla Beddinge.

Försvarsanläggningar

Trelleborgstraktens havs- och kontinentnära läge har i alla tider varit känsligt för fientliga angrepp. Under förhistorisk och historisk tid har det hänt att grannfolk kring Östersjön angripit eller hotat att landstiga utmed Trelleborgskusten. Havet är en flytande gräns och betydligt mer en transportmöjlighet än ett hinder. Den naturliga landtopografin har inte bjudit något större motstånd, även om människorna konstruerat försvar. Visserligen fanns och finns alltså få naturliga landningsplatser för större skepp. Mer flatbottnade fartyg har å andra sidan antagligen inte mött större hinder för att nå land. Kuststräckans öppna, flacka beskaffenhet skapar inget naturligt skydd för landskapet innanför. Har man väl satt foten på stranden har det inte varit svårt att komma vidare in i landet.

Trelleborgen

Hypotesen om ett i äldre tider befäst Trelleborg har funnits länge. I slutet av 1980-talet gjordes arkeologiska utgrävningar inom den gamla sockerbrukstomten och då fann man mycket riktigt en försvarsanläggning. Arkeologerna grävde visserligen bara ut ungefär den tredjedel som inte låg under stadens idag befintliga bebyggelse och gator. Men här och där i omgivningarna lokaliserade man fler spår och kunde dra slutsatser om helheten.

En del av borgvallen byggdes upp som rekonstruktion, på samma plats där trelleborgen stått tusen år tidigare.

Undersökningarna visade att det rörde sig om en cirkelformad, bred jordvall som varit förstärkt med massiva trästötter på utsidan. Analyser visade att borgen varit i bruk från första halvan till slutet av 900-talet. Under den tiden genomgick den minst en större ombyggnad. Anläggningen har stora likheter med en samtida dansk typ av försvarsverk, som utifrån de yttre trästöttorna

(træller) kallas trelleborgar. De uppfördes alla under den tid då Harald Blåtand var kung i Danmark och de har kopplats till hans maktsträvande.

Runt borgen löpte en vallgrav, som mynnade ut i en naturlig lagun i väster. I äldre tider gick förstas vattenlinjen längre upp i området än vad den gör i staden idag. Dessutom slingrade sig

naturliga vattendrag och våtmarker i området och skapade grunda men fungerande och skyddade landningsplatser för båtar.

Hela borgkonstruktionen mätte cirka 140 meter i diameter och sträckte sig på ömse sidor om vad som idag är Bryggaregatan. Gatusträckningen var för övrigt integrerad i borgen. I dess norra och

södra ände skapade portar kontroll över vägen, som redan då ledde vidare mot den vid tiden mycket viktiga platsen Uppåkra vid Lund. Det fanns också portar i vallens östra och västra sida.

Trelleborgen låg på en plats som knöt samman land- och vattenkommunikationerna. Kanske fanns här vid tiden en av få någorlunda användbara naturliga hamnar utmed kuststräckan. Under vikingatiden förefaller övrig fastare bebyggelse i landskapet ha legat indragen någon kilometer från kusten. Exakt vad trelleborgen skulle försvara är omtvistat, eftersom dess funktion är okänd. Den kan ha skyddat en specifik handelsplats eller ett större landområde. Men den kan också ha skyddat den viktiga handels-

vägen mot Uppåkra, kanske också utgjort en tillflyktsort i orostider. Antagligen fungerade den för lite av varje.

Trelleborgen är dessutom ifrågasatt av vissa forskare, som tycker att den inte uppfyller alla kriterier för att vara en "äkta" trelleborg. Snarare verkar det dock vara så att den tillhör de första trelleborgarna som byggs. Efterhand förfinades borgstypen till geometrisk fullkomlighet. Det finns fortfarande möjligheter till bidrag till forskningen, eftersom åtminstone delar av borgen bör vara bevarad under gator och byggnader.

Efter de arkeologiska utgrävningarna valde kommunen att bevara området och låta uppföra ett försök till rekonstruktion

av en del av borgen. Här finns också ett förhistoriskt långhus, ett medeltida hus, en park som efterliknar lagunlandskapet samt en museibygnad, som ger möjlighet för kommuninvånarna och turister att ta del av och förstå fyndplatsen.

Befästa gårdar och borgar

Från medeltiden känner vi några borgar, eller befästa huvudgårdar, i kommunen. På en kulle strax intill kyrkan i Gärdslöv låg exempelvis en borg med stenbyggt torn och vallgrav. Bara ett par kilometer längre österut, på ett strategiskt näs ut i en större sjö, låg Näsbyholm. Arkeologiska undersökningar har visat att här fanns ett stort stentorn och vallgravar. Flera av borgarna härjades under det sena

1300-talet, en tid som allmänt sammanfaller med kungligt förbud mot privat (adligt) borgbyggnad, men också faror och ödeläggelse. Svenstorps herregård, som ligger nordväst om Trelleborg, är ett exempel på en borganläggning som inte hämtade sig efter dessa kriser.

Skåre skansar

Öster om Skåre fiskeläge ligger ett stort befästningsverk, ännu fullt urskiljbart i terrängen. Skansen består av vallar med bastioner och vallgravar. Anläggningen som är byggd i jord och sten började troligen uppföras redan under danska tiden. Det är till och med möjligt att delar av försvarsverken anlades redan under vikingatiden.

Spännande läge med kyrkan och den gamla borgkullen i Gärdslöv helt intill varandra.

Utgrävningen av trelleborgen pågick åren 1988-1991. De tre parallella krökta linjerna visar en del av sträckningen av borgvallen.

Vid Skåre finns ett av få naturliga hamnlägen utmed sydkusten, med någorlunda djup emellan två rev. En rekognoscering år 1713 omnämner resterna av en gammal skans. En omfattande renovering gjordes år 1717, i samband med den av Karl XI beordrade utbyggnaden av skansar utmed Skånes kuster.

Längst i väster är delar av vallen borttagen i samband med väg- och villa-byggen. Därutöver är den skadad av vägdragningar på tre ställen. I modern tid har dessutom bunkrar anlagts i och intill vallen.

Skånelinjen - Per Albin-linjen

Ett modernt kustförsvar blev akut nödvändigt när andra världskriget bröt ut 1939. Utbyggnaden av Skånelinjen (eller Per Albinlinjen som den kommit att kallas efter dåvarande statsministern Per Albin Hansson) tog direkt fart och fortsatte under hela kriget. Försvarslinjen omfattade tre grundtyper; kulsprute-, kanon- och observationsvärn. I huvudsak var de ägnade åt flankerande eldgivning, det vill säga längs med stranden. Värnen kompletterades med signalstationer, skyddsrum och militära förråd.

Jordvallarna vid stranden öster om Skåre är den gamla skansen.

Trelleborg utsågs till en stödjepunkt som under alla förhållanden skulle försvaras. Inom kommunen fanns det sammanlagt 173 värn av olika slag. I staden rörde det sig om 37 värn, varav 15 fogades in i byggnadsfastigheter, samt därtill fyra friliggande skyddsrum. Två fasta batterier stöttade kustförsvaret längre inifrån land.

I staden är fortfarande flera bunkrar och värn fullt synliga. Mest iögonfallande är de kantiga eller runda, friliggande betongbyggnaderna, ursprungligen var de 19 stycken (varav nio är bevarade). Vid tiden var de ofta maskerade som skjul eller kiosker, med träpanel eller påmålad fuskdekor. I flera fall byggdes värn också in i befint-

liga källare eller garage till civila fastigheter. Avslöjande är sådant som de förstärkta murverken, observationsspringorna, de runda handgranatsrören och ofta lågt placerade smala skottgluggarna med kraftiga luckor, samt de tunga pansardörrarna. På bunkrarnas tak finns också ofta en observationshuv, som maskerats som lanternin. Bunkrarna var företrädesvis försedda med pansarvärnskanoner och granatkastare. Fastighetsvärnen var huvudsakligen lättare bestyckade, med kulsprutor och kulsprutegevär. Både sockerbruket och gum-mifabriken hade egna värn, som byggts in i fastigheterna.

Trelleborgs hamn var förstås hårdbevaktad. Hela tre kanonvärn kompletterades med flera kulsprutevärn och pansarvärnskanoner. Det fanns också 17 hinder placerade som en spärr kring hamnen, i form av betonghinder som kommit att kallas "draktänder" eller "betongpianon". Dessutom var hamnen så gott som invirad i taggtråd och i inloppet ankrade en båt fylld med sprängmedel upp. Ute på den östra hamnpiren anlades en minstation.

Under kalla krigets dagar, efter andra världskrigets slut 1945 och långt fram på 1980-talet kompletterades och moderniserades Per Albinlinjen med om- eller helt nybyggda värn, som kröntes med kanonförsedda stridsvagnstorn. Utmed Trelleborgskusten var det vanligt att bunkrarna höljdes med jord och sand och idag liknar de mest gräsbevuxna kullar.

Utöver värnen har också två fasta batterier kustartilleri funnits i Trelleborgstrakten, vid Gylle respektive Maglarp. Anläggningen nordost om Gylle skapades under andra världskriget och var maskerad som bondgård, med mätstation kamouflerad till silo, samt ankdamm och allt. Pjäsplatser i betong var utplacerade i landskapet. Batteriet kring Maglarps nya kyrka uppfördes i början av 1970-talet och bestod av tre kupolförsedda tornbrunnar för pansarkanoner samt en elledningstation.

Idag ligger stadsbunkrarna ofta inbäddade i grönska och tillsynes egendomligt placerade i ett förändrat stadslandskap. Vissa används som redskapsbodar. Fastighetsvärnen har övergått till att vara förråd, garage eller tvättstugor. Några av de bevarade värnen är dock invändigt intakta, med all invändig utrustning men utan bestyckning. Ett skyddsrum står kvar i hamnens östra delar, nära färjeläget. Draktänderna har numera fått funktioner inom strandskyddet, som utfyllnad och erosionsskydd, när de inte bara staplats upp på undanskymda platser i hamnområdet.

En omfattande avvecklingsprocess av Skånelinjen inleddes i slutet av 1990-talet. Markägare fick själva avgöra vad som skulle ske med berörda värn. Flera har plomberats och några har raserats (utöver de inom staden som redan rivits). Avvecklingen är fortfarande inte avslutad. Gården vid batteriet i Gylle finns kvar, om än i förändrat och demilitariserat skick. Pjäsplatserna där, samt tornbrunnarna vid Maglarp är igenfyllda med grus eller har plomberats. En rapport från Regionmuseet (2001) pekar ut två särskilda sträckor av värn som skyddsvärda, från Kämpinge till Albäcksåns utlopp samt vid Smyge.

Bunker väster om Smygebuk.

Järnvägar

En lång debatt föregick järnvägsdragningarna i Sverige. Å ena sidan behövdes stora transporteffektiviseringar och man ville följa tidens moderniseringar. Å andra sidan bekymrade man sig för det hälsovådliga i att färdas så ogudaktigt snabbt och att rälsen skulle stjälas av järngiriga bönder. Ett riksdagsbeslut slog dock fast att konstruktionsarbetena skulle sättas i verket. Utbyggnaden gick snabbt efter att de första stambanesträckorna öppnat för allmän trafik år 1856.

Skåne blev snart en av de järnvägstätaste regionerna och det sydvästra hörnet täcktes in av ett formligt nät av banor. I trakten fanns stora transportbehov utifrån jordbruksnäringarnas ökande industrialisering. Terrängen beredde inga svårigheter och markägarna, främst godsägarna, såg snart fördelarna med att släppa till mark och i utbyte få en station och stickspår. Också kyrkan som markägare jämte sockerbruken hade inflytande på lokaliseringen av banor och stationer.

Produktionen och distributionen av virke, spannmål, sockerbetor, mjölk och slaktdjur både ökade och nådde mer avlägsna och lukrativa marknader. Anläggandet av förädlingsindustrier stimulerades av de nya banorna och stationerna. Det fanns banor som hade över 70 procent av årsinkomsterna från sockerbruksverksamhet. Det uppstod flera mejerier, kvarnar, tegelbruk, kalk-

Ångtågen tuffade över Söderslätt och pilevallarna stod i snörråta led. Lok nr 7 och vagnar av 1906 års modell vid Fjärdingslöv, bansträckningen Lund - Trelleborg.

brännerier och slakterier i stationssamhällena och nära godsens. Följaktligen byggdes silos, magasin och fabriker, som jämte banvallarna gav en ny prägel åt landskapet.

Stationerna byggdes där det fanns tillräckligt rymlig plats, ibland mitt i befintlig by men lika gärna ett gott stycke utanför. Kring stationshusen samlades sådant som avträde, pumphus, ställverk, kolförråd, våghus samt trädgård eller park och bostäder åt järnvägens personal. Stationshuset ritades ofta av särskilt

anlitade arkitekter. Ibland blev stationshuset den mest betydande byggnaden i samhället och dess arkitektur bildade skola för utformningen även av annan bebyggelse.

Banbyggandet engagerade hundratals personer. Andelen heltidsanställda var relativt få, däremot tog lantarbetare gärna tillfälligt arbete mot en bättre lön. En del lämnade hembygden för att följa med till nästa banbygge. Rallarna inhystes i regel hos den bofasta befolkningen eller undantagsvis i enkla baracker.

De färdiga järnvägarna innebar också att personresandet ökade. Traktens folk fick nya vanor, kontakter och vyer. Tillfälliga hållplatser lades vid nöjes- och folkparker. Stationsinspektören – stinsen – eller stationsmästaren blev aktade invånare i orterna. Utanför stationsorterna blev banvaktarna och deras familjer nya inslag. De arbetade dagligen hårt med att kontrollera banans skick samt sköta grindarna och senare bommarna vid vägövergångarna.

Stationen i Alstad.

Stationen i Fjärdingslöv.

Inom nuvarande Trelleborgs kommun har det existerat hela sex bansträckningar. Dessa banor ingick inte i stambanenätet, utan byggdes av privata intressenter efter tillstånd, koncession, av kronan. Senare övergick ägandet av vissa banor till staten, framför allt under 1930-talet då depressionen skapade ekonomiska problem och bilismen samtidigt ökade. Fyra av bansträckningarna överlevde inte de moderna tiderna och bettransporterna på tåg försvann i mitten av 1950-talet. Råls och syllar revs upp, men här och där finns fortfarande banvall, stationshus och banvaktarstugor kvar. Häradsekonomiska kartan från 1910-1915 är en utmärkt källa till kunskap om bansträckningarna och stationslägena.

Grevebanan

Malmö-Ystad järnväg (MYJ)

Det privata bolaget Malmö-Ystads Jernvägsaktiebolag (MYJ) öppnade banan för allmän trafik i december 1874. Slottsherrarna utmed sträckan agerade medfinansiärer, markägare och styrelsemedlemmar, varför den kom att kallas "Grevebanan". Banan passerar genom den nordostligaste delen av nuvarande Trelleborgs kommun (mellan Svedala och Skurup) och det enda berörda stationsläget utgjordes av Näsbyholm (Tärnö), vilken byggdes 1876. År 1940 förstatligades banan och 1961 avbemannades stationen, för att 1970 helt läggas ned. Linjen trafikeras fortfarande av Pågatågen. Grevebanan är anmäld som bevaransvärd kulturmiljö av Länsstyrelsen.

Lund

- Trelleborg järnväg (LTJ)

Järnvägsaktiebolaget öppnade sträckan Trelleborg - Svedala - Lund (och senare vidare till Landskrona) i juli 1875. Inom nuvarande kommungräns fanns också stationerna Minnesberg, Alstad och Fjärdingslöv. Först 1898 öppnades stationen Trelleborg Nedre vid hamnen, dessförinnan fick ett magasin göra tjänst som station. År 1940 tog SJ över banan och 1960 lades den ned. Idag går delar av väg 108 på den gamla banvallen.

Böringe

- Östra Torps järnväg (BÖJ)

Denna bibana till Malmö - Ystad järnväg anlades av två skilda bolag. Sträckan Böringe - Anderslöv öppnades för trafik i början av 1884. Förlängningen Anderslöv - Östra Torp kunde öppna 1887 och då hade sträckorna redan slagits samman under samma bolag. Inom Trelleborgs nuvarande kommungräns fanns stationerna Anderslöv, Hönsinge, Jordberga, Klagstorp, Äspö och Östra Torp. Från 1950 var namnet Smygehamn, dit banan i själva verket sträckte sig. Jordbergas station gjordes dock mer påkostad och i Anderslöv byttes byggnaden ut på 1940-talet. I norr fanns mellan 1906 och 1940 en säsongsmässig hållplats för Grönalunds festplats och tivoli, ett populärt besöksmål för folk ända från Trelleborg och Malmö. År 1941 förstatligades banan. Från 1957 påbörjades en successiv nedläggning och all reguljär trafik upphörde 1974. Banan är idag helt bortriven.

Malmö - Trelleborg järnväg (MTJ)

Bansträckningen realiserades när flera godsägare släppte till marker och den kunde öppna 1886. Inom den nuvarande kommunen fanns stationerna Skegrie och Skytts-Tommarp, som båda är rivna. Banan slutade i Trelleborg Övre, som idag motsvaras av busstationen. Från Övre drogs en anslutning till Trelleborg Nedre. Malmö - Trelleborg järnväg togs över av SJ 1943. Från 1960 kördes ingen trafik på sträckan Vellinge - Trelleborg

Övre och spåren är borta. Mellan Trelleborgsstationerna revs de år 1984.

Trelleborg - Rydsgård järnväg (TRJ)

Banan byggdes ut i ett par faser. MTJ stod bakom bolaget som inledningsvis drev sträckningen Trelleborgs Nedre till Klagstorp. 1994 skildes bandelen ut och såldes till nybildade Trälleborg - Rydsgårds Järnvägsaktiebolag. År 1895

kunde förlängningen till Rydsgård öppnas för allmän trafik. Inom den nuvarande kommungränsen fanns stationerna Gislöv, Simlinge, Södra Åby, Vallby och Beddinge. Därutöver nyttjades Klagstorps station, som i början dock ägdes av BÖJ. Järnvägen karakteriserades som en typisk "sockerbruksbana". Staten köpte sträckningen 1943. Trafiken lades ned 1974 och så sent som 1997 revs de sista spåren. Mellan Gislöv och Trelleborg ligger banvallen fortfarande kvar.

Kontinentalbanan Malmö - Kontinentens järnväg (MKontJ)

Tack vare MTJ fanns det en järnvägsförbindelse mellan Malmö och Trelleborg. Trots det gavs koncession till ytterligare en bana, dock med östligare sträckning. MKontJ gjordes extra påkostad och skulle svara för den långväga trafiken ut i Europa. Banan öppnades för trafik 1898 och inkluderade stationer i Slägarp och Skytts Vemmerlöv. Banan slutade i Trelleborgs

Klagstorps gamla station.

hamn i en nybyggd, riddarborgsliknande Centralstation, Denna stängdes för trafik 1973 men finns alltså kvar. Här fick resenärerna själva byta till färjan till kontinenten, men 1909 förstatligades banan och samtidigt sattes den första tåg färjan in. Centralstationen kompletterades med en färjestation, Trelleborg F. År 1970 ändrades bansträckningen kring staden till en något östligare dragning. 1973 upphörde den lokala persontrafiken, men banan trafikeras alltså av gods- och kontinentpersontrafik. Utan tvekan ledde MKontJ till att lönsamheten sjönk på LTJ och MTJ och bidrog därmed till dessas nedläggning.

Höbanan vid Näsbyholm

Utöver de fastare banorna fanns åtskilliga stickspår, in mot till exempel socker- och tegelbruk, och det fanns också temporära, fristående småbanor. Ett känt exempel är den 3,5 kilometer långa, så kallade "höbanan" vid Näsbyholm. Denna anlades redan 1860 och bestod av lätt räls som lades ut över den nyligen utdikade sjöbotten, som ännu inte kunde bära körvägar och tunga vagnar. Banans lätta vagnar sköts troligen en och en, för hand över banan. Banan var kortlivad och revs bort när sjöbotten torkat upp och förvandlats till jordbruksmark.

En järnvägsbro har sparats vid Källstorp.

Stationsbyggnad i Vallby.

Den begynnande industrin

Trelleborgstrakten ger kanske främst associationer till jordbruk och havsbruk. I århundraden har människorna disponerat sina liv utifrån vad markerna och havet här kunnat ge; småskaligt, närproducerat och i stor utsträckning närhanterat. Genom handel, skatter och tullar fördes en del av produktionen utanför området och tunnor med nedsaltad sill och spannmål fraktades till marknader med långväga omsättning.

Under tidens lopp sammanfördes viss produktion. Man kan kalla det proto-industrier eller en slags tidig industrialisering. Hit räknas kvarnar och tegelbrännerier, som förstas anlades nära själva råvarukällorna ute på landet. Den egentliga utbyggnaden och industrialiseringen tog fart under 1800-talet, i takt med att reglerna för näringsidkande lättade och jordbruket effektiviserades. Mejerier, sädesmagasin och kalkugnar blev nya inslag på landsbygden. Lokaliseringen var fortfarande nära råvarorna, men även distributionsledet började prägla bilden. Utbyggandet av järnvägsnätet tog hänsyn till lokaliseringen av redan befintliga produktionsplatser för placeringen av spår och stationer. Men stationerna i sig attraherade också etableringen av industrier och magasin. Sockerbruk och tegelbruk propsade på egna stick-spår eller stationer.

Tidigare krukmakeri i Skegrie.

Långt ifrån allt bekostades av företag eller besuttna enskilda personer. Det var länge vanligt att intressenter gick samman i föreningar, för att lösa kostsamma eller komplicerade projekt. Många ekonomiska sammanslutningar var knutna till jordbruk, såsom el-, mejeri-, slakteri- eller frysandelsföreningar. Flera av inrättningarna gavs en påkostad och representativ utformning, speciellt under slutet av 1800-talet

och början av 1900-talet. Med solida, ibland arkitektritade byggnader visade man det värde man satte på den spirande företagsamheten. Senare byggnationer har i regel fått en mer funktionellt inriktad, allmänt industriliknande utformning.

Under 1900-talet och framför allt dess senare halva skedde stora organisatoriska förändringar av samhället. Idag är

flera av industrierna och institutionerna centraliserade till tätorten Trelleborg. På landsbygden finns dock ofta byggnaderna kvar och påminner om äldre tiders verksamheter. Det kan dock vara svårt att finna uppgifter om dessa företag, speciellt rörande den jordbruksrelaterade industrin som länge räknades som en binäring och inte en egen gren.

Möllor

Kvarnar hör till världens äldsta maskiner. Det dröjde innan innovationen nådde Skåne, men man menar att det var munkar som förde hit kunskapen. Kanske låg traktens första kvarn inne i staden. Flera kvarnstenar har påträffades nordost om gråbrödraklostret och det vattendrag, Bastarännan, som rann ned här bör ha utgjort kvarnränna. Det var alltså en vattendriven kvarn, vilket var den i äldre tider förekommande typen. Det är oklart hur många skvator (med liggande vattenhjul) eller hjulkvarnar (med stående vattenhjul) det kan ha funnits i Trelleborgstrakten. Här finns inte de optimala förutsättningarna för vattenkraft, men dokument från 1600-talet nämner vattenkvarnar i Hemmesdynge, Källstorp och Gärdslov.

Förutsättningarna för att utnyttja vindkraft var däremot utmärkta. Förmodligen låg de flesta kvarnarna i slättlandskapet - i backlandskapet kunde vindarna bli byiga och opålitliga. Skånes första väderkvarnar byggdes på 1300-talet. De kallas stubbamöllor, efter byggnadssättet där kvarnhuset monterades som på en kraftig stolpe - stubben. Hela huset vreds för att passa vindriktningen. Under 1700-talet började de första hättkvarnarna, vanligen kallade "holländare", att uppföras i Skåne. Här var huskroppen fast och det var bara takdelen med vingarna - hättan - som kunde vridas.

Det är oklart hur många vindmöllor som egentligen har funnits i trakten genom tiderna. Kvarnkommissionens lista från 1698 tar upp 23 väderkvarnar, varav fem inne i Trelleborg. Det fanns alltså inte kvarnar i alla socknar. Under 1800-talet uppfördes emellertid fler kvarnar och det hände att socknar hade såväl stubbamölla som holländare i bruk samtidigt. De sista möllorna byggdes i början av 1900-talet, men då var deras tid redan räknad. Den mer lukrativa sockerbetsodlingen skuffade undan spannmålsodlingen, allt fler ville ha köpebröd och köpemjöl, distributionen förändrades och skördarna fördes i stället till de nya, stora, effektiva ångkvarnarna.

Man kan titta på äldre kartor och se markeringar för kvarnar. Fornlämningsregistret tar upp tio poster med "uppgift om plats för...". Idag står ibland holländarnas stenbyggda nedre delar kvar, medan träöverbyggnaden är borttagna. Sex möllor har aktsamt bevarats och berikar landskapet kring Trelleborg. Ideella föreningar vårdar byggnaderna och mekaniken. Åtminstone någon gång under året, på möllans dag i juli, brukar kvarnarna hållas öppna för besök och vingarna snurrar åter över slätten.

Tubbarps mölla, vid väg 101, norr om Jordberga, är en stubbamölla. Antagligen byggdes den på 1650-talet, men stod ursprungligen vid Haglösa. Sin nuvarande placering, som för övrigt är på en utplanad förhistorisk gravhög, har den fått först på senare tid.

Holländaren i Norra Grönby.

Möllegården och jordholländaren nordväst om Skegrie.

Kvarnen och kyrktornet höjer sig över Södra Åby.

Stubbamöllan Tubbamölla, norr om Jordberga.

Skegrie mölla ligger nordväst om byn. I början av 1800-talet byggdes här en stubbamölla, som dock brann ner i slutet av seklet. År 1897 stod holländaren klar på dess plats. Utseendet är lite speciellt, eftersom kvarnen saknar fot - modellen kallas också jordholländare. 1947 upphörde verksamheten i kvarnen och numera har Skytts Härads hembygdsförening hand om både möllan och den intilliggande möllegården. Skegrie kvarn är byggnadsminne.

Södra Åby kvarn är en stubbamölla som byggdes 1682. Det har dock funnits en föregångare som genom historiska dokument är känd till 1569. År 1940 lades driften ned.

Magasin och silobyggnader

Större magasin för förvaring av jordbruksprodukter var i äldre tider förbehållna godsens, huvudgårdarna och i vissa fall kyrkorna. Även i städer med handelsrättigheter kunde det finnas lagerhus av olika slag. Inne i Trelleborgs stad har det funnits flera stora magasin som tillhört de olika handelsgårdarna. Dessa har alla legat nere vid stranden, oftast i nordsydlig riktning. Flera magasin är dock uppförda först efter det att Trelleborg återfick sina stadsrättigheter 1867. Ett exempel är det som idag fortfarande kallas Ångkvarnen men som i själva verket var kvarnens spannmålsmagasin.

Kyrkoköpinge mölla uppfördes 1873 och togs ur kommersiellt bruk först 1972. Den byggdes som ersättning för en stubbamölla, som revs samma år som holländaren restes.

Norra Grönby mölla, även kallad Krattamöllan, är en ståtlig femvånings holländare, som byggdes 1890 som ersättning för en mindre holländare. År 1958 slutade man driva kvarnen med vindkraft och övergick till dieselmotor. Den svåra stormen hösten 1967 gick hårt åt möllan och verksamheten upphörde.

Sandmöllan ligger norr om Hedvägen och öster om Lundavägen, infarten till Trelleborg. Denna stubbamölla lär ha byggts redan på 1600-talet. Sandmöllan ägs av Trelleborgs kommun.

Köpmansmagasinet öster om Smygehuk.

Silolanläggningen i Södra Åby skyltar upp för säsongens spannmålmottagning.

Strax öster om hamnen i Smygehuk ligger det så kallade Köpmansmagasinet. Detta är en av fyra handelsgårdar som byggdes i trakten av handelsmän från Ystad och Malmö. Officiellt skulle det användas som spannmålsmagasin, men under Napoleonkrigen och dess handelsblockader lär det också ha kommit till användning som omlastningsplats för kapade laster och smuggelgods. Den stora, två våningar höga byggnaden, med för magasin karaktäristiska små och regelbundna fönster, är idag vackert vitkalkad. Byggnaden används som turistbyrå, för konstutställningar och som restaurang.

Spannmålsmagasin var känsliga miljöer, med stora krav på luftning, torkförhållanden och lastning. En silo är en effektiviserad anläggning, som torkar, rensar och lagrar spannmål. Byggandet av silos fick fart efter andra världskriget, i takt med att jordbruket rationaliserades. Exempelvis blev mekaniserade skördetröskor allt vanligare och de allt större skördarna krävde omhändertagande. Vissa gårdar satsade på egna silos, men i regel gick man samman i lantmannaföreningar och lät uppföra större anläggningar.

Tidigare har det funnits silos i till exempel Skegrie (där skolan står idag) och Värlinge. Östra Klagstorp, Södra Åby och Alstad är orter som idag står med stora anläggningar. Omfattningen illustreras av exempelvis den 60 meter höga silon i Östra Klagstorp. Anläggningen byggdes 1967 av bland annat 3600 kubikmeter betong och 35 mil armerings-

järn. Tanken var att den skulle ta emot drygt 11 000 ton spannmål, men idag hanterar man över 20 000 ton årligen. Men redan tidigare fanns en hög lagerbyggnad i Östra Klagstorp. Under första världskriget identifierade en statlig kommission behovet av beredskapslagring av livsmedel. Efter utredningar byggdes sammanlagt nio lagerhus, varav ett förlades i Östra Klagstorp. Samtliga utformades i princip enligt samma ritning, där en av Sveriges mest framstående arkitekter, Gunnar Asplund, stod för den exteriöra utformningen. Husen uppfördes i trä, var sex våningar höga och dimensionerade för att ta emot 4000 ton spannmål. Lagerhuset i Klagstorp eldhärjades och togs ur drift samt revs i början av 1990-talet.

Mejerier

Skåningarna har alltid hållit mjölkdjur, men någon större mejeriindustri aktualiserades inte förrän på 1870-talet. Man hade då blivit skickligare ifråga om kyltekniker, och innovationer i form av separatorn och pastöriseringen förenklade hanteringen av produkterna. Under årtiondena kring sekelskiftet användes ångmaskiner i driften, men mellan 1930- och 1950-talet installerades elkraft i de flesta mejerier.

I början existerade de flesta verksamheterna i form av enstaka uppköps- och herrgårdsmejerier. Utvecklingen gick dock fort och redan på 1890-talet fanns 200 mejerier i Malmöhus län.

Mejeriet i Västra Värlinge.

Mejeriet i Källstorp.

Kring sekelskiftet blev det allt vanligare med andelsmejerier, där lantbrukarna själva ägde andelar och fick del av eventuell vinst. Det var kort avstånd mellan producent och förädlare - mjölken hämtades vid mjölkborden utmed vägarna, av hästdragna vagnar eller så småningom lastbilar, och fraktades några kilometer till närmaste mejeri.

På 1800-talet var mejeriet kombinerat med bostad för mejeristen med familj. Den äldre byggnadsstilen, från slutet av 1800-talet och början av 1900-talet, är ganska likartad, de byggdes enligt tämligen standardiserade ritningar, ofta komna från samma företag som levererade maskineriet. Det var byggnader i rött eller gult tegel, med dekorationer i kontrasterande färger. När funktionalismen slog igenom blev det vanligt att byggnaderna putsades och ströks vita, kanske för att markera verksamhetens renlighet. Taket kunde vara belagt med papp eller senare eternit och krönt av lanterniner och höga skorstenar. Till miljön hörde lastkajer med skärmtak och ishus samt senare också separata bostadshus. På 1930-1940-talen byggde man ofta till en speciell ostkällare.

I takt med att mejerinäringen rationaliserades lades flera mindre mejerier ned, inte minst under krigsåren på 1940-talet. År 1964 bildades Skånemejerier och kring 1970 fanns endast ett tjugotal mejerier kvar i drift. Flera av de gamla mejerierna fick, åtminstone en tid, andra funktioner, såsom andelsfrysar, tvätterier, badstugor med mera.

I Västra Värlinge står fortfarande den gamla mejeribyggnaden kvar. Verksamheten startade år 1893. Byggnaden är i gult tegel med dekorationer av rött tegel - i princip helt i enlighet med standardritningen från C. Holmbergs Mekaniska Verkstad i Lund, som antagligen också levererade dess maskineri. Verksamheten fortgick till 1943. En kort tid lär byggnaden ha hyst en chokladfabrik, men 1947 övergick verksamheten till andelsfrys - en av landets absolut första. Numera disponeras byggnaden som privatbostad.

I Källstorp är det gamla mejeriet idag putsat och målat i gulvitt, men det ska ursprungligen ha varit uppfört med röd tegelfasad. Enligt uppgift ska det ha startats 1908 eller 1912, men den nuvarande ägaren har funnit bjälkar med årtal från slutet av 1800-talet. Det förefaller inte uppbyggt enligt "standardritningen", utan har antagligen byggts ut i omgångar. I östra delen har det varit bostäder för mejeristen med familj och elever. I den västra delen av byggnadskomplexet är de gamla fönstren bevarade, liksom en lastkaj, men till exempel skorstenen är riven och bostadsdelen förändrad. Verksamheten upphörde på 1940-talet. Senare har byggnaderna använts bland annat som marsipanfabrik och verkstad.

Mejeriet i Anderslöv låg i södra delen av orten, utmed Västergatan. Verksamheten lär ha funnits i privat

Kampanjen i full gång. Leverans av betor till Jordberga sockerbruk.

regi redan i mitten av 1800-talet. Mellan slutet av 1800-talet och 1956 fungerade det som andelsmejeri, varefter det en tid använts som bland annat grönsaks- och potatisskaleri samt senare hyst konsthantverkare.

Enligt Häradskartan från 1915 fanns det även mejerier i Västra Vemmerlöv och Fjärdingslöv - byggnaderna är fortfarande bevarade om än förändrade. Dessutom fanns ett mejeri mellan Alstad och Klörup, där väg 101 och 108 idag möts i en rondell. Dessa byggnader lär sedermera ha hyst åtminstone konfektyrtillverkning, bland annat det välkända och mycket uppskattade tuggummit Riff. Det ska också ha funnits mejeri i Klagstorp.

Sockerbruk

Det vita sockret har en relativt kort historia. Först på 1700-talet upptäckte man att betor innehåller en smärre procent socker samt att de kunde förädlas. Under Napoleonkrigen fick framställningen av socker från betor fart - handelsblockader gjorde att rörsockerimporten avstannade och sockerbetans värde höjdes. Själve Napoleon ska ha beordrat sina ingenjörer att uppfinna ett sätt att framställa kvalitativt socker av den egentligen illasmakande saften av sockerbetor. Experimenten lyckades, produkten utvecklades och snart blev vitt socker högsta mode.

På 1830-talet anlades de första betodlingarna i Sverige, men odlingen

Dammarna vid Jordberga sockerbruk.

och processandet tog fart först under 1880-talet. Skattelindringar, jordbrukskris och järnvägsbyggandet gynade sockerindustrins framväxt. Det förekom specialiseringar, såsom råsockerbruk, raffinaderier för förädling av råsocker, strösockerbruk och saftstationer. Dessa framställde råsaft som gick vidare till sockerbruken för vidare bearbetning.

Under den intensivare delen av säsongen kunde flera hundra arbetare per fabriksvara inblandade i kampanjen, för att inte tala om arbetet ute på fälten. Gödsling, gallring, hackning och upptagning av betor sysselsatte inte minst

kvinnor och barn, medan lastning och körning mer föll på männens lott. Till de stora gårdarna kom arbetare vandrande, många kom från utlandet och fick ofta gemensamt beteckningen "galizier". Doften av betmelass, ruttande blast och kolrök (innan elektrifieringen kom) spreds över nejden. Från skorstenarna stod dygnet runt tjocka plymer av rök och ånga och nattetid var fabriken strålande upplysta - under kampanjerna pågick arbetet i det närmaste dygnet runt och överallt drog transporter fram. Under resten av året var det kanske bara några tiotal fast anställda kvar, som skötte om utrustningen och förberedde nästa kampanj.

Sockerbruket i Trelleborg.

Bruksområdena växte med lastramper, vågar, silos, kolförråd, kalkförråd, kontor, betlador, höga skorstenar, i vissa fall arbetarbostäder och så vidare. Fabriken lades nära vattendrag. Dessa dämades upp till dammar, eftersom vatten är väsentligt i bearbetningsprocessen. Tillfartsvägarna förstärktes ofta med stenbeläggning för att tåla transportintensiteten. Stickspår och stationer drogs fram till bruken.

Från att varit ett spannmålsproducerande Söderslätt med gott om betande boskap bredde snart vidsträckta betstycken ut sig. Kommunen kom att rymma två anläggningar, Trelleborgs och Jordberga sockerbruk.

Trelleborgs sockerfabrik startade 1887 och blev stadens första stora industri. Fabriken låg på Kattebäckshejdan vid Bryggaregatan. Väster om gatan låg de stora byggnaderna, medan mottagningen av betor skedde på östra sidan. Kontorsbyggnaden låg på hörnet vid Gråbrödersgatan. Fabriken dimensionerades för att hantera 200 ton betor om dygnet under respektive kampanj, men redan i slutet av 1800-talet processades ungefär 500 ton betor om dygnet, och de nära 400 kampanjansställda arbetade tio timmar om dygnet vardera i flera skift. Kring 1950 närmade sig produktionen 2000 ton betor om dygnet och man satsade knappt 350 anställda.

Rivningen av Jordberga sockerbruk i full gång.

Vid årsskiftet 1955-1956 lades verksamheten ned och fabriken lades i malpåse. På 1980-talet fanns önskemål om att bygga fler bostäder i staden, varpå tomtens hamnade i fokus. En dokumentation av sockerbruket genomfördes, varefter byggnaderna inom kvarteret Gröningen togs ned. Inför bostadsbyggandet gjordes arkeologiska undersökningar av marken. Inte nog med att det fortfarande fanns spår efter sockerbruket, man hittade också resterna efter stenåldersboplatser, en vikingatida ringborg - en trelleborg - och spår av hus från den medeltida staden. Så sent som 2004 revs ytterligare rester av sockerfabriken, denna gång öster om Bryggaregatan i kvarteret Betan, för att ge plats åt fortsatt byggande.

Jordberga sockerbruk byggdes 1890-1891, efter att Jordberga gods ställt mark till förfogande. Röda tegelbygg-

nader, med material från Oxie och Börringe tegelbruk, med höga, spröjsade glasfönster uppfördes i anslutning till den tidigare byn Lilla Jordberga. Byggekostnaden ska ha uppgått till cirka 950 000 kr. Så småningom anlades stora dammar norr om fabriksområdet, arbetarbostäder byggdes för den fastare personalen liksom en skola för deras barn. Vägarna in till sockerbruket belades med sten, vägen mellan godset och bruket är fortfarande belagd med smågatsten. Ett stickspår drogs hit redan från start, men järnvägen lades ned 1974.

Under den första kampanjen 1891 processades sammanlagt 27 000 ton betor. På 1930-1940-talet arbetade uppemot 700 personer vid bruket. På 1960-talet hade flera andra sockerbruk lagts ned och Jordberga fick ta emot allt mer betor. Hanteringen krävde en hel del

utbyggnader och förändringar av fabriken och dess omgivning. Under höstarna i början av 1960-talet kom 250 000 ton betor in till bruket från närmare 2000 odlare, vilket resulterade i 35 000 ton råsocker. Vid den här tiden sysselsatte bruket ungefär 200 personer under kampanjerna.

Driften av sockerbruket lades ned så sent som år 2000. Kort därefter föreslogs att bruket skulle byggnadsminnesmärkas. Länsstyrelsen bedömde dock att det fanns få kvarvarande och oförändrade äldre byggnader, varefter ägaren Danisco Sugar i augusti 2008 lät påbörja en rivning av merparten av anläggningen, både fabriken och arbetarbostäder. Endast en del lagerbyggnader i områdets utkant lär komma att kvarstå. Planer för en biogasanläggning på platsen är långt framskridna.

Tegelbruk

Moränleran avsattes under istiden för cirka 13 000–20 000 år sedan. Den ligger förhållandevis ytligt och tillgängligt, är rikligt representerad i Trelleborgstrakten samt lämplig för att tillverka såväl kärll som tegel. Sistnämnda är alltså en av lera formad och bränd produkt, såsom murtegel, väggtegel och tegelrör. Tumregeln är att kalkrik lera ger gult tegel, medan järnoxidhaltig lera ger rött. Genom att variera syretillförseln vid bränningen nyanseras färgerna i grönt, brunt och svart.

Användningen av råsten - eller lersten; alltså obränt tegel - är känd sedan 12000

Vackra valv inne i ugnen på Tegelberga tegelbruk.

år tillbaka. Sedan åtminstone 4000 år har man förstätt sig på att också bränna tegel. I Sverige kom tegel i bruk under slutet av 1100-talet. I stora delar av Skåne fanns råvarutillgången in på knutarna. Arkeologiska utgrävningar i Trelleborg har visat att man redan i mitten av 1200-talet, när staden byggdes, använde tegel och lersten i privatbostäder. Produktionen av tegel gick dock i första hand till kyrkor och gods - den första tiden låg antagligen tillverkningen i händerna på kyrkan och kronan, som kunde få fram kapital och kunskap i tillräcklig utsträckning. Tillverkningen skedde vid mindre bruk, som ofta var så förknippade

med respektive byggprojekt att de startades samtidigt och lades ned när bygget stod klart. Ett exempel kan vara Gärdslöv, där historiska källor från 1500-talet nämner "Thelmusse ageren". Kanske kan ett tegelbruk här knytas till Gärdslövs borg?

Skåne har en stark tegelbyggertradition, både i städer och på landsbygden. Tegelbyggda bondgårdar var dock i äldre tider en sällsynthet. Under 1800-talet blev efterfrågan allt större och en mängd tegelbruk anlades nära lämpliga lertäktsområden. Tillverkningen krävde plats för formningen av det hand- eller maskinslagna teglet, detta skulle sedan torkas och

Tegelberga tegelbruk, med ugnshuset och skorstenen.

slutligen brännas. Det var alltså praktiskt om det också fanns god tillgång på bränsle. Höga skorstenar och stora, tegelbyggda komplexa byggnader i form av ringugnar och tunnelugnar karakteriserar bruken.

Under perioden 1850-1993 har det funnits åtminstone åtta tegelbruk inom nuvarande Trelleborgs kommungränser. Vid ett par av dem står fortfarande byggnader kvar.

Tegelladan och skorstenar vid tegelbruket i Minnesberg.

Skegrie tegelbruk, kallat Brassebäck, låg söder om byn. Bruket hade flera ägare och var verksamt cirka 1870-1890. Den årliga produktionen låg på cirka 1,5 miljoner tegelvaror; till exempel ska Häslövs kyrka vara uppförd i gult handslaget Brassebäckstegel. Idag ligger fortfarande den så kallade Tegelgården i Skegrie på samma plats, men av bruksmiljön är inte mycket bevarat. Vid Domme, mellan Fru Alstad och Börringesjön, fanns åtminstone på 1850-talet ett tegelbruk. Tegelbruket vid Marieberg, norr om Västra Alstad, var verksamt under 1850-talet och 1880-1890-talen. År 1893 sysselsattes 42 arbetare. Ståvejö tegelbruk låg norr om Anderslöv och var verksamt mellan 1918 och 1940-talet. Järnvägen Börringe - Östra Torp betjänade bruket med transporter. Sjöviks tegelbruk startades av riksdagsmannen Sjölin. Det låg vid Stavstensvägen och var i drift mellan 1868 och 1930. Bruket revs 1934 efter att en storm rivit ned tegelladorna. Årsproduktionen uppgick till cirka en miljon gula tegelvaror. Trelleborgs tegelbruk låg vid Flaningen, där dagens vattendammar i själva verket är spår efter lertäkterna. Här slogs gult tegel mellan mitten av 1800-talet och fram till 1910. Observera att Trelleborgs Tegelbruks AB, som bildades 1897, hade sin produktion i Östra Greve.

Vid Tegelberga, nordost om Alstad, står alltjämt ugn och skorsten i vackert murat, rött tegel, kvar efter bruket. Det ska ha grundats 1850 och varit i drift fram till 1940, och man framställde en halv

miljon tegelvaror årligen. Exempel på produktionen är inmurad i den nuvarande gårdens längor.

Minnesbergs tegelbruk ligger inbäddat mellan kullarna i kommunens nordligaste delar. Här anses tegelbränning har försiggått på en gård sedan slutet av 1700-talet, men år 1888 tog aktiebolaget över driften. Vid sekelskiftet 1900 hade man ett hundratal anställda vid två fabriker som låg bredvid varandra och år 1913 var exempelvis produktionen uppe i 7 miljoner tegel, i början endast rött, så småningom också gult. Bruket lades ner så sent som 1993. Runt om i Skåne och övriga Sverige är åtskilliga byggnader uppförda med tegel från Minnesberg, som ansågs som något av det finaste tegel man kunde få tag på. Exempelvis är Fuglie och Bunkeflo kyrkor uppförda i Minnesbergstegel, liksom Söderslättsgymnasiets gamla byggnad och även "Bryggeriet" i Trelleborg. Husen i byn Minnesberg är i huvudsak byggda i tegel och de gamla arbetarlängorna strax intill bruket är vackra, välhållna och kulturhistoriskt värdefulla. Idag finns ett tiotal byggnader från olika tider inom området och ett par höga skorstenar minner om tider av produktionen av det röda teglet. Invändigt lär byggnaderna vara ganska förändrade medan större utvändiga förändringar än så länge har fått anstå. De gamla lertäkterna uppe på backarna söder om byn har återskapats som dammar.

*Vänster: Kalkugnen vid Smygehuk, med köpmansmagasinet i bakgrunden.
Höger: Kalkugnar och våghus öster om Östra Torp.*

Kalkugnar och kritbruk

I takt med att murade hus och eldstäder med skorstenar blev allt vanligare, blev också kalkbränningen ett allt viktigare hantverk. Kalken användes för att putsa och vitmena husväggar men det fungerade också som jordförbättring eller för att gödsla fiskdammar. Enligt gammal tradition skulle man varje år inför pingst se till att få "vitta" husen. En utmärkt regel att följa än idag, kalkar man senare karbonatiserar kalken för fort och blir inte lika hållbar på husväggen.

Kalk är en del av det skånska landskapet, inte minst här längst nere i söder. Nerät Smygehuk går kalkberggrunden i dagen, och här har det varit lätt att bryta kalksten

(även kallat limsten). Stenen skulle sedan brännas och processas. Kalkugnarna var i regel byggda som kupoler, av tegel och flinta och med kolhus på baksidan. Man eldade med ved och torv och senare också med kol. Att bränna en laddning tog cirka 40 timmar.

Vid Östra Torp finns flera gamla kalkbränningsugnar bevarade, främst kupolugnar. Här finns också kalkbrott, slaggberg, kalklada samt en mera industriell, dock aldrig använd ugn. Det finns också uppgifter om kalkugnar inne i Trelleborg, och en ugn låg strax väster om Skåre - här står en så kallad kalklada alltjämnt kvar. Det lär ha funnits ytterligare en ugn i Smygehamn. Den äldsta

bevarade ugnen, från 1850-talet, står nära stranden öster om hamnen vid Smygehuk. Denna ugn inköptes 1891 av sockerbruket i Jordberga, som använde kalk i sina framställningsprocesser. Hamnen i Smygehuk är faktiskt konstruerad utifrån hålet efter det tidigare kalkbrottet.

De tidigaste kalkugnarna uppfördes i början av 1800-talet, men det var i samband med att järnvägarna anlades under andra halvan av 1800-talet som verksamheten blev närmast industriell. Dels kunde bränsle föras till brännugnarna, dels kunde produkterna föras ut till marknaden. År 1883 var 83 personer sysselsatta inom kalkbränneriindustrin. År 1938 hade det ökat till ett hundra-

tal personer men 1951 skedde den sista bränningen och kalkugnarna lämnades att förfalla. På 1980-talet gjordes emellertid en dokumentation och 1993 började åtta av ugnarna renoveras. Vid Östra Torp ligger ugnarna stilt på rad, med skorstenar och kupoler vitmenade och välhållna. Kvarvarande kalkugnar är idag registrerade som fornlämningar.

Mellan sekelskiftet 1900 och slutet av 1940-talet, låg det ett kritbruk nordväst om Önnarp vid Ulricelund. Ämnet användes som pigment och bindmedel, främst i färgframställning. I slutet av 1960-talet brann anläggningen ned, men en vägskylt minner ännu om den gamla verksamheten.

Kalkbrott och kalkugnar öster om Östra Torp.

Smedjor och verkstäder

I det gamla bondesamhället var smedyrket det tredje största hantverket. I princip varje by hade smedja, i form av en eller flera sockensmedjor eller bysmedjor. Det förekom också att gårdarna hade en egen liten smedja, detta framför allt efter skiftesreformerna, när gårdarna hade flyttats ut ur bygemenskapen. Smedjorna var ofta små och enkla byggnader, byggda i korsvirke eller natursten. Fönstren var i regel få och små, eftersom ljusinsläpp försvårade bedömningen av det

upphettade järnets glödande nyanser. Smedjorna lades för brandfarans skull gärna i utkanten av övrig bebyggelse.

När industrialiseringen sköt fart under mitten av 1800-talet började fabriker och större verkstäder tillverka smedens tidigare produkter, yxor, spik, knivar, beslag och liknande. Under den här tiden tillkom också nya redskapsformer och smidesföremål. Bysmederna sattes under hård konkurrens och flera verksamheter tvingades lägga ner eller förändra inriktningen. En del smeder tog

Smedjan i Gislöv.

helt enkelt täten i utvecklingen och startade själva verkstäder och fabriker. Detta ledde förstås till förändringar i byggnaderna, som blev större och fler. De nya husen uppfördes i tegel och utöver verkstad kunde det finnas kontor och kolförråd.

Efter kriget omvandlades flera smedjor och verkstäder till bilverkstäder - ungefär en femtedel av verksamheterna fick på så vis fortsatt liv, men de är i regel så ombyggda och förändrade att det är svårt att spåra den ursprung-

liga smedjan. I Västra Värmlinge ligger en sådan smedja som gjorts om till mekanisk verkstad. I flera byar och orter har den gamla smedjan bevarats, men byggts om till privatbostäder eller kanske café, affär eller galleri. Ibland har man satt upp en skylt på huset, som framhåller dess historia, såsom i till exempel Lilla Beddinge eller Södra Åby. I Klörup ligger den välbevarade smedjan tvärs över vägen från det gamla häradshäktet.

Till nytta och nöje

I äldre tider sköttes det vi idag kallar samhällsfunktionerna i huvudsak i mindre skala, och inom byarna. Sockenstämman var minsta instans för "motionerande" och beslutsfattande. Större frågor eller tvister togs upp av tinget, som hölls häradsvis några gånger om året. Eventuell undervisning, läsning, sköttes ofta av klockaren och den sjukvård som krävdes hade kloka gummor eller gubbar samt jordemodern (barnmorskan) hand om.

Under loppet av 1800-talet kom allt mer lagstiftning kring sociala och samhällsliga funktioner. I vissa fall innebar det pålagor, exempelvis undervisningsplikter. I andra fall samverkade de nya lagarna till lättnader, det blev exempelvis enklare att bilda banker. Man kan säga att häkten, tingsstugor, fattighus, skjutshåll och avrättningsplatser hör till de äldre företeelserna. Under 1800-talet byggdes skolor och sjukhus upp och så småningom tillkom brandstationer, transformatorstationer, vattentorn, ålderdomshem och kommunalhus. Hit kan också räknas banker, busshållplatser och nöjesanläggningar - företeelser som verkat samlande för bygdens folk.

I landsbygdsorterna finns ofta byggnaderna kvar och vittnar om äldre tiders verksamheter. Det kan dock vara svårt att finna uppgifter om vissa verksamheter, exempelvis skolor, banker och postkontor. Dessas antal och storlek

Skolan i Alstad.

har av naturliga skäl ofta varierat och tillfälliga lokaler har använts en tid för att sedan läggas ned.

Skolor

I den svenska kyrkolagen från 1686 stadgades för första gången allmogens rätt till undervisning. Ibland skötte socknens präst sysslan, men ofta var det klockaren som agerade lärare. Undervisningen bedrevs i regel på gårdarna enligt ett ambulerande system. Utöver kyrkans större eller min-

dre nit att hålla med undervisning var det - kanske särskilt i Skåne - vanligt att gods inrättade yrkes- och folkskolor. Ett sådant exempel är skolorna i Jordberga.

År 1842 antogs folkskolestadgan följt år 1849 av läroverksreformen, som båda underströk undervisningsplikterna och att skolan skulle gälla för alla. Skolbyggnandet tog fart och i detta spelade skiftesreformerna in. När byarna splittrades blev det komplicerat att sköta undervisningen från gårdarna. I stället uppfördes särskil-

da folkskolebyggnader, så småningom ofta med separat undervisning för de yngsta i småskolor. Fortfarande poängterades anknypningen till kyrkan, genom att skolan ofta lades nära denna. Det var vanligt att de byggdes i tegel och det går alltfjämt att ana sig till skolfunktionen i och med byggnadernas ofta höga fönster och markanta uppdelningar i pojk- respektive flicksida. Också andra byggnader kan hör till miljön, såsom dass, lärarbostad, vaktmästarbostad och så småningom rentav gymnastik- och slöjdsalar.

Gamla skolan i Grönby.

Gamla skolan i Skegrie.

Det har förstås funnits en mängd skolor i Trelleborgstrakten, men ibland kan de vara svåra att spåra och följa eftersom mycket har förändrats genom tiderna. Ett enkelt sätt att vaska fram lokaliseringar av skolor är att granska Häradskartan från 1915. På denna finns 40 skolor markerade (oräknat beståndet i själva Trelleborg, med flera folkskolor samt läroverk). Detta betyder att det fanns fler skolor än socknar och mycket riktigt ligger vissa skolor inte i någon by utan mellan byar eller knutna till vissa verksamheter, som vid Minnesbergs tegelbruk. En del gamla landsbygdsskolor är ännu i bruk som i Alstad, medan till exempel Grönby gamla skola inväntar nya verksamheter.

Fattighus och fattiggårdar

Under medeltiden togs de fattiga om hand av socknen, mot att de lämnade över sina få ägodelar. Religionen uppmuntrade givandet av allmosor och tiggeri var helt accepterat. Mat och tillfälligt husrum fick den fattige på gårdarna. I 1571 års kyrkoordning och 1686 års kyrkolag rekommenderades socknarna att bygga fattigstugor, men det äldre systemet levde kvar länge. I byggningsbalken 1734 blev det en uttalad skyldighet att bygga och hålla fattigstugor och det upprättades system för var hjonen skulle hämta mat, bränsle och kläder. I vissa socknar inrättades särskilda fattigkassor. För barnen och de unga ”löstes” situationen genom att de auktionerades ut som arbetskraft till gårdarna i trakten.

Fattigvården blev i tider en dryg post för socknarna, inte minst under missväxtår såsom kring år 1870. I flera socknar hade man redan under decenniet tidigare insett att lösningen kunde vara självförsörjande fattiggårdar, med ett jordbruk där hjonen fick arbeta för brödfödan. I städer inrättades motsvarande så kallade arbetshus.

På Häradskartan från 1915 är fattiggårdar markerade vid Assartorp, söder om Anderslöv, samt vid Hönsinge. Det har också funnits fattiggårdar vid Vallby och i Källstorp. Det sistnämnda visar på samband med Jordberga gods. Huset, som fortfarande finns kvar direkt öster om mejeriet, har taket klätt med en särskild sorts tegelpannor som också finns på taket till godsets grindstuga. Det var inte ovanligt att institutioner för fattigvård bekostades av donationer från adel eller andra besuttna.

År 1918 reformerades fattigvården genom lagstiftning, vilket bland annat medförde att flera av fattighusen eller fattiggårdarna omskapades till ålderdomshem. Så skedde till exempel i Anderslöv, där samma byggnader användes för de intagna gamla. För att inte väcka dåliga associationer ändrades namnet till Kommungården. Trelleborgs stads gamla fattighus ingår som en av byggnaderna till stadens gymnasium.

Vårdinrättningar

Merparten sjukvård sköttes i hemmen, där de vårdkunniga, kloka gubbar eller gummor, gjorde besök. I början av 1800-talet blev det vanligare med barnmorskor och vaccinatorer, som kunde ge viss vård. År 1819 öppnade en läkare praktik i Trelleborg och han följdes snart av fler. Exempelvis Anderslöv fick provinsialläkare 1863, men fortfarande gjordes merparten sjukbesök hemma hos patienterna.

Från slutet av 1800-talet inrättades också en del badstugor, för att främja hygien. Även ute i byarna skapades badinrättningar. Huset bredvid fattighuset i Källstorp ska ha hyst både badstuga och barnmorska. Någon tid efter att kommunalhuset i Anderslöv uppförts 1961 lär det ha funnits varmbadinrättning i källaren.

År 1893 stod Trelleborgs första "lazarett" klart, i östra utkanten av staden. Idag är byggnaden känd som Skyttsgården och inrymde till helt nyligen stadens museum. Hit fördes svårare sjukdomsfall, inte bara från staden utan också den omgivande landsbygden. I slutet av 1800-talet hade kunskapen om smittspridning fått ordentligt fäste. I hela länet diskuterades behovet av sjukvårdsinrättningar där smittsamma patienter på effektivt vis kunde isoleras. Under loppet av ett par decennier öppnades 25 epidemisjukhus i Malmöhus län. År 1913 byggdes ett epidemisjukhus i Anderslöv, och även Trelleborg fick en

sådan inrättning. Redan 1928 medförde en lagändring och förbättrad hygien att epidemisjukhusen spelat ut sin roll. I stället förvandlades det till vårdhem för kroniskt sjuka.

Kommunalhus

Det som idag är Trelleborgs kommun har genom tiderna haft helt andra administrativa uppdelningar. År 1952 genomfördes en reform som medförde att Skegrie, Alstad, Anderslöv, Gislöv och Klagstorp blev storkommuner, utöver Trelleborg.

Anderslöv blev municipalsamhälle redan 1922. 1952 bildades storkommunen Anderslöv och då upplöstes municipalsamhället. År 1961 byggdes ett särskilt kommunalhus på östra sidan av torget, i rött tegel med brutet tegeltak. I husets samsades kommunalkontor, försäkringskassa, distriktssköterska och fullmäktiges sammanträdesrum i huvudbyggnaden, medan brandkåren och polisen huserade i en flygelbyggnad på baksidan. I källaren fanns en tid ett varmbadhus. Idag innehåller byggnaden ett hembygdsmuseum.

Klagstorp skaffade sig också ett särskilt kommunalhus. Detta fick av arkitekterna Jaenecke och Samuelsson en mycket modern utformning, eftersom man ansåg att orten i stort ändå inte hade någon utpräglad sydsvensk karaktär, och därmed inga särskilda kultur- och miljövärden att bygga på.

Tidigare fattigstuga i Källstorp.

Tidigare kommunalhuset i Anderslöv.

Den låga enplansbyggnaden vilar på en indragen källarvåning, som arkitekterna menade gav en ”markant svävande verkan”. Fasaden uppfördes i betong och vitslammat tegel, med dörrar och fönster i svartmålade stålprofiler. Byggnaden är fyrårigad kring en liten innergård och bland funktionerna samsades bank, post, bibliotek, sjukkasse, scoutlokal, hobbyrum, kommunalkontor och sessionssal. Idag har Klagstorps skola slöjdsalar och matsal i byggnaden.

Trelleborgs rådhus uppfördes på 1860-talet som elementarskola. När stadsrättigheterna återficks 1867 hyrde stadens styrande in sig i skolan och 1909 övertog man hela byggnaden som rådhus.

Exakt var de övriga ”kommunerna inom kommunen” höll sina fullmäktige är oklart, men Alstad torde ha använt den tidigare skolan och fattighuset mitt i byn som kommunalhus.

Banker och post

År 1636 skapades det svenska postverket. Postbönder och postbud skulle i stafett vidarebefordra post över riket. Det var vanligt att gästgivarna hade ansvar för den allmänna posten, men det fanns också kronopost och kyrkopost som ombesörjdes av bönderna. 1850 genomfördes en reform som skapade Kungliga Generalpoststyrelsen. Poststationer började inrättas. Anderslöv fick sin station redan 1861 och 1864

Banken i Anderslöv, utmed Landsvägen.

upphöjdes den till postexpedition. När järnvägen öppnades 1887 förvandlades den åter till poststation och förlades till järnvägsstationen. Här låg den kvar till 1916, då den inrymdes i föreståndarens egen villa vid Regeringsgatan. Under 1940- respektive 1970-talet flyttades funktionen åter runt i olika byggnader på orten, men alltid i centralt läge. Små poststationer inrättades också i andra orter, till exempel Östra Torp (1863) och Äspö. Utvecklingen är ganska typisk för postkontoren i småorterna och kan summeras som att det sällan funnits någon utpräglad typ av byggnad knuten till funktionen.

Under första halvan av 1800-talet startades alltför många banker. Tiden präglades av en friare ekonomi och skrå- och privilegiesystemen avskaffades. Inte minst i Skåne startades flera sparbanker, ofta lokalt förankrade genom sina ledamöter och initiativtagare. Mer regleringar infördes först 1892 i samband med den första Sparbankslagen.

Det kunde dröja innan någon särskild byggnad uppfördes för banken. Exempelvis hyrde Klörup-Sparbanken efter starten 1863 in sig i byns gästgivarvård. År 1917 flyttades verksamheten till Trelleborg, men man fortsatte

att ha lokalkontor i bland annat Alstad. Wemmenhögssparbank huserade först på Jordberga gods, men flyttade 1857 till Anderslövs gästgiveri. En egen bankbyggnad uppfördes 1884 utmed Landsvägen nära torget, eftersom man behövde mer plats och ett säkert bankvalv. Här finns en bank än i dag. Ett annat exempel på lokallösning är Klagstorp, där en bank inhystes i det kommunalhus som uppfördes 1961.

Polisstationer och häkten

Mycket av äldre tiders rättsskipning fördes på lokalplanet. Betrodda män i byn hanterade de mildare brotten. Betrodda män i häradet satt i ting och dömde de svårare straffen - och bödeln utförde dem. Under medeltiden bevakade kungens fogdar och länsmän inte bara skatteindrivningen utan också lag och rätt.

Det finns ingen rak utveckling till polisväsendet i modernare mening, men en polisinsättning formulerades 1776. Här stadgades ansvar för allmän ordning och säkerhet inom fögderier i respektive län, vilket i fallande skala skulle bevakas av kronofogden, länsman och fjärdingsmän. Sistnämnda var verksam på sockennivå.

Kring 1850 moderniserades polisstadgarna och polisväsendet förstärktes av en rad extra personal och funktioner. 1925 års lag om polisväsendet i riket grundlade en ny organisation.

Häradshäktet i Klörup.

Polisdistrikt definierades, med skyldighet att anställa så många polismän och fjärdingsmän som krävdes. Polisens organisatoriska tillhörighet var kommunal ända fram till 1956.

I Trelleborgstrakten var ordningsmakten högst närvarande i flera orter. Anderslöv hade två finkor som låg i ett litet hus (samma som brandsprutan) vid gästgiveriet. Detta revs 1959-1960, varvid arrestlokaler och polisstation inrymdes i källarplan till det kommunalhus som uppfördes vid torget. En reguljär polis hade man i alla fall från 1932 och fram till slutet av 1980-talet, under de senare åren dock i annan lokal än kommunalhusets. Skegrie ska också ha haft polishus, som låg i stationssam-

hället. I en liten byggnad (numera garage) intill fattighuset i Källstorp kanske det också fanns finka. Ett av fönstren är igensatt med kraftiga galler.

Klörup intar något av en särställning ifråga om rättsskipning. Orten hade i äldre tider ett fördelaktigt läge och fungerade sedan 1690 som tingsplats för Skytts och Oxie härader. Tinget hölls i regel på gästgivaregården som då låg i byn. År 1805 inrättades ett särskilt tingshus intill gästgiveriet och på 1860-talet fick det status som samlade tingsplats för Skytts, Vemmenhøgs och Ljunits härader. Här huserade man till 1904, när tinget flyttades till Malmö. Redan på 1700-talet hade man uppfört ett fånghus i byn, men 1809 byggdes

Brandstationen bredvid kyrkan i Grönby.

ett särskilt häradshäkte upp, kallat "tjuvaholled". I detta fanns två celler, en för män och en för kvinnor, vardera 8-10 fångar. Fönstren hade galler och dörrarna var dubbla. Huset inrymde också fångvaktarens bostad. Utanför, på norra sidan, var en spöpåle uppsatt. Här pryglades fångarna i full åsyn från häktets celler. Huset var bebott till slutet av 1930-talet, varefter det kom i hembygdsföreningens vård. Under 1960-talet renoverades häktet och det byggnadsminnesförklarades år 1964.

Brandstationer

I slutet av 1800-talet blev det mer vanligt med ett organiserat brandväsen ute i byarna. I exempelvis Grönby skaffade man en enkel brandspruta år 1891 och 1931 inköpte man en fin röd brandbil, en Chevrolet. Brandstationen finns kvar bredvid kyrkan och är idag inrättad som ett litet museum, där brandkårsutrustningen kan beskådas. Anderslövs frivilliga brandkår bildades 1889. Vid gästgiveriet låg ett litet hus för brandsprutan och i närheten fanns ett enkelt trätorrn för brandslangarna.

Gamla pumphuset ligger inbäddat i grönskan på botten av Dalköpingeåns dalgång.

Vindmöllornas historia är inte särskilt lång, men numera är de en stående företeelse i landskapet.

1915 byggdes ett separat hus med det typiska uppmurade tornet med luckor längst upp. Sedermera inrymdes brandstationen i en flygel till det kommunhus som 1961 uppfördes på östra sidan av torget. Mellan 1910 och 1915 inrättades också frivilliga brandkårer i Skegrie, Hammarlöv, Gislöv, Fuglie, Lilla Isie, Fjärdingslöv och Östra Klagstorp. Sistnämnda har fortfarande en brandstation nära torget.

De äldsta byggnaderna som användes i brandförsvaret kallas spruthus, helt enkelt eftersom man här förvarade slangar och vattensprutor. Det var ofta små och anspråkslösa konstruktioner, som låg mitt inne i bebyggelsen och gärna nära en damm eller brunn med god vattentillgång. Brandstationerna i sin tur utmärks av stora, lätt öppningsbara portar som gärna vetter rak ut mot närmaste väg. Ett högt, smalt torn kröner byggnadens tak eller står precis bredvid - i detta hängdes brandslangarna på tork.

Gas, el, vind och vatten

Dagsljus, talgdankar och fotogenlampor fick länge göra tjänst som ljuskällor. Ved och torv eldades för att få värme och närmare kusten eldade man med torkad tång. På 1870-talet började stenkolk skeppas in till Trelleborg och 1894 bildades Trelleborgs Stenkolsbolag, med fastigheter nere vid hamnen. Vårt och vartannat hus hade kolkällare och industrierna fick ett uppsving tack vare denna effektiva kraftkälla. Viss konkur-

rens uppstod i staden, när Trelleborgs Gasverk började leverera gas år 1912. Gasverket låg norr om Trelleborg Övre, nuvarande busstationen. Såväl gas som kol ersattes dock successivt av oljeeldning under 1950-1960-talet, även om kolkraften fortsatte att användas av vissa industrier i Trelleborg. I början av 1970-talet upphörde båda verksamheterna. I nuläget planeras en biogas-anläggning inom området för gamla Jordberga sockerbruk.

Gas fanns också ute i vissa av byarna, i form av mindre acetylenleverantörer. I Anderslöv finns exempel på en andelsförening som levererade gas till byns lyktor mellan 1906 och 1909. År 1909 hade emellertid redan elektriciteten gjort sitt segertåg och konsumenter bildade ekonomiska föreningar för andelselektricitetsverk, till exempel i Anderslöv och Grönby. Några år tidigare, 1898, hade elektricitetsverk uppförts i Trelleborg i korsningen Nygatan - Österbrogatan - praktiskt nog kombinerat med badhus. 1906 bildades Sydsvenska Kraftaktiebolaget (senare Sydkraft).

Ute i bygderna står fortfarande transformatorstationer som påminnelse om elektrifieringen under 1900-talets första decennier. Det rör sig om små rektangulära eller kvadratiska två-våningstorn, med en liten dörr längst ned samt få och små fönster högt upp. Att det blev höga byggnader betingades av den fuktkänsliga invändiga apparaturen i regel placerades en trappa upp samt att inkom-

Transformatorstationen till vänster vid kyrkogården i Gylle är förvillande lik ett kyrktorn.

mande och utgående ledningar gick via höga ledningar. Lustigt nog utformades transformatorstationerna ofta i medeltidsinspirerad stil, likt små kyrktorn med trappgavlar. Exakt varför man lade sig vinn om detta är oklart, men kanske ville man på detta sätt introducera något nytt men i känd, acceptabel form.

Ofta var tornen byggda i tegel, som möjligen putsades och vitkalkades. Taket kunde vara belagt med tegel. Vid E6:an vid Maglarp står just ett sådant vitt transformatorstorn, liksom vid kyrkan i Gylle. Jordberga har en transformatorstation inom godsets område och denna har i

likhet med flera av ekonomibygnaderna röd tegelfasad. Vid Tegelberga gård står en typ av större, rektangulär och mer prosaiskt utformad transformatorstation, dock åter i rött fasad- och taktegel.

Vid Maglarp uppfördes år 1981 ett av Sveriges första vindkraftverk, något av en försöksverksamhet för Sydkraft. Till skillnad mot de flesta vindkraftverk idag hade det bara två propellerringar och en rotordiameter om 78 meter. Det var det största i sitt slag i världen och mätte 80 meter högt vid navet. Under de tolv år som det var i drift producerades världsrekordmängder med wattimmar.

Transformatorstation vid Hemmesdynge.

År 1993 togs vindkraftverket ur drift och är nu rivet. År 2009 finns ett tjugotal vindkraftverk i drift inom kommunen, varav flera vid Maglarp.

Vid snart sagt varje gård fanns förr i världen en brunn. I byn kunde det också finnas en gemensam brunn, men framför allt gärna en "vanning". Denna var ett öppet vattenhål i form av en damm eller källa. Mycket av vattenförsörjningen klarades av med dessa faciliteter, kompletterade med vatten ur bäckar, åar och sjöar.

I staden var länge förhållandena likartade. Trelleborg var ju en gång i tiden i det närmaste helt vattenomflutet och även om långt ifrån allt var drickbart så var man väl försörjd. Men i takt med att stadens befolkning och verksamheter växte blev vattenbehoven större (liksom vattenreningsbehovet - ett första reningsverk konstruerades redan 1903). År 1912 invigdes stadens första riktiga vattentorn, efter ritningar av den kände arkitekten Ivar Tengbom. Vattnet hämtades från brunnar i Dalköpingeåns dalgång öster om staden, där pumphuset placerades och ännu är bevarat. Detta ritades av samma arkitekt som vattentornet.

Vattentornet togs ur bruk 1971 när stadens nya vattentorn på norr invigdes. Det nya tornet rymmer 3600 kubikmeter vatten. Det finns täkter och pumphus för grundvatten i till exempel Alstad och Östra Klagstorp. Idag är egna brunnar inte vanliga, men 10-15% av fastigheterna har ännu inte kommunalt vatten.

Nöjespalatset Granhyddan i Beddingestrand.

Dans, bio och andra nöjen

Allt var inte arbete - sång, musik och dans gav upphov till nöje och umgänge. I byarna fanns spelemän som gärna stämde upp vid folkfesterna under året och som gav stämning åt såväl bröllop som begravning, gillen och skörfester. Efter att byarna splittrats upp i samband med enskiftet under första halvan av 1800-talet sökte man nya

sätt att träffas under festliga former. Det var inte ovanligt med "dans borti vägen" eller vid ett lämpligt vägskäl.

Tillställningarna kunde vara störande - men det fanns ett stort kundunderlag. Förhållandena ledde så småningom till att mer reguljära nöjesplatser startades. Kring 1890 etablerades en dansbana vid Ugglarp nordväst om Anderslöv, sedermera känd som Asbjers Tivoli. 1905 fick

det konkurrens av Grönalunds Tivoli norr om Anderslöv. Detta låg på en tjugosig höjd, strategiskt vid järnvägen mellan Anderslöv och Börringe och med en egen station. Publiktillströmningen var god och snart hade Grönalund konkurrerat ut Asbjers Tivoli. På Grönalunds Tivoli nöjde man sig inte med en dansbana - man hade två, en femöres- och en tioöresbana.

Folkets Park Rosenhagen i Anderslöv, med rotunda och byst av Hjalmar Branting.

På museet i Anderslöv finns en modell som visar att man också hade restaurang, kinematograf, apbur, skjutbana och lyckohjul - samt fotbollsplan.

Grönalunds storhetstid räckte över 1920-1930-talen. En kontrovers med arbetarrörelsen i Anderslöv (tivolit nekade att hyra ut till förstamaj-firandena) ledde emellertid till att sistnämnda skaffade mark och 1936 byggde egen dansrotunda nere i orten. Nu blev konkurrensen för hård för Grönalund, som efter år 1944 inte hade någon verksamhet. Byggnaderna förföll och revs, men platsen är idag skyltad och det går en promenadväg från stora vägen upp för kul-

len. Folkets park i Anderslöv har blivit känd under namnet Rosenhagen. Man anlade en fin trädgårdspark och hade till och med en tid en djuravdelning. Etablissemanget finns fortfarande kvar och dess trädgård står med blodbogar och en byst av Hjalmar Branting.

Biografnöjet nådde också ut i byarna. I Anderslöv fanns från 1914 biografen Vega, som låg vid korsningen Östergatan/Landsvägen. Kring 1925 lades Vega ner, när den modernare biografen Metropol drog till sig publiken. Metropol visade film tills i mitten av 1960-talet, men det vita huset med pampig trappstegsgavel mot Landsvägen finns fortfarande kvar.

Fornas biografen Metropol i Anderslöv. Foto: Annika Knarrström

Det spirande strand- och fritidslivet gav också upphov till nöjespalats. På platsen för Granhyddan fanns från slutet av 1880-talet en paviljong för Lilla Beddinge skyttegille. Kring sekelskiftet började paviljongen användas för servering och basarer och kring 1912 tillkom en dansbana. Paviljongen blev snart för liten och 1922 uppfördes därför restaurang Granhyddan. Denna fick byggas ut ytterligare redan 1929

och 1932 byggdes en ny dansrotunda upp. Idag ingår anläggningen i ett campingområde.

Förlustelserna kunde också ha mindre skala. Tivolihuset, mellan Skåre och Stavstensudde, lär ha namngivits efter en karusell och några gungor som sattes upp vid en egendom här vid mitten av 1800-talet.

Kulturmiljöer - vad gäller och varför?

Var man än befinner sig i Trelleborgstrakten så är kulturmiljön ständigt närvarande.

En klunga av pampiga gravhögar reser sig kullrigt mitt i rapsfältet, som gröna juveler utslängda på ett böljande gult stycke silke. Man tar med gästerna på en stärkande promenad efter midnatten, runt byns kyrka och runsten som glöder i aftonsolen. En onsdagskväll kan man gå på visning av den arkeologiska utgrävningen mitt inne i stan. Ett fint gammalt hus står inför rivningshot eller också behöver en vägsten flyttas och vips har man blivit engagerad i byalaget. Trelleborg har vikingamarknad, ungarna kommer hem proppfulla av nya upplevelser och föreläser ivrigt om hur man kardade ull och gjorde upp eld förr i världen. Den gamla smedjan blir en perfekt lokal att mecka bilar i - ja, smedens gamla kvarlämnade verktyg kommer också väl till pass.

Med ordet kulturmiljö avses i princip hela den miljö som har formats av människor genom tiderna, alltifrån en enskild plats eller byggnad till hela landskap. Kulturlandskap är ett annat ord som ofta används. Man brukar säga att kulturlandskap och kulturmiljöer skiljs åt genom att de sistnämnda mer betonar själva upplevelsen.

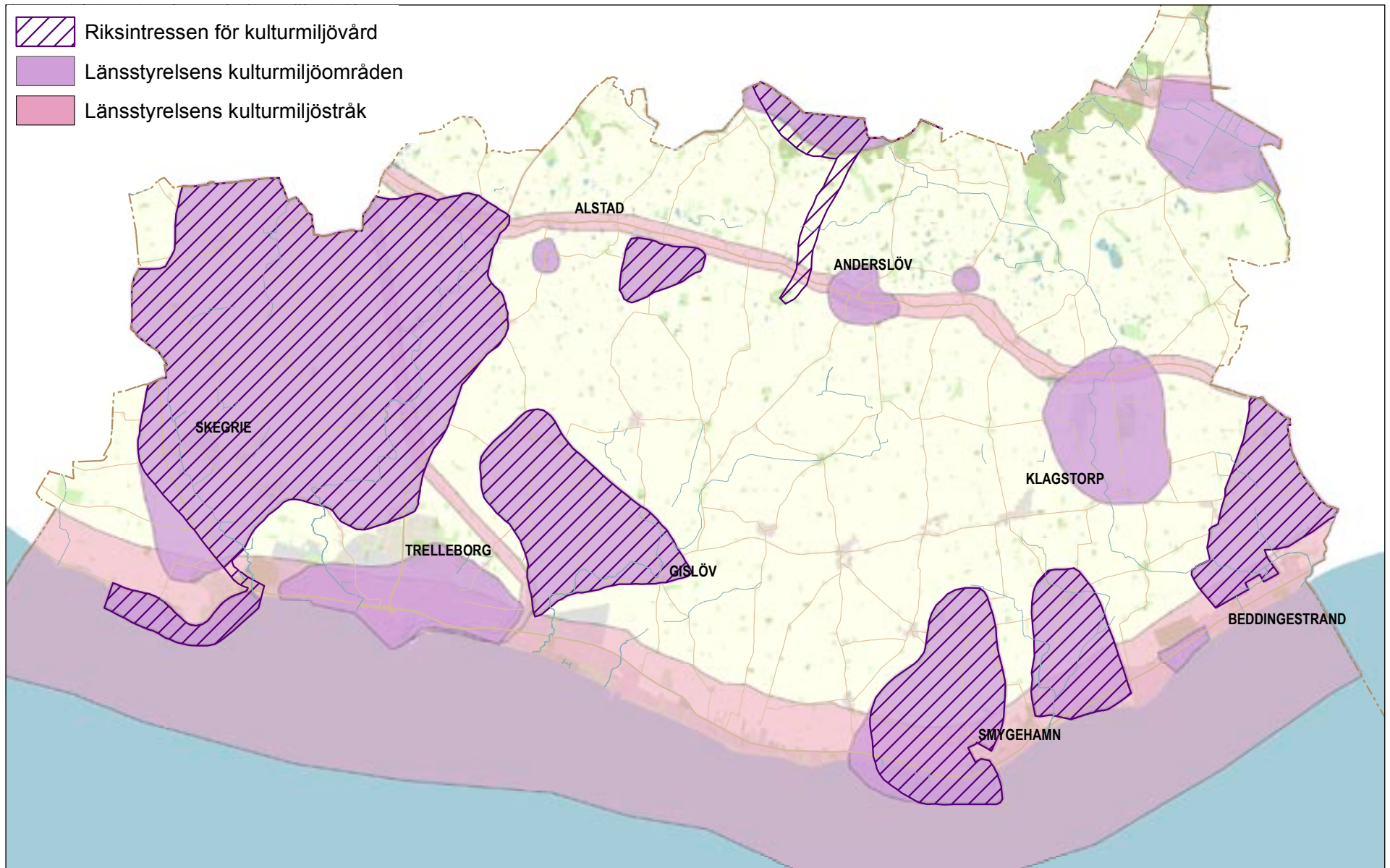
Kulturmiljö i Klagstorp.

Kulturmiljöerna är alltså en del av kulturarvet - ett begrepp som inte bara innefattar föremål, byggnader och fornlämningar, utan också berättelser och traditioner som vi övertar från tidigare generationer. Visst är kulturmiljö ett stort och komplext ord, men också något som är fyllt av oss alla, av närvaro, minnen och upplevelser.

Definitionen innebär att kulturmiljö är något som egentligen finns överallt. I Trelleborgs kommun är det kanske

särskilt påtagligt. Det är inte för inte som sydvästra Skåne har en avsevärd historia, eftersom detta var den kanske tidigaste landmassan att avtäckas, när inlandsisen drog sig tillbaka för en trettontusen år sedan. Det verkar väldigt avlägset, men här har en gång strövat mammutar, renar och jätteoxar i ett nästan tundraliknande klimat. Människor följde bytesdjuren i spåren, klimatet blev allt mildare och snart var landskapet befolkat...

Då och senare, liksom nu har människan påverkat sin miljö och denna påverkan kan sättas in i olika historiska och geografiska sammanhang. I olika tider har olika platser varit olika viktiga eller användbara. Det är till exempel oftast svårast att urskilja de allra äldsta kulturmiljöerna - men också de allra mest nutida. Det är också svårare att upptäcka det som andas småskalighet, vardagsliv eller fattigdom, jämfört med det som associerar till storskalighet, monument och rikedom.

Riksintresseområdena för kulturmiljövård är skyddade enligt Miljöbalken. Omfattningarna har några decennier på nacken, varför länsstyrelsen i Skåne, avdelningen för kulturmiljö, under 2000-talet genomförde en övergripande översyn samt förslag justerade, delvis nya bevakningsområden och stråk. Områdena är nu, 2010 åter föremål för översyn.

Kulturmiljö i Alstad.

Värderingen av kulturmiljöer är naturligtvis olika från person till person och från tid till annan. Tanken på att bevara och vårda stadfästes på 1600-talet, när Sveriges första fornminneslagstiftningar gjordes. Dels innebar den att man skyddade äldre lämningar, dels att man började undersöka och samla in information om desamma. Syftet var i stor utsträckning att kunna visa på en lång och rik historia, i en tid när stormakterna tävlade om anor och arv. I slutet av 1800-talet accentuerades i större utsträckning det folkliga min-

net, men fortfarande värderades främst monument: kyrkor, runstenar, jättstengravar och borgar. Så småningom har man förtydligat kopplingen mellan kulturmiljö och kulturarv, vilket innebär att det finns en mängd intressenter och arvtagare som har synpunkter på värderingen av kulturmiljöerna. Långtidsperspektivet, de vardagliga företeelserna och nutiden ges alltmer utrymme. Expertaspekten har tonats ner till förmån för en demokratisering av kulturmiljöbegreppet.

Att kulturmiljöerna finns överallt omkring oss innebär inte att de ska betraktas som rena bevarande- och skyddsintressen, utom i vissa specialfall. Landskap och miljöer som präglas av antikvariska synsätt och blir museala riskerar att förlora i angelägenhet. Förändringar måste i stället ses som tillskott i en förnybar kulturmiljö, som brukas och utvecklas i takt med den allmänna samhällsprocessen. Att förändringar sker är ofrånkomligt, däremot är det väsentligt med en pågående diskussion om hur denna förändring ska se ut.

För att kunna ta tillvara miljöers kulturvärden krävs kännedom om vad som har utspelat sig under historiens gång och som avsatt företeelser och sammanhang i landskapet. Genom att dela med sig av kunskaper och själv ta del av dem, vinner man förklaringar till och förståelse för vår egen tid - och i bästa fall till hur framtiden kan gestalta sig. Ansvar och samhörighet kommer ofta på köpet. Hembygden är inte bara för den som alltid har bott här, den är lika mycket för den som är inflyttad eller tillfällig sommargäst - och för alla dem som kommer i framtiden.

Lagar och regler, myndigheter och tillsyn

Kulturmiljöerna är så närvarande att vi ofta inte reflekterar särskilt över dem. De är delar av våra dagliga sinnesförmimmelser oavsett om vi vill det eller inte. För att förstå och värdera krävs ett

medvetet ansvarstagande. Det finns flera lagar och regler som spelar in i skyddet av kulturmiljöer. Det uttalade syftet är att bevara spår av människors handlande under äldre tider, som har stor betydelse för förståelsen av dagens och morgondagens samhälle, och att garantera människors rätt till en viktig del av kulturarvet. Genom att upprätta en slags "stopplikter" skapas anledningar till eftertanke. Flytta, riva, ändra, bygga om, ersätta, plana ut - men inte utan att inse vad det innebär.

Fornlämningarna har ett mycket starkt skydd genom Lagen om kulturminnen m. m. ("Kulturminneslagen" KML 1988:950, ändrad 2000:265). Definitionen på fornlämning lyder enligt Kulturminneslagen: "Fasta fornlämningar är lämningar efter människors verksamhet under forna tider som tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna". Förutom fornlämningar behandlar lagen fornyfynd, byggnadsminnen, kyrkliga kulturminnen, äldre kulturföremål och ortsnamn. Till en fast fornlämning räknas ett så stort område som behövs för att bevara den - ett fornlämningsområde.

Lagen är just en bevarandelag som syftar till att inga fornlämningar ska skadas. Det är alltså förbjudet att rubba, ta bort, flytta, gräva ut, täcka över eller plantera på en fornlämning. Det är för övrigt också helt förbjudet att utan tillstånd använda metalldetektor, ett förbud som gäller även utanför fornlämningsområden.

Länsstyrelsen fattar beslut om och har ansvar för fornlämningarnas skydd, på länsnivå. Det är med andra ord hos denna myndighet man begär tillstånd att få ändra eller ta bort fornlämningar. Länsstyrelsens kulturmiljöenhet ger råd och diskussionsstöd rörande fornlämningar, både hur de kan skötas eller avlägsnas. I de fall en arkeologisk undersökning behövs agerar även Länsstyrelsen som den styrande och beslutande länken mellan tillståndssökare och utförare. Myndigheten tillser såväl lagens efterlevnad som kvaliteten i genomförandet i relation till skälig kostnad. Ibland kan man söka och få bidrag för skötsel eller borttagandet av en fornlämning.

Den statliga myndigheten Riksantikvarieämbetet har ett övergripande ansvar för lagens efterlevnad och hjälper till att utarbeta praxis för tillämpningen av kulturminneslagen. Riksantikvarieämbetet tillhandahåller även information om fornlämningarna genom det digitala registret FMIS/Fornsök. Registret innehåller lägesangivelser och fakta om både borttagna och bevarade fornlämningar. På Internet kan man med andra ord själv klicka fram de över 1800 fornlämningarna inom kommunen (inklusive båtvrak). Eller bara titta på vad som finns i närheten av där man själv bor. På utflykten kan man spana efter ett R på kartan eller blåvita vägskyltar med "fornlämningskringlan". Länsstyrelsen eller kommunen har ofta satt ut skyltar vid sådana platser, med bild och text som berättar mer.

Inprickningen av fornlämningar innebär i stor utsträckning att det är under mark dolda lämningar som bevakas och skyddas. Det som syns idag - byggnader, vegetation, vägar med mera - faller ibland inom ramen för den kulturmärkning av byggnader och miljöer som kommunen gjort, i enlighet med Plan- och byggnadslagen. I folkmun kallas det ofta k-märkning, men dagens motsvarighet inom planering är beteckningarna Q eller q. Det kan röra sig om skyddsbestämmelser, som syftar till att bibehålla det befintliga utförandet, eller varsamhetsbestämmelser som syftar till att bibehålla den befintliga karaktären. Ett fyrtiotal byar inom Trelleborgs kommun berörs av kulturmärkningar, men för att få reda på vad som gäller för ett visst objekt bör man kontakta stadsbyggnadskontoret.

Det starkaste kulturhistoriska skyddet som bebyggelse och miljöer kan åtnjuta är en byggnadsminnesförklaring, där Kulturminneslagen och Förordningen om statliga byggnadsminnen träder in. I Trelleborgs kommun är det tre objekt på land som räknas: Klörups häradshäkte, Jordberga slott samt Skegrie mölla (byggnadsminnesförklarade 1964, 1974 respektive 2004). Dessutom är Trelleborgs kassunfyrbyggnadsminne sedan 1978.

Desto mer svår fångat är landskapet emellan de olika fornlämningarna, kulturmärkningarna och byggnads-

minnena. Vilka skydd finns för åkerfall, hagmarker, pilevallar, ägo gränser, skogsdungar och liknande, sådant som i lika hög grad som bebyggelse vittnar om äldre tiders bruk och traditioner? Miljöbalken tillser genom utkorade Riksintresseområden för kulturmiljöer sådana större geografiska utsnitt, baserade på analyser och definitioner från 1970-talet. Trelleborgs kommun berörs av sammanlagt sju riksintresseområden: större delen av området väster, norr och öster om staden, kring Fru Alstad, markerna direkt söder om Börringesjön, området kring Stora Beddinge, en zon från Äspö och ned mot kusten samt området från Böste och Smygehuk upp mot Hemmesdynge.

Kulturmiljöavdelningen vid Länsstyrelsen i Skåne har bidragit med uppdaterade kartläggningar av liknande landskapsutsnitt. Förutom vissa justeringar av utsträckningen av riksintresseområdena har ytterligare några tillkommit: zoner över Västra Alstad, Anderslöv, Grönby, Jordberga och Gärdslov. Utsträckningen av det äldre stadsområdet för Trelleborg har lagts till. Därtill har fyra så kallade kulturmiljöstråk lagts: Landsvägen (väg 101), Malmö - Ystad järnväg (Grevebanan) längst i nordost samt utmed kusten både Per Albinlinjen och Kustvägen (väg 9). Dessa områden är emellertid tills vidare endast rekommendationer.

Stopp, stanna - här finns något att titta på.

Veta mera - delta mera

Även om man tydligt ser att man har en gravhög på ägorna eller har hört att ens mammas gamla hus förr ska ha varit skola, så kan det vara givande och roligt att veta ännu mera. Kanske vill man också delta mer aktivt i kunskapsinsamlingen kring värderandet av och omsorgen om kulturmiljöer. I detta dokument presenteras en mängd företeelser och platser, men det innebär långt ifrån att allt tagits upp eller att det inte finns ytterligare aspekter. Det finns många ingångar till att ta reda på mer och engagera sig. Via telefonkatalogen kan man hitta nummer till olika myndigheter, arkiv och sammanslutningar, som välkomnar kontakt och förfrågningar.

Tack vare Internet finns enormt mycket information och register tillgängliga på en öppen och bred basis, så att man kan botanisera på egen hand.

Till att börja med har kommunen hemsidor där man kan lära känna Trelleborg med omnejd. Där presenteras sådant som olika byar, stadens historia, fornlämningar, intressanta byggnader och platser mm. Via hemsidan finns också kontaktuppgifter till Stadsbyggnadskontoret, som kan ge råd och anvisningar i direkta frågor rörande kulturmiljöer och kulturmärkningar.

Riksantikvarieämbetet har en diger hemsida för alltifrån lagstiftning till guidade visningar och evenemang i dina hemtrakter. Det är också på deras hemsida man hittar digitala register över sådant som fornlämningar (FMIS/fornsök), byggnadsminnen och foton, samt länkar till arkeologiska utgrävningsprojekt. Regler, lagar och intresseområden för kulturmiljö kan man ta del av på hemsidan för Kulturmiljö, Länsstyrelsen i Skåne län. Här finns också kontaktuppgifter, ifall man har en specifik fråga eller kanske vill göra ingrepp i vad man misstänker är en fornlämning eller kulturmiljö.

Lantmäteriet har en specialavdelning på Internet, som heter Historiska kartor. Här kan man söka fram och titta på gamla kartor, från 1600-talet och framåt, men också studera akter som ibland lika sakligt som poetiskt beskri-

ver ägarförhållanden, byarnas utseende, besvärligheter och trätor, tillgångar och potential. Direkt på kartorna kan det stå sedan länge glömda platsnamn. Dessa kan man också finna på hemsidan för Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund. Som exempel kan man spåra gamla stavningar och äldsta omnämnande i skriftliga källor. Landsarkivet i Lund håller inte bara längder över födda, gifta och döda. De har också tagit tillvara vissa dokument från olika verksamheter, såsom föreningsliv, godsarkiv och företagsarkiv. Det finns en stor portal för de svenska arkiven, som kallas Nationell ArkivDatabas (NAD), som kan leda vidare i efterforskningar om någon plats, person eller viss företeelse. För äldre tider krävs av förklarliga skäl fördjupningar i danska källor: Statens Arkiver (The Danish State Archives) har motsvarande portalhemsida på Internet.

Det finns också flera hemsidor som berör speciella intresseområden och där kan man få kontakt med likasinnade. Föreningarna Skånska Gårdar, Skånska Möllor, Industrihistoria i Skåne är bara exempel på några sådana Internetaktiva sammanslutningar, där man kan läsa fakta, anmäla sig till studieutflykter eller gå kurser med praktisk inriktning. Det finns gott om länkar som utförligt presenterar skånska järnvägar, försvarslinjer med bunkrar, fiskelägen, trelleborgar, skånska slott och herrgårdar samt kyrkor. Det finns trevlig läsning (i form av fakta och levandegörande berättelser) om Skånes förhistoria och

Museigården tillhör gamla prästgården i Hemmesdynge.

historia på hemsidan Terra Scaniae, som är knuten till Region Skånes kulturförvaltning. En läseskatt finns också i ALE Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge. I årgångar som sträcker sig decennier tillbaka tas mängder av historiska händelser, platser, personer och företeelser upp, naturligtvis också med anknytning till Trelleborgstrakten. Tidskriften har också en hemsida.

Skånes Hembygdsförbunds hemsida ger inte bara tips om aktiviteter och litteratur, utan också länkar till anslutna föreningar: Hemmesdynge hembygdsförening, Gårdslövs byalag, Kulturgruppen

Anderslöv och bygden, Vemmenhögs härads fornminnes- och hembygdsförening, Bösarps bygdeförening och Skytts härads hembygdsförening. Det finns förstås fler byalag, bygdeföreningar, byaråd och lokala intresseorganisationer - men förutom att söka på Internet ska man förstås få tag på dem genom att fråga runt bland grannarna i trakten!

Sist men inte minst är Trelleborgs museum en viktig samlingsknut för sakkunskap, rådgivning och förmedling. Förutom utställningar med lokal anknytning har museet stora samlingar av foton, arkiv, föremål och uppteckningar.

Via museet kan man få information om och hjälp med skolaktiviteter, guider, aktuella föredrag och evenemang, men även upplysningar och råd om omhändertagande av äldre byggnader, miljöer och föremål.

Läsa mera

Ett gott råd är också att vända sig till kommunens bibliotek. Här finns förutom en skatt av litteratur även kvalificerad hjälp till att söka information via biblioteksdatabaser och Internet. Nedan följer en förteckning av böcker, artiklar och rapporter (varav vissa finns att ladda ner på Internet) som kan vara till hjälp vid efterforskningarna kring kulturmiljöerna i Trelleborgs kommun. Förteckningen ska betraktas som ett urval, inte en fullständig lista eller en särskild rekommendation.

Litteraturförteckning

En arkeolog i Trelleborg. Red. Stefan Larsson & Caroline Arcini. Lund, 2007.

De skånska trädgårdarna och deras historia. Marie Hansson & Björn Hansson. Kristianstad, 1997.

Trelleborgs medeltid. Till 700-årsminnet av Trelleborgs första omnämmande som stad år 1257. Harald Lindahl. Trelleborg, 1956.

Det medeltida Skåne. En arkeologisk guidebok. Peter Carelli. Lund/Polen 2007.

Söderslätt genom 600 år. Bebyggelse och odling under äldre historisk tid. Sten Skansjö. Lund, 1983.

Trelleborg. Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer, Rapport Medeltidsstaden 38. Bengt Jacobsson. Göteborg/Stockholm, 1982.

Spelet om en stad och Bilderna från förr. Från vikingaby till sjö- och stapelstad. Vår stads dramatiska historia populärt berättad av Eric Sandell. Malmö, 2005.

Från kust till backland. En bok om Trelleborg och Söderslätt. Berndt Fribing. Trelleborg, 2001.

Stubbapilen - Slättens signum. Berndt Fribing, Malmö 2004

Skytts härad. Kulturhistorisk beskrivning. Olof Christoffersson. Trelleborg, 1936 (tredje omarbetade upplagan).

Vemmenhögs härad. Paul Asp. Lund, 1891.

Anderslöv genom tiderna. En krönika om samhällets tillkomst och utveckling. Rune Hassby. Trelleborg/Svedala, 1978.

Trelleborgen - en av Harald Blåtands danska ringborgar. Bengt Jacobsson. Trelleborg, 1995.

Borgar i Skåne. Anders Ödman. Riga, 2002.

Helgedomar på Söderslätt (del 1, 2 och 3). Ernst Frostin. Jordholmen, 1960-1983.

Söderslättis förhistoria. Per Edvin Sköld. Lund, 1968.

Skånska möllor - väderkvarnar i Skåne. Carita Johansson. Helsingborg, 2003.

Skånst tegel. Skånes hembygdsförbunds årsbok 1985. Red. Åke Werdenfels. Kristianstad, 1985.

Skånelängor. Ove Torgny. Lund, 1975.

Skånsk järnväg. Skånes hembygdsförbunds årsbok 1990. Red. Åke Werdenfels. Kristianstad 1990.

Jordbrukets industrialisering. Fördjupningsstudie inom Programmet Skånes industriella arv. Rapport Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne, 2004:55. Henrik Borg och Cissela Olsson. Kristianstad 2004.

Den skånska livsmedelsindustrin - projektrapport inom Skånes industriella arv. Rapport Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne, 2005:64. Henrik Borg. Kristianstad, 2005.

Socket bruket i Trelleborg: de första femtio kampanjerna, 1887-1939: minnesskrift. Axel Th. Höglund. Malmö, 1942.

Jordberga socket bruk, Källstorps socken, Trelleborgs kommun, Skåne: en utredning och byggnadsminnesförklaring. Rapport Regionmuseet Landsantikvarien i Skåne, 2001:5. Henrik Borg.

Vägen i kulturlandskapet. Vägar och trafik före bilismen. Vägverkets museum, publikation 2004:99. Jan-Olof Montelius. Borlänge, 2007.

Fisket och dess utövare i Trelleborg med angränsande fiskelägen. Gösta Göransson. Skärhamn, 1995.

Trelleborgs kust: värdefulla natur- och kulturmiljöer söder om kustvägen. Trelleborgs kommun. Trelleborg, 2006.

Skåne-linjen: (Per-Albin linjen): det skånska kustförsvaret under andra världskriget. Leif Högberg. Skurup, 2000.

Städernas försvar: en vandring bland beredskapstidens försvarsansträngningar i södra Sveriges städer. Sydvästra Skåne (Malmö, Trelleborg, Falsterbokanalen och Klagsbamn). I Per-Albinlinjens fotspår del 2. Leif Högberg. Skurup, 2003.

”Ett Herranom värdigt tempel”. Kyrkoröjningar och kyrkobyggen i Skåne 1812–1912. Siegrun Fernlund. Lund, 1982.

Järnvägsbyggnader i Malmöhus län. Rapport från en inventering 1978. Inga Emmelin Carlman. Kristianstad, 1986.

Skånska ortnamn. Bengt Pamp. Lund, 1981.

Skånska orter och ord. Bengt Pamp. Malmö, 1988.

Ett fångstsambälle för 7000 år sedan. Boplatser och gravar i Skateholm. Lars Larsson. Lund, 1988.

Gestaltningen av några skånska städer. Stefan Larsson, i boken: *Centraliteter – människor, strategier och landskap* (red. Stefan Larsson). Lund, 2006.

Flatmarksgravar utmed väg E6. Gravvar från övergången mellan stenålder och bronsålder. Arkeologisk undersökning. Riksantikvarieämbetet UV Syd Daff, 2009:1. Bengt Jacobsson och Maj-Lis Nilsson. Lund, 2009 (digital rapport).

Kasta yxan i sjön. En studie över rituell tradition och förändring utifrån skånska neolitiska offerfynd. Per Karsten. Stockholm, 1994.

Bronsålder på toftmark och medeltid på gård nr 12 i Skegrie. Väg E6, Vellinge – Trelleborg, Skegrie 32:1, Skåne. Arkeologisk undersökning. Riksantikvarieämbetet UV Syd Daff, 2008:3. Katalin Schmidt Sabo m.fl. Lund, 2008 (digital rapport).

Våra fyra byar. Bösarp, Lilla Markie, Södra Virestad, Västra Virestad. En bok av Bösarps bygdeförening. Red. Bertil Alvetorp, Birgitta Alvetorp och Claes Lindahl. Trelleborg, 1997.

Kv. Herkules 8, Trelleborg. Riksantikvarieämbetet UV Syd Daff, 2004:11. Stefan Larsson. Lund, 2004 (digital rapport).

En boplatz från yngre järnålder vid Maglarp i södra Skåne. Riksantikvarieämbetet UV Syd Rapport, 2005:17. Bengt Jacobsson. Lund, 2005.

Haven – om skånska allmogeträdgårdar. Trelleborgs Museum 1980

Lättläst om Kulturmiljö

Kulturmiljö kallas allt det som vi människor skapat runt omkring oss.

Det kan förstås vara olika slags saker på olika platser i världen.

Här i sydvästra Skåne har vi väldigt många och mycket viktiga kulturmiljö-värden.

Vi har vackra gamla kyrkor, gamla hus och gårdar, fiskelägen eller gravhögar nästan vart vi än tittar.

Pilarna

Vi har många pilar i sydvästra Skåne. Träden planterades i rader på 1700-talet och 1800-talet. Då behövdes trävirke i Skåne.

De pilar som stått längs vägarna sedan några hundra år håller tyvärr på att dö och försvinna.

Vi har varit dåliga på att ta hand om dem.

Fornlämningarna

Fornlämningar är något som människor lämnat efter sig i äldre tid.

En fornlämning kan vara rester efter en 7 tusen år gammal boplats.

Det kan också vara en milsten från 1800-talet.

Fornlämningarna skyddas genom kulturminnes-lagen.

Här i sydvästra Skåne har vi många olika slags fornlämningar.

Det kan vara rester av gravplatser eller hus eller vägar.

För länge sedan hittade någon ett stort stenblock med en ristning som föreställde ett ansikte av en man med skägg.

Stenen kallas Bösarps-masken.

Den är ungefär 1 tusen år gammal och är nu symbol för Trelleborgens.

Trelleborgens

Trelleborgens är en mycket gammal försvarsanläggning.

Borgens byggdes på 900-talet av Harald Blåtand som var kung över Skåne och Danmark.

Borgens ligger vid Bryggaregatan.

Gatan går rakt igenom borgens.

Bryggaregatan var under vikinga-tiden en viktig väg. Den gick till handelsplatsen Uppåkra, norr om Lund.

Det var arkeologer som hittade märken efter borgen när de grävde ut marken i området på 1980-talet.

När de grävt färdigt valde kommunen att spara området.

En bit av borgen har byggts upp på den plats där den stod från början.

I Vikinga-muséet på Trelleborgen kan du lära dig mer om vikinga-tidens historia i Trelleborg.

Kyrkorna

I Trelleborgs kommun finns otroligt många kyrkor.

Byarna Stor Slågarp och Lilla Slågarp har varsin egen kyrka fastän de ligger helt nära varandra.

Intressanta kyrkor finns bland annat i Fru Alstad, Gislöv, Hammarlöv och Tullstorp.

Näringsliv och utveckling

Trelleborg har en landsbygd med fin åkermark och många gamla byar.

Här finns också gamla gods och storgårdar.

Längs kusten finns flera gamla fiskelägen med vackra hus och trädgårdar.

Under flera hundra år har trelleborgarna levt av jordbruk och fiske.

Från mitten av 1800-talet förändrades samhället mycket.

Då byggdes industrier och järnvägar.

Folk började resa på ett nytt sätt.

I sydvästra Skåne fanns många tågbanor och stationshus.

De som ägde gods, kyrkorna och sockerbruken hjälpte till att bygga ut järnvägsspåren.

Tågen behövdes för att transportera virke, spannmål, sockerbetor, mjölk och slaktdjur.

Flera mejerier och kvarnar och tegelbruk och kalkbrännerier och slakterier startades i stationssamhällena och nära gods.

På 1950-talet försvann järnvägarna.

Vi hade börjat köra bil i stället för att åka tåg.

Mer information

Vill du veta mer om Trelleborgs kulturmiljö

Ring eller maila till museichef Ingela Jacobsson,

Telefon-nummer: 0410 – 73 30 48

E-post: ingela.jacobsson@trelleborg.se

Kapitel 4

Utvecklingsorternas värden

Utvecklingsorternas värden - Inledning

I översiktsplanen för Trelleborgs kommun har följande orter valts ut och benämnts som utvecklingsorter:

Anderslöv, Alstad, Skegrie, Västra Tommarp, Smygehamn och Beddingestränd. Utöver dessa orter valde vi att även titta närmare på Klagstorp. Vi ville i vårt arbete studera dem mer ingående vad gäller natur- och kulturmiljön.

Förutom platsbesök och egna studier har vi kallat byborna till offentliga möten tillsammans med lokalföreningar för att möta invånarna och skapa dialog kring natur och kultur i deras närmiljö. Där vi inte lyckades få till några möten har vi gjort intervjuer och sammanställt synpunkter från andra tillfällen.

För att beskriva kulturmiljön tog vi hjälp av Regionmuseet i Kristianstad. De fördjupade sig i Östra Torp-Smygehamn, Skegrie-Västra Tommarp och i Anderslöv.

På våra byamöten deltog en student som fick i uppdrag att föra anteckningar och analysera. Följande iakttagelser gjordes:

Den lummiga miljön kring Östra Torps kyrkby är omgiven av öppna fält.

En praktikants reflektioner

Mötena i Skegrie och Anderslöv väckte inte så stort intresse bland lokalbefolkningen men till mötet i Beddingestränd kom 23 personer. Oavsett stort eller litet intresse bland invånarna har tipsen varit många och bra.

Mötena har alla haft samma upplägg. Representanter från Trelleborgs kommun har börjat med att presentera sig

själva och sedan har projektet presenterats och ordet lämnats öppet. Det har funnits en karta över lokalområdet för mötesdeltagarna att titta på och för att kunna peka ut de områden som man pratat om.

Tyngdpunkten på mötena har legat på naturområden och gröna stråk som till exempel promenadstråk. Det har varit lite svårare att få att få till en dialog kring kulturmiljö.

De som har kommit till mötena har varit väldigt positiva till att få diskutera de här frågorna och varit glada över initiativet till att representanter från Trelleborgs kommun kommit för att lyssna till lokalbefolkningen.

/Åsa Östlund, Miljövetarstudent vid Malmö högskola

Östra Torp och Smygehamn

Landskapet

Området utgörs av Östra Torps by där samhället Smygehamn, med ursprung i fiskeläget Smyge, vuxit fram under 1900-talet. Hamnområdet vid den sydligaste punkten benämns Smygehuk.

Östra Torps by är beläget i det flacka fullåkerslandskapet på Söderslätt. Åkermarken är högt värderad och motsvarar de bästa jordarna i landet. Jordbruksproduktionen domineras av växtodling där spannmål och sockerbetar är viktiga grödor. Odlingslandskapet har en storskalig och rationell karaktär med vida vyer som bryts av trädgångar, kyrktorn, kraftledning- ar och vindkraftverk. Havet skymtar där markerna är öppna och obebyggda, vilket är av stor vikt att värna då det är ett hårt tryck på nybebyggelse längs kusten. Det råder stor brist på allemansrättslig mark och det är svårt att röra sig i och uppleva landskapet till fots. Därför är det relativt finmaskiga vägnätet, bestående av äldre krokiga byvägar och yngre rätlinjiga vägar mellan gårdar, särskilt värdefullt för rekreations- och friluftslivet. I landskapet finns även rester av jordvallar som en gång i tiden fungerade som hägnader och även markerade de äldre bygränserna. Idag fungerar de som åkerrennar men har inte längre någon

Äldre strukturer i form av mindre vägar, bygränser och ägogränser har förutsättningar att utvecklas som tillgänglighetsstråk.

Kustmiljön erbjuder ett rikt växt- och djurliv.

praktisk funktion utan betraktas som fornlämningar. Vallarna har däremot en biologisk och ekologisk funktion som spridningskorridorer och har även goda förutsättningar att kunna utvecklas som s.k. beträddor med historisk förankring.

Bebyggelsen som domineras av utspridda gårdar är ett resultat av 1800-talets enskiftesreform. Kyrkbyn ligger indragen en bit från kusten medan fiskeläget Smyge av naturliga skäl är beläget nära havet. Kustvägen, väg 9, utgör en tydlig

gräns mellan den bördiga åkermarken i norr och de kargare betesmarkerna längs kustbandet. Betesdjuren i form av får, hästar och i viss mån nötkreatur, är förhållandevis få.

Landskapet längs sydkusten koloniserades tidigt och trakten är rik på fornlämningar från olika tider. En mängd fynd och lämningar finns dolda under mark, men Stora och Lilla Kungsdösen som härrör från stenåldern utgör några av de äldsta monumenten i landskapet. Framträd-

ande är också Dellinge hög och Bålhög som visar på bosättning under bronsåldern. Vid bygränsen mellan Västra och Östra Torp har man vid arkeologiska undersökningar funnit rester av grop- hus, stolphål och härdar som dateras till vendeltid-vikingatid (550-1050-talet). En teori är att denna plats kan utgöra läget för den ursprungliga "moderbyn", innan Västra och Östra Torp etablerades.

Oxel är ett vanligt förekommande alléträd i trakten.

Utsnitt av 1762 års karta över Östra Torps by.

1701 års karta över Östra Torps by har lagts ovanpå dagens ortofoto. Huvuddelen av den dåtida åkermarken låg norr om byn, medan markerna i söder närmare kusten var magrare.

Östra Torps by och Smygehamns samhälle

Östra Torps medeltida kyrka byggdes under senare delen av 1100-talet, men revs och ersattes av en ny kyrka i början av 1900-talet. Första skriftliga belegg för Östra Torp härrör från år 1356 då det skrevs Østratorp medan Smyge läge nära kusten är känt sedan 1500-talet. Längs bygatan strax väster om kyrkan ligger flera av de kringbyggda och vitputsade gårdarna kvar, tillsammans med välbevarade gatehus. Ett rikt inslag av lövträd ramar in och avgränsar den relativt slutna byn från

det omgivande öppna jordbrukslandskapet. En oxelallé kantar den nordvästliga vägen mot Västra Torp som enligt kartmaterialet har lång historisk kontinuitet.

En geometrisk avmätning från år 1701 visar en samlad by av sjutton gårdar i ett stråk längs vägen med kyrkan i söder. Norr om byn var odlingsmarken indelad i tre åkervängar och i söder fanns en ängavång med inslag av mindre åkrar. En ägobeskrivning från år 1772 beskrev åkermarken som torr och mager. Avkastningen motsvarade 3:e kornet,

dvs. tre gånger utsädet vilket är fjärran från dagens produktion. Ängsmarken gav inte mycket och arealen var förhållandevis blygsam. Hägnaderna mellan vångarna bestod till en del av stengärdesgårdar men också av torvvallar.

Nordost om Östra Torps äldre bykärna finns flera kupolbyggda, vita kalkugnar som utgör ett mycket framträdande och karakteristiskt inslag i landskapet. Ugnarna och slagghögarna intill, utgör rester av byns viktiga kalkindustri som växte fram kring mitten av 1800-talet.

I början av 1700-talet brukades området som åker och vången benämndes då Flinte Wång, ett mycket passande namn eftersom inslaget av flinta i marken är påtagligt. Åkern tillhörde byns bördigare, jämfört med de södra åkerskiftena, och här odlades råg och korn. Fram till enskiftet i början av 1800-talet var ägosplittringen stor med en mängd smala skiften i nord-sydlig riktning. Omkring hundra år senare var den industriella verksamheten väl etablerad, vilket framgår av häradskartan från 1910-talet. Ugnarna är markerade och sannolikt är det täkter eller möjligen slagghögar intill som redovisas som obrukad mark.

Alldeles nordväst om området ligger bronsåldershögen Dellinge hög, som tillhör ett av de mer konstanta inslagen i landskapet. Högen är utritad på 1701 års karta och man kan följa den framåt i tiden genom kartmaterialet. Den idag

De kupolformade kalkugnarna är säregna inslag i landskapet.

trädbeväxta högen ligger väl synlig i det annars ensartade öppna åkerlandskapet.

Tillsammans med Dellinge hög bildar landskapet här en säregen helhetsmiljö kring den industri som en gång i tiden var av stor betydelse för Östra Torp. Det kulturhistoriska värdet är mycket stort.

Avståndet mellan Smygehamns nya bebyggelse och miljön kring kalkugnarna tenderar dock att successivt krympa, men det är av vikt att dessa lämningar får ett stort omland för att komma till sin rätt. Det finns ett pedagogisk värde att se dem tillsammans i en "blick" för att ges möjligheten att förstå verksamheten som det en gång var.

Byns havsnära strandområden domineras av flintsten och längre upp tar karga gräsmarker vid. De öppna markerna väster om hamnen har en mycket rik flora och tre delområden är noterade i Ängs- och betesmarksinventeringen. Här finns arter som brudbröd, darrgräs, rödklint och ängsnycklar. Området hyser en unik biotop för huggorm, men även sandödlor och olika arter av groddjur förekommer. Platsen är viktig för sträckande fågel och är inte minst tilltalande för det rörliga friluftslivet.

Äldre kartmaterial från tidigt 1700-tal visar att större delen av området betraktades som oduglig strandmark som tidvis nyttjades som betesmark. Nästan

tvåhundra år senare visar häradskartan från 1910-talet att markanvändningen var densamma. Närmast landsvägen brukades en mindre del som åker, även in i modern tid. Det strandnära läget ansågs länge som oattraktivt, men under senare delen av 1800-talet tillkom ett fåtal bebyggelseenheter. Vissa delar av området betas idag av får eller hästar, medan andra delar varken betas eller slås och riskerar därför att växa igen. Längs kuststräckan strax ovanför strandlinjen finns ett par gravrösen som på 1760-talskartan benämndes Större och Lille Flinthög.

På 1910-talet var järnvägen etablerad och bebyggelsen i Smyge fiskeläge hade expanderat betydligt.

Betydligt yngre, men med en visuell anknytning till rösen, är raden av gräsbevuxna betongbunkrar. Dessa värn ingick i den s.k. Per Albinlinjen som uppfördes under andra världskriget för att skydda Sveriges sydkust från angrepp. Bunkrarna utgör viktiga delar i Sveriges 1900-talshistoria. Ovanpå bunkrarna finns idag inslag av en värdefull, varierad torrängsflora.

Strax öster om Smygehamns hamn ligger Bålhögen, en gravhög som fungerade som ett viktigt sjömärke innan fyrtornet byggdes på 1880-talet. Intill ligger ytterligare en kalkugn, vilken är byns äldsta bevarade

kalkugn från tidigt 1800-tal. Byggnaden reser sig som ett monument över en viktig industri. Markerna omkring utgörs av öppna gräsmarker som tidigare har betats. Hamnområdet med sin blandning av magasin, fiskebodas, glasskiosker och souvenirbutiker tillsammans med det faktum att Smygehuk är Sveriges sydligaste punkt, gör att turister gärna söker sig hit.

Insprängt i Smygehamns samhälle finns två biologiskt värdefulla områden med en rik och varierad flora. Områdena är tidigare grustäkter som härrör från 1900-talet, vilka har undgått bebyggelseexploatering.

Bronsåldershögar och 1900-talsbunkrar har ett likartat formspråk. Bilden överst till höger visar en betongbunker medan bilden nederst är Flinhög. Marviolens däremellan, trivs i den havsnära flintan.

Det ena området kallas Smygekärr, vilket är ett s.k. rikkärr där den sällsynta strandpaddan lever. Det andra området utgörs av torr hagmark med buskig terräng som sträcker sig över den historiska bygränsen mot Hemmesdynge. När tåkten upphörde tog istället starka naturvärden över. Den kalkrika berggrunden skapade goda förutsättningar för en rik flora. Enligt de äldsta

kartorna brukades markerna som åker. Dessa sydliga åkrar var ganska magra, då man enligt 1770-talets storskifteskarta i huvudsak odlade den mer anspråkslösa grödan havre här. Ända in på 1910-talet brukades Smygekärr som åker, liksom merparten av Smygehamnsområdet, men övergick någon gång under seklet till att nyttjas som grustäkter.

Jeppa Pers väg.

Smyge Strandväg

Bebyggelsen i Östra Torp och Smygehamn

Smygehamn är till stora delar ett utpräglat 1900-talssamhälle. Det finns dock ett äldre område från 1700-talet som motsvarar den bebyggelse som i dag ligger runt Krinkelgatan och Jeppa Pers väg. Redan på den geometriska kartan från 1701 finns bebyggelse på denna plats då betecknat som Smyge fiskeläge. Under 1800-talet är bebyggelsen fortfarande blygsam och det är Östra Torp som är sockencentrum med flera stora gårdar. Det är först med järnvägens framdragande 1887 som byn växer. Östratorps station, som järnvägstationen döps till, läggs strax söder om Smyge Strandväg. Som i så många andra små orter genere-

rade det en tillväxt med både bostadshus och affärer. Bebyggelsen utvecklas utmed Smyge Strandväg, Kalkbrottsvägen och till viss del Vattentornsvägen. Smyge Strandväg får en blandad bebyggelse med både större sekelskiftesvillor och mindre gatehus. De mindre gatehusen ligger sammanbyggda i olika längd, det är både två, tre och fyra hus som är sammanbyggda. Takarkitekturen blir speciell där man tydligt kan se de olika husen haka in i varandra, en nog så viktig detalj att ta fasta på när det gäller karaktären för byggnaderna utmed gatan. De material som företrädesvis används är puts, men i dag ses flera renoverade byggnader där mycket av det ursprungliga är dolt eller utbytt mot modernare dito. Däremot är

byggnadsvolymer, taklutning och tomtindelningar intakta vilket är viktigt för att hålla kontinuiteten och inte bryta byggnadsmönstret. Färgsättningen är ljus, företrädesvis vita eller brutna ljusa varma kulörer som beige, gul och rosa.

De större villorna uppförs på stora tomter företrädesvis i gatans östra del. Några av villorna förses med havsanknutna egennamn som Sjönäs och Solnäs som textats i vacker jugendtext på fasaderna. Villorna som är uppförda runt 1900-talets sekelskifte varierar något i stil, allt ifrån lättare jugendkaraktär till en stramare klassicism med breda hörnkedjor, mansardtak och regelbundna fasader.

De mindre gatehusen vid Kalkbrottsvägen har en helt annan karaktär med äldre förebilder. Det är låga och långa putsade längor med sadeltak uppförda i en tät struktur. Tomterna och husen står tätt tillsammans och bildar i dag en attraktiv boendemiljö. På dessa tomter är den rika växligheten att notera. Det är ett rikt utbud av olika typer av häckar såsom syrén, hagtorn, bok, avenbok, berberis, kornell, måbär med mera. Variationsrikedom när det gäller häckväxter, klångväxter och övriga perenner är tilltalande.

Det finns en slags grön kreativitet i området parat med folkligt uttrycksätt som tillsammans skapar ett område som signalerar trivsel och harmoni.

Villa Sjönäs

Ett annat element som noteras i hela Smygehamn är förekomsten av olika staketmodeller i skiftande utförande. Material som används är exempelvis trä, smide, betong, sten och uttrycks-sätten är otaliga. Det ger samhället ett individuellt intryck som passar in i det successivt framväxta samhället. De senare tillkomna områdena däremot, exempelvis husen runt Rosenvägen och Pilevägen har en mer enhetlig byggnadsstil både beträffande arkitekturen och övriga detaljer som trädgård, staket och andra möbleringar. Här är det småhus i tegel

Fyra olika sorters staket på Smyge Strandväg

uppförda på 1950-1960-talet med ett homogent utseende. Det är ett mycket välbevarat område vilket tyder på att det stora generationsskiftet ännu inte har inträffat. Att ha kvar karaktären från det här området är lika intressant som att bevara en äldre bebyggelse.

Ett mycket viktigt inslag i samhället är de släppor som går från Smyge Strandväg ned till vattnet. Förutom att det är visuellt viktigt att dessa öppningar i bebyggelsen finns kvar vittnar

de även om Smygehamns ursprung som enkelt fiskeläge. Det är helt enkelt de upptrampade stigarna som tillkommit av de boende själva. Även om inte alla vägar har detta direkta ursprung så har det en oerhörd kvalitet för samhället i stort. Kontakten mellan bebyggelsen och havet är viktig och det manifesteras i små vägar ända ned till vattenbrynet.

Sett ur ett allemansrättsligt perspektiv är det angeläget att stigar och min-

dre småvägar inte stängs av, hägnas in och "privatiseras" i synnerhet som Trelleborgs kommun i jämförelse med resten av landet har en mycket liten andel allemansrättslig mark.

I dag byggs det ett renodlat villakvarter utmed Östra Torps Byaväg i sen 1990-tals arkitektur och stilenlig 2000-tals arkitektur. På motsvarande sida ligger ett litet äldre villakvarter med karaktäristisk 1970-1980-talsarkitektur.

Fyra olika sorters häckar

Mur med småsten

Klematis i höstdräkt

Släppa mot byn

Miljö vid Kalkbrottsvägen

I förlängningen av Östra Torps Byväg ligger den gamla bykärnan, det vill säga Östra Torps by med kyrka och kringliggande gårdar. Östra Torps struktur skiljer sig från Smygehamns och har ett annat ursprung och en annan historia. Varken fiskeläget eller järnvägen har varit katalysator för bebyggelsen här. Östra Torp har i stället sitt ursprung i jordbruket, vilket gett helt andra fysiska avtryck. Gårdarna är stora med stora tomter och en alléplanterad byväg mot Västra Torp binder dem samman. Skillnaden mellan bebyggelsen är markant och det är också en del av dess värde. Byn Östra Torp med kyrkan i centrum är en väl avgränsad helhet och detta är ett värde som bör bestå för att visa på byarnas historiska sammanhang.

Ribbat staket

Takarkitektur

Trästaket

Kombination plank och mur

Allé och väg i Östra Torp

Gård i Östra Torp

Skegrie-Snarringe -Västra Tommarp

Landskapet

Området omfattar kyrkbyarna Skegrie och Västra Tommarp. De sydligaste delarna av Västra och Östra Värtinge skjuter ner mellan kyrkbyarna. Här har det mindre samhället Snarringe vuxit fram under det sena 1800-talet. Skegrie ligger längs vägen E6/E22 mot Trelleborg, en mycket gammal vägsträckning som kan följas långt tillbaka i det äldre kartmaterialet.

Byarna ligger inom Söderslätt, vars fullåkerslandskap är karakteristiskt och i det närmaste utgör sinnebilden för Skåne. Åkermarken är mycket högt

värderad. Stora delar ligger inom intervallet 8-10 på en tiogradig skala, vilket motsvarar de bördigaste jordarna i landet. Av den anledningen är det värdefulla åkerlandskapet intensivt brukat. Växtodling dominerar produktionen där spannmål, sockerbetor och oljeväxter är de vanligaste grödorna. Fälten är stora och avgränsas ofta av vägar vilka i huvudsak är rätlinjiga med ursprung i det tidiga 1800-talets skiftesreformer. Den moderna infrastrukturen i form av E6 skär med en svagt buktande vägsträckning genom landskapet och bryter det rätvinkliga mönstret. Det finns få obrukade ytor och det råder stor brist på allemansrättslig mark. Närmast bebyggelsen finns en del hästgårdar med tillhörande hagar. Ofta är dessa belägna på något sämre odlingsmarker. Antalet nötboskap och får är mycket litet.

Mångårdsbyggnad i Östra Torp

Landskapet är flackt med långa siktlinjer där enstaka träd eller lövdungar avtecknar sig mot horisonten. Linjeelement som alléer och pileraader förstärker de oftast räta linjerna i landskapet. Vindkraftverk och master framträder tydligt i det öppna landskapet och bryter den horisontella orienteringen. De väl avgränsade kyrkbyarna, ofta med ett uppstickande kyrktorn, och väderkvarnar utgör en äldre generation landmärken.

Dessa sydliga delar har alltsedan förhistorisk tid varit ett tilltalande område. Bygden är rik på fornlämningar, men de flesta ligger dolda under mark. Många har skadats eller blivit helt bortodlade på grund av ett rationellt och intensivt brukande. Vissa mer framträdande anläggningar finns här

och var, t ex stenåldersdösar, gånggrifter och bronsåldershögar.

Söderslätt är Nordens kyrktätaste område och kyrkbyarna ligger sammanlänkade av ett äldre vägnät, ofta inom synhåll från varandra. Bymiljöerna är lummiga där äldre lövträd kringgår gårdar och kyrkan utgör ett framträdande inslag. Byarnas gröna miljöer skapar en stark kontrast gentemot det omgivande åkerlandskapet som är helt öppet med glest liggande gårdar med ursprung i det tidiga 1800-talets skiftesreformer. De mer naturliga småbiotoperna i detta helt öppna och ganska enahanda landskap utgörs av åkerrenar och trädmiljöer. Det finns få öppna vattendrag, merparten är täckdikade.

Vy mot Skegrie by över de vidsträckta fälten.

Landskapet har under flera hundra år varit öppet och till stora delar uppodlat. Under sin skånska resa passerar Linné delar av Trelleborg och beskriver slättbygden med vackra ord. Även om drygt 250 år har passerat, kan man till viss del känna igen sig.

Landet emellan Malmö och Trelleborg var det härligaste i werlden, och liknade merendels Flandern, ty det var en slätt, utan bärg, backar, stenar, floder, sjöar, trån eller buskar;

"...alt war denna tiden betäckt med den härligaste säd af winter-råg och korn, samt några trädesfält för mulbete. Det var märkwärdigt, at se de många kor och hästar, de många får, och hwita gäss, med swin kunna föda sig här på fälten, som så litet woro gräslupna och der säd warit i fol."

Landet som vi i dag öfwerreste, war med sina fält nästan horisontelt som et gälf, och icke som i går kullrigt; De högste toppar af Almträden syntes fjerran ifrån såsom buskar, och gäfwä till känna hwarest som Byarne lågo i dälderne; och inga trån märktes på andra ställen, än wid Byarna. Flintklappur war strödd öfwer alt.

Byarnas odlingsmark var indelad i tre vångar, där två av dem brukades årligen. Den tredje vången låg då i träda och nyttjades som betesmark till boskapen. Någon egentlig utmark fanns inte och inte heller skogstillgångar, utan virke fick köpas.

Fram till det tidiga 1800-talet låg bebyggelsen i huvudsak samlad i byarna. I samband med skiftesreformerna flyttades många gårdar från bytomten till

Nära bebyggelsen är hästar ett vanligt inslag.

nya fastigheterna ute i landskapet. En stor del av de gamla vånggränserna i form av jord- eller stenvallar, ibland risgården, raderades då de miste sin funktion. Istället ersattes de av nya, oftast raka, gränser mellan gårdarna. Pilplanteringar i de nya gränserna uppmuntrades och är på sina håll ett framträdande inslag i dagens landskap.

Järnvägen mellan Malmö och Trelleborg byggdes under 1880-talet och var i drift till mitten av 1900-talet.

Banan strök längs Skegries östra delar där en station anlades och fortsatte mellan Västra Tommarp och Ståstorp, där Skytts Tommarps station byggdes, strax sydväst om den äldre byn.

Under 1900-talet har rationaliseringen inom jordbruket resulterat i allt större fält med få odlingshinder. Den totala arealen åker har dock minskat på grund av expansion av bebyggelse och större vägar.

Häradskartan från 1910-talet visar ett nästan helt och hållet uppodlat landskap.

Skånska rekognoseringskartan från 1810-talet skildrar de sammanhållna bymiljöerna strax före skiftesreformerna.

Byarna

Skegrie by

Landsvägen, E6/E22, mellan Malmö och Trelleborg är ett kommunikationsstråk med lång historisk kontinuitet. Förbi Skegrie by är sträckningen nästan identisk jämfört med det tidiga 1700-talet. Vägen strök då, precis som idag, mellan kyrkogårdsmuren och gravmonumentet Skegriedösen. Dösen, som är uppbyggd av stenhällar, härrör från yngre stenålder (4200–2800 e.Kr) och är en av de äldsta synliga lämningarna i Skegrie. Vid arkeologiska undersökningar i samband med utbyggnad av E6 har rester av ytterligare en dös påträffats. I samma område har boplatsslämningar från romersk järnålder (0–375 e.Kr) upptäckts vilket visar att platsen kring dösen, landsvägen och sedermera kyrkan, under lång tid varit av central betydelse. Historiskt sett har vägen knutit ihop byar och gårdar, idag är den mer en barriär. Trafiken är tung och bullret är ett påtagligt inslag.

Skegrie är känt i skriftliga källor sedan år 1120 då det skrevs Schethrøgum. I början av 1700-talet omfattade Skegrie kyrkby 22 hemman och 5 gatehus. Flertalet var kronohemman eller rusthåll. Tre gårdar låg då nära kyrkan medan de övriga låg i ett nord-sydligt stråk längs dagens Torvängsvägen, som kan anas än idag. Varken väderkvarn eller vattenkvarn fanns då i byn. Den idag rätade Albäcksån som fort-

farande rinner genom byn, avgränsade bytomten i öster. Ån är idag ett betydelsefullt grönt stråk men utgör samtidigt en viktig gräns mellan "bondbyn" och "stationssamhället".

Landsvägen utgör en tydlig gräns mellan den storskaliga jordbruksproduktionen i väster och det något mindre rationella jordbruket i öster, i anslutning till byn. Redan år 1700 var byns mest produktiva åkermark belägen väster om landsvägen.

Enligt 1700-talets kartmaterial fanns ett ängsgärde kallat Oran strax öster om byn. Här producerades ängshö och gårdarnas dragare, oxarna, brukade tjudras här eftersom det rädde brist på betesmarker. Djuren kunde inte släppas fritt eftersom Oran inte var inhägnad mot grannbyn Västra Värlinge. Idag är hästgårdarna ett mer påtagligt inslag här än på den bästa åkermarken. Här finns även en hel del energiskog i form av salixplanteringar.

I samband med enskiftet i början av 1800-talet tunnades bebyggelsen i bykärnan ut betydligt, då flera gårdar flyttades. Kvar blev bl.a. de gårdar vi ser idag nära kyrkan, liksom gatehusbebyggelsen som delvis finns kvar strax öster om kyrkan. Till gårdarna i den norra delen av den äldre byn hör stora trädgårdar med parkliknande karaktär där växtligheten i form av olika sorters lövträd är rik och varierad.

Vänster: Skegrie bytomt från år 1755 är projicerad ovanpå dagens landskap. Den trånga bytomten med tätt liggande gårdar avgränsas av kyrkan i väster och Albäcksån i öster.

Under den senare delen av 1800-talet etablerades enklare småbruksbebyggelse på de smala torvlotterna i nordost. I och med järnvägens tillkomst på 1880-talet, expanderade de östra delarna av Skegrie och ett mindre stationssamhälle växte fram, skilt från den gamla bykärnan. Det är i första hand i denna del av Skegrie som nybebyggelse har skett under 1900-talet.

Det nyaste bostadsområdet i öster har expanderat över bygränsen till Västra Värlinge by och når till gården Schaggarp. I de nyuppförda bostadsområdena har man satsat på plantering av olika slags lövträd, vilket på ett positivt sätt anknyter till karaktären i byns äldre delar.

E6 passerar nära mellan Skegriedösen och kyrkogårdsmuren.

Stora parkliknande trädgårdar hör till några av gårdarna.

1701 års karta har lagts ovanpå ett nutida ortofoto. Grå fält var åker medan gröna och gula var ängsmark och mossar.

Albäcksån har ett ganska blygsamt flöde men utgör ett grönt stråk genom byn.

Bebyggelsen i Skegrie

Den gamla kyrkbyn i Skegrie är den ursprungliga byn även om det dominerande inslaget i dag är den lite ”yngre” järnvägsbebyggelsen utmed Skegrie Stationsväg och Skegrie Byaväg och den alldeles nyuppförda bebyggelsen norr om Byavägen.

Förutom detta finns det två stora utbyggnadsfaser som utgör en betydande del av Skegrie nämligen kvarteret Solängen och bebyggelsen kring gatorna Väster-, Norr- och Söderängen. Båda dessa områden är homogena och välbevarade 1960-1970-talsområden med tidstypisk villabebyggelse. Kvarteren är väl inbodda

och trädgårdarna har en lummig städsegrön grönska. Bebyggelsen på Solängen är i jämförelse med bebyggelsen på ”ängsvägarna” mer återhållsam och en arkitektur präglad av sena 1950-talets och 1960-talets stilideal och planering. Villorna är i regel enplansvillor, med källare i vissa fall, och uppförda i rött eller gult tegel. Fasaderna bygger på lågmälda uttrycksmedel som markering av entréer och av vissa fönster, smidesdetaljer i räcken och handledare.

Villorna på ängsvägarna har en helt annan estetik, företrädesvis 1,5-plansvillor med branta tak belagda med betongpannor i mörka kulörer, materialblandningar mellan tegel och trä såsom panelade gavelrösten och indragna balkonger på kortsidorna. Villorna ligger placerade med långsidan utmed gatan med små förträdgårdar som rymmer garageuppfart, garage och liten trädgård. Garagebyggnaderna är i regel försedda med sargtak i liggande träpanel. Växtligheten består mycket av städsegröna växter såsom, cypress, tujja, buxbom, mindre barrväxter osv. Lummigheten är påtaglig i de båda områdena och valet av växterna är fortfarande någorlunda intakt. Trädgårdens utformning och växtval är en del av upplevelsen av arkitekturen. Just 1970-talet går det en tydlig gräns gentemot den gamla ”hushållsträdgården” som tidigare varit en utgångspunkt i många trädgårdar. Tillsammans bildar hus och trädgård en fin helhet värd att uppmärksamma. Mellan gatorna finns gång- och cykelvägar som är trädplanterade. De bidrar till områdets lummighet och tillgänglighet.

Hus på Norrängen med formklippt trädgård

Garage med sargtak.

Indragen balkong på gavel, en tidstypisk 1970-talsdetalj

Villa i vit Mexisten

Gång- cykelväg i området

Exempel på bebyggelse som uppfördes i samband med att järnvägen kom till byn.

Del av Skegrie Kyrkväg

Tegelarkitektur präglad av stationsambällets ideal.

Skegrie kyrkby från andra sidan E 22:an

Gatehus i kyrkbyn

Det resta stenblocket har en framträdande placering i det öppna jordbrukslandskapet.

Husen i den gamla kyrkbyn baseras däremot på det låga och långa sammanbyggda gatehuset som har mycket gamla anor. I kyrkbyn finns mycket av de äldre strukturerna kvar vad det gäller gatusträckningar, byggnaders placering och material. Gatornas ursprung är baserat på "människomått" snarare än bilens mått som fallet är i moderna kvarter som ovan beskrivna.

Flertalet av husen har kvar sin ursprungliga form men har under åren anpassats med modernare inslag såsom nya dörrar och perspektivfönster. Överlag är husen vitkalkade med slät puts och försedda med sadeltak klädda med eternit eller tegel. Här är även trädgårdarna utformade i samklang med byggnaderna och det är en växtlighet främst baserad på perenner,

fruktträd, häckar och mindre träd. I vissa fall finns stensatta gårdar och små gatt mellan husen som bildar en tät struktur i området.

Bebyggelsen utmed Södra Torvängsvägen är i dag sparsam, men på kartor från 1700-talet finns det ett flertal större gårdar utmed denna väg. I dag återstår bara två av dessa större gårdar av de ca 10 gårdar som tidigare fanns här. De har skiftats och slagits samman med åren och därigenom har byggnaderna försvunnit. På Skånska rekognoseringskartan från 1800-talets början ritas Skegrie som två tydligt separata delar i byn, en mer oregelbunden mindre bebyggelse runt kyrkan och stora gårdar utmed Torvängsvägen. De kvarvarande gårdarna är ett gott exempel på det som blev kvar efter skiftesreformen och är ett viktigt historiskt inslag tillsammans med den gamla kyrkbyn.

Järnvägsepoken i Skegrie har satt spår i samhället främst med Skegrie Stationsväg och bebyggelsen utmed denna gata. Stationsvägen blev centrum i det "nya" Skegrie på 1800-talets slut och successivt växer denna bebyggelse ihop med byavägen och kyrkbyn. Dock är det fortfarande relativt enkelt att avläsa byns olika tillväxtperioder. Med järnvägen kommer en viss typ av tegelarkitektur där teglets dekorativa inslag är ett viktigt uttrycksmedel. Teglet läggs i olika skift och varierande färg kan användas i samma byggnad. Bebyggelsen förläggs utmed järnvägsspåren eller en oftast mycket rät

Allé längs vägen mot Hammarlöv.

huvudgata som leder till stationsbyggnaden som i fallet med Skegrie stationsväg. Några hus från denna epok är fortfarande tydliga att härleda medan andra fått senare tillägg vilket för ett otränat öga kan vara svårt att avgöra.

Västra Tommarps by

Västra Tommarps äldre kyrkby utgör idag en väl samlad, mindre bymiljö där kyrkan, pastorexpeditionen och skolan utgör viktiga delar. Byn är tydligt avgränsad mot det omgivande åkerlandskapet. Bebyggelsen längs landsvägen mot Trelleborg utgör däremot en yngre del av Västra Tommarp som vuxit upp kring järnvägen.

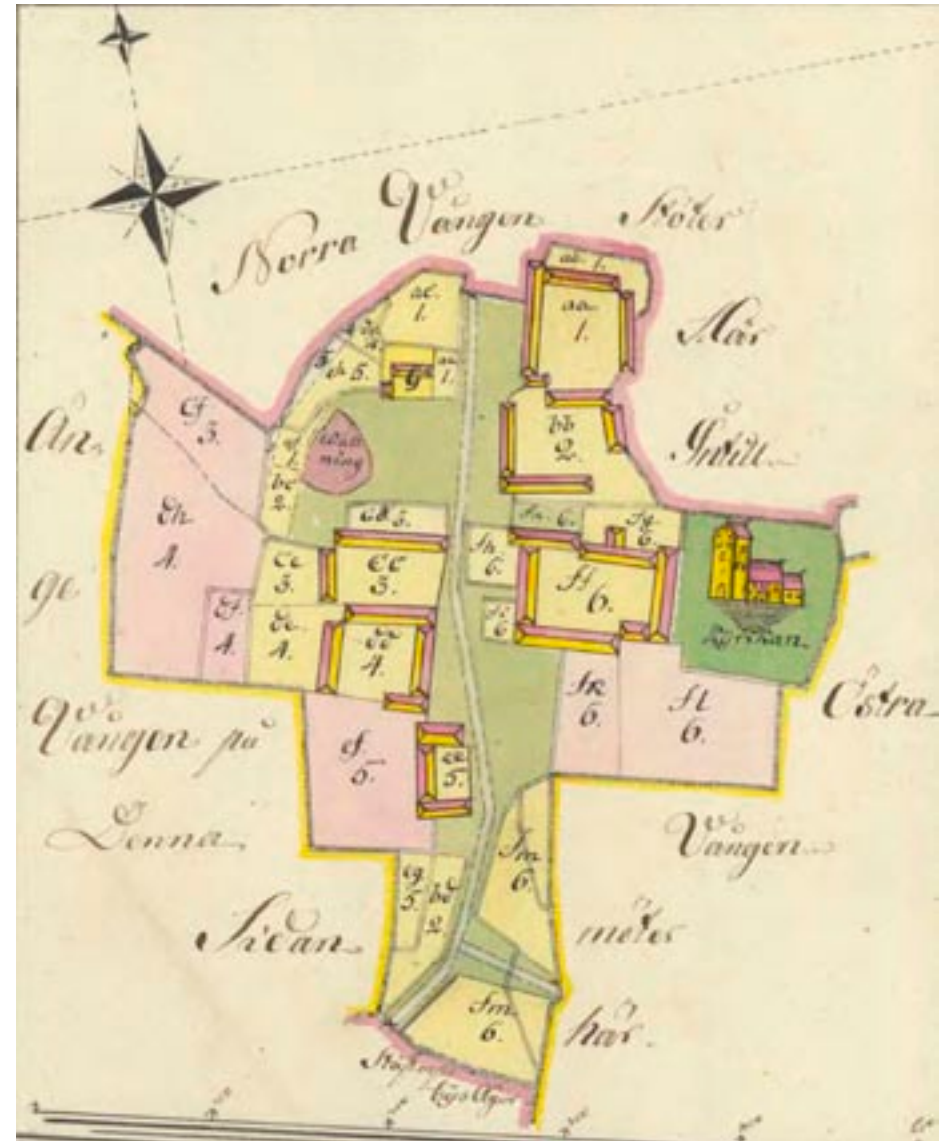
Pileraderna förstärker de räta linjerna i landskapet och har en viss rumsindelnde effekt.

Strax nordväst om byn finns ett rest stenblock som utgör den äldsta och mest framträdande lämningen. På blocket finns skålgropar, som är den vanligaste typen av hållristningar. Oftast härrör de från bronsåldern, men kan vara ännu äldre. Boplatser och gravfält från olika tider har påträffats men är dolda under mark. Bynamnet Västra Tommarp förekom i skrift först år 1393 då det skrevs Tummendorpe. På 1780-talet fanns sex gårdar och ett gatehus i byn, samtliga var tre eller fyrlängade kring öppna gårdsplaner. Bytomten var kringgårdad av en gårdesgård. Prästgården låg alldeles väster om kyrkan, där det idag är en öppen gräsyta. Kålgårdar och trädgårdar fanns till flera av gårdarna. Till tre av gårdarna fanns särskilda pilhagar. Sannolikt drogs pil upp för ved och stängselmaterial. Inslag av pilplanteringar längs vägar och åkerrennar är idag ett framträdande karaktärsdrag i landskapet. En äldre allé, nyligen kompletterad med unga träd finns längs vägen norr om bykärnan.

Nyplantering av träd är en mycket positiv åtgärd som berikar landskapsbilden och gynnar den biologiska mångfalden.

Ända fram till slutet av 1700-talet låg markerna till byarna Västra Tommarp och grannbyn Ståstorp i ägoblandning med varandra. Vängindelningen var också sammanlänkad mellan byarna. I samband med storskiftet år 1786 lades de fasta bygränserna ut och markerna delades. I samband med enskiftet år 1812 flyttades ett par av gårdarna från bytomten som därmed fick en glesare karaktär.

När järnvägen mellan Malmö och Trelleborg drogs förbi i slutet av 1880-talet byggdes Skytts-Tommarps station. En kilformad bebyggelsesamling växte fram längs landsvägen där järnvägen och en fastighetsgräns utgjorde de yttre gränserna. Här expanderar bebyggelsen för närvarande, men de olika årsringarna kan fortfarande avläsas, vilket är värdefullt för förståelsen av byns framväxt.

1786 års avmätning av Västra Tommarps bytomt.

Bebyggelsen i Västra Tommarp

I Västra Tommarp som det ser ut i dag kan tre uppbyggnadsfaser utläsas. Den första och äldsta fasen utgörs av bebyggelsen runt kyrkan. Detta område är tydligast avläsbart eftersom det är väl avgränsat. Den andra utvecklingen i byn var den som växte upp runt järnvägen. Dessvärre är det i dag svårt att direkt utläsa denna bebyggelse eftersom mycket har blivit förändrat. Något som däremot är mycket tydligt är de nya planlagda tomterna som väntar på att bebyggas samt den redan nytillkomna moderna bebyggelsen.

Husen i kyrkbyn är gårdar eller byggnader tillhörande kyrkan såsom pastorsexpedition. Merparten av den äldre bebyggelsen är uppförd i rött tegel under sent 1800-tal och omges av stora och lummiga tomter, ett viktigt karaktärsdrag i byn.

Snarringe by

Mellan de båda kyrkbyarna Skegrie och Västra Tommarp har det lilla samhället Snarringe vuxit fram på Östra Värplinges ängsmarker under andra hälften av 1800-talet. Snarringes bebyggelse är väl avgränsad och gränsen mot den omgivande åkermarken är skarp. Snarringe framstår som en egen bymiljö mellan Skegrie och Västra Tommarp.

Ursprunget till Snarringe finner man i enskiftet år 1811, som resulterade i att gård nummer 6 i Östra Värplinge fick en sammanhängande fastighet vilken även om-

Infart till Västra Tommarp norrifrån

fattade dagens Solgården. Fram till i slutet av 1860-talet etablerades ett drygt tiotal gatehus på den södra delen av fastigheten. Då genomfördes en s.k. laga delning och ytterligare småfastigheter bildades. Under 1900-talets första decennium gjordes flera avsöndringar och i början av 1910-talet fanns ett tjugotal mindre hus.

Ortnamnet Snarringe är känt i skrift sedan år 1915. Enligt en tolkning i dialekt- och ortnamnsarkivet beskriver namnet inbyggarna, kallade "snarringar", som anknyter till verbet snarra, dvs. 'morra'. Än idag är utsträckningen av bebyggelsen i princip densamma som i början av seklet. Vägnätet är i huvudsak rätlinjigt och är uppbyggt kring de äldre fastighetsgränserna. Bebyggelsen är småskalig och har en intim karaktär. Lövträd och lummiga trädgårdar är ett framträdande inslag. På 1960-talet anlades en fotbollsplan på åkermark strax norr om samhället. Planen är kringgårdad av ståtliga popplar.

Lummig Gårdsmiljö

Miljö kring kyrkvägen

Vackert entréparti

Kyrkvägen norrut

Infart till Västra Tommarp söderifrån

Skolbyggnaderna

Pastorsexpeditionen

Bebyggelsen i Snarringe

Denna lilla by kan betecknas som en grön by då det främst är grönskan som träder fram som ett karaktärsdrag. Byggnadernas ålder är alltifrån byns tillkomst, slutet av 1800-talet, fram till mitten av 1900-talet. Bebyggelsen är brokig men det finns sammanhållande drag såsom byggnadernas form, tak och fasadmaterial. Företrädesvis är de äldre smala och låga sadeltaksför-

sedda gatehusen putsade och vitkalkade. Den lite yngre bebyggelsen däremot har ett annat formspråk med lite mer kvadratisk planlösning och något högre, klädda med träpanel. Men det gemensamma är en grönskande trädgård. Inslaget av en nyttoträdgård som det troligtvis har varit innan har förskjutits till en mer "prydnadsträdgård" med perenner och stora lövträd.

Infart Snarringe

Vänster:

På den nedre delen av kartan från år 1868 kan man skönja den unga orten Snarringe bestående av flera mindre fastigheter, en del bebyggda med små bus.

Fotbollsplanen i Snarringe anlades på 1960-talet.

Gatebus

Hus och trädgård

Vitputsad långa

Byvägen genom Snarringe

Anderslöv

Landskapet

Anderslövs by ligger i gränslandet mellan Söderslätt och det sydsåkanska backlandskapet i norr. Landskapet är mjukt böljande men blir flackare söder om Landsvägen, länsväg 101. I kontrast till slättens flacka karaktär skapar backlandskapets smått kuperade terräng avgränsade och överblickbara landskapsrum. Trots skillnader i landskapskaraktär domineras hela området av bördig och högt klassad åkermark i likhet med större delen av kommunen. Jordbruksproduktionen är inriktad mot växtodling och markerna brukas intensivt med få obrukade ytor. Spannmål, oljeväxter, sockerbetor och potatis är de viktigaste grödorna. Antalet betesdjur är relativt litet.

Söder om Anderslöv är landskapet flackt med en tydlig slättkaraktär.

Bortsett från den samlade bebyggelsen i samhället finns jämnt utspridda gårdar, främst i söder. Några är utflyttade gårdar i samband med enskiftet i början av 1800-talet, andra har tillkommit genom senare hemmansklyvningar. Vissa har fått tidstypiska namn från det sena 1800-talet, såsom Maryhill, Lugnedal och Hagalund.

I det kuperade landskapet som är tydligt norr om Anderslöv, finns en mångfald av småsjöar, s.k. dödisgröpar, som härör från istiden. Fram till senare delen av 1800-talet och det tidiga 1900-talet brukades dessa små områden som ängsmark. Efter utdikning förvandlades många till åkermark. Ett fåtal av de fuktiga sänkorna mellan höjderna har bibehållit en naturlig karaktär. De öppna vattendragen är i övrigt få i landskapet. Grönbybäcken, som förr slingrade sig österut längs byns norra delar, är

idag rätad men har fortfarande ett öppet lopp och utgör därför ett värdefullt inslag i landskapet.

Invid gårdarna finns ofta äldre lövträd medan man i det öppna landskapet i huvudsak ser spridda träd och mindre buskage utmed de raka fastighetsgränserna, ibland även längs äldre bygränser. Längs vissa vägsträckningar finns hamlade pilar, t.ex. längs den raka vägen söderut mot Rydeholm. De raka alléerna på Stora och Lilla Markies marker är framträdande och betonar det storskaliga herrgårdslandskapet, vilket bidrar till att gränsen mot Anderslövs samhälle är skarp.

I trakten kring Anderslöv har en mängd fynd av flinta gjorts och i avslutning till mindre vattendrag finns

flera kända stenåldersboplatser. De synliga fornlämningarna är däremot få i landskapet. I skärningen mellan socknarna Anderslöv, Södra Åby och Östra Klagstorp ligger bronsåldershögen Lerhöj. Stora delar av högen är bortodlad och har idag närmast formen av en treudd. Högen har sannolikt under lång tid fungerat som ett viktigt gränsmärke. Den ansluter till en gräsbeväxt åkerren som löper i bygränsen mot Norra Åby.

I likhet med idag, visar Skånska rekognoseringskartan från det tidiga 1800-talet, ett helt öppet landskap. Mindre skogsområden fanns närmast vid Markiekratt nära Börringesjön. Fram till skiftesreformernas genomförande i början av 1800-talet var markerna uppdelade i tre vångar där åkermarken i

Det smått kuperade landskapet med en mängd småsjöar framträder tydligt på skånska rekognoseringskartan från 1810-talet.

två av vångarna brukades årligen medan den tredje låg i träda. Korn var den viktigaste grödan, följt av råg och havre. Den genomsnittliga avkastningen gav årligen mellan fyra och sex gånger utsädet. Ängsmarken låg insprängd mellan åkrarna. Det fanns ingen utmark utan boskapen betade den för året trädade vången. Gärdesgårdarna som hägnade in vångarna var byggda av jordvallar eller ris. Dessa vångagränser kunde ibland fortsätta över bygränserna och utgjorde ett komplicerat odlingsystem som sträckte sig över flera byar.

Vägnätet följer delvis topografin i landskapet och förhållandevis många av de äldsta kända vägsträckningarna är desamma än idag. Några helt raka vägsträckningar har tillkommit i samband med skiftesreformer.

Byn

Tack vare det goda kommunikationsläget längs landsvägen mellan Malmö och Ystad, har Anderslöv vuxit fram som en mindre centralort. Här har funnits gästgivaregård och skjutsstation och orten har också varit tingsplats för Vemmenhögs härad.

Anderslövs samhälle har liksom det omgivande landskapet en kuperad karaktär. Kyrkan med den omgivande kyrkogården har ett framträdande läge på en höjd. Längst upp på kyrkogårdens höjdrön finns en bronsåldershöj och strax nedanför ligger kyrkan, vilket tyder på att

Backlandskapet smått böljande karaktär är tydlig norr om Anderslöv.

platsen under lång tid varit av central betydelse. Under århundradenas lopp har begravningshögar gjorts i högen samtidigt som grusgångar tvärs över, vilket har gjort att den idag är delvis skadad.

I början av 1800-talet bestod Anderslövs by av ett tjugotal gårdar som låg samlade i ett nord-sydligt stråk strax väster om kyrkan. I likhet med det sydsvenska byggnadsskicket var de flesta av gårdarna fyrålgade och kringbyggda de öppna men ofta trånga gårdsplanerna. Till många av gårdarna hörde en inhägnad plantering av fruktträd eller vilda träd. Insprängda bland gårdarna fanns även några gatehus.

Mellan de båda vindkraftverken syns högen Lerhöj. Från Lerhöj sträcker sig bygränser bestående av gräsbevuxna jordvallar eller åkerrenar åt tre håll.

Som ett resultat av enskiftet år 1812 flyttades merparten av gårdarna från bykärnan. De övergivna gårdstomterna fylldes snart med tätt liggande gatehus. Delar av detta gatehuslandskap – små, låga boningshus med tillhörande täppor – syns än idag strax nedanför kyrkan. Av gårdarna i Anderslövs bondby är däremot de synliga spåren mer diffusa. Träd och buskar är generellt ett framträdande inslag som bidrar till en lummig och tilltalande miljö. Exempelvis finns hamlade, dvs. beskurna, lindar kring torget och kyrkogården, vid det gamla mejeriet men även i några privata trädgårdar.

Böringe-Anderslövs Järnväg invigdes år 1884 och en station anlades i byn. Sträckningen förlängdes mot Östra Torp under de påföljande åren. Banan strök längs byns östra gräns och vek sedan av mot sydost. Omkring mitten av 1900-talet minskade trafiken successivt och delar av sträckningen lades ner och spåren revs upp. Idag finns endast kortare sträckor kvar där banvallen ännu kan anas. Under 1900-talet expanderade samhället över bygränsen till Sörby by. Industrier och en folkets park byggdes upp öster om Anderslöv.

Bebyggelsen i Anderslöv

Bebyggelsen i Anderslöv präglas starkt av landsbygdens industrialisering i slutet av 1800-talet samt bostadsexploateringen efter andra världskriget. Samhället är byggt runtom byns kyrka

Bebyggelsen nära kyrkan utgörs av äldre, tätt liggande gatehus med små, lummiga trädgårdar.

med sina medeltida anor. Kyrkan står i närheten av en gammal landsväg, en viktig farled för makthavare och deras kurirer under forna tider. Längs denna väg – Landsvägen, med den moderna beteckningen länsväg 101 – anlades flera kyrkor. Kyrkbyar bildade så småningom ett pärlband mellan Malmö och Ystad.

Landsvägen delar Anderslöv mitt itu. Den södra delen, inklusive kyrkan och kyrkogården, kännetecknas av något äldre bebyggelse än den norra delen som karaktäriseras av järnvägen och de två stationer som byn haft. Landsvägen är relativt hårt trafikerad och utgör ett

Enskifteskartan från år 1807-09 visar Anderslövs bytomt innan skiftet genomfördes.

oroligt och bullrigt element i samhället. Områdena söder om Landsvägen är byggda kring kyrkan och kyrkogården.

Den sydvästra delen av Anderslövs samhälle har ålderdomlig bebyggelse och gatunät. Huvudlederna Östergatan och Västergatan löper mellan Landsvägen och mejeriområdet som ligger i utkanten av byn. Bebyggelsen längs dessa gator härstammar till stora delar från 1800-talet och har delvis även tidigare anor. 1800-talet innebar en period av snabb tillväxt för Anderslöv som redan då var en betydande marknads- och handelsort. Skolbyggnader byggdes på

1820-talet och på 1860-talet kom både post, bank, apotek och något senare även järnväg till samhället. De lokala entreprenörerna försåg redan tidigt byn med gatubelysning – en lyktstolpe på Östergatan vittnar fortfarande om gaslyktor som vid sekelskiftet 1800-1900 belyste gatorna under dygnets mörka timmar. Gatehusen längs Östergatan och Västergatan vittnar om den tid då byggnaderna inhytte både verkstäder och bostäder. Husen har i regel 1,5 plan, fasader exempelvis av tegel och puts samt enkla sadeltak. Många av husen är sammanbyggda halvhus, vilket fortfarande idag är synligt i de fall då

byggnaderna renoverats varsamt och förändrade ägarförhållanden visat respekt mot detta traditionella sätt att bygga "parhus" i Anderslöv. Gatubilden är fortfarande idag relativt enhetlig och husen omringas av luftiga tomter och trädgårdar. I denna sydvästra del av samhället, mellan skolhuset från 1926 och kyrkan, i sin nuvarande form sedan ombyggnationen på 1840-talet, bär bebyggelsen stora kulturvärden väl värda att bevara. De aktuella kulturvärdena är ofta av samhälls-, social- och personhistoriska karaktär. Det är av stor vikt att bevara gatehuskaraktären med inslag av de hopbyggda "parhusen".

Söder och sydost om nuvarande skolhuset finns numera en idrottsanläggning med tennisbanor, idrottsplats m.m. Någonstans under anläggningarna finns en gömd källa som redan tidigt var känd och kallad för Anderskällan eller S:t Anderskällan. Källan och kyrkan med bronsåldershögen på kyrkogården bildar en historisk axel tvärsenot Västergatan och Östergatan. I den östra ändan av denna axel, framför kyrkan, ligger en öppen, sluttande kyrkbacke som tidigare var en marknadsplats, en naturlig samlingspunkt för byborna. Här står fortfarande bebyggelse för handel, manufaktur och boende. Nedanför backen står folkskolans gamla byggnad där skolgången pågick fram till 1909.

Länsväg 101 mitt i samhället med den spetsiga kyrkspiran som ett landmärke i bakgrunden.

Kyrkans spira är väl synlig överallt i samhället. Den äldsta bebyggelsen ligger sydväst om kyrkan.

Ovan: Gatehus på Östergatan.

Lyktstolpe från sekelskiftet 1800-1900 på Östergatan.

Gatehus på Östergatan

Skolhuset från 1926 och idrottsanläggningar söder om skolan. Någonstans här under tennisbanan finns förmodligen den historiska källa som kallats för Anderskällan eller S:t Anderskällan.

Söder och sydost om kyrkan och Landsvägen finns bostadsområden som byggdes under 1960-1990-talen. Området kallas för "Dallas" av lokalbefolkningen och präglas av låga, enhetliga villor och radhus. Områdets olika delar präglas av sin tids villa- och bostadsarkitektur. De olika arkitektoniska stilarna är lättläsliga. Även här balanserar bebyggelsen väl med de luftiga tomterna och de lättillgängliga trafiklederna.

En viss tätning vore möjlig strax sydost om kyrkan, bakom affärshusen längs Landsvägen, på de öppna ytorna som numera fungerar som parkeringsplatser.

Norr om Landsvägen ligger ett villaområde som började få sin form i samband med järnvägens tillkomst på 1880-talet. Anderslöv har haft två stationer. Den tidigaste stationen försvann på 1940-1950-talet då den nya byggdes. Järnvägen lades ner 1957.

Längs Landsvägen och kring torget på dess norra sida finns bebyggelse som vittnar om samhällets expansiva historia i slutet av 1800-talet. Mindre industrier, gästgivaregården, bankhus, affärer m.m. byggdes här av driftiga affärsmän och entreprenörer. Många byggnader, helt eller delvis, finns fortfarande kvar och bidrar till en genuin känsla av en centralort på välbärgad landsbygd.

Bostadsbyggnation under 1900-2000-talet söder om landsvägen och mot samhällets södra utkant

Bebyggelse och öppna ytor sydost om kyrkan, bakom affärshusen på landsvägen.

Bebyggelsen kring torget och landsvägen vittnar om det expansiva 1800-talet.

Bebyggelsen närmast järnvägen, dvs. mot nordost, karaktäriseras av tegelstensarkitektur i blandade arkitekturstilar från 1800-talets senare hälft. Villabebyggelsen spred sig dock snabbt och mot nuvarande vårdcentralen reste man bekostade jugendvillor kring sekelskiftet 1900. Arkitekturen i dagens villaområde härstammar från olika tider och är mycket mångfacetterad.

Området norr om Landsvägen har kontinuerligt under 1900-talet bebyggt vidare och särskilt i samhällets nordvästra delar finns hyreshus från 1940-1950-talen, ofta med två-tre lägenhetsvåningar och sammanhållna fasader av puts eller tegel. Dessa enhetliga bostadskvarter flankeras av bebyggelse från 1900-talets sista årtionden och alltsammans är arkitektoniskt sammanhållet och lättläsligt. I samhällets nordvästra ytterkant, i närheten av Gamlesjö gård, ligger ett helt nytt område med varierande villaarkitektur där den enhetliga karaktären behållits huvudsakligen genom takens enhetliga rödtegelbeklädnad där både keramiska produkter och plåt används.

Stora tomter och mycket grönska kännetecknar villabebyggelsen norr om Landsvägen. De stora tomterna utgör dock ett visst bekymmer för samhällets framtida utveckling: avstyckning av tomterna är enkelt och ekonomiskt frestande. På ett par tomter ser man hur avstyckningen och tätningen av bebyggelsen förstör den luftiga och lummiga struktur som är så typiskt för Anderslöv fortfarande idag.

Tegelsten är ett framträdande byggnadsmaterial i Anderslöv.

*Villor i olika arkitekturstilar
från olika tider i samspråk på
områden norr om Landsvägen.*

Referenser

Kartor som rör samtliga områden

Skånska Rekognoseringskartan, 1810-talet

Häradsekonomiska kartan, Rikets Allmänna Kartverk 1910-15

Ekonomiska kartan, Rikets Allmänna Kartverk, 1970

Kartor Östra Torp-Smygehamn

Ägobeskrivning, Östra Torps by, Östra Torps sn, Lantmäterimyndigheten 12-ÖTÖ-2, 1689

Geometrisk avmätning, Östra Torps by, Östra Torps sn, Lantmäteristyrelsen L268-5:1, 1701

Storskifte, Östra Torps by, Östra Torps sn, Lantmäteristyrelsen L268-5:2, 1765

Ägobeskrivning, Östra Torps by, Östra Torps sn, Lantmäterimyndigheten 12-ÖTÖ-5

Enskifte, Östra Torps by, Östra Torps sn, Lantmäteristyrelsen L268-5:3, 1810

Kartor Skegrie-Snarringe-Västra Tommarp

Geometrisk avmätning, Skegrie by, Skegrie sn, Lantmäteristyrelsen L175-5:1, 1700

Laga delning, Skegrie by, Skegrie sn, Lantmäteristyrelsen L175-5:2, 1755

Storskifte på inägor, Skegrie by, Skegrie sn, Lantmäteristyrelsen L175-5:3, 1767

Enskifte, Skegrie by, Skegrie sn, Lantmäteristyrelsen L175-5:4, 1814

Geometrisk avmätning, Västra Värlinge by, Bodarps sn, Lantmäteristyrelsen L23-5:1, 1717

Storskifte på inägor, Västra Värlinge by, Bodarps sn, Lantmäteristyrelsen L23-5:3, 1768

Storskifte, Östra Värlinge by, Hammarlövs sn, Lantmäteristyrelsen L76-4:1, 1770

Enskifte, Östra Värlinge by, Hammarlövs sn, Lantmäteristyrelsen L76-4:2, 1810

Ägoutbyte, Östra Värlinge by, Hammarlövs sn, Lantmäterimyndigheten 12HAR-38, 1869

Storskifte, Västra Tommarps by, Västra Tommarps sn, Lantmäteristyrelsen L249-4:1, 1784

Enskifte, Västra Tommarps by, Västra Tommarps sn, Lantmäteristyrelsen L249-4:2, 1811

Kartor Anderslöv

Ägodelning, Sörby by, Anderslövs sn, Lantmäteristyrelsen L3-7:1, 1760

Storskifte på inägor, Stora Markie, Anderslövs sn, Lantmäteristyrelsen L3-5:1, 1769

Enskifte, Anderslövs by, Anderslövs sn, Lantmäteristyrelsen L3-2:1, 1807

Enskifte, Anderslövs by, Anderslövs sn, Lantmäteristyrelsen L3-2:2, 1807

Enskifte, Sörby by, Anderslövs sn, Lantmäteristyrelsen L3-7:3, 1815

Litteratur

Campbell, Å. 1928. Skånska bygder under förra hälften av 1700-talet. Etnografisk studie över den skånska allmogens äldre odlingar, hägnader och byggnader. Akademisk avhandling, Uppsala universitet

Gillberg, L. 1765. Historisk, Oeconomisk och Geographisk beskrifning öfver MalmöHus Lähn Uti Hertigdömmet Skåne.

Linné, Carl von. 1749 Carl von Linnés skånska resa. Faksimiledition efter 1751 års originalupplaga.

Länsstyrelsen i Skåne län. 2007. Det skånska landsbygdsprogrammet. Skåne i utveckling 2007:10.

Digitalt material

Dialekt- och ortnamnsarkivet www.sofi.se/servlet/GetDoc?meta_id=1037

Fornminnesinventering www.raa.se/cms/fornsök/start.html

Ängs- och betesmarksinventering www.sjv.se

Natur och rekreation - Inledning

Att bo på landet eller i en by på landet i vår kommun innebär inte alltid att du bor nära naturen. Söderslätt domineras av de vida och vidunderliga vidderna som åkerlandskapet skapar. Naturen utgör oftast endast mindre rester kring småvatten, i skiftes- och sockengränser och kring de stora gårdarna. Här kan du alltså se åkrar så långt ögat kan nå och glimtar av skog eller hav vid horisonten men att göra en utflykt med picknickkorgen kräver ofta bilfärd.

Bor du vid kusten finns strandängarna och de fantastiska utblickarna mot havet. Här finns promenadmöjligheter längs kusten och en hel del grönytor men inte så många träd.

Utvecklingsorterna har olika förutsättningar vad gäller rekreation och livsvillkor för djur och växter, vilket beskrivs mer ingående i texten som följer, men de har också många likheter. Invånarna vill ha möjlighet att promenera i "rundor" och gärna i så varierad natur som möjligt. Barn och ungdomar behöver kunna röra sig åtminstone inom byn på gång- och cykelvägar. Äldre eller rörelsehindrade människor vill ha bänkar att vila på och slätt underlag att gå på.

Landskapet är mycket trädfattigt och varje trädindivid är viktig för andra arters överlevnad. Genom att bevara

gamla träd, även de som ser skruvtiga ut, och plantera nya gör vi en insats större än man kan tro. De få våtmarker som finns kvar sjuder av liv och när nya våtmarker återskapas koloniserar de snabbt av växter, fåglar och kryp.

Om småorternas grönytor och grönstråk ses i ett kommunperspektiv och "kopplas samman" med de gröna korridorerna, åarna, utpekade naturområden och alléer så förstärker de varandra.

Via bron över Åspöån kan strandstigen följas österut.

Natur och rekreation i Östra Torp & Smygehamn

Allmän beskrivning och naturvärden

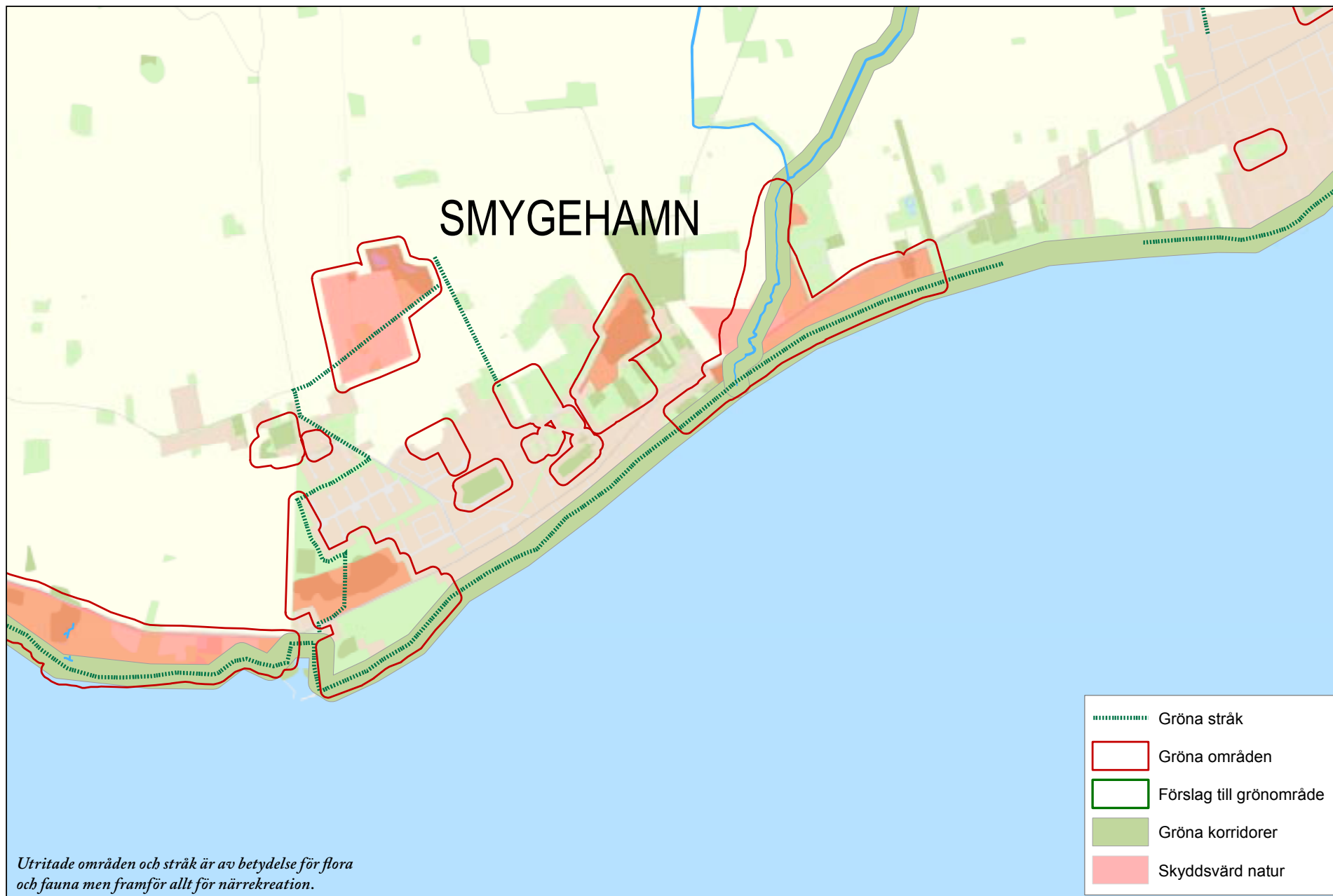
I närheten av Sveriges sydligaste udde Smygehuk finner man byarna Östra Torp och Smygehamn. I folkmun kallas de tillsammans ofta för Smyge. De öppna vidderna och de saltmättade havsvindarna präglar åkerlandskapet runt orterna. Vart man än går i Smygehamn

är naturen nära. Insprängt mellan de olika husgrupperingarna finner man mycket kvalitativ närnatur. Risiga buskage, "granskogar", vackra betesmarker och små vattenytor finns ännu så länge bevarade och förgyller miljön för både människor och djur. Fyra av kommunens naturområden som klassats till höga natuर्वärden (se kapitlet om Skyddsvärda naturområden) finns inom Smygehamn eller alldeles i utkanten. Vill man ta sig ut ur byn finns flera småvägar som slingrar sig mellan åkrarna eller varför inte ta en promenad längs havet.

Vissa delar av stranden är utsatta för erosion. Stråk som för allmänheten tidigare var tillgängliga har på sina ställen spolats ut i havet. Risk för framtida konflikter finns.

SMYGEHAMN

Utritade områden och stråk är av betydelse för flora och fauna men framför allt för närrecreation.

Miljöer som är viktiga ur ett natur- och friluftslivsperspektiv är följande:

Träden

Smygehamn och Östra Torp har ganska mycket träd för att vara i denna del av Skåne. Här finns fyrkantiga cirka 40-50 år gamla gran-/tallplanteringar, risiga "sumpskogar" med ask, björk, al och salix, höga gamla träd vid kyrkan och några i stadsparken och så vidare.

Gamla och nyplanterade alléer är viktiga både för landskapsbilden och som "gröna korridorer" och bör behandlas varsamt. Arbete med återplantering ska uppmuntras. Förslagsvis börjar man med de mindre vägarna som leder till och från byn och som ofta används för rekreation.

Parkmark och trädgårdar

Restaurering av Stadsparken har genomförts och de döda almarna har ersatts med nya träd. I de äldre delarna av Smygehamn är trädgårdarna lite vilda och växtligheten frodig. Där finns det plats för djur och vilda växter.

Betesmarker

De så kallade naturbetesmarkerna är extra värdefulla för den biologiska mångfalden och hyser betydligt fler

Fyrkantiga gran/tallplanteringar.

arter än omgivande åkrar eller gödslade vallodlingar. Några ängs- och hagmarker med värdefulla hävdgynnade arter finns inte registrerade i området enligt den undersökning Jordbruksverket gjorde i början av 2000-talet (TUVÅ registret, se sist i detta kapitel). Däremot finns fyra

områden som tidigare ingått i Ängs- och hagmarksinventeringen. Två av dem har gått förlorade, det vill säga de klassas numera som vanlig gräsmark medan två andra anses vara restaurerbara.

Småvatten och rikkärr

Av den vilda natur som fått vara kvar i Smygehamn är förmodligen vattenytorna och områdena runtomkring dem viktigaste. Här och i närheten hittar man bland annat den utrotningshotade strandpaddan, rödlistade större vattensalamander och fridlysta orkidéer.

Utritade områden och stråk är av betydelse för flora och fauna men även för närrekreation.

Natur och rekreation i Skegrie – Snarringe – Västra Tommarp

Allmän beskrivning och naturvärden

Området utgörs av ett vidsträckt jordbrukslandskap med en smal å, åkrar, beteshagar, gårdar och så byarna förstås med sina villaområden. Vägar ramar in Skegrie och leder vidare genom V. Tommarp. Vägstrukturen och trafiken utgör till viss del ett hinder för förflyttningar till fots och med cykel. Planer för nya vägar finns men det är framförallt byggandet av cykelbanan som kommer att underlätta och minska bilberoendet för de boende.

I Skegrie och Snarringe finns inget område med extra högt naturvärde utpekade men här finns ändå ytor som är viktiga för djur och växter samt naturligtvis för de boende. En liten bit ifrån V Tommarp däremot finns Tågarps dalgång där Ståstorpsån rinner igenom, se vidare i kapitel Skyddsvärda naturområden.

Miljöer som är viktiga ur ett natur- och friluftslivsperspektiv är följande:

Albäcken

Albäcken är ett typiskt jordbruksvattendrag som rinner i ett på flera ställen över två meter djupt dike i gränsen mellan den nya och äldre delen av Skegrie, i nordsydlig riktning. En mindre bäck från den nyare delen av samhället ansluter till Albäcken från nordost. Där dessa går samman finns en våtmark som med enkla medel kan förbättras. Hela vattendraget har en liten andel våtmarksområden jämfört med ursprungliga förhållanden, före utdikning och kulvertering. Albäcken kantas av 6-10 meter ofta välskötta skyddszoner. Dessa zoner kan användas som promenadstigar, så kallade beträdor, för boende i Skegrie och ger en bra möjlighet för invånarna att vandra i landskapet.

Utveckling av naturvärden längs Albäcken

Genom att gräva våtmarker, plana av dikeskanter, plantera träd för att skapa skugga och genom att förstärka strömvattenbiotoper kan det ganska enkelt skapas mer estetiskt och biologiskt intressanta miljöer i området längs Albäcken i Skegrie.

Fint våtmarksområde som med enkla medel kan bli ännu värdefullare.

Välskött kantzon som lämpar sig väl för promenader, en så kallad beträda.

Träd och gårdsmiljöer

Söderslätt är trädfattigt och så är det även i detta område vid Skegrie och Snarringe. Fina och värdefulla trädmiljöer finner man dock i de äldre villaområdena, vid kyrkorna och gårdarna. En av de finaste torde vara Gränsbos vildvuxna park som är en stor tillgång för fågel och vilt.

Gamla och nyplanterade alléer är viktiga både för landskapsbilden och som ”gröna korridorer” och bör behandlas varsamt. Arbete med återplantering ska uppmontras. Eftersom almsjukan graserer ska man vara observant på att en hel del träd kommer att försvinna inom en snar framtid.

Parkmark och trädgårdar

I Skegries äldre villaområde finns en ganska vildvuxen park med stora buskar och träd som är en tillgång för lek och promenader. Denna park tillsammans med de uppvuxna trädgårdarna utgör en hyfsat stor yta. I de områden som byggts på senare år och de som håller på att byggas, finns också en del mark avsatt till park. Ytorna är i sig inte så stora men kan förstärka varandra om de länkas samman med till exempel gångbanor och alléer, vilket också gjorts på flera ställen.

I mitten av östra delen av Snarringe har tomtägarna låtit stora träd växa upp som skapar fina miljöer, något som är värt att bevara. I denna trädfattiga del av Skåne är det bra om denna miljö bibehålls och att området inte förtätas.

De nyare delarna i Västra Tommarp känns kala. När grönyrtorna anläggs kan de stora gårdarnas parker användas som förebilder och på så vis skapas värdefulla lundmiljöer.

Betesmarker

Betesmarkerna är, förutom som just betesmarker, värdefulla för den biologiska mångfalden och som variation i odlingslandskapet. Speciellt värdefulla är de så kallade naturbetesmarkerna. Det vill säga de marker som i modern tid inte gödslats, stenröjts, dränerats eller såtts in med vallväxter. Några ängs- och hagmarker med värdefulla hävdgynnade arter finns inte längre i området enligt den undersökning Jordbruksverket gjorde i början av 2000-talet (TUVA registret).

Öppen gräsyta i park i ett av Skegries äldre villaområden.

Betesmarker för hästar finns runt gamla bykärnan.

Natur och rekreation i Anderslöv

Allmän beskrivning och naturvärden

I skiljelinjen mellan Söderslätt och backlandskapet ligger Anderslöv. Böljande kullar och mängder av småvatten ger landskapet sin karaktär. Markerna runt byn är uppodlade och de stora fälten breder ut sig i alla väderstreck ända tills de slutligen når havet, förutom i norr där de möter bokskogen vid Grönalund.

Den berömda Landsvägen som sträcker igenom Anderslöv är ganska hårt trafikerad. Framför allt under betkampanjens månader märker man av trafiken, då de stora tunga lastbilarna dundrar genom byn.

I Anderslöv finns några större dammar i själva byn och en del parkmark. Dessa utgör tillsammans med kyrkogården och villornas trädgårdar den gröna stommen och är betydelsefulla miljöer för djur och växter – och för människorna.

För att ta sig till skogarna i norr finns en del olika markvägar att promenera på. Saknas gör däremot en cykelväg genom byn. En sådan hade utökat rörligheten betydligt, framförallt för barn och unga. Ett Leader-projekt med mål att skapa en sammanhängande ridled på Söderslätt pågår.

Området norr om Landsvägen är utpekad som riksintresse för naturvärden med delområden med både högt och mycket högt naturvärde i kommunens naturvårdsplan, se vidare i kapitel Naturmiljö.

I åkerlandskapet är det framför allt i gårdarnas parker och i och runt småvattnen som man hittar de biologiska värdena.

Miljöer som är viktiga ur ett natur- och friluftslivsperspektiv är följande:

Träden och gårdsmiljöer

Området närmast Anderslöv är trädfattigt men värdefulla trädmiljöer finns runt gårdarna, vid dammar och småvatten samt i alléer.

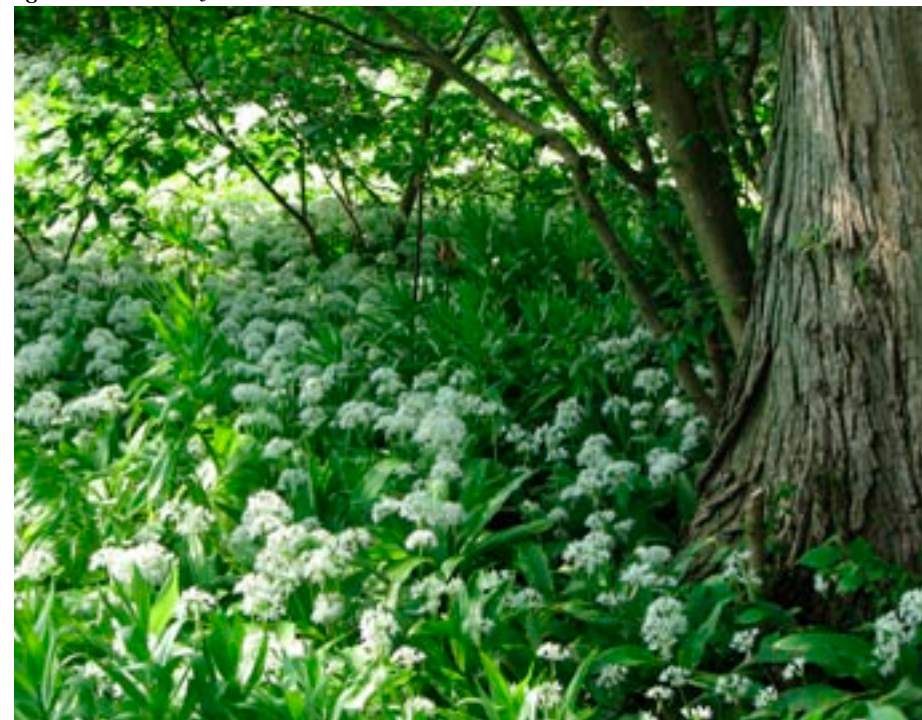
Gamla och nyplanterade alléer är viktiga både för landskapsbilden och som ”gröna korridorer” och bör behandlas varsamt. Arbete med återplantering ska

uppmuntras. Förslagsvis börjar man med de mindre vägarna som leder till och från byn och som ofta används för rekreation.

Parkmark och trädgårdar

Vid vårdcentralen/äldreboendet finns en park med gamla träd och en stor damm. Det hänger samman med betesmarker och skulle med relativt enkla medel kunna utvecklas till ett sammanhängande park/naturstråk och bli en ännu större tillgång för lek och promenader.

I gårdarnas lundmiljöer kan ramslöken blomma.

Utritade områden och stråk är av betydelse för flora och fauna men framför allt för närrekreation.

Nära det nybyggda villaområdet i nordväst finns också en damm. En något bredare kantzon till dammen än den som finns där idag, kan bli en stig som sedan kan ringla vidare söderut mot skolan. Plötsligt skapas med enkla medel en ny promenadstig mitt i byn!

Betesmarker

Det finns en hel del betesmarker för hästar runt byn. De så kallade naturbetesmarkerna, det vill säga de marker som i modern tid inte gödslats, stenröjts, dränerats eller såtts in med vallväxter är extra värdefulla för den biologiska mångfalden och hyser betydligt fler arter än omgivande åkrar eller gödslade vallodlingar. Några ängs- och hagmarker med värdefulla hävdgynnade arter finns inte registrerade i området enligt den undersökning Jordbruksverket gjorde i början av 2000-talet (TUVA registret, se slutet av detta kapitel).

Landskapet runt Anderslöv är böljande med värdefulla småvatten.

Småvatten i betesmark.

Utritade områden och stråk är av betydelse för flora och fauna men framför allt för närrekreation.

Natur och rekreation i Beddingestrand

Allmän beskrivning och naturvärden

Vid kusten, i kommunens östra kant ligger Beddingestrand som i väster består av Beddinge gamla och nya fiskeläge och i norr och öster av stora områden med fritidsbebyggelse som efter hand håller på att omvandlas till villaområde för permanent boende. Små hus på stora tomter präglar de äldre mer orörda delarna. Här finns plats för höga tallar, vildvuxna buskage och vilda blommor. Efterhand ersätts nu de små stugorna med stora villor och rekreativa och biologiska värden minskar.

Längs med stranden finns möjlighet till rekreation. Stora högkvalitativa grönområden som är allemansrättsligt tillgängliga finns i strandområdena vid Garnhuset, vid Pärlan, Beddinge strandhed och på Fårabackarna. De två sistnämnda är naturreservat. Beddinge golfbana ligger på promenadavstånd för de flesta beddingebor och är naturligtvis viktig för golfspelarna men höjer också de biologiska värdena med sina pölar och gräsmarker. Vill man promenera finns småvägar som sträcker sig norr ut upp i åkerlandskapet. Längs med havet kan man promenera på strandstigen. Genom hela byn finns föredömligt nog en bra gång- och cykelbana.

Markväg som leder norr ut i åkerlandskapet.

Miljöer som är viktiga ur ett natur- och friluftslivsperspektiv är följande:

Träden

Stora björkar och andra lövträd växer i Beddingestrand men det är framför allt tallarna som ger karaktär åt byn. Tallar planterades för att förhindra sandflykt en gång i tiden. Nu är de gamla och höga och skapar, där de fått stå kvar, fina

biotoper och skön atmosfär åt områdena. Var rädd om tallarna! Det är viktigt att bereda plats för dem vid nybyggen och utbyggnader.

Gamla och nyplanterade alléer är viktiga både för landskapsbilden och som "gröna korridorer" och bör behandlas varsamt. Arbete med återplantering ska uppmuntras. Förslagsvis börjar man med de mindre vägarna som leder till och från byn och som ofta används för rekreation.

Parkmark och trädgårdar

Någon egentlig park finns inte i Beddingestrand. Det som närmast kan liknas vid park är området med stigar, belysning och bänkar som finns vid Pärlan. Denna park är inte ansad utan härligt vildvuxen och atmosfärskapande för Beddinge. I närheten finns också en av få ställen där allmänheten hittar en plats att ställa bilen.

Betesmarker

De så kallade naturbetesmarkerna är extra värdefulla för den biologiska mångfalden och hyser betydligt fler arter än omgivande åkrar eller gödslade vallodlingar. Några hagmarker med värdefulla hävdgynnade arter finns registrerade i området enligt den undersökning Jordbruksverket gjorde i början av 2000-talet (TUVA registret, se i slutet av detta kapitel). Det finns också andra områden som tidigare ingått i Ängs- och hagmarksinventeringen där några har gått förlorade, det vill säga de klassas numera som vanlig gräsmark medan andra anses vara restaurerbara.

Öppna vattenytor

I Beddinge finns inga dammar förutom de på golfbanan. Däremot rinner Tullstorpsån längst i öster och det finns några mindre diken som är värdefulla biotoper för växter och djur samt trevliga inslag för de boende.

Utritade områden och stråk är av störst betydelse för närrekreation men även för flora och fauna.

Natur och rekreation i Alstad

Allmän beskrivning och naturvärden

På en av backlandskapetets svagt böljande kullar hittar man Alstad. Landsvägen sträcker sig genom byn och klyver den på längden i två delar. Orten ligger kommunikationsmässigt hyfsat till men bostads- och serviceutbyggnaden har trots det varit sparsam genom åren.

Endast en mycket liten, tråkig och ganska dåligt skött park/grönyta går att finna i tätorten. Vill man ta sig till naturen utan att behöva använda bil och buss finns en del markvägar och mindre vägar men där är inte bilfritt. Landsvägen saknar också gång- och cykelbana så östra respektive västra delarna av byn känns svåra att nå utan bil. Genom att underlätta för cykel- och gångtrafikanter att ta sig till närnatur kan man kanske göra Alstad mer attraktivt som bostadsort?

En beträda väster om Lantmännens siloanläggning skulle möjliggöra en promenadslinga söderut.

Miljöer som är viktiga ur ett natur- och friluftslivsperspektiv är följande:

Träden och gårdsmiljöer

Området närmast Alstad är trädfattigt men värdefulla trädmiljöer finns runt gårdarna, vid småvattnen och i alléerna.

Gamla och nyplanterade alléer är viktiga både för landskapsbilden och som "gröna korridorer" och bör behandlas varsamt. Arbete med återplantering ska uppmanas. Förslagsvis börjar man med de mindre vägarna som leder till och från byn.

Parkmark och trädgårdar

I många villaträdgårdar frodas mångfalden i prunkande rabatter och buskplanteringar. Åkermarken tar vid där bebyggelsen slutar.

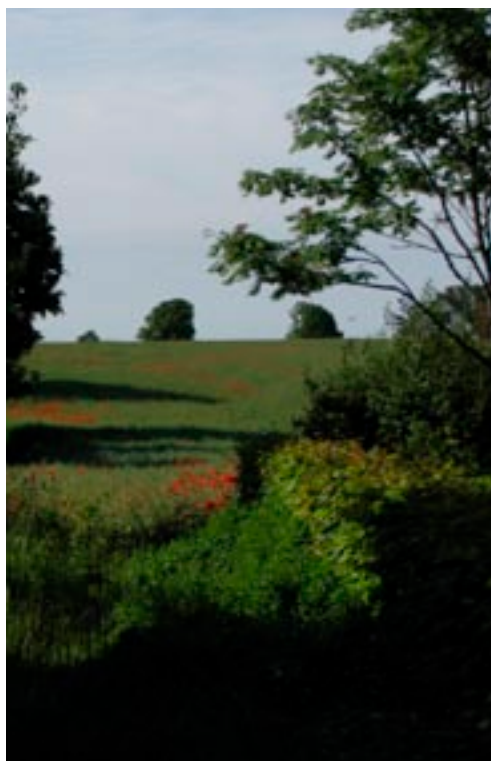
Natur

Det saknas alltså naturlika miljöer i själva samhället men om man har möjlighet att cykla, promenera eller köra bil en liten bit så finns det en hel del fina platser ganska nära.

Området nordväst om byn är ett av våra extra värdefulla naturområden (se kapitel Skyddsvärda naturområden). Här finns flera fina dödisgropar och i en avslutad lertäkt, ytterligare en bit norrut, har det skapats stora dammar. Fågellivet är ganska välkänt men det hade varit intressant att se vilka andra djur och växter som finns här. I Minnesberg finns parti med högvuxen bokskog. De som spelar golf kan njuta av Tegelberga fina golfbana.

Betesmarker

Betesmarker nära byn saknas.

Eventuellt plats för en beträda?

Tegelberga golfbana

Vacker gammal pileallé i Alstad.

Natur och rekreation i Östra Klagstorp

Allmän beskrivning och naturvärden

Mitt i fulläkersbygden på Söderslätt hittar man Klagstorp. Landskapet är mycket platt och åkrarna tycks breda ut sig oändligt långt åt alla håll. Buskar i gränser, alléerna och gårdarnas höga träd är det som bryter horisonten.

Några egentliga park- eller grönytor är svåra att finna i tätorten Klagstorp. Även klagstorpsborna behöver ha sin egen närnatur. Framför allt barnen i skolan och förskolan måste kunna ta sig ut i naturen utan att använda bil eller buss. För att möta dessa behov måste naturområden på promenadavstånd skapas och utvecklas. Bättre närnatur kan kanske göra Klagstorp mer attraktivt?

Miljöer som är viktiga ur ett natur- och friluftslivsperspektiv är följande:

Träden och gårdsmiljöer

Området närmast Klagstorp är trädfattigt men värdefulla trädmiljöer finns runt gårdarna, vid de större trädgårdarna, vid småvatten och i alléer.

Gamla och nyplanterade alléer är viktiga både för landskapsbilden och som ”gröna korridorer” och bör behandlas varsamt. Arbete med återplantering ska

Litet parkområde i nordöstra delen av orten.

uppmuntras. Förslagsvis börjar man med de mindre vägarna som leder till och från byn.

Parkmark och trädgårdar

Villaträdgårdarna är av ordinär storlek och karaktär. Kyrkogården är också en slags grönyta med sina stora träd runt om. Egentlig parkmark saknas förutom en liten plätt i nordvästra delen av samhället. Resterande gröna ytor tycks vara

just rester, så kallad ruderatmark, längs med de gamla järnvägsområdena. Ur biologisk synvinkel kan de vara nog så viktiga och hysa många olika arter.

Natur

Klagstorp lider en skriande brist på naturlika miljöer. Men det finns hopp! Söder om Klagstorp, längs med Äspövägen ligger ett litet område som ägs av Trelleborgs kommun. Här finns ett litet

sand- och grusupplag, många fina träd och ett slags hus till det gamla reningsverket som lades ner 1976. Norra delen av Äspöån rinner fram ur rören i marken och in under en gammal järnvägsbro. Där ån rinner fram är botten mycket fin med sand och småsten. Trädens skuggor har förhindrat igenväxning. Med lite fantasi skulle detta kunna bli Klagstorps svar på Trelleborgs Albäcksområde.

Utritade områden och stråk är av störst betydelse för närrecreation men även för flora och fauna.

Ett våtmarksprojekt som öppnar upp den kulverterade delen mellan byn och VA-tomten skulle bidra ytterligare till att göra något riktigt bra för invånarna i Klagstorp.

Ett annat besöksmål för Klagstorpsborna skulle kunna vara den nyanlagda 2 km långa visningssträckan i Tullstorpsån vid Jordberga som grävts under hösten 2009. Här visas prov på hur man mitt i odlingslandskapet kan hålla kvar vattnet lite längre och på så vis skapa bättre förutsättningar för växter och djur. Det blir också en trevlig miljö att promenera i.

Betesmarker

Det finns en del betesmarker i närheten av byn men inga som finns upptagna i ängs- och hagmarksinventeringen eller TUVÅ.

TUVÅ

TUVÅ är en databas med resultat från de inventeringar av ängs- och betesmarker som gjordes 2002-2004 av Jordbruksverket. Vid inventeringen tittade man på hävdknutna värden. Med hävd menas markskötsel i form av bete eller slåtter. Inventeringarna i sin helhet finns redovisade i databasen på webbadressen www.sjv.se/tuva.

I vårt dokument visar vi en karta över Trelleborgs kommun med ängs- och

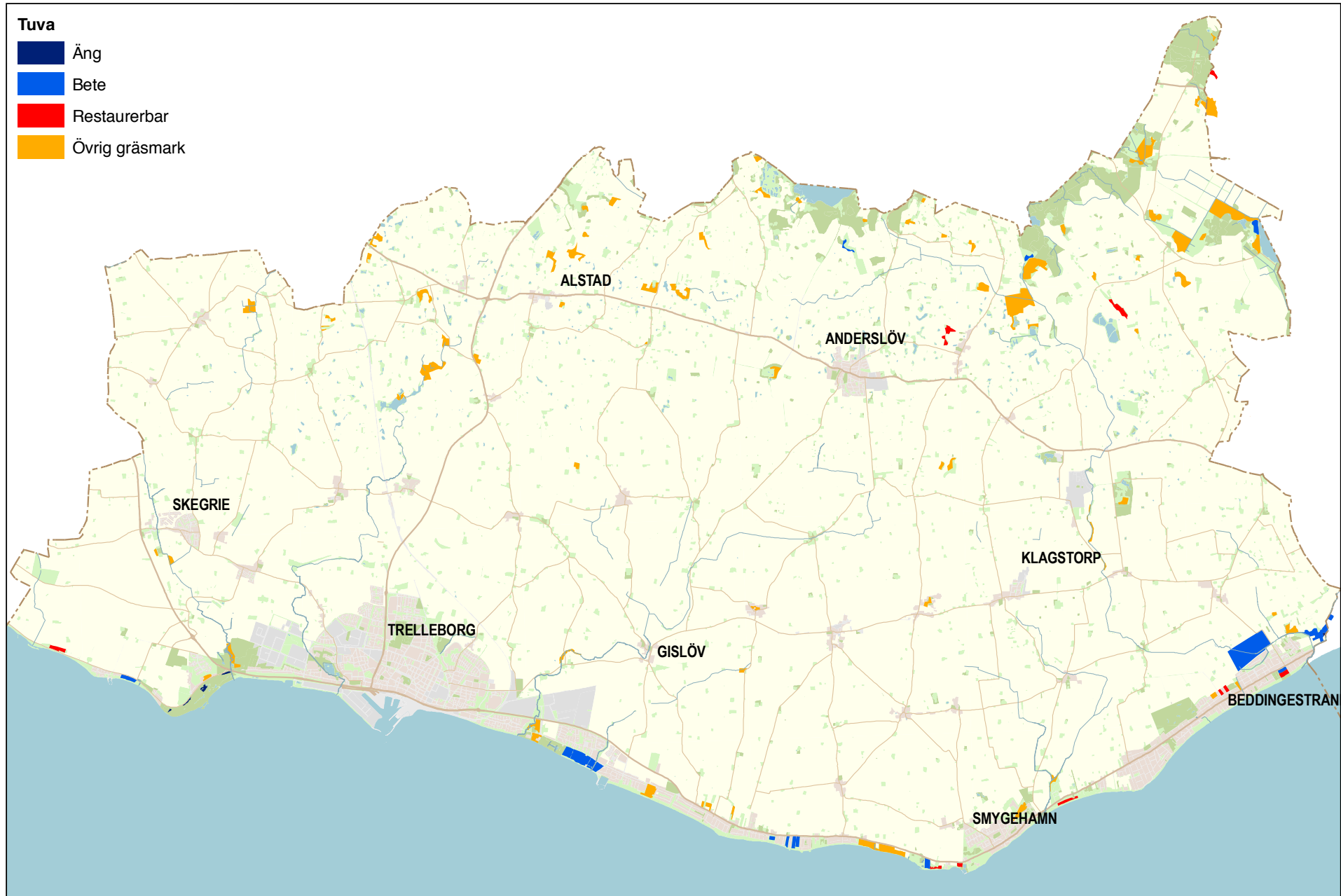
Befintlig vegetation kan utgöra stommen när ARV-området utvecklas.

betesmarker. De är uppdelade i äng, betesmark, restaurerbar mark samt övrig gräsmark. Med restaurerbar mark menas att hävdgynnade värden går att få tillbaka inom en femårs period. Övrig

gräsmark hyser inga hävdgynnade arter men är ändå mycket betydelsefulla i vår fullåkersbygd eftersom de inte är så vanliga.

Tuva

- Äng
- Bete
- Restaurerbar
- Övrig gräsmark

Lättläst om utvecklingsorterna

Upptäck våra större orter

Några av de större orterna i Trelleborgs kommun ska få växa mer än andra.

Dessa orter är Smygehamn, Skegrie, Anderslöv, Alstad och Beddingstrand.

Det är viktigt att bygga försiktigt.

Annars kan orterna förstöras.

Det är viktigt också för alla som bor på orterna att lära sig om orternas natur och historia.

De som bor i byarna vill också ha platser där de kan njuta av natur på sin fritid.

Smygehamn

Smygehamn är en av Trelleborgs allra viktigaste platser.

Smygehuk är Sveriges sydligaste punkt.

Många turister kommer hit om somrarna.

Kyrkbyn Östra Torp hör ihop med Smygehamn.

Byn ligger norr om hamnen och vägen.

Östra Torp och Västra Torp är byar som är mycket gamla.

Här har bott folk i flera tusen år.

De gamla kalk-ugnarna är mycket intressanta.

På 1800-talet bröt man kalk i Smyge.

Vart man än går i Smygehamn är naturen nära.

Inne mellan husen finns buskar, små skogar, små betesmarker och små vattenytor.

Utanför byn slingrar småvägar mellan åkrarna.

Man kan promenera längs havet.

Smyge är vackert och populärt.

Många vill bo och bygga hus här.

Därför är det viktigt att vara försiktig innan man bygger nytt.

Öppningar mellan husen mot havet måste få vara kvar.

Folk behöver kunna se havet.

De behöver plats mellan husen där man får lov att gå.

Smygehamn och Östra Torp har ganska mycket träd för att vara i denna del av Skåne.

Några träd är riktigt stora och gamla.

I Stadsparken inne i Smygehamn har de döda almarna ersatts med nya träd.

I de äldre delarna av Smygehamn är trädgårdarna lite vilda.

Det är bra för djur och vilda växter.

Skegrie

Orterna Skegrie, Snarringe och Västra Tommarp ligger på rad väster om Trelleborgs stad.

Byarna är mycket gamla.

Åkerjorden här är klassad som den bästa i världen.

Landskapet är mycket öppet och uppodlat.

Det är ont om träd.

Inne i byarna runt kyrkorna och gårdarna växer stora träd som därför är viktiga att ta hand om.

Träden behövs för människor och för fåglar och vilda djur.

I Skegrie finns en stendös.

Den är en grav från yngre stenåldern.

Väg E6 har under många hundra år varit viktig.

Nu är trafiken bullrig och besvärlig.

Väg E6 byggs ut till motorväg för biltrafiken.

En cykelväg ska byggas genom byarna till Trelleborg.

Då blir det lättare för byborna att ta sig fram utan bil.

Den gamla byn vid kyrkan i Skegrie byggdes först.

Senare har man byggt hus i Skegrie i olika omgångar.

När järnvägen kom på 1800-talet byggdes nya hus runt stationen.

Många villor har byggts i Skegrie under 1900-talet.

Bredvid Skegrie ligger Västra Tommarp som också är en gammal kyrkby.

Byn har byggts ut under olika tider.

Flera tomter är lediga nu.

Mellan Västra Tommarp och Skegrie ligger Snarringe.

Denna lilla by från 1800-talet har många gröna växter i trädgårdarna och runt husen.

De som bor i Skegrie tycker mycket om att gå ut och vandra.

Albäcken rinner genom byn.

Promenad-stigarna längs ån kan göras bättre så att byborna kan vandra här.

Genom att gräva våtmarker, plana av branta dikeskanter och plantera träd kan man göra naturen bättre.

Anderslöv

Anderslöv är en äkta gammal by i en rik landsbygd.

Jordbruksmarken här är mycket lätt att odla.

Orten ligger mellan Söderslätt och de sydsåkanska backarna i norr vid Landsvägen mellan Malmö och Ystad.

Landsvägen delar byn mitt itu.

Numera har vägen mycket trafik med många lastbilar.

Det finns ingen cykelväg genom byn.

Kyrkan ligger söder om vägen.

Norr om vägen har järnvägen legat till 1957.
Mot Sörbylund i öster har industrier och Folkets Park byggts.
Norr om byn kan man promenera.
Här vill också många rida.

Många bostadsområden byggdes under 1960-talet och 1990-talet.
Ett nyare område kallas för "Dallas".
Här ligger mest fina villor.

Runt gårdarna och vid småvattnen finns träd.
Träd finns också planterade i parker och i alléer.
Alla träd i Anderslöv är viktiga eftersom det finns så lite träd här.

Vattendammarna som ligger i byn
skulle skoleleverna kunna promenera till
för att lära sig mer om natur.

Alstad

Landsvägen går också rakt genom byn Alstad.
Alstad ligger bra till för den som pendlar till Malmö eller Lund.

Endast en mycket liten, tråkig och ful park finns i Alstad.
Vill man ta sig till naturen utan bil
finns en del markvägar och mindre vägar.
Men det kör bilar även här.

Cykelvägar och gångvägar till naturen i närheten
skulle göra Alstad mycket trevligare att bo i.

Det finns fin natur i närheten av Alstad.
I gamla sandtag nordväst om byn ligger dammar.
Här finns intressanta djur och växter.
Vid Minnesberg finns en mindre skog med höga bokar.
De som spelar golf kan njuta av Tegelbergas fina golfbana.

Beddingestrand

Beddingestrand ligger vid kusten i östra delen av kommunen.
Här finns gamla och nya fiskelägen.
Här finns också stora områden med fritidshus
som fler och fler vill bo i hela året.
Många bygger nya, större hus.
Växter och djur får då mindre plats.

Längs med stranden är det fint att vandra.
Områdena Beddinge strandhed och Fårabackarna är naturreservat.
Naturen här är extra fin och därför skyddad.

Beddinge golfbana är bra för golfspelarna.
Här finns vattenpölar och gräsmarker.
Vill man promenera finns småvägar
som sträcker sig norrut upp i åker-landskapet.

Längs med havet kan man promenera på strandstigen.
Genom hela byn finns en bra gångbana och cykelbana.

I Beddingestrand växer stora tallar.
Beddingeborna planterade tallarna för att hålla sanden på plats.
Nu är de gamla och höga och gör Beddingestrand
extra fint och vackert.
Det är viktigt att tallarna får plats att stå kvar
även när man ska bygga nya hus.

Vid Pärlan finns ett område som liknar en park.
Här finns vild natur, stigar, belysning och bänkar.

Klagstorp

Klagstorp ligger mitt bland åkrarna på Söderslätt
i östra delen av kommunen.
Förr var Klagstorp centralort och en egen kommun.

Även de som bor i Klagstorp behöver ha sin egen närmatur.
Framför allt barnen i skolan och förskolan måste kunna gå ut i naturen.
I Klagstorp är det ont om natur.
Här finns ingen riktig park.
Träd växer mest vid de stora gårdarna och på kyrkogården.

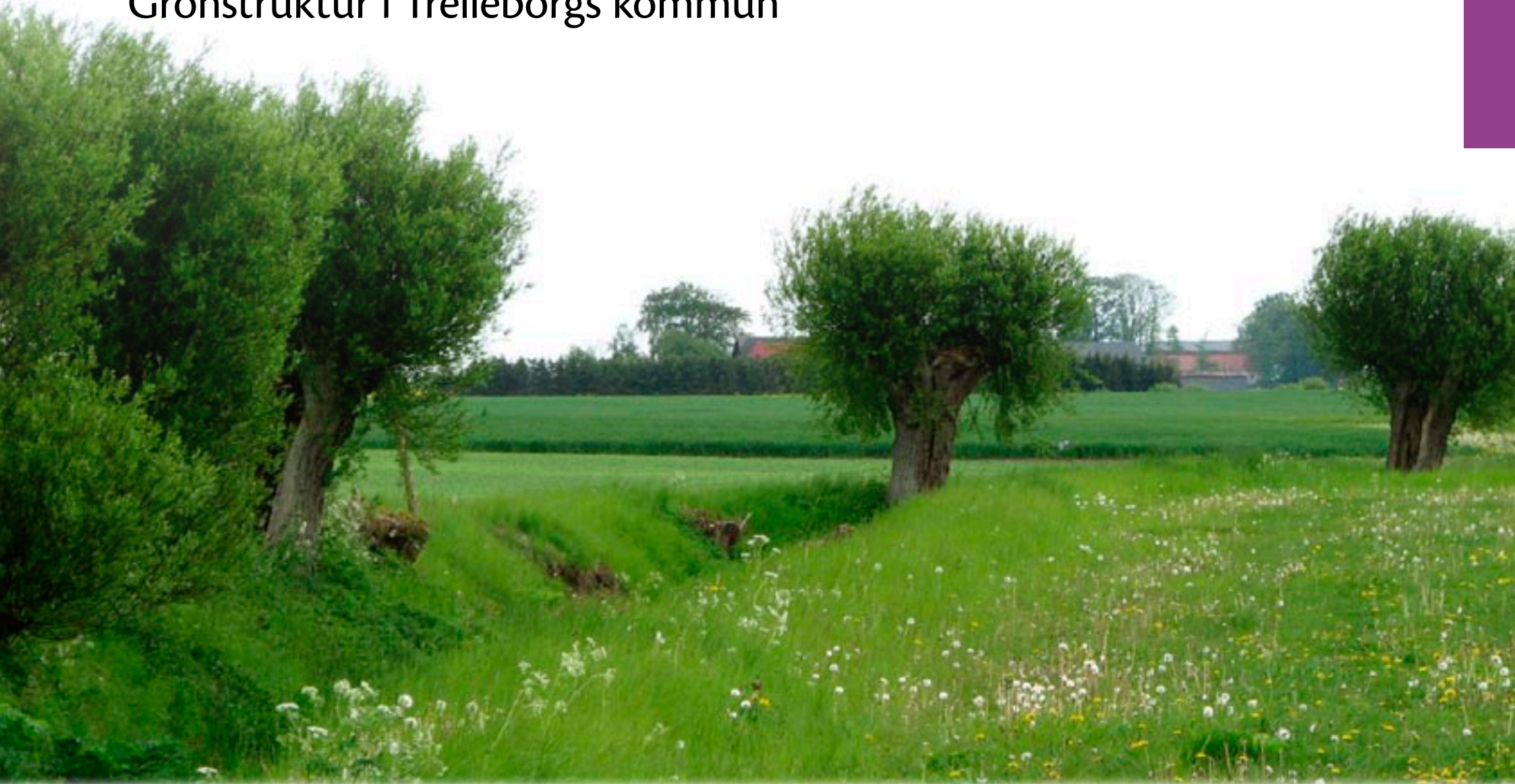
Men söder om Klagstorp, längs med Äspövägen,
ligger ett litet område som ägs av Trelleborgs kommun.
Här rinner Äspö-ån.
Området kan bli Klagstorps egen Albäcks-skog.

Mer information

Vill du veta mer om våra större orter?
Ring eller maila till kommunekolog Cathrine Ek.
Telefon-nummer 0410-73 32 94.
E-post: cathrine.ek@trelleborg.se

Kapitel 5

Grönstruktur i Trelleborgs kommun

Litet dike med odlingsfri zon och pilar är ett gott exempel på grönt stråk.

Vi har tagit fram en karta som visar en sammanhängande grön struktur av olika slags "gröna" marker i kommunen. Här kan människor, djur och växter nästan röra sig fritt. Den fungerar som ett förflyttningssystem där det är möjligt att gå eller cykla i en grön miljö till, från och mellan olika områden. Grönstrukturen förstärker även betydelsen av miljöers historiska förankring och kulturmiljöers värde. Gröna ytor i landskapet bidrar med en rad ekonomiska värden i form av naturens egna ekologiska tjänster, turism, areella näringar, rekreation och återhämtning samt har betydelse vid val av bostadsort och etablering för näringsliv och högre utbildning. Dessa miljöer är alltså viktiga för Trelleborgs attraktionskraft.

Gröna korridorer

Stommen i Trelleborgs kommuns grönstruktur utgörs av så kallade gröna korridorer i landskapet. Gröna korridorer är långa sammanhängande stråk i landskapet vilka mer eller mindre består av natur och grönska. Dessa korridorer bryts bara undantagsvis av barriärer vilka oftast består av asfalterade vägsystem eller industriområden. Gröna korridorer binder samman stadens och byarnas gröna ytor med varandra och med det omgivande landskapets värdefulla gröna natur- och kulturmiljöer. Gröna korridorer fungerar därigenom som viktiga förbindelser mellan stad och landsbygd. De gröna korridorerna kan vara betydande spridningsvägar för fauna och

Grönt stråk i odlingslandskapet

flora. Dessutom ger gröna korridorer en utmärkt möjlighet för människor att ta sig ut i det natursköna landskapet eller varför inte ända fram till ett värdefullt naturområde alternativt uppleva en historiskt intressant kulturmiljö? Trelleborgs kommuns gröna korridorer knyts samman med områden i angränsande kommuner och ingår på så vis även i en regional grön struktur vilket än mera ökar värden för rekreation och biologisk mångfald.

Kommunens åar rinner till största delen i en nord-sydlig sträckning och de utgör grunden för våra gröna korridorer. I vår fulläkersbygd blir åarna och deras närmliggande områden extra viktiga för djur, växter och rekreation. Dagens Söderslätt är torr-

lagt och endast 10 procent av de våtmarker som fanns i landskapet för ca 150 år sedan finns kvar. Här och var återskapas nya dammar och våtmarker i närheten av våra åar. På så vis återställs utrymmen för fler individer av växter, fåglar och andra djur. Dessa kan sedan sprida sig vidare via de gröna korridorerna. De gröna strukturerna i landskapet blir därmed ännu mera attraktiva och de ekonomiska gröna värdena blir större.

De gröna korridorernas värden skall få en större tyngd vid framtida samhällsplanering och framför allt vid planering av ny infrastruktur. Ett mål måste vara att inte skapa ytterligare barriärer i landskapet och att de gröna värdenas strukturer förstärks där detta är möjligt.

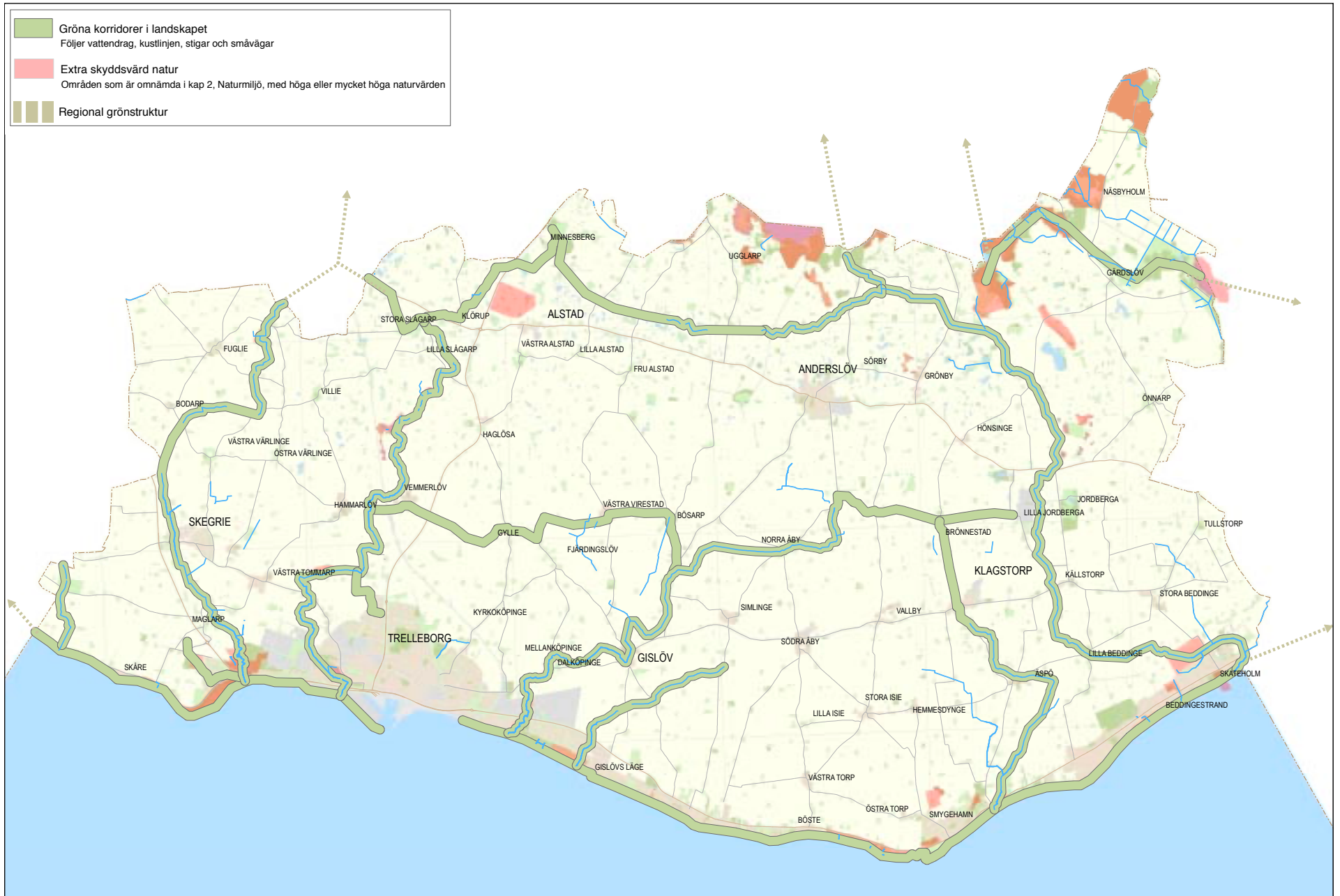
Gröna områden

Grönområden används ofta som benämning för offentliga miljöer med gräs-, busk- och trädvegetation i tätorter. Gröna områden har en vistelseyta och är allmänt tillgängliga för rekreation, det vill säga parker och natur- och rekreationsområden. Viktiga områden kan också vara tillgängliga kyrkogårdar, bostadsområdesparker samt särskilda fritidsområden och idrottsplatser.

Det är viktigt att komma ihåg att grönstrukturen dessutom egentligen består av betydligt större arealer än alla grönområden. Här ingår privata trädgårdar, vattendrag, impediment kring vägar och industrier, natursköna vägar på landsbygden, stränder med flera områden. Det vill säga samtliga obebyggda, ej hårdgjorda ytor oavsett ägoförhållanden och planbestämmelser inom respektive tätort.

Gröna stråk

Ett grönt stråk kan binda samman olika gröna områden med varandra på lokal nivå men också kopplas samman med den övergripande gröna strukturen som utgörs av de gröna korridorerna. Stråken är ofta smala och används för förflyttning mellan grönytor samtidigt som de har ett eget vistelsevärde. Gröna stråk finns inom och i angränsning till byarna och staden och syns på separata kartor. Däremot synliggörs de inte i grönstrukturkartan över hela Trelleborgs kommun eftersom de gröna stråken är för små i relation till de gröna korridorerna.

Lättläst om Grönstruktur

Gröna ytor som hänger samman med varandra är mycket viktigt.

Det kallas grönstruktur.

Här kan djur och människor lätt röra sig.

Att det finns en fin grönstruktur kan vara viktig för människor när de väljer att flytta hit från andra kommuner.

Kartan visar grönstrukturen i Trelleborgs kommun.

Gröna korridorer

Gröna korridorer är långa stråk av natur och grönska.

Korridorerna kan binda ihop stad och landsbygd.

Djur och växter kan sprida sig i de gröna korridorerna.

Människorna kan ta sig ut i naturen i korridorerna.

Åarna i kommunen är viktiga som korridorer.

Vatten är viktigt.

Vi kan göra nya vatten-dammar nära åarna.

Djur och växter kan trivas bättre.

De kan sprida sig i vattnet och i de gröna korridorerna.

Grönområden

Grönområden är platser i tätorter där det växer gräs, buskar eller träd.

I grönområden kan människor promenera eller leka.

Det kan vara parker, natur, kyrkogårdar eller idrottsplatser.

All mark där det inte står hus eller är asfalt hör också till den gröna strukturen.

Gröna stråk

Ett grönt stråk kan binda ihop olika gröna områden med varandra.

Stråken är ofta smala och mindre än korridorerna.

Kapitel 6

Gröna värden i Trelleborg stad

Europas nordligaste ginkoallé växer längs med Nygatan i Trelleborg.

Inledning

Trelleborgs kommun är starkt präglad av ett intensivt och storskaligt jordbruk på en av världens bästa åkerjordar. Jordbruket och närheten till havet och kusten har historiskt drivit kommunens utveckling. Kuststräckan är nästan 3,5 mil lång och varierar mellan mjuka vita sandstränder, hårda flint- och kalkstenstränder samt en riktigt stor hamn och ett pärlband av gamla fiskelägen och bostadsområden.

Det är många som vill ta del av kustens rekreativvärden och trycket på kommunens kust- och strandområden är mycket stort. Precis som i övriga delar av sydvästra Skåne är andelen allmansrättslig mark väldigt liten (2 %!). Invånarantalet i kommunen har stadigt ökat de senaste årtiondena och flera stora villaområden har byggts i stadens utkanter.

Trelleborgs tätort med sin stora hamn, ligger vid kanten av Östersjön med det vidsträckta åkerlandskapet Söderslätt i ryggen. I väster finns naturområdet Maglarps sandtag, golfbanan och Albäcks rekreativområde och i öster Dalköpingeåns vindlande lopp, Dalabadets camping och naturreservatet Dalköpinge ångar. Där emellan och insprängt mellan stadens hus och vägar finns andra gröna områden som har extra stor betydelse för de närboende och för djur och växter.

Kommunen saknar en grönplan. Det vill säga ett planeringsunderlag med utgångspunkt i inventeringar som presenterar utvecklingsförslag för Trelleborgs centralort vad gäller gröna strukturer och gröna kvaliteter. Grönplanen tar fasta på de rekreativa värdena. Detta kapitel blir en slags koncentrerad version av en grönplan där vi framför allt har satsat på att kartlägga stadens grönstruktur och förbindelser med omlandet via fältstudier samt tagit del av ett tidigare gjort studentarbete (Trelleborg Grönplan 2005, Amelie Oscarsson, fysisk planering, Blekinge Tekniska Högskola).

Målet är att öka den sammanlagda arealen rekreativ mark och säkerställa värdefulla gröna områden från exploatering.

Tätortens struktur och identitet skapas av grönskan, vattnet och de naturliga terrängformationerna. Därför är dessa mycket viktiga att bevara och förstärka. I Trelleborg är terrängen platt eller svagt sluttande mot havet och det finns inga naturliga hinder såsom bergknallar, större skogsområden eller dylikt som kan styra markexploateringen. Vi har havet och åkermarken som begränsar/berikar oss. Diskussionen pågår om högklassig åkermark ska exploateras eller ej. Hittills har de vid ett fåtal tillfällen hindrat eller tillsvidare fördröjt utbyggnad. Det finns helt enkelt inte så mycken annan mark att välja på, förutom de sandiga kustnära områdena där förtätning pågår för fullt. Långsiktig, genomtänkt planering är viktig för att hushålla med både jordbruksmark och kustområden som båda är begränsade resurser.

Denna del av Natur- och kulturmiljöplanen skrivs med intentionen att bevara stadens gröna områden, länka samman och utveckla dem så att de biologiska och rekreativa värdena ökar. Det gör de nämligen om delområdena blir större och får ingå i en väl fungerande helhet!

För att nå detta mål krävs ett utökat samarbete i planprocesserna där natur- och kulturmiljöparametrarna ingår med lika stort värde som nybyggnation av hus och vägar. Det kommer inte alltid att falla ut till det "grönas" fördel. Ibland kanske man verkligen måste lägga en vägsträckning just så eller bygga ett hus just precis där. Då kan man ta till kompensationsåtgärder, se nästa sida.

Kompensationsåtgärder

Kompensationsprincipen innebär att den som förstör naturvärden vid en exploatering blir ålagd att kompensera förlusten av dessa värden. Den som bygger nytt blir i första hand anvisad att bygga så att värden trots exploatering bevaras så långt det är möjligt eller ersätts direkt på platsen, till exempel genom att ny vegetation skapas. I andra hand kan vegetation återskapas på annan plats i närheten av det exploaterade området.

Det kan inte nog poängteras att äldre enstaka träd eller skogsdungar med utvecklad undervegetation har svårersättliga värden genom att de fungerar i ett ekosystem med diverse oräkneliga organismer. Dessa ekosystem tar flera generationer att bilda. Trelleborg är trädfattigt och varje träd är ofta mycket värdefullt här.

Följande värden i Trelleborg kan vara lämpliga att skydda med kompensationsprincipen:

- Andelen vegetation eller grönstruktur i tätort och randzon
- Bebyggda områden ingående i gröna länkar i tätortens grönstruktur
- Parkmark
- Vegetation: träd och buskar
- Allemansrättslig mark i helåkersbygd och tätortens randzon
- Öppna vatten
- Våtmarker

Rekreativa mål

För att tillgodose invånarnas behov av grönska är det viktigt att det finns ett varierat utbud av parker och rekreationsområden både vad gäller storlek, karaktär och funktion. Det bör finnas vegetation i anslutning till bostaden som uppfyller det vardagliga behovet av grönska men även behovet av lättillgängliga större rekreationsområden för naturupplevelser och rekreation är eftersträvansvärt.

Ju mer omväxlande en park är desto mer utnyttjas den. Även formen har betydelse. En rund eller kvadratisk park är den park som utnyttjas bäst. Ibland anläggs grönytor i bostadsområden som långsmala remsor längs med vägar. De kanske blir ett trevligt inslag för förbipasserande bilister men kommer förmodligen aldrig att bli värdefulla för rekreation.

Rangordningen av kompenserande åtgärder (enligt den tyska modellen i Bundesnaturschutzgesetz §15):

- Bevara miljövärden
- Lindra den negativa effekten direkt på platsen
- Bevara ekologisk funktion genom balanserande åtgärder
- Kompensera för förlusten genom att upprätta liknande värden och funktioner på en annan närliggande plats.

Denna lundmiljö med gamla värdefulla träd fanns tidigare vid Svartesjö.

Gröna värden

Rekreation

På kartorna har vi markerat den mark som vi räknar som rekreativ. Många andra grönytor är inte allmänt tillgängliga men har stor betydelse för hur ”grön” vi uppfattar vår omgivning. Exempel på dem är gräsytor och trädplanteringar vid infarter, privata trädgårdar och bostadsområden med mera. I gröna områden finns plats för lek, idrott, samvaro, avkoppling och olika kulturella upplevelser. Parken fungerar som en viktig mötesplats mellan olika människor.

Tillgänglighet

Tillgängligheten är den faktor som styr hur närnaturen blir använd. Här spelar även trivsel och trygghet in. Ju närmare bostaden ett parkområde ligger desto oftare används det. Den kritiska gränsen för användandet av en park ligger på 5-10 minuters promenadavstånd.

Hälsa och stress

Det finns en ökad medvetenhet om grönskans betydelse för hälsa och välbefinnande. Trots det tas ofta gröna områden i anspråk och bebyggelsen förtätas precis som om forskningsresultaten är lite för mjuka trots allt.

De samhällsekonomiska kostnaderna för utebliven motion i Sverige upp-

Musik i Stadsparken Trelleborg.

Bollspel vid Dalabadet.

skattas till ca sex miljarder kronor per år, enligt skriften ”Gå ut min själ”, en forskningsöversikt om hälsoeffekter av utevistelse i närnatur som statens Folkhälsoinstitut gett ut.

Människan har ett grundläggande behov av att vara i gröna miljöer vilket bidrar till vårt välbefinnande och en bättre fysisk och psykisk hälsa. Forskning har visat att de människor som ser växtlighet från fönstret på sin arbetsplats känner sig piggare, mindre irriterade och inte lika stressade. Likaså tillfrisknar patienter fortare och behöver mindre

Naturundervisning vid skolutflykt till Albäckskogen.

smärtstillande medel om de har en utsikt med grönska. Återhämtning är den viktigaste anledningen till att människor använder sin närnatur.

Lek

Barnen leker i de bostadsnära grönområdena. Ju mer vilda och naturlika dessa områden är desto mer intressanta blir de. Här förbättrar barnen sin motorik och sin fysiska hälsa. Otvungna och spontana lekar blir en motvikt till förningslivets organiserade aktiviteter.

Skolgårdarnas utformning är en stor utmaning. De ska inbjuda till vilda lekar men också ge möjligheter till utomhuspedagogik. Utflykter till längre bort belägna stora naturområden blir en större behållning om barnen redan kan lite om olika biologiska fenomen.

Barnen är vår framtid. Deras relation till naturen och deras miljömedvetenhet är nödvändig för en hållbar samhällsutveckling framöver.

Blått kan bli en del av de gröna värdena

Dagvattnet i Trelleborg har hittills hanterats traditionellt i underjordiska rör som så snabbt som möjligt leder vattnet till recipient. Marken i Trelleborg består till största delen av täta moränleror som sällan lämpar sig för infiltration därför måste fördröjningen av dagvatten oftast ske i ytliga system. Den flacka terrängen i kommunen gör att det vid exploateringar finns behov av modellering för dagvattnet. Nersänkta parkområden kan ta hand om vattnet vid stora regn och annars fungera som lek- och grönområde. Vattenvägar och större avrinningsstråk bör redovisas i fördjupade översiktsplaner. Genom att göra plats för vattnet gör vi också plats för gröna områden och dagvattnet blir ett rekreativt och pedagogiskt inslag i tätortsmiljön.

Vi har delat in tätortens gröna områden i följande kategorier:

- Naturområden
- Park- och grönområden
- Koloniområde
- Idrottsplats
- Golfbana
- Kyrkogård
- Annan grönyta

På kartan över Trelleborg stad har också markerats områden möjliga för utveckling av grönområden och/eller våtmarker samt gröna stråk som förbinder tätorten med omlandet.

Dagvattenhantering blir en del av ett nytt grönområde i Smygehamn.

Trelleborgs natur och rekreativvärden

Strategiska punkter:

Naturområden i och nära Trelleborgs tätort

Områden har rekreativa värden men framför allt har de stora biologiska värden. De är våra så kallade strategiska punkter, vilka är särskilt värdefulla. De är var och en ganska små till ytan. Genom att skapa skyddszoner och länka samman dem med stadens grönstruktur ökar naturområdenas värden.

I *kapitel 2. Naturmiljö* beskrivs värdefulla naturområden. Åtta av dem ligger i eller nära Trelleborgs tätort men de nämns bara här med namn samt är markerade på kartan över Trelleborgs stad. Läsaren hänvisas till kapitel 2 för mer information.

Det gäller följande områden:

18. Maglarps sandtag
4. Fågelviks ängar
19. Albackskogen
20. Sumpen
21. Flaningen
22. Tågarps dalgång
23. Dalköpingeåns dalgång
5. Dalköpinge ängar.

Park och grönområden

Park och grönområden kan delas in i ytterligare och det finns maxavstånd från bostaden som bestämmer deras betydelse. Till detta kommer också så kallade barriäreffekter.

Närpark är en liten offentlig grön park, max 400 meter från bostaden där de närboende kan mötas.

Stadsdelspark, är den viktigaste parken i stadsdelen, max 1 km från bostaden.

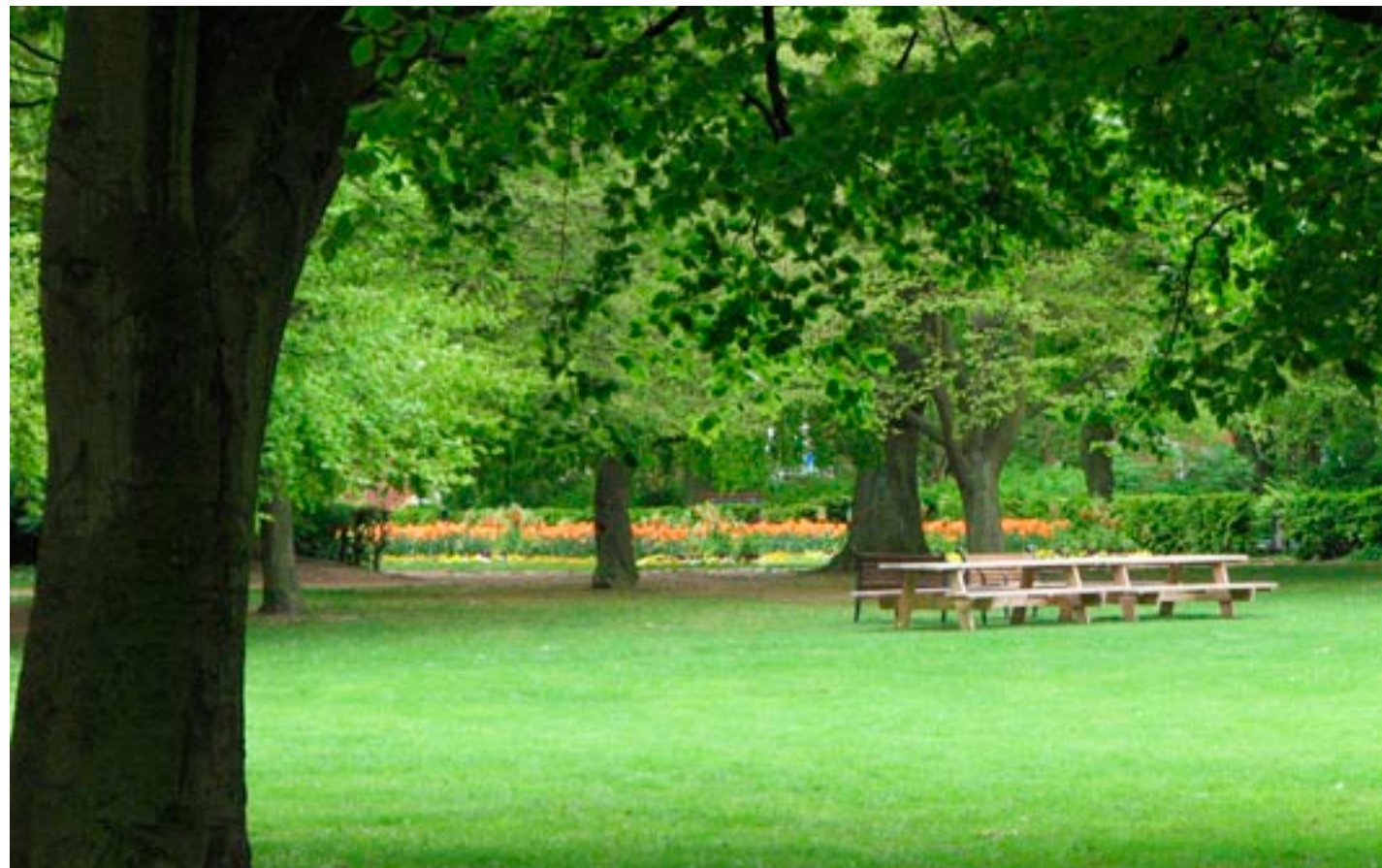
Stadsparken är mångfunktionell och av intresse för hela kommunen. Här ordnas festligheter och kulturarrangemang.

Större rekreativområde, max 3 km från bostaden.

Alla fyller sin funktion i vår miljö och vardag. På kartan är de betecknade som grönområde.

Koloniområden

Snacka om rekreation och mångfald! Här prunkar blommor och bär och odlarmödorna belönas med härliga äppelpaj till kaffet i augusti.

Östervångsparken är en vacker stadsdelspark.

Blomsterprakt i koloniområde.

Kyrkogårdar

Trelleborg har två stora kyrkogårdar, Västra kyrkogården och Norra kyrkogården. Norra kyrkogården blir en del av en ganska stor grönyta där Östervångsparken och idrottsplatserna ingår.

Idrottsplatser

Idrottsplatser är gröna ytor som kanske inte har speciellt stora biologiska värden men är likväl gräsytor, ofta med låande häckar och träd och viktiga som mötesplatser i stadsrummet.

Golfbana

Trelleborgs golfbana ligger precis vid havet och är uppskattad av många golfspelare. Banans småvatten och diken är även en attraktiv våtmarksmiljö för växter och djur.

Annan grönyta

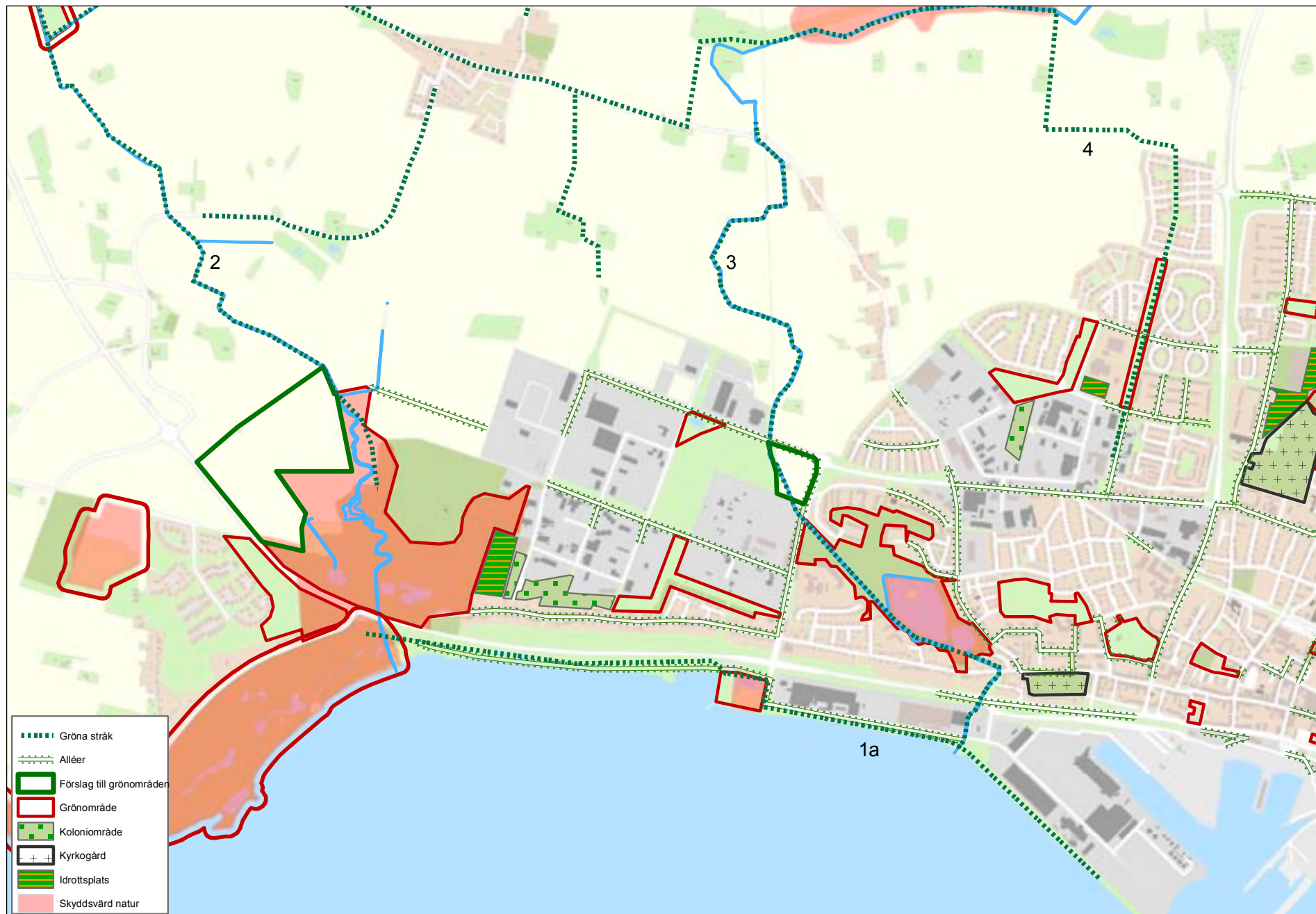
Alla andra gröna små och stora ytor som inte är hårdgjorda hamnar här. De är gröna på kartan men inte klassade i övrigt.

Koloniområden är ofta mycket gröna med stor mångfald av växter och små hus eller trädgårdsskjul.

Idrottsplatsen vid Vannhögskolan är omgärdad av träd och lähäckar.

Stråk och utvecklingsområden, Trelleborgs tätort

Kuststråket

Kuststråket som löper längs med Trelleborgs havskant är förutom vid Trelleborgs hamn sammanhängande genom hela kommunen och in i grannkommunerna. Det är värt mest värdefulla och förmodligen mest besökta stråk ur rekreationssynpunkt.

1a. Västerut

Med start vid Ståstorpsåns utlopp kan man vandra lite åt öster längs med en smal grusväg förbi illaluktande industrier men med en fin utsikt mot havet. Här finns bänkar att vila på. Några årliga fisketävlingar arrangeras här och planer på att utveckla sträckan har tagits fram. Efter ett tag är vägen avspärrad med stängsel, då är det dags att vända åter åt väster, förbi Ståstorpsån och ytterligare ett industri- och handelsområde tills man är framme vid Sumpen, ett av våra naturområden. Här kan man studera olika sjöfåglar.

Sen följer en blåsig promenad förbi västra småbåtshamnen längs med västra infarten till Trelleborg. Ett par mindre dammar är här anlagda och på våren kan man höra den ätliga grodans högljudda sångkonsert. I Albäcken kan öringarnas vandring ses vid höstens högvattenflöde. Väl framme

vid Fågelviksängar väljer man att studera försommarens floraprakt på höggravfältet eller de många sjöfåglarna som rastar på revlarna. Se upp för golfbollarna bara! Om orken finns kan man ta sig vidare ända till Maglarps sandtag för att i finaste försommarprakt studera bin och svalor.

1b. Österut

Väljer man istället att gå österut tar det en stund innan stranden nås. Först måste hela hamnen och bangårdsområdet passeras. Nyhemsparken höga träd och lummiga gräsmattor välkomnar besökaren. Här kan man bada och i närheten finns även en markerad hundbadplats. Strandstigen leder sedan förbi en blandad bebyggelse med fina små fiskarehus och stora villor. På bron över Dalköpingeån kan man spana efter öring. Varför inte ta ett bad igen på Dalabadet innan det är dags att studera orkidéer eller rödbenor på Dalköpinge ängar.

2. Albäckstråket

Från Albäcks rekreativområde, med betesmarker och nyanlagda dammar, längs med Albäcken vidare norrut kommer man till Skegrie. Ny väg är planerad att byggas som ska förbinda Maglarpsrondellen med Hedvägens förlängning. Bron över ån ska byggas i form av en ekopassage med intentionen att vandringsstråket längs med ån bibehålls och vägens barriäreffekt mildras. Söder om den nya vägen finns framtagna planer på hur Albäcksområdet ska utvidgas.

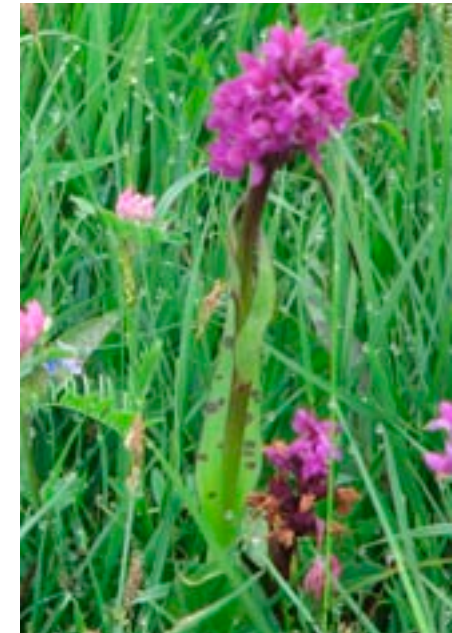
Sumpen ett av våra extra skyddsvärda naturområden (1a).

3. Ståstorpstråket

Ett stråk som idag är mest betydelsefullt för djur och växter men ofullständigt vad gäller vandring för människor men det har stor potential. Första biten i söder förbi industrier, bensinmackar och infartsväg kan man hoppa över men vid Flaningen, ett av våra naturområden, är det fint.

Genom att sicksacka sig fram via bostadsområdet Hallabäckens stora fina grönområde kan man sedan vandra norrut längs med ån. Vid Ståstorpsån, söder om Hedvägens förlängning, finns en yta som då och då svämmar över och lämpar sig för våtmarker. Själva stråket kan förstärkas på så vis och ett nytt grönområde kan utvecklas.

Orkidéer och andra örter på Dalköpinge ängar (1b).

Skrattmås vid Flaningen (3).

Olvon i Albäck (2).

Kabbeleka, Dalköpinge (1b).

Mink är en av många djur som visar sig i Albäcksområdet om man rör sig försiktigt och har lite tur (2).

Norr om denna mark håller ett nytt industri- och handelsområde, med allt vad det innebär av vägar och andra hårdgjorda ytor, på att etableras. Målet ska vara att Ståstorpsåns vattenstatus påverkas så lite som möjligt och att detta åstråk kan bibehållas och utvecklas.

4. Västervångstråket

På Västervång har det byggts många nya villor i olika omgångar de senaste åren. Genom hela området löper ett smalt men ganska trevligt grönområde. På slingrande grusvägar norrut i åkerlandskapet kan man med lätthet nå Ståstorpsån, dammar och naturområdet Tågarps dalgång. Här finns en stor möjlighet att utveckla ett högkvalitativt tätortsnära naturområde med våtmarker längs med ån. I konflikt med detta är planerna på att placera sträckningen av en eventuell

Här skulle en pileallé tillföra stråket mycket. (5)

framtida ringväg och trafikplats just här (se Trelleborgs Översiktsplan 2010).

5. Granlundastråket

En grusväg som inbjuder till löpning eller motionspromenader för de boende i de norra delarna av staden. Den passerar några fina koloniområden. Pileplantering längs med vägen vore en enkel insats som skulle ge stor behållning.

6. Hesekildestråket

Följ Hesekillegatan mot nordost och plötsligt blir Hesekillebäcken synlig. Den är kantad av höga björkar och andra träd. Vid ena sidan av bäcken finns ett koloniområde. Andra sidan är åkermark som kunde lämpa sig för våtmarker. Bäcken leder upp till Kyrkoköpinge.

Hesekillan strax innan kulvert. Möjlighet att utveckla naturområde med plats för våtmarker kanske? (6)

Här finns plats för utveckling av våtmarker längs med Ståstorpsån. (3)

Stig genom björkdunge. (6)

Karlfältsområdet (7).

7. Österlidsparken- Kyrkoköpingestråket

Från Österlidsparken norr ut över Engelbrektsgatan finns en gammal banvall som bevarats och är en asfalterad cykel- och gångbana. Den övergår i norr i en liten grusstig. – Plötsligt är man i naturen! Detså kallade Karlfältsområdet. Området bör i framtiden förstöras och man skall vara rädd om de växter som finns här. Det har gjorts fynd av den rödlistade växten ängskorn och förmodligen finns här mer att upptäcka. Något att tänka på när områden runt omkring planläggs för fler bostäder.

8. Fagerängen-Gislöv Banvallsstråket

Från Fagerängens grönområde följer man cykelbanan först österut sedan mot söder genom koloniområden, vidare mot Dalköpingeån. Detta stråk sammanfaller här med Skåneleden Trelleborg-Svedala. Dalköpingeåns dalgång är ett av våra skyddsvärda naturområden. När ån är passerad kan man ta sig upp på banvallen och vandra vidare ända till Gislövs by om så önskas. Banvallen används av många ryttare och kommer förmodligen att ingå som en del i ett större sammanhängande stråk av ridleder och vandringsvägar så småningom.

9. Dalköpingeå stråket

Dalköpingeå stråket är inte promenertbart hela vägen idag men kan eventuellt bli det i framtiden. Målsättningen bör vara att bevara och förstärka nuvarande biologiska och morfologiska värden kring ån. Här finns framtagna planer på våtmarker - liksom nya vägplaner. Således råder här en intressekonflikt.

10. Ekostråk Gislövsån – Dalköpingeån

Genom att knyta samman de båda åarna med banvallen och markvägar fås en trevlig led med många olika värden både vad gäller natur och kultur. Båda åarna ingick i ett projekt med statligt stöd och pågick mellan 2006–2008. Åarna är undersökta ur ett biologiskt och rekreativt perspektiv med ingående förslag till biotopförbättringar.

Från banvallen kan man välja en avtagsväg mot Dalköpinge kyrkby om man vill.

Dalköpingeåns dalgång. Finns här plats för våtmarker?

Referenslitteratur

Folkhälsoinstitutet, Gå ut min själ, Forskningsöversikt om hälsoeffekter av utevistelser i närnatur, 2008

Länsstyrelsen i Skåne län, Skåne i förändring, Uppföljning av Skånes miljömål och miljöhandlingsprogram, Årsrapport 2009

Malmö stad, Grönplan för Malmö 2003

Malmö stad, Sammanfattning, Grönplan för Malmö 2003

Naturskyddsföreningen, Grönare städer, biologisk mångfald och grönstruktur, 1999

Oscarsson, Amelie, Trelleborgs grönplan 2006, student arbete, Blekinge Tekniska Högskola

Region Skåne, Strategi för grön struktur i Skåne, 2004

Sveriges Lantbruks Universitet, mo-
vium Bullentinen

Trelleborgs kommun, Trelleborgs
Översiktsplan 2010, samrådshandling

Trelleborgs kommun, Ekologisk dag-
vattenhantering, sammanställt delpro-
jekt, 2009

Trelleborgs kommun, Trelleborgs kust,
Värdefulla natur- och kulturmiljöer
söder om kustvägen, 2006

Lättläst om Gröna värden i Trelleborgs stad

Trelleborgs kommun har väldigt mycket mark som används för jordbruk.

Trelleborgs kommun har också en lång fin kust längs Östersjön.

Många människor vill bygga hus och bo vid kusten.

Många vill också kunna vara på stränderna när de är lediga.

Bara 2 procent av marken i Trelleborgs kommun kan användas fritt.

Det är väldigt lite.

Resten av marken är antingen åker, hus eller privata tomter.

Det är viktigt att planera noggrant så att varken åkermark eller fina kuststräckor bli förstörda.

Människorna i stan behöver grön mark.

Det behöver djur och växter också.

Det är viktigt att göra ännu mer mark öppen för alla som vill röra sig ute.

Det är viktigt att låta bli att bygga hus och vägar på de värdefulla gröna områdena i stan.

De gröna områdena måste få finnas kvar, kunna växa ihop och göras större och finare.

Då kan både växter, djur och människor trivas bättre.

Trelleborg har få träd.

Därför är varje träd i stan mycket värdefullt.

I de stora gamla träden bor många djur – insekter och fåglar.

Vi människor behöver ha natur nära där vi bor.

Då mår vi mycket bättre och håller oss friskare.

Helst får det ta högst 5 till 10 minuter att gå till naturen.

Det är också viktigt att se grönska från sitt fönster där man bor eller arbetar.

Barn tycker om att leka i vild natur nära där de bor.

Det är också viktigt att skolgårdarna är gröna.

Barnen kan leka där eller få undervisning om naturen.

Om regnvattnet får bilda pölar och dammar blir parkerna i stan ännu finare.

I Trelleborg stad finns olika slags gröna områden.

Det finns naturområden, parker, koloniområden, idrottsplatser, golfbanor och kyrkogårdar.

Åtta särskilt värdefulla naturområden ligger nära Trelleborgs stad:

Dessa är Maglarps sandtag, Fågelviks ängar, Albäck-skogen, Sumpen, Flaningen, Tågarps dalgång, Dalköpinge-åns dalgång och Dalköpinge ängar.

Det är också viktigt att inte bygga hus och vägar på de värdefulla gröna områdena i stan.

I koloni-områdena odlar stadsborna själva. De odlar blommor, frukt, grönsaker och bär.

Trelleborg har två stora kyrkogårdar, Västra kyrkogården och Norra kyrkogården. Norra kyrkogården är en del av en ganska stor grönyta. Östervångsparken och idrottsplatserna hör till området.

Idrottsplatser är gröna ytor med gräs, häckar och träd. Där kan människor träffas mitt i stan.

Trelleborgs golfbana ligger precis vid havet. Golfspelare tycker mycket om golfbanan. Banans små sjöar och diken är också fina våtmarker för växter och djur.

I och runt staden finns många fina gröna stråk som kan växa och bli ännu finare.

Här kan man vandra och njuta av naturen.

Det allra viktigaste stråket går längs hela kusten. Endast vid hamnen är det omöjligt att promenera.

Väster om hamnen finns Sumpen, en liten viktig damm där sjöfåglar trivs.

Stråket fortsätter längs vattnet, förbi Albäck-skogen, golfbanan och till Maglarps Sandtag där bin och svalor bor.

Öster om hamnen kan man börja vandra vid Nyhemsparken. Stråket fortsätter sedan förbi små fiskare-hus och stora villor, över Dalköpinge-ån, förbi Dalabadet och Dalköpinge ängar.

Också från söder mot norr finns flera stråk som kan göras ännu bättre:

Från Albäcks-området kan man vandra till Skegrie. Ståstorps-stråket förbi Flaningen är ett stråk som skulle kunna bli fint. Villaområdet Västervång kan få ett eget fint grönt stråk som leder till ån.

Grarlunda-stråket är en grusväg som passerar några fina koloni-områden. Pilar kan planteras här.

Hesekille-bäcken leder till Kyrkoköpinge. Stråket kantas av höga björkar och andra träd.

Från Österlids-parken över Engelbrektsgatan
kan man gå eller cykla på vallen där tågen gick förr i tiden.

Man hamnar i Karlsfälts-området.

Detta natur-område måste vi vara mycket rädda om.

Här finns ovanliga blommor.

Stråket längs Dalköpinge-ån kan också mycket finare
om man låter bli att bygga en väg här.

Gislövs-ån och Dalköpinge-ån
kan växa samman till en trevlig vandringsled.

Avslutning – hur går vi vidare.

Natur- och kulturmiljöplan för Trelleborgs kommun är ett politiskt antaget dokument som nu för första gången upprättas av kommunen. I planen ges en god sammanfattande beskrivning av kommunens viktigaste värden vad avser natur- och kulturmiljö.

Planen kan finna många användningsområden:

Den kan utgöra kunskapsbas för skolor som vill arrangera undervisning i och om den egna närmiljön. Pedagogerna kan hitta fakta om områden i kommunen där de vill förlägga exkursioner och fältstudier med sina klasser.

Den kan fungera som kunskapsunderlag vid marknadsföring av kommunen för kommuninvånare, turister och nyinflyttade. Framför oss ser vi framtida populärversioner av olika slag – broschyrer, faktablad osv - samt digitaliserade versioner av text, bild och kartmaterial.

Planen kan bidra till ökad delaktighet för kommuninvånarna i den demokratiska processen. Den kan bidra till att kommuninvånarna ges möjlighet att öka sin kunskap om den egna kommunens värden. Genom ökad kunskap får de fördjupad förståelse för de beslut som fattas och för vad som sker i den fysiska planeringen.

Därmed kan de också engagera sig mer och känna större delaktighet i den lokala beslutsprocessen.

Dokumentet kan fungera som planeringsverktyg i den fysiska planeringen och vägas in i denna som ett tungt kunskapsdokument. Med planen i hand behöver ingen som deltar i planering av nya bostadsområden eller vägar vara okunnig om vilka natur- och kulturmiljövärden som eventuellt sätts på spel.

Förhoppningen är att planen kommer att uppdateras kontinuerligt, förslagsvis vart tionde år, och fortsättningsvis också antas av kommunfullmäktige i sin uppdaterade form.

Lättläst Avslutning

Det är första gången som Trelleborgs kommun får en egen plan för natur- och kulturmiljön.

Den har godkänts av politikerna i kommunfullmäktige.

Planen ska räcka i tio år, till 2020.

Sedan är den för gammal och måste göras om.

Då måste politikerna godkänna planen igen.

Planen beskriver all fin natur och kulturmiljö som finns i Trelleborgs kommun.

Planen kan användas på olika sätt.

Lärare kan använda planen när de vill göra utflykter med sina klasser.

Turistbyrån kan använda planen när de vill berätta om Trelleborgs kommun för våra turister.

Alla som bor i kommunen kan använda planen för att lära sig mer om sin egen kommun.

De som bor i kommunen kan då bättre förstå vad som händer i kommunen.

Då kan de lättare påverka beslut.

De som bestämmer var nya hus och vägar ska ligga kan också använda planen.

De kan få reda på var naturen och kulturmiljön finns innan de bestämmer.

Källhänvisningar geografiskt data

Skikt	Källa	Övrigt
Boplatser / Boplatksområden	Fornsök	
Bytomt / Gårdstomt	Fornsök	
Fyndplatser	Fornsök	
Gravar	Fornsök	
Härader	Riksantikvarieämbetet UV Syd, Lund	
Socknar	Riksantikvarieämbetet UV Syd, Lund	
Tuva	Jordbruksverket	
Kulturmiljöprogram	Länsstyrelsen i Skåne län	
Kulturmiljöstråk	Länsstyrelsen i Skåne län	
Riksintressen för kulturmiljövård	Länsstyrelsen i Skåne län	
Förslag till grönområden	Miljöförvaltningen	Framtaget i projektet
Gröna korridorer	Miljöförvaltningen	Framtaget i projektet
Gröna områden	Miljöförvaltningen	Framtaget i projektet
Gröna stråk	Miljöförvaltningen	Framtaget i projektet
Smävatteninventering	Miljöförvaltningen	
Önskad beträda	Miljöförvaltningen	Framtaget i projektet
Fornminnen	SBK Mät- och kartavdelningen	
Kyrkor	SBK Mät- och kartavdelningen	Framtaget i projektet
Markanvändning	SBK Mät- och kartavdelningen	
Naturvårdsområden	SBK Mät- och kartavdelningen	
Vattendrag	SBK Mät- och kartavdelningen	
Vägar	SBK Mät- och kartavdelningen	

Källhänvisningar bilder

Fotograf/samling	Sidnummer
Annika Knarrström	79, 80, 86, 87, 88, 89, 94, 95, 100, 104, 106, 107, 109, 111, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 125, 127, 129, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 154, 156, 157
Axel Andersson, Trelleborgs museums samlingar	125
Bengt Jacobsson	84
Cathrine Ek	1, 12, 13, 14, 18, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 33, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 49, 53, 54, 56, 60, 61, 63, 64, 66, 163, 197, 199, 201, 202, 203, 205, 207, 209, 210, 211, 213, 219, 220, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 242
Ekologgruppen	52
Henrik pihl, Riksantikvarieämbetet UV Syd	92
Ingela Jacobsson, Trelleborgs museum	7, 72, 73, 76, 98, 101, 102, 103, 112, 114, 128, 143, 144, 150, 151, 158
Maria Adolfsson	42
Per-Arne Johansson	11, 15, 30, 31, 32, 46, 47, 50, 51, 53, 56, 57, 58, 59, 65
Regionmuseet Kristianstad/Landsarkivarien i Skåne	164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195
Riksantikvarieämbetet UV Syd	75, 82, 90, 91, 117, 128,
Staffan Hyll, Riksantikvarieämbetet UV Syd	90
Stefan Lindberg	55
Trelleborgs museums samlingar	74, 95, 108, 111, 112, 114, 116, 126, 130, 131, 139, 140, 152
Ylva Moritz, Trelleborgs museum	71, 73

TRELLEBORGS KOMMUN